

Н. ЛЕНИНЪ (ВЛ. ИЛЬИНЪ).

ИМПΕΡΙΑΛΙΖΜЪ, КАΚЪ НΟΒΪΪΨΙΪ ΕΤΑΠΪ ΚΑΠΙΤΑΛΙΖΜΑ.

(ΠοпуляριΪΪй очеркЪ).

ΛΕΝΙΝ ΑΠΑΝΤΑ 27ος Τόμος

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ 1988

СКΛΑΔΪ ΙΖΔΑΝΙΪ:

ΚλιϫνιΪй складъ и магазинъ „Жизнь и Знание“
Πετρογρaδъ, Поварской пер., 2, кв. 9 и 10. Τελ. 227—42.
1917 γ.

Τό εξώφυλλο τοῦ βιβλίου τοῦ Β. Ι. Λένιν
«Ο ἱμπεριαλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ» — 1917

Σμίκρυνση

Империализм, как высшая
стадия капитализма.
(Популярный очерк).

За последние 15-20 лет, особенно после педа-
го-американской (1898) и англо-бурской (1899-1902)
войн, экономическая, а также политическая, им-
пература старого и нового света все чаще и ча-
ще останавливается на понятии "империализма" едва
характеристики преобладающей нашей эпохи. В 1902
году в Лондоне и Нью-Йорке вышло второе издание
английского экономиста Дж. А. Гобсона: "Импери-
ализм". Автор, стоящий на точке зрения буржуаз-
ного социал-реформизма и пацифизма — односто-
ронн, в сущности, с империалистской позицией бывшего
марксиста А. Каутского, — дал очень хорошее и об-
стоятельное описание основных экономических и по-
литических особенностей империализма. В 1910 году в
Вене вышло второе издание австрийского марксиста
Рудольфа Гильфердинга: "Кпиталистический капитализм" (рус.

Ο ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ, ΑΝΩΤΑΤΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ¹²³

(ΕΚΛΑΓΙΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ)

*Γράφτηκε τό Γενάρη- 'Ιούνη
τοῦ 1916*

*Πρωτοδημοσιεύτηκε σιά μέσα τοῦ
1917 στήν Πετροῦπολη, σέ χωριστή
μπροσούρα ἀπό τό ἐκδοτικό «Πά-
ρους»· ὁ πρόλογος στή γαλλική καί
τή γερμανική ἔκδοση δημοσιεύτηκε
τό 1921 στό περιοδικό «Κομμουνι-
στική Διεθνής», τεῦχ. 18*

*Δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό χειρό-
γραφο πού παραβλήθηκε μέ τό κείμε-
νο τῆς μπροσούρας· ὁ πρόλογος στή
γαλλική καί τή γερμανική ἔκδοση
δημοσιεύεται σύμφωνα μέ τό κείμενο
τοῦ περιοδικοῦ*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὴν προσοῦρα αὐτὴ πού ὑποβάλλεται στήν κρίση τοῦ ἀναγνώστη, τὴν ἔγραψα στὴ Ζυρίχη τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1916. Μὲ τίς συνθῆκες δουλιᾶς πού ἐπικρατοῦσαν ἐκεῖ ἔπρεπε, φυσικά, νά ὑποφέρω ἀπὸ κάποια ἔλλειψη γαλλικῆς καὶ ἀγγλικῆς φιλολογίας καὶ πολὺ μεγάλη ἔλλειψη ρωσικῆς φιλολογίας. Παρόλα αὐτά ὅμως χρησιμοποίησα τὸ κυριότερο ἀγγλικὸ ἔργο γιὰ τὸν ἱμπεριαλισμό, τὸ βιβλίον τοῦ Τζ. Α. Χόμπσον, μὲ τὴν προσοχὴ πού κατὰ τὴ γνώμη μου, ἀξίζει αὐτὸ τὸ ἔργο.

Τὴν προσοῦρα τὴν ἔγραψα ἔχοντας ὑπόψη τὴν τσαρική λογοκρισίαν. Γι' αὐτὸ ὄχι μόνον ἀναγκάστηκα νά περιορισθῶ αὐστηρότατα σὲ μιά ἀποκλειστικὰ θεωρητικὴ—ιδίως οἰκονομική—ἀνάλυση, μὰ καὶ νά διατυπώσω τίς λίγες ἀπαραίτητες παρατηρήσεις πού ἀφοροῦν τὴν πολιτικὴν μέ τὴ μεγαλύτερη προσοχὴ, μὲ ὑπαινιγμούς, μ' ἐκείνη τὴν αἰσώπεια—τὴν καταραμένη αἰσώπεια—γλώσσα, στήν ὁποία ὁ τσαρισμός ἀνάγκαζε νά καταφεύγουν ὅλοι οἱ ἐπαναστάτες, ὅταν ἔπαιρναν στό χέρι τὴν πέννα γιὰ νά γράψουν ἓνα «νόμιμο» ἔργο.

Σοῦ ἔρχεται βαρὺ νά ξαναδιαβάσεις τώρα, στίς μέρες τῆς ἐλευθερίας, τὰ μέρη τῆς προσοῦρας πού μὲ τὴ σκέψη τῆς τσαρικῆς λογοκρισίας παραμορφώθηκαν, πνίχτηκαν, σφίχτηκαν σὲ σιδερένιες τανάλιες. Γιὰ νά πῶ ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι ἡ παραμονὴ τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης, ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς (σοσιαλισμός) εἶναι πέρα γιὰ πέρα προδοσίαν τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁλοκληρωτικὸ πέρασμα μὲ τὸ μέρος τῆς ἀστικῆς τάξης, ὅτι αὐτὴ ἡ διάσπαση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος συνδέεται μὲ τίς ἀντικειμενικὰς συνθῆκες τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ κτλ., χρειάστηκε νά μιλήσω μὲ γλώσσα «δούλου», καὶ ἤμουν ἀναγκασμένος νά παραπέμψω τὸν ἀναγνώ-

στη, πού ἐνδιαφερόταν γι' αὐτό τό ζήτημα, στά ἄρθρα πού ἔγραψα στό ἐξωτερικό τό 1914-1917 καί πού πρόκειται νά ἐπανεκδοθοῦν σύντομα. Ἀξίζει νά σημειώσουμε ἰδιαίτερα ἓνα μέρος στή σελίδα 119-120*: γιά νά ἐξηγήσω στόν ἀναγνώστη, σέ μορφή πού νά τήν ἐπιτρέπει ἡ λογοκρισία, πόσο ξεδιάντροπα ψεύδονται οἱ καπιταλιστές καί οἱ σοσιαλσωβινιστές πού πέρασαν μέ τό μέρος τους (πού μέ τόση ἀσυνέπεια τοὺς καταπολεμαίει ὁ Κάουτσκι) στό ζήτημα τῶν προσαρτήσεων, πόσο ξεδιάντροπα κρύβουν τίς προσαρτήσεις τῶν δικῶν τους καπιταλιστῶν, ἀναγκάστηκα νά φέρω γιά παράδειγμα τήν... Ἰαπωνία! Ὁ προσεκτικός ἀναγνώστης μπορεῖ εὐκόλα νά βάλει στή θέση τῆς Ἰαπωνίας τή Ρωσία, καί στή θέση τῆς Κορέας τή Φιλλανδία, τήν Πολωνία, τήν Κουρλανδία, τήν Οὐκρανία, τή Χιβιά, τή Μπουχαρά, τήν Ἑσθονία καί ἄλλες περιοχές πού δέν κατοικοῦνται ἀπό μεγαλορῶσους.

Θά ἤθελα νά ἐλπίζω ὅτι ἡ προσούρα μου αὐτή θά βοηθήσει νά γίνει κατανοητό τό βασικό οἰκονομικό πρόβλημα, πού, χωρίς τή μελέτη του, δέν μπορεῖ νά καταλάβει κανείς τίποτε ἀπό τήν ἐκτίμηση τοῦ σύγχρονου πολέμου καί τῆς σύγχρονης πολιτικῆς, καί συγκεκριμένα: τό πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς οὐσίας τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Ὁ συγγραφέας

Πετρούπολη. 26 τοῦ Ἀπρίλη 1917

* Βλ. σέ τοῦτο τόν τόμο, σελ. 427. Ἡ Σύντ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ¹²⁴

I

Τό βιβλιαράκι αυτό τό ξγραψα, ὅπως τονίζεται στόν πρόλογο τῆς ρωσικῆς ἔκδοσης, τό 1916, ἔχοντας ὑπόψη τήν τσαρική λογοκρισία. Δέν ἔχω τή δυνατότητα σήμερα νά ξαναδουλέψω ὅλο τό κείμενο, ἴσως μάλιστα αὐτό νά μήν ἦταν σκόπιμο, γιατί ὁ βασικός σκοπός τοῦ βιβλίου ἦταν καί παραμένει: νά δείξει, μέ βάση τά συνοψισμένα στοιχεῖα μιᾶς ἀναντίρητης ἀστικῆς στατιστικῆς καί τίς ὁμολογίες τῶν ἀστῶν ἐπιστημόνων ὅλων τῶν χωρῶν, ποιά ἦταν στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, τήν παραμονή τοῦ πρώτου παγκόσμιου ἱμπεριαλιστικοῦ πολέμου, ἡ *συνολική εἰκόνα* τῆς παγκόσμιας καπιταλιστικῆς οἰκονομίας, στίς διεθνεῖς ἀμοιβαῖες σχέσεις της.

Ἐνμέρει μάλιστα δέν θά εἶναι ἀνώφελο γιά πολλούς κομμουνιστές τῶν προηγμένων καπιταλιστικῶν χωρῶν νά πειστοῦν, παίρνοντας σάν παράδειγμα αὐτό τό νόμιμο ἀπό τήν ἀποψη τῆς τσαρικῆς λογοκρισίας βιβλίο, ὅτι μπορεῖ—καί πρέπει—νά ἐκμεταλλεύονται ἔστω κι' ἐκεῖνα τά λίγα ὑπολείμματα τῆς νομιμότητας πού μένουν ἀκόμη γιά τούς κομμουνιστές στή σύγχρονη λ.χ. Ἀμερική ἢ Γαλλία ὕστερα ἀπό τίς τελευταῖες, σχεδόν καθολικές συλλήψεις τῶν κομμουνιστῶν, γιά νά ἐξηγοῦν ὅλη τήν ψευτιά τῶν σοσιαλφασιστικῶν ἀπόψεων καί ἐλπίδων γιά «παγκόσμια δημοκρατία». Τίς πιό ἀπαραίτητες ὅμως συμπληρώσεις σ' αὐτό τό μικρό βιβλίο, πού γράφτηκε γιά νά περάσει ἀπό λογοκρισία, θά προσπαθήσω νά τίς δόσω σέ τοῦτο τόν πρόλογο.

II

Σ' αὐτό τό μικρό βιβλίο ἀποδείχτηκε ὅτι ὁ πόλεμος τοῦ 1914-1918 ἦταν καί ἀπό τίς δύο πλευρές ἱμπεριαλιστικός (δηλαδή κατακτητικός, ἄρπακτικός, ληστρικός) πόλεμος, πόλεμος γιά τό

μοίρασμα τοῦ κόσμου, γιά τό μοίρασμα καί τό ξαναμοίρασμα τῶν ἀποικιῶν, τῶν «σφαιρῶν ἐπιροῆς» τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου κτλ.

Γιατί ἡ ἀπόδειξη τοῦ ἀληθινοῦ κοινωνικοῦ ἤ πῶς σωστά: τοῦ ἀληθινοῦ ταξικοῦ χαρακτήρα τοῦ πολέμου, δέν περιέχεται φυσικά στή διπλωματική ἱστορία τοῦ πολέμου, ἀλλά στήν ἀνάλυση τῆς ἀντικειμενικῆς κατάστασης τῶν κυρίαρχων τάξεων σ' ὅλες τίς ἐμπόλεμες Δυνάμεις. Γιά νά περιγράψει κανεῖς αὐτή τήν ἀντικειμενική κατάσταση, δέν πρέπει νά πάρει παραδείγματα καί ξεχωριστά στοιχεῖα (μιά καί τά φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἶναι ἐξαιρετικά περίπλοκα, μπορεῖ πάντα νά βρεθεῖ ὁποιοσδήποτε ἀριθμός παραδειγμάτων ἢ ξεχωριστῶν στοιχείων, γιά νά ὑποστηριχθεῖ ὁποιαδήποτε θέση), ἀλλά ὅπωςδήποτε τό σύνολο τῶν στοιχείων γιά τίς βάσεις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ὅλων τῶν ἐμπόλεμων Δυνάμεων καί ὅλου τοῦ κόσμου.

Τέτια ἀκριβῶς συνοπτικά στοιχεῖα, πού δέν μποροῦν νά διαψευστοῦν, ἀναφέρω στόν πίνακα γιά τό μοίρασμα τοῦ κόσμου τό 1876 καί τό 1914 (στήν § 6) καί γιά τό μοίρασμα τῶν σιδηροδρόμων ὅλου τοῦ κόσμου τό 1890 καί τό 1913 (στήν § 7). Οἱ σιδηρόδρομοι εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῶν κυριότερων κλάδων τῆς καπιταλιστικῆς βιομηχανίας, τῆς βιομηχανίας κάρβουνου καί τῆς σιδηρουργίας, τό ἀποτέλεσμα καί ὁ πῶς παραστατικός δείκτης ἀνάπτυξης τοῦ παγκόσμιου ἐμπορίου καί τοῦ ἀστικοδημοκρατικοῦ πολιτισμοῦ. Τό πῶς συνδέονται οἱ σιδηρόδρομοι μέ τή μεγάλη παραγωγή, μέ τά μονοπώλια, μέ τά συνδικάτα, τά καρτέλ καί τά τράστ, μέ τίς τράπεζες καί μέ τή χρηματιστική ὀλιγαρχία, αὐτό φαίνεται στά προηγούμενα κεφάλαια τοῦ βιβλίου. Ἡ κατανομή τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου, ἡ ἀνισομετρία της, ἡ ἀνισομετρία τῆς ἀνάπτυξης τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου εἶναι ἀποτελέσματα τοῦ σύγχρονου μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ σέ παγκόσμια κλίμακα. Κι' αὐτά τά ἀποτελέσματα δείχνουν ὅτι πάνω σέ μιά τέτια οἰκονομική βάση, ὅσο ὑπάρχει ἀτομική ἰδιοκτησία στά μέσα παραγωγῆς, εἶναι ἐντελῶς ἀναπόφευκτοι οἱ ἱμπεριαλιστικοί πόλεμοι.

Ἡ κατασκευή σιδηροδρόμων φαίνεται μιά ἐπιχείρηση ἀπλή, φυσική, δημοκρατική, ἐκπολιτιστική καί πολιτισμένη: τέτια φαίνεται στά μάτια τῶν ἀστῶν καθηγητῶν, πού τοὺς πληρώνουν γιά νά ἐξωραΐζουν τήν καπιταλιστική δουλεία, καί στά μάτια τῶν μικροαστῶν φιλισταίων. Στήν πραγματικότητα τά καπιταλιστικά νήματα, πού συνδέουν μέ χιλιάδες δίκτυα αὐτές τίς ἐπιχειρήσεις μέ τήν ἀτομική ἰδιοκτησία στά μέσα παραγω-

γῆς γενικά, μετάντρεψαν αὐτή τήν κατασκευή σέ ὄργανο καταπίεσης ἑνός *δισεκατομμυρίου* ἀνθρώπων (ἀποικίες σὺν μισοαποικίες), δηλαδή τοῦ μισοῦ καί πάνω πληθυσμοῦ τῆς γῆς στίς ἐξαρτημένες χῶρες καί τῶν μισθωτῶν δούλων τοῦ κεφαλαίου στίς «πολιτισμένες» χῶρες.

Ἡ ἀτομική ἰδιοκτησία πού στηρίζεται στήν ἐργασία τοῦ μικρονοικοκύρη, ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός, ἡ δημοκρατία— ὅλα τοῦτα τά συνθήματα, πού μ' αὐτά οἱ καπιταλιστές καί ὁ τύπος τους ἐξαπατοῦν τοὺς ἐργάτες καί τοὺς ἀγρότες, ξεπεράστηκαν πιά πολύ. Ὁ καπιταλισμός ἀναπτύχθηκε σέ παγκόσμιο σύστημα ἀποικιακῆς καταπίεσης καί χρηματιστικῆς κατάπνιξης τῆς τεράστιας πλειοψηφίας τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς ἀπό μιά χούφτα «προηγμένες» χῶρες. Καί τό μοίρασμα αὐτῆς τῆς «λείας» γίνεται ἀνάμεσα σέ 2-3 ληστές μέ παγκόσμια δύναμη, ὀπλισμένους ὡς τά δόντια (Ἀμερική, Ἀγγλία, Ἰαπωνία), πού τραβοῦν ὅλη τή γῆ στόν πόλεμό τους γιά τό μοίρασμα τῆς λείας τους.

III

Ἡ εἰρήνη τοῦ Μπρέστ-Λιτόβσκ¹²⁵, πού ὑπαγορεύτηκε ἀπό τή μοναρχική Γερμανία, καί ὕστερα ἀπ' αὐτήν ἡ πολύ πικτηνῶδης καί αἰσχρὴ εἰρήνη τῶν Βερσαλλιῶν¹²⁶, πού ὑπαγορεύτηκε ἀπό τίς «δημοκρατικές» δημοκρατίες, τήν Ἀμερική καί τή Γαλλία, καθώς καί τήν «ἐλεύθερη» Ἀγγλία, πρόσφεραν τήν πικρὴ ὠφέλιμη ὑπηρεσία στήν ἀνθρωπότητα, γιατί ξεσκέπασαν τόσο τοὺς πωλημένους στόν ἱμπεριαλισμό καλαμαράδες, ὅσο καί τοὺς ἀντιδραστικούς μικροαστοὺς, ὅσοδήποτε κι' ἂν ὀνόμαζαν τοὺς ἑαυτοὺς τους πασιφιστές καί σοσιαλιστές, πού ἐξυμνοῦσαν τόν «οὐῖλσωνισμό»¹²⁷ καί προσπαθοῦσαν ν' ἀποδείξουν ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ εἰρήνη καί οἱ μεταρρυθμίσεις στίς συνθήκες τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Τὰ δεκάδες ἑκατομμύρια πτώματα καί σακάτηδες πού ἄφησε ὁ πόλεμος, ὁ πόλεμος γιά τό ποιά ὁμάδα τῶν χρηματιστῶν ληστῶν θά πάρει μεγαλύτερη λεία, ἡ ἀγγλική ἢ ἡ γερμανική, κι' ἔπειτα αὐτές οἱ δύο «συνθήκες εἰρήνης» ἀνοίγουν μέ πρωτοεῖδωτη ὡς τά τώρα ταχύτητα τὰ μάτια ἑκατομμυρίων καί δεκάδων ἑκατομμυρίων βασανισμένων, τσακισμένων, ἐξαπατημένων καί ἀποχαυνωμένων ἀπὸ τήν ἀστική τάξη ἀνθρώπων. Ἐπακόλουθο τῆς παγκόσμιας καταστροφῆς πού ἔφερε ὁ πόλεμος εἶναι ἡ ἀνάπτυξη ἔτσι τῆς παγκόσμιας ἐπαναστατικῆς κρίσης πού, ὅποιεσδήποτε μακρόχρονες καί δύσκολες περιπέ-

τειες καί ἂν περάσει, δέν μπορεῖ νά τελειώσει διαφορετικά παρά μέ τήν προλεταριακή ἐπανάσταση καί τή νίκη της.

Ἡ Διακήρυξη τῆς Βασιλείας τῆς II Διεθνούς, πού ἔδινε τό 1912 τήν ἐκτίμηση ἀκριβῶς τοῦ πολέμου πού ξέσπασε τό 1914 καί ὄχι τοῦ πολέμου γενικά (πόλεμοι ὑπάρχουν λογῆς-λογῆς, ὑπάρχουν καί ἐπαναστατικοί πόλεμοι), ἡ Διακήρυξη αὐτή μᾶς ἔμεινε σάν ἓνα μνημεῖο, πού ξεσκεπάζει ὅλη τήν ἐπαίσχυντη χρεοκοπία καί ὅλη τήν ἀποστασία τῶν ἡρώων τῆς II Διεθνούς.

Γι' αὐτό ἀναδημοσιεύω αὐτή τή Διακήρυξη σάν παράρτημα τούτης τῆς ἔκδοσης καί ἐφιστῶ ἀκόμη μιά φορά τήν προσοχή τῶν ἀναγνωστῶν στό γεγονός ὅτι οἱ ἥρωες τῆς II Διεθνούς ἀποφεύγουν μέ τήν ἴδια ἐπίσης ἐπιμέλεια τά μέρη ἐκεῖνα τῆς Διακήρυξης πού μιᾶνε μέ ἀκρίβεια, σαφήνεια καί ἀνοιχτά γιά τή σύνδεση αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ ἐπερχόμενου πολέμου μέ τήν προλεταριακή ἐπανάσταση—τ' ἀποφεύγουν μέ τήν ἴδια ἐπιμέλεια, μέ τήν ὁποία ἀποφεύγει ὁ κλέφτης τό μέρος ὅπου ἔκανε τήν κλεψιά.

IV

Στό βιβλιαράκι αὐτό δίνεται ἰδιαίτερη προσοχή στήν κριτική τοῦ «καουτσικισμοῦ», τοῦ διεθνούς ἰδεολογικοῦ ρεύματος, πού σ' ὅλες τίς χῶρες τοῦ κόσμου ἐκπροσωπεῖται ἀπό τούς «πιό ἐπιφανεῖς θεωρητικούς» καί ἡγέτες τῆς II Διεθνούς (στήν Αὐστρία ἀπό τόν Ὄττο Μπάουερ καί Σία, στήν Ἀγγλία ἀπό τόν Ράμσεϋ Μακντόναλντ κ.ἄ., στή Γαλλία ἀπό τόν Ἀλμπέρ Τομά κτλ. κτλ.) καί ἀπό πλῆθος σοσιαλιστές, ρεφορμιστές, πασιφιστές, ἀστούς δημοκράτες καί παπάδες.

Τό ἰδεολογικό αὐτό ρεῦμα εἶναι, ἀπό τή μιά μεριά, προϊόν τῆς ἀποσύνθεσης, τοῦ σαπίσματος τῆς II Διεθνούς, καί ἀπό τήν ἄλλη, ὁ ἀναπόφευκτος καρπός τῆς ἰδεολογίας τῶν μικροαστῶν, πού οἱ ὅροι τῆς ζωῆς τους τούς κρατοῦν αἰχμάλωτους τῶν ἀστικῶν καί τῶν δημοκρατικῶν προλήψεων.

Στόν Κάουτσκι καί τούς ὁμοίους του οἱ ἀπόψεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους σημαίνουν ὀλοκληρωτική ἄρνηση ἐκείνων ἀκριβῶς τῶν ἐπαναστατικῶν βάσεων τοῦ μαρξισμοῦ, πού ὁ συγγραφέας αὐτός τίς ὑπεράσπιζε δεκαετίες ὀλόκληρες καί εἰδικά, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, στήν πάλι ἐνάντια στό σοσιαλιστικό ὁπορτουνισμό (Μπέρνσταϊν, Μιλλεράν, Χάιντμαν, Γκόμπερς κτλ.). Γι' αὐτό δέν εἶναι τυχαῖο τό γεγονός ὅτι τώρα σ' ὅλο τόν κόσμο οἱ «καουτσικιστές» ἐνώθηκαν πρακτικά καί πολιτικά μέ τούς ὁπορτουνιστές τῶν ἄκρων (μέσω τῆς II ἢ τῆς κίτρινης Διεθνούς¹²⁸) καί μέ τίς

ἀστικές κυβερνήσεις (μέσω τῶν ἀστικῶν κυβερνήσεων συνασπισμοῦ στίς ὁποῖες συμμετέχουν σοσιαλιστές).

Τό προλεταριακό ἐπαναστατικό κίνημα γενικά, πού ἀναπτύσσεται σ' ὅλο τόν κόσμο, καί εἰδικά τό κομμουνιστικό, δέν μπορεῖ νά τά βγάλει πέρα χωρίς τήν ἀνάλυση καί τό ξεσκέπασμα τῶν θεωρητικῶν λαθῶν τοῦ «καουτσκισμού». Πολύ περισσότερο πού ὁ πασιφισμός καί ὁ «δημοκρατισμός» γενικά, πού δέν προβάλλουν καθόλου τήν ἀξίωση νά παρουσιάζονται γιά μαρξισμός, μά πού ἀκριβῶς, ὅπως ὁ Κάουτσκι καί Σία, σκεπάζουν τό βάθος τῶν ἀντιθέσεων τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί τό ἀναπόφευκτο τῆς ἐπαναστατικῆς κρίσης πού τή γεννᾷ ὁ ἴδιος — τά ρεύματα αὐτά εἶναι ἀκόμη πάρα πολύ διαδομένα σ' ὅλο τόν κόσμο. Καί ἡ πάλι ἐνάντια σ' αὐτά τά ρεύματα εἶναι ὑποχρεωτική γιά τό κόμμα τοῦ προλεταριάτου, πού πρέπει ν' ἀποσπάσει ἀπό τήν ἀστική τάξη τούς μικρονοικοκυρέους, τούς ὁποίους αὐτή ἐξαπατᾷ, καί τά ἑκατομμύρια τῶν ἐργαζομένων πού ἔχουν λίγο-πολύ μικροαστικούς ὅρους ζωῆς.

V

Εἶναι ἀνάγκη νά ποῦμε μερικά λόγια γιά τό VIII κεφάλαιο: «Ὁ παρασιτισμός καί τό σάπισμα τοῦ καπιταλισμοῦ». Ὅπως ἔχει τονιστεῖ στό κείμενο τοῦ βιβλίου, ὁ Χίλφερντινγκ, πρῶην «μαρξιστής», τώρα συναγωνιστής τοῦ Κάουτσκι καί ἓνας ἀπό τούς κύριους ἐκπρόσωπους τῆς ἀστικῆς, ρεφορμιστικῆς πολιτικῆς μέσα στό «Ἀνεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα τῆς Γερμανίας»¹²⁹, ἔκανε στό ζήτημα αὐτό ἓνα βῆμα πρὸς τά πίσω σέ σύγκριση μέ τόν ἄγγλο Χόμπσον, ἀνοιχτό πασιφιστή καί ρεφορμιστή. Τώρα ἔχει πιά ἐκδηλωθεῖ ἐντελῶς ἡ διάσπαση ὅλου τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος (II καί III Διεθνῆς) σέ διεθνή κλίμακα. Ἐχει ἐκδηλωθεῖ ἀκόμη καί τό γεγονός τῆς ἐνοπλῆς πάλης καί τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀνάμεσα σ' αὐτά τά δύο ρεύματα: στή Ρωσία ὑποστήριξη τοῦ Κολτσάκ καί τοῦ Ντενίκιν ἀπό τούς μενσεβίκους καί τούς «σοσιαλεπαναστάτες» ἐνάντια στούς μπολσεβίκους, στή Γερμανία οἱ Σάιντεμαν, Νόσκε καί Σία μαζί μέ τήν ἀστική τάξη ἐνάντια στούς σπαρτακιστές¹³⁰, τό ἴδιο καί στή Φιλλανδία, Πολωνία, Οὐγγαρία κτλ. Ποιά λοιπόν εἶναι ἡ οἰκονομική βάση αὐτοῦ τοῦ κοσμοϊστορικοῦ φαινομένου;

Εἶναι ἀκριβῶς ὁ παρασιτισμός καί τό σάπισμα τοῦ καπιταλισμοῦ, πού χαρακτηρίζουν τό ἀνώτατο ἱστορικό του στάδιο, δηλαδή τόν ἱμπεριαλισμό. Ὅπως ἀποδείχνεται σέ τοῦτο τό βιβλιαράκι, ὁ καπιταλισμός ἔχει ξεχωρίσει τώρα μιά χούφτα

(λιγότερο από τό ένα δέκατο τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς, μέ τόν πιό «ἀπλόχερο» καί ἐξογκωμένο ὑπολογισμό λιγότερο ἀπό τό ένα πέμπτο) πολύ πλούσια καί ἰσχυρά κράτη πού ληστεύουν ὅλο τόν κόσμο — «κόβοντας» ἀπλῶς «κουπόνια». Ἡ ἐξαγωγή κεφαλαίων δίνει 8-10 δισεκατομμύρια φράγκα εἰσόδημα τό χρόνο σέ προπολεμικές τιμές καί σύμφωνα μέ τήν προπολεμική ἀστική στατιστική. Σήμερα δίνει ἀσφαλῶς πολύ περισσότερα.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι μέ ένα τόσο γιγάντιο *ὑπερκέρδος* (γιατί εἶναι πάνω ἀπό τό κέρδος πού ἀπομυζοῦν οἱ καπιταλιστές ἀπό τοὺς ἐργάτες τῆς χώρας «τοὺς») *μπορεῖ νά ἐξαγοράζονται* οἱ ἐργατικοί ἡγέτες καί τό ἀνώτερο στρώμα τῆς ἐργατικῆς ἀριστοκρατίας. Καί αὐτό τό στρώμα τό ἐξαγοράζουν οἱ καπιταλιστές τῶν «*προηγμένων*» χωρῶν μέ χίλιους τρόπους, ἀμεσους καί ἔμμεσους, ἀνοιχτούς καί κρυφούς.

Αὐτό τό στρώμα τῶν ἀστοποιημένων ἐργατῶν ἢ τῆς «ἐργατικῆς ἀριστοκρατίας», πού εἶναι πέρα γιά πέρα μικροαστικό ὡς πρὸς τόν τρόπο τῆς ζωῆς του, τό μέγεθος τῶν ἀπολαβῶν του καί τήν ὅλη κοσμοθεωρία του, εἶναι τό κύριο στήριγμα τῆς II Διεθνούς καί στίς μέρες μας τό κύριο *κοινωνικό* (ὄχι στρατιωτικό) *στήριγμα* τῆς ἀστικῆς τάξης. Γιατί πρόκειται γιά ἀληθινούς *πράκτορες* τῆς ἀστικῆς τάξης μέσα στό ἐργατικό κίνημα, γιά ἐργατικούς ἐντολοδόχους τῆς τάξης τῶν καπιταλιστῶν (*labor lieutenants of the capitalist class*), γιά ἀληθινούς ἀγωγούς τοῦ ρεφορμισμού καί τοῦ σωβινισμού. Στόν ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ προλεταριάτου ἐνάντια στήν ἀστική τάξη τάσσονται ἀναπόφευκτα, καί ὄχι σέ μικρό ἀριθμό, μέ τό μέρος τῆς ἀστικῆς τάξης, μέ τό μέρος τῶν «*βερσαλλιέρων*»¹³¹ ἐνάντια στοὺς «κομμουνάρους».

Ἄν δέν κατανοηθοῦν οἱ οἰκονομικές ρίζες αὐτοῦ τοῦ φαινομένου, ἂν δέν ἐκτιμηθεῖ ἡ πολιτική καί κοινωνική του σημασία, δέν μπορεῖ νά γίνει οὔτε βῆμα στόν τομέα τῆς λύσης τῶν πρακτικῶν καθηκόντων τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος καί τῆς ἐπερχόμενης κοινωνικῆς ἐπανάστασης.

Ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι ἡ παραμονή τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης τοῦ προλεταριάτου. Ἀπό τό 1917 καί δῶ αὐτό ἐπιβεβαιώθηκε σέ παγκόσμια κλίμακα.

6 τοῦ Ἰουλίου 1920

N. Λένιν

Στά τελευταία 15-20 χρόνια, καί κυρίως ὕστερα ἀπό τόν ἰσπανοαμερικανικό πόλεμο (1898) καί τόν πόλεμο τῶν ἄγγλων μέ τούς μπόερς (1899-1902), ἡ οἰκονομική, ὅπως ἐπίσης καί ἡ πολιτική φιλολογία τοῦ παλιοῦ καί τοῦ νέου κόσμου σταματάει ὅλο καί πιά συχνά στήν ἔννοια «ἱμπεριαλισμός», γιά νά χαρακτηρίσει τήν ἐποχή πού ζοῦμε. Τό 1902 κυκλοφόρησε στό Λονδίνο καί στή Νέα Ὑόρκη τό ἔργο τοῦ ἄγγλου οἰκονομολόγου Τζ. Α. Χόμπσον: «Ὁ ἱμπεριαλισμός». Ὁ συγγραφέας πού ἀκολουθεῖ τήν ἄποψη τοῦ ἀστικοῦ σοσιαλρεφορμισμού καί πασιφισμοῦ—πού στήν οὐσία εἶναι παρόμοια μέ τήν τωρινή θέση τοῦ πρώην μαρξιστῆ Κ. Κάουτσκι—ἔδωσε μιά πολύ καλή καί λεπτομερειακή περιγραφή τῶν βασικῶν οἰκονομικῶν καί πολιτικῶν ἰδιομορφιῶν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ¹³². Τό 1910 κυκλοφόρησε στή Βιέννη τό ἔργο τοῦ αὐστριακοῦ μαρξιστῆ Ρούντολφ Χίλφερντινγκ: «Τό χρηματιστικό κεφάλαιο» (ρωσική μετάφραση: Μόσχα, 1912). Παρά τό λάθος τοῦ συγγραφέα στό ζήτημα τῆς θεωρίας τοῦ χρήματος καί μιάν ὀρισμένη τάση νά συμφιλιώσει τό μαρξισμό μέ τόν ὀπορτουνισμό, τό ἔργο αὐτό ἀποτελεῖ ἐξαιρετικά πολύτιμη θεωρητική ἀνάλυση «τῆς νεότατης φάσης στήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ», ὅπως λέει ὁ ὑπότιτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Χίλφερντινγκ¹³³. Στήν οὐσία, ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ τά τελευταία χρόνια γιά τόν ἱμπεριαλισμό—κυρίως σ' ἓνα τεράστιο ἀριθμό ἄρθρων περιοδικῶν καί ἐφημερίδων πάνω σ' αὐτό τό θέμα, καθώς καί στίς ἀποφάσεις τῶν συνεδρίων, λογουχάρη τοῦ Χέμνιτς¹³⁴ καί τῆς Βασιλείας, πού ἔγιναν τό φθινόπωρο τοῦ 1912—ζήτημα εἶναι ἄν βγαίνουν ἔξω ἀπό τόν κύκλο τῶν ἰδεῶν πού ἐκθέτουν ἢ πιά σωστά πού συνοψίζουν οἱ δύο συγγραφεῖς τούς ὁποίους ἀναφέραμε...

Παρακάτω θά προσπαθήσουμε νά ἐκθέσουμε σύντομα καί μέ ὅσο τό δυνατό πιό ἐκλαϊκευμένη μορφή τή συνάφεια καί τήν ἀμοιβαία σχέση τῶν βασικῶν οἰκονομικῶν ἰδιομορφιῶν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Δέν θά μπορέσουμε νά σταθοῦμε, ὅσο κι' ἂν ἀξίζει τόν κόπο, στή μή οἰκονομική πλευρά τοῦ ζητήματος. Παραπομπές σέ βιβλιογραφία καί ἄλλες σημειώσεις, πού δέν μποροῦν νά ἐνδιαφέρουν ὅλους τοὺς ἀναγνώστες, θά τίς δόσουμε στό τέλος τοῦ βιβλίου.

I. ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΜΟΝΟΠΩΛΙΑ

Ἡ τεράστια ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας καί τό ἐξαιρετικά γοργό προτσές συγκέντρωσης τῆς παραγωγῆς σέ ὅλο καί μεγαλύτερες ἐπιχειρήσεις εἶναι μιὰ ἀπό τίς πιό χαρακτηριστικές ἰδιότητες τοῦ καπιταλισμοῦ. Οἱ σύγχρονες βιομηχανικές ἀπογραφές δίνουν τά πιό πλήρη καί τά πιό ἀκριβῆ στοιχεῖα γι' αὐτό τό προτσές.

Στή Γερμανία λ.χ. σέ κάθε χίλιες βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις ὑπῆρχαν μεγάλες, δηλαδή μέ πάνω ἀπό 50 μισθωτοὺς ἐργάτες, 3 τό 1882, 6 τό 1895 καί 9 τό 1907. Στίς ἐπιχειρήσεις αὐτές ἀναλογοῦσαν ἀπό κάθε ἑκατό ἐργάτες: 22, 30 καί 37. Ἡ συγκέντρωση ὅμως τῆς παραγωγῆς εἶναι πολύ μεγαλύτερη ἀπό τή συγκέντρωση τῶν ἐργατῶν, γιατί ἡ ἐργασία εἶναι πολύ πιό παραγωγική στίς μεγάλες ἐπιχειρήσεις. Αὐτό μᾶς τό δείχνουν τά στοιχεῖα γιά τίς ἀτμοκίνητες μηχανές καί τοὺς ἠλεκτρικοὺς κινητήρες. Ἄν πάρουμε αὐτό πού στή Γερμανία τό λένε βιομηχανία μέ τήν πλατιά σημασία τῆς λέξης, δηλαδή μαζί καί τό ἐμπόριο καί τίς συγκοινωνίες κτλ., θά ἔχουμε τήν παρακάτω εἰκόνα: Ἀπό 3 265 623 ἐπιχειρήσεις τῆς Γερμανίας οἱ 30 588, δηλαδή συνολικά 0,9%, εἶναι μεγάλες ἐπιχειρήσεις. Αὐτές ἔχουν 5,7 ἑκατομμύρια ἐργάτες ἀπό 14,4 ἑκατομμύρια ἐργάτες συνολικά, δηλαδή τά 39,4%. 6,6 ἑκατομμύρια ἀτμοίπλους ἀπό 8,8 ἑκατομμύρια συνολικά, δηλαδή τά 75,3%. 1,2 ἑκατομμύρια κιλοβάτ ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας ἀπό 1,5 ἑκατομμύρια συνολικά, δηλαδή τά 77,2%.

Λιγότερο ἀπό τό ἓνα ἑκατοστό τῶν ἐπιχειρήσεων ἔχει πάνω ἀπό τά $\frac{3}{4}$ τῆς συνολικῆς κινητήριας δύναμης μέ ἀτμό καί ἠλεκτρισμό! Στά 2,97 ἑκατομμύρια μικρές (πού ἔχουν ὡς πέντε μισθωτοὺς ἐργάτες) ἐπιχειρήσεις, πού ἀποτελοῦν τά 91% τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιχειρήσεων, ἀναλογοῦν μόνο τά 7% τῆς κινητήριας δύναμης μέ ἀτμό καί ἠλεκτρισμό! Μερικές

δεκάδες χιλιάδες μεγάλες επιχειρήσεις τά έχουν όλα. Έκατομμύρια μικρές επιχειρήσεις δέν έχουν τίποτε.

Τό 1907 υπήρχαν στη Γερμανία 586 επιχειρήσεις μέ 1 000 καί πάνω εργάτες. Οί επιχειρήσεις αὐτές εἶχαν σχεδόν τό ἕνα δέκατο (1,38 ἑκατομμύρια) τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν εργατῶν καί διέθεταν σχεδόν τό ἕνα τρίτο (32%) τῆς συνολικῆς κινητήριας δύναμης μέ ἀτμό καί ἠλεκτρισμό*. Τό χρηματικό κεφάλαιο καί οἱ τράπεζες κάνουν, ὅπως θά δοῦμε, αὐτή τήν ὑπεροχή τῆς χούφτας τῶν μεγαλύτερων επιχειρήσεων ἀκόμη πιό συντριπτική καί μάλιστα στήν πιό κυριολεκτική σημασία τῆς λέξης, δηλαδή ἑκατομμύρια μικροί, μεσαῖοι, ἀκόμη καί ἕνα μέρος τῶν μεγάλων «νοικοκυρέων», ἀποδείχνονται στήν πραγματικότητα ἀπόλυτα ὑποδουλωμένοι σέ μερικές ἑκατοντάδες ἑκατομμυριούχους-χρηματιστές.

Σέ μιάν ἄλλη προηγμένη χώρα τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ, στίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες τῆς Βόρειας Ἀμερικῆς, ἡ ἀνάπτυξη τῆς συγκέντρωσης τῆς παραγωγῆς εἶναι ἀκόμη πιό ἰσχυρή. Ἐδῶ ἡ στατιστική ξεχωρίζει τή βιομηχανία μέ τή στενή σημασία τῆς λέξης καί ταξινομεῖ τίς επιχειρήσεις ἀνάλογα μέ τό μέγεθος τῆς ἀξίας τῆς χρονιάτικης παραγωγῆς. Τό 1904 ὁ ἀριθμός τῶν μεγαλύτερων επιχειρήσεων, μέ παραγωγή ἀξίας 1 ἑκατομμυρίου δολλαρίων καί πάνω, ἦταν 1 900 (ἀπό 216 180 συνολικά, δηλαδή τά 0,9%). Οἱ επιχειρήσεις αὐτές εἶχαν 1,4 ἑκατομμύρια εργάτες (ἀπό 5,5 ἑκατομμύρια συνολικά, δηλαδή τά 25,6%) καί 5,6 δισεκατομμύρια παραγωγή (ἀπό 14,8 δισεκατομμύρια συνολικά, δηλαδή τά 38%). Ὑστερα ἀπό 5 χρόνια, τό 1909, οἱ ἀντίστοιχοι ἀριθμοί εἶναι: 3 060 επιχειρήσεις (ἀπό 268 491 συνολικά, δηλ. τά 1,1%), μέ 2,0 ἑκατομμύρια εργάτες (ἀπό 6,6 ἑκατομμύρια συνολικά, δηλ. τά 30,5%) καί μέ 9,0 δισεκατομμύρια παραγωγή (ἀπό 20,7 δισεκατομμύρια, δηλ. τά 43,8%).**.

Ἡ μισή σχεδόν παραγωγή ὅλων τῶν επιχειρήσεων τῆς χώρας βρίσκεται βασικά στά χέρια τοῦ ἑνός ἑκατοστοῦ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν επιχειρήσεων! Κι' αὐτές οἱ τρεῖς χιλιάδες επιχειρήσεις – γίγαντες ἀγκαλιάζουν 258 κλάδους βιομηχανίας¹³⁵. Ἀπό δῶ φαίνεται ὅτι ἡ συγκέντρωση σέ ὀρισμένη βαθμίδα τῆς ἀνάπτυξής της ὁδηγεῖ ἀπό μόνη της, μπορεῖ νά πεῖ

* Τά στοιχεῖα εἶναι παρμένα ἀπό τήν *Annalen des deutschen Reichs*, 1911, Zahn (Ἐπετηρίδα τοῦ γερμανικοῦ Ράιχ, 1911, Τσάν. Ἡ Σύντ.).

** *Statistical Abstract of the United States* 1912, p. 202 (Στατιστική Ἐπετηρίδα τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν γιά τό 1912, σελ. 202. Ἡ Σύντ.).

κανείς, άμεσα στό μονοπώλιο. Γιατί μερικές δεκάδες γιγάντιες έπιχειρήσεις μπορούν εύκολα νά έλθουν σέ συνεννόηση μεταξύ τους, ένώ από τήν άλλη μεριά, οί μεγάλες άκριβώς διαστάσεις τών έπιχειρήσεων δυσκολεύουν τό συναγωνισμό καί γεννούν τήν τάση πρός τό μονοπώλιο. Αυτή ή μετατροπή του συναγωνισμού σέ μονοπώλιο άποτελεί ένα από τά σπουδαιότερα φαινόμενα—άν όχι τό σπουδαιότερο—τής οίκονομίας του νεότατου καπιταλισμού καί είναι άπαραίτητο νά σταθοΰμε πιό λεπτομερειακά σ' αυτό. Στην άρχή όμως πρέπει νά παραμερίσουμε μιά ένδεχόμενη παρανόηση.

Η άμερικανική στατιστική λέει: 3 000 γιγάντιες έπιχειρήσεις σέ 250 κλάδους τής βιομηχανίας. Σάν νά υπάρχουν όλο-όλο από 12 πολύ μεγάλες έπιχειρήσεις σέ κάθε κλάδο.

Δέν είναι όμως έτσι. Δέν υπάρχουν σέ κάθε κλάδο τής βιομηχανίας μεγάλες έπιχειρήσεις· καί από τήν άλλη μεριά, μιά έξαιρετικά σπουδαία ιδιότητα του καπιταλισμού, πού έχει φτάσει στην άνώτατη βαθμίδα ανάπτυξης, είναι ό λεγόμενος *συνδυασμός*, δηλαδή ή συνένωση σέ μιά έπιχείρηση διαφόρων κλάδων τής βιομηχανίας, πού άποτελοΰν είτε διαδοχικές βαθμίδες στην έπεξεργασία τής πρώτης ύλης (λ.χ. ή παραγωγή χυτοσιδήρου από τό μετάλλευμα καί ή κατεργασία του χυτοσιδήρου σέ άτσάλι καί παραπέρα ίσως ή παραγωγή του ενός ή του άλλου έτοιμου προϊόντος από άτσάλι), είτε έπεξεργασίες πού παίζουν βοηθητικό ρόλο ή μιά σέ σχέση μέ τήν άλλη (λ.χ. ή κατεργασία άποριμμάτων ή δευτερευόντων προϊόντων, ή παραγωγή ειδών συσκευασίας κτλ.).

«Ο συνδυασμός—γράφει ό Χίλφερντινγκ—ίσοφαρίζει τίς διακυμάνσεις τής οίκονομικής συγκυρίας καί γι' αυτό έξασφαλίζει στή συνδυασμένη έπιχείρηση μεγαλύτερη σταθερότητα τής νόρμας κέρδους. Δεύτερο, ό συνδυασμός έχει σάν άποτέλεσμα τόν παραμερισμό του έμπορίου. Τρίτο, ό συνδυασμός κάνει δυνατές τίς τεχνικές τελειοποιήσεις καί συνεπώς τήν άποκόμιση πρόσθετου κέρδους σέ σύγκριση μέ τίς «καθαρές» (δηλαδή τίς μή συνδυασμένες) έπιχειρήσεις. Τέταρτο, στερεώνει τή θέση τής συνδυασμένης έπιχείρησης σέ σύγκριση μέ τίς «καθαρές», τή δυναμώνει στην πάλη του συναγωνισμού σέ περίοδο ίσχυρης ύφεσης (στασιμότητα στίς δουλιές, κρίση) όταν ή πτώση τών τιμών τών πρώτων ύλων μένει πίσω από τήν πτώση τών τιμών τών έτοιμων έργοστασιακών προϊόντων»*.

* «Τό χρηματιστικό κεφάλαιο», ρωσ. μετ. σελ. 286-287.

‘Ο γερμανός άστός οίκονομολόγος Χάυμαν, πού άφιέρωσε ειδικό έργο γιά τήν περιγραφή τών «μικτών», δηλαδή τών συνδυασμένων επιχειρήσεων στη γερμανική βιομηχανία σιδηροκατασκευών λέει: «Οί καθαρές επιχειρήσεις καταστρέφονται, συνθλιβόμενες από τίς ύψηλές τιμές τών υλικών και τίς χαμηλές τιμές τών έτοιμων έργοστασιακών προϊόντων». Έχουμε σάν άποτέλεσμα τήν παρακάτω εικόνα:

«’Απόμειναν, από τό ένα μέρος, οί μεγάλες εταιρίες κάρβουνου μέ παραγωγή πού φτάνει σέ άρκετά έκατομμύρια τόννους, πού εΐναι γερά οργανωμένες στό συνδικάτο τους του κάρβουνου, και από τό άλλο μέρος στά στενά συνδεμένα μέ αυτές τίς εταιρίες μεγάλα χαλυβουργεία μέ τό συνδικάτο τους του άτσαλιού. Οί γιγάντιες αυτές επιχειρήσεις μέ παραγωγή 400 000 τόννους άτσάλι τό χρόνο, (ό τόννος = 60 πούτια) μέ αντίστοιχη τεράστια έξόρυξη μεταλλεύματος και κάρβουνου, και μέ παραγωγή έτοιμων ειδών από άτσάλι, μέ 10 000 εργάτες, στρατωνισμένους σέ έργοστασιακούς συνοικισμούς και μέ δικούς τους κάποτε σιδηροδρόμους και λιμάνια, αυτές οί γιγάντιες επιχειρήσεις εΐναι σήμερα ό αντιπροσωπευτικός τύπος τής γερμανικής σιδηροβιομηχανίας. Καί ή συγκέντρωση τραβάει όλο και πιο μπροστά. Οί ξεχωριστές επιχειρήσεις γίνονται όλοένα και μεγαλύτερες. Όλο και μεγαλύτερος αριθμός επιχειρήσεων του ίδιου ή διαφορετικών κλάδων τής βιομηχανίας ένώνονται σέ γιγάντιες επιχειρήσεις, πού έχουν στήριγμα και καθοδηγητή τή μισή δωδεκάδα μεγάλες τράπεζες του Βερολίνου. Στην περίπτωση τής γερμανικής μεταλλευτικής βιομηχανίας έχει άποδειχτεί μέ ακρίβεια ή όρθότητα τής θεωρίας του Κάρλ Μάρξ γιά τή συγκέντρωση· εΐναι αλήθεια ότι αυτό άφορā μιá χώρα όπου ή βιομηχανία ύποστηρίζεται μέ προστατευτικούς δασμούς και μέ χαμηλά μεταφορικά. ‘Η μεταλλευτική βιομηχανία τής Γερμανίας εΐναι ώριμη γιά άπαλλοτρίωση»*.

Σ’ αυτό τό συμπέρασμα όφειλε νά καταλήξει, έστω και σάν έξαίρεση, ένας εύσυνείδητος άστός οίκονομολόγος. Πρέπει νά σημειώσουμε ότι ξεχωρίζει κάπως ή Γερμανία, έπειδή ή βιομηχανία της προστατεύεται από ύψηλούς προστατευτικούς δασμούς. Τό περιστατικό όμως αυτό μπορούσε μονάχα νά

* Hans Gideon Heymann. «Die gemischten Werke im deutschen Großsengewerbe». Stuttgart, 1904 (SS. 256, 278-279) (Χάνς Γκιντεόν Χάυμαν. «Οί μικτές επιχειρήσεις στη γερμανική μεγάλη βιομηχανία σιδήρου». Στουτγάρδη, 1904 (σελ. 256, 278-279). ‘Η Σύντ.).

ἐπιταχύνει τή συγκέντρωση καί τό σχηματισμό μονοπωλιακῶν ἐνώσεων τῶν ἐπιχειρηματιῶν, καρτέλ, συνδικάτων κτλ. Ἔχει ἐξαιρετική σπουδαιότητα τό γεγονός ὅτι στή χώρα τοῦ ἐλεύθερου ἐμπορίου, στήν Ἀγγλία, ἡ συγκέντρωση ὁδηγεῖ *ἐπίσης* στό μονοπώλιο, ἂν καί κάπως ἀργότερα καί ἴσως μέ ἄλλη μορφή. Νά τί γράφει ὁ καθηγητής Χέρμαν Λεβί σέ μιά εἰδική μελέτη: «Μονοπώλια, καρτέλ καί τράστ» μέ βάση τά στοιχεῖα γιά τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς Μεγάλης Βρετανίας:

«Στή Μεγάλη Βρετανία οἱ μεγάλες ἀκριβῶς διαστάσεις τῶν ἐπιχειρήσεων καί τό ὑψηλό τεχνικό τους επίπεδο κλείνουν μέσα τους τήν τάση πρὸς τό μονοπώλιο. Ἀπό τή μιά μεριά ἡ συγκέντρωση εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά χρειάζεται νά ξοδευτοῦν τεράστια κεφάλαια γιά κάθε ἐπιχείρηση· γι' αὐτό οἱ νέες ἐπιχειρήσεις ἀντιμετωπίζουν ὅλο καί μεγαλύτερες ἀπαιτήσεις ἀπό τήν ἀποψη τῶν διαστάσεων τῶν ἀπαιτούμενων κεφαλαίων, πράγμα πού δυσκολεύει τήν ἐμφάνισή τους. Ἀπό τήν ἄλλη ὁμως πλευρά (καί αὐτό τό σημεῖο τό θεωροῦμε σπουδαιότερο) κάθε καινούργια ἐπιχείρηση, πού θέλει νά συμβαδίζει μέ τίς γιγάντιες ἐπιχειρήσεις οἱ ὁποῖες δημιουργήθηκαν μέ τή συγκέντρωση, πρέπει νά παράγει τέτια τεράστια πλεονάσματα προϊόντων, πού ἡ ἐπικερδῆς πούλησή τους θά εἶναι κατορθωτή μόνο ἂν αὐξάνει ἀσυνήθιστα ἡ ζήτηση, σέ ἀντίθετη ὁμως περίπτωση τά πλεονάσματα αὐτά τῶν προϊόντων θά ἔριχναν τίς τιμές σέ επίπεδα πού δέν συμφέρουν οὔτε στό καινούργιο ἐργοστάσιο, οὔτε στίς μονοπωλιακές ἐνώσεις». Σέ διάκριση ἀπό τίς ἄλλες χῶρες, ὅπου οἱ προστατευτικοί δασμοί διευκολύνουν τή συγκρότηση καρτέλ, στήν Ἀγγλία οἱ μονοπωλιακές ἐνώσεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν, τά καρτέλ καί τά τράστ, τίς περισσότερες φορές παρουσιάζονται τότε μόνο, ὅταν οἱ συναγωνιζόμενες ἐπιχειρήσεις δέν εἶναι περισσότερες «ἀπό κάνα δύο δωδεκάδες». «Ἡ ἐπίδραση τῆς συγκέντρωσης στή γέννηση τῶν μονοπωλίων στή μεγάλη βιομηχανία ἐκδηλώνεται ἐδῶ μέ κρυστάλλινη καθαρότητα»*.

Πρὶν ἀπό μισό αἰῶνα, ὅταν ὁ Μάρξ ἔγραφε τό «Κεφάλαιό» του, ἡ καταπληκτική πλειοψηφία τῶν οἰκονομολόγων θεωροῦσε τόν ἐλεύθερο συναγωνισμό «φυσικό νόμο». Ἡ ἐπίσημη ἐπιστήμη προσπάθησε μέ τή συνωμοσία τῆς σιωπῆς νά σκοτώσει τό

* Hermann Levy. «Monopole, Kartelle und Trusts». Jena, 1909, SS. 286, 290, 298 (Χέρμαν Λεβί. «Μονοπώλια, καρτέλ καί τράστ», Ἰένα, 1909, σελ. 286, 290, 298. Ἡ Σύντ.).

ἔργο τοῦ Μάρξ, πού ἀπόδειχνε μέ τή θεωρητική καί ἱστορική ἀνάλυση τοῦ καπιταλισμοῦ ὅτι ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός γεννάει τή συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς, καί αὕτῃ ἡ συγκέντρωση σέ μιὰ ὀρισμένη βαθμίδα τῆς ἀνάπτυξης τῆς ὁδηγεῖ στό μονοπώλιο. Τώρα τό μονοπώλιο εἶναι πιά γεγονός. Οἱ οἰκονομολόγοι γράφουν βουνά ἀπό βιβλία, πού περιγράφουν τίς διάφορες ἐκδηλώσεις τοῦ μονοπωλίου καί συνεχίζουν μέ μιὰ φωνή νά δηλώνουν ὅτι «ὁ μαρξισμός ἔχει ἀναιρεθεῖ». Τά γεγονότα ὅμως εἶναι πεισματάρικα πράγματα, ὅπως λέει μιὰ ἀγγλική παροιμία, καί, θές δέν θές, εἶσαι ὑποχρεωμένος νά τά ὑπολογίζεις. Τά γεγονότα δείχνουν ὅτι οἱ διαφορές πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στίς διάφορες καπιταλιστικές χῶρες, στό ζήτημα λογουχάρη τοῦ προστατευτισμοῦ ἢ τοῦ ἐλεύθερου ἐμπορίου, προκαθορίζουν ἀσήμαντες μονάχα διαφορές στή μορφή τῶν μονοπωλίων ἢ στό χρόνο τῆς ἐμφάνισής τους, ἐνῶ ἡ γέννηση τοῦ μονοπωλίου ἀπό τή συγκέντρωση γενικά τῆς παραγωγῆς ἀποτελεῖ γενικό καί βασικό νόμο τοῦ σύγχρονου σταδίου ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ.

Γιά τήν Εὐρώπη μπορεῖ νά καθορίσει κανεῖς μέ ἀρκετή ἀκρίβεια τό χρόνο τῆς ὀριστικῆς ἀντικατάστασης τοῦ παλιοῦ καπιταλισμοῦ ἀπό τόν καινούργιο: εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Σέ μιὰ ἀπό τίς νεότερες συνοπτικές ἐργασίες σχετικά μέ τήν ἱστορία «τῆς δημιουργίας τῶν μονοπωλίων» διαβάζουμε:

«Μπορεῖ ν' ἀναφέρει κανεῖς ὀρισμένα παραδείγματα καπιταλιστικῶν μονοπωλίων τῆς πρὶν ἀπό τό 1860 περιόδου· μπορεῖ ν' ἀνακαλύψει σ' αὐτά τά ἔμβρυα τῶν μορφῶν ἐκείνων πού μᾶς εἶναι τόσο συνηθισμένες σήμερα· ὅμως ὅλα αὐτά εἶναι ἀναμφίβολα προῖστορία τῶν καρτέλ. Ἡ πραγματική ἀρχή τῶν σύγχρονων μονοπωλίων τοποθετεῖται τό πολύ στή δεκαετία 1860-1870. Ἡ πρώτη μεγάλη περίοδος ἀνάπτυξης τῶν μονοπωλίων ἀρχίζει μέ τή διεθνή ὕφεση τῆς βιομηχανίας στά 1870-1880 καί ἐπεκτείνεται ὥς τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1890-1900». «Ἄν ἐξετάσει κανεῖς τό ζήτημα σέ εὐρωπαϊκὴ κλίμακα, ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός φτάνει στό ἀποκορύφωμά του τίς δεκαετίες 1860-1870 καί 1870-1880. Τότε ἡ Ἀγγλία ἀποπεράτωσε τήν οἰκοδόμησιν τῆς καπιταλιστικῆς τῆς ὀργάνωσης παλιοῦ τύπου. Στή Γερμανία ἡ ὀργάνωσις αὕτη ἔκανε ἀποφασιστικὴ πάλιν ἐνάντια στή βιοτεχνία καί τήν οἰκοτεχνία καί εἶχε ἀρχίσει νά δημιουργεῖ τίς δικές της μορφές ὑπαρξῆς».

«Ἡ μεγάλη στροφή ἀρχίζει μέ τό κράχ τοῦ 1873 ἢ πρὶν

σωστά μέ τήν ὕφεση πού τό ἀκολούθησε καί πού — μέ ἓνα μόλις διακρινόμενο διάλειμμα στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας 1880-1890 καί μιά ἀσυνήθιστα ἰσχυρή, μά σύντομη ἀνοδο γύρω στό 1889 — γεμίζει 22 χρόνια τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας». «Στή διάρκεια τῆς σύντομης περιόδου τῆς ἀνόδου τοῦ 1889-1890 τά καρτέλ χρησιμοποιήθηκαν σέ μεγάλο βαθμό γιά τήν ἀξιοποίηση τῆς συγκυρίας. Μιά ἀπερίσκεπτη πολιτική ὕψωσε τίς τιμές ἀκόμη πιό γρήγορα καί ἀκόμη πιό ἀπότομα ἀπ' ὅ,τι θά συνέβαινε αὐτό, χωρίς τά καρτέλ, καί σχεδόν ὅλα αὐτά τά καρτέλ ἔπесαν ἄδοξα «στόν τάφο τῆς χρεοκοπίας». Πέρασε ἀκόμη μιά πενταετία ἀπραξίας καί χαμηλῶν τιμῶν, ὅμως στή βιομηχανία δέν ἐπικρατοῦσαν πιά οἱ παλιές διαθέσεις. Τήν ὕφεση δέν τή θεωροῦσαν πιά σάν κάτι τό αὐτονόητο, ἀλλά τήν ἔβλεπαν ἀπλῶς σάν μιά ἀνάπαυλα πρίν ἀπό μιά νέα εὐνοϊκή συγκυρία.

Ἔτσι λοιπόν ἡ κίνηση τῶν καρτέλ μπῆκε στή δευτέρῃ της ἐποχῇ. Ἀπό παροδικό φαινόμενο τά καρτέλ γίνονται μιά ἀπό τίς βάσεις ὅλης τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς. Κατακτοῦν τόν ἓνα τομέα τῆς βιομηχανίας ὕστερα ἀπό τόν ἄλλο καί πρίν ἀπ' ὅλα τήν κατεργασία πρῶτων ὑλῶν. Στίς ἀρχές ἤδη τῆς δεκαετίας 1890-1900 τά καρτέλ ἐπεξεργάστηκαν στήν ὀργάνωση τοῦ οἰκονομικοῦ συνδικάτου τοῦ κώκ — στό πρότυπό του δημιουργήθηκε ἀργότερα τό συνδικάτο ἄνθρακος — μιά τέτια τεχνική τῶν καρτέλ, πού στήν οὐσία τό κίνημα τῶν καρτέλ ἀπό τότε δέν προωθήθηκε πάρα πέρα. Ἡ μεγάλη ἀνοδος στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καί ἡ κρίση τοῦ 1900-1903 ἔχουν — τουλάχιστο ὁσοναφορᾷ τήν ἐξορυκτική βιομηχανία καί τή βιομηχανία σιδήρου — γιά πρώτη φορά ἐντελῶς τή σφραγίδα τῶν καρτέλ. Καί ἂν τότε αὐτό φαινόταν ἀκόμη σάν κάτι τό καινούργιο, τώρα πιά γιά τήν πλατιά κοινωνική συνείδηση ἔγινε μιά αὐτονόητη ἀλήθεια τό ὅτι μεγάλοι τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἔχουν ἀφαιρεθεῖ κατά κανόνα ἀπό τόν ἐλεύθερο συναγωνισμό»*.

Ἔτσι, τά βασικά συμπεράσματα τῆς ἱστορίας τῶν μονοπω-

* Th. Vogelstein. «Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen» στίς «Grundriß der Sozialökonomik». VI Abt., Tüb., 1914 (Τ. Φόγκελσταϊν, «Ἡ οἰκονομική ὀργάνωση τῆς καπιταλιστικῆς βιομηχανίας καί ἡ δημιουργία τῶν μονοπωλίων» στίς «Βάσεις τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας», VI μέρος, Τύμπιγκεν, 1914. Ἡ Σύντ.). Σύγκρ. τοῦ ἴδιου συγγραφέα: «Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika». Bd. I, Lpz., 1910 («Οἱ ὀργανωτικές μορφές τῆς βιομηχανίας σιδήρου καί τῆς ὕφαντουργίας στήν Ἀγγλία καί στήν Ἀμερική», τόμ. I, Λειψία, 1910. Ἡ Σύντ.).

λίων είναι: 1) 1860-1870 και 1870-1880—άνωτερη βαθμίδα ανάπτυξης του ελεύθερου συναγωνισμού. Τα μονοπώλια δέν είναι παρά έμβρυα πού μόλις διακρίνονται. 2) Ύστερα από την κρίση του 1873—μακρόχρονη περίοδος ανάπτυξης τών καρτέλ, πού αποτελούν όμως ακόμη εξαίρεση. Δέν είναι ακόμη σταθερά. Αποτελούν ακόμη παροδικό φαινόμενο. 3) Ή άνοδος στά τέλη του 19ου αιώνα και ή κρίση του 1900-1903: τά καρτέλ γίνονται μιά από τίς βάσεις όλης τής οικονομικής ζωής. Ο καπιταλισμός μετατράπηκε σέ ιμπεριαλισμό.

Τά καρτέλ κλείνουν συμφωνία για τούς όρους πώλησης, για τίς προθεσμίες πληρωμής κ.ά. Μοιράζονται μεταξύ τους τίς περιοχές πώλησης. Καθορίζουν την ποσότητα τών προϊόντων πού πρέπει νά παραχθούν. Κανονίζουν τίς τιμές. Κατανέμουν τά κέρδη ανάμεσα στίς διάφορες επιχειρήσεις κτλ.

Ο άριθμός τών καρτέλ στη Γερμανία υπολογιζόταν σέ 250 περίπου τό 1896 και σέ 385 τό 1905, και συμμετείχαν σ'αυτά πάνω-κάτω 12 000 επιχειρήσεις*. Όλοι όμως παραδέχονται ότι οί άριθμοί αυτοί παρουσιάζονται πολύ μειωμένοι. Από τά στοιχεία τής γερμανικής βιομηχανικής στατιστικής για τό 1907, πού άναφέραμε πιο πάνω, φαίνεται ότι αυτές μόνο οί 12 000 μεγαλύτερες επιχειρήσεις συγκεντρώνουν σίγουρα πάνω από τό μισό τής συνολικής κινητήριας δύναμης μέ άτμό και ήλεκτρισμό. Στίς Ένωμένες Πολιτείες τής Βόρειας Αμερικής ο άριθμός τών τράστ υπολογιζόταν τό 1900 σέ 185 και τό 1907 σέ 250. Ή άμερικανική στατιστική χωρίζει όλες τίς βιομηχανικές επιχειρήσεις σέ επιχειρήσεις πού ανήκουν σέ χωριστά άτομα, σέ εταιρίες και ένώσεις. Στίς τελευταίες ανήκαν τό 1904 τά 23,6% και τό 1909 τά 25,9%, δηλαδή πάνω από τό ένα τέταρτο του συνολικού άριθμου τών επιχειρήσεων. Στίς επιχειρήσεις αυτές εργάζονταν τό 1904 τά 70,6% τών εργατών και τό 1909 τά 75,6%, δηλ. τά τρία τέταρτα του συνολικού άριθμου τών εργατών· οί διαστάσεις τής παραγωγής ήταν 10,9 και 16,3

* Dr. Riesser. «Die deutschen Großbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland». 4 Aufl., 1912, S. 149.—R. Liefmann. «Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation». 2. Aufl., 1910, S. 25 (Δρ. Ρίσσερ. «Οί γερμανικές μεγάλες τράπεζες και ή συγκέντρωσή τους σέ σχέση μέ τή γενική ανάπτυξη τής οικονομίας στη Γερμανία». 4η έκδ., 1912, σελ. 149.—Ρ. Λήφμαν. «Τά καρτέλ και τά τράστ και ή παραπέρα ανάπτυξη τής όργάνωσης τής έθνικής οικονομίας». 2η έκδ., 1910, σελ. 25. Ή Σύντ.).

δισεκατομμύρια δολλάρια, δηλαδή τά 73,7% και 79,0% της συνολικής παραγωγής.

Στά χέρια τῶν καρτέλ και τῶν τράστ συγκεντρώνονται συχνά τά ἑπτά ὡς ὀκτώ δέκατα ὅλης τῆς παραγωγῆς ἑνός δοσμένου κλάδου τῆς βιομηχανίας. Ὅταν τό 1893 ἰδρύθηκε τό συνδικάτο κάρβουνου Ρήνου-Βεστφαλίας συγκέντρωνε τά 86,7% ὅλης τῆς παραγωγῆς κάρβουνου τῆς περιοχῆς, και τό 1910 εἶχε φτάσει κιόλας τά 95,4%*. Τό μονοπώλιο πού δημιουργήθηκε μέ τόν τρόπο αὐτό ἐξασφαλίζει τεράστια ἔσοδα και ὁδηγεῖ στό σχηματισμό τεχνικοπαραγωγικῶν μονάδων πελώριων διαστάσεων. Τό περίφημο τράστ τοῦ πετρελαίου στίς Ἑνωμένες Πολιτεῖες (Standard Oil Company) ἰδρύθηκε τό 1900. «Τά κεφάλαιά του ἔφταναν τά 150 ἑκατομμύρια δολλάρια. Ἐκδόθηκαν κοινές μετοχές ἀξίας 100 ἑκατομμυρίων δολλαρίων και προνομιούχες ἀξίας 106 ἑκατομμυρίων. Γιά τίς τελευταῖες πληρώθηκαν τά παρακάτω μερίσματα στήν περίοδο 1900-1907: 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40, 40%, συνολικά 367 ἑκατομμύρια δολλάρια. Ἀπό τό 1882 ὡς τό 1907 τό καθαρό κέρδος ἔφτασε τά 889 ἑκατομμύρια δολλάρια, ἀπ'αὐτά τά 606 ἑκατομμύρια πληρώθηκαν σάν μερίσματα και τό ὑπόλοιπο πέρασε στό ἀποθεματικό κεφάλαιο»**. «Σέ ὅλες τίς ἐπιχειρήσεις τοῦ τράστ τοῦ ἀτσαλιοῦ (United States Steel Corporation) ἀπασχολοῦνταν τό 1907 ὄχι λιγότεροι ἀπό 210 180 ἐργάτες και ὑπάλληλοι. Ἡ πιό μεγάλη ἐπιχείρηση τῆς γερμανικῆς μεταλλευτικῆς βιομηχανίας, ἡ ἑταιρία τοῦ Γκελζενκίρχεν (Gelsenkirchener Bergwerksgesellschaft), ἀπασχολοῦσε τό 1908 46 048 ἐργάτες και ὑπαλλήλους»***. Τό 1902 τό τράστ τοῦ ἀτσαλιοῦ παρήγαγε κιόλας 9 ἑκατομμύρια τόννους ἀτσάλι****. Τό ἀτσάλι πού παρήγαγε ἀποτελοῦσε τό 1901 τά 66,3% και τό 1908 τά 56,1% ὅλης τῆς

* Dr. Fritz Kestner. «Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Außenseitern». Brl., 1912, σελ. 11 (Δρ Φρίτζ Κέστνερ. «Ὁ ἐξαναγκασμός γιά ὀργάνωση. Ἐρευνα σχετικά μέ τήν πάλη ἀνάμεσα στά καρτέλ και στίς ἔξω ἀπό τά καρτέλ ἑταιρίες», Βερολίνο. Ἡ Σύντ.).

** R. Liefmann. «Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen». 1. Aufl., Jena, 1909, σελ. 212 (Ρ. Λήφμαν. «Ἑταιρίες συμμετοχῆς και χρηματοδότησης. Μελέτη γιά τό σύγχρονο καπιταλισμό και τήν οὐσία τῶν χρεογράφων», 1η ἐκδ., Ἰένα. Ἡ Σύντ.).

*** Στό ἴδιο, σελ. 218.

**** Dr. S. Tschierschky. «Kartell und Trust». Gött., 1903, σελ. 13 (Δρ. Ζ. Τσίρσκι, «Καρτέλ και τράστ». Γκέτινγκεν. Ἡ Σύντ.).

παραγωγής άτσαλιού των 'Ενωμένων Πολιτειών*· ή εξόρυξη μεταλλεύματος άποτελούσε τά 43,9% καί τά 46,3% για τίς ίδιες χρονιές.

Ή έκθεση της άμερικανικής κυβερνητικής επιτροπής για τά τράστ λέει: «Ή ύπεροχή τους άπέναντι στους άνταγωνιστές τους στηρίζεται στίς μεγάλες διαστάσεις των επιχειρήσεων τους καί στόν ύπέροχο τεχνικό έξοπλισμό τους. Τό τράστ του καπνού από την άρχή άκόμη της ίδρυσής του κατέβαλε όλες του τίς προσπάθειες για ν' αντικαταστήσει σέ πλατιά έκταση τή χειρωνακτική εργασία μέ την εργασία των μηχανών. Για τό σκοπό αυτό άγόραζε όλα τά διπλώματα εύρεσιτεχνίας πού είχαν κάποια σχέση μέ την επεξεργασία του καπνού καί ξόδευε γι' αυτό τεράστια ποσά. Πολλά διπλώματα εύρεσιτεχνίας άποδείχνονταν στην άρχή άχρηστα καί χρειάζονταν νά τά επανεπεξεργαστούν οί μηχανικοί πού βρίσκονταν στην ύπηρεσία του τράστ. Στά τέλη του 1906 ιδρύθηκαν δύο θυγατρικές εταιρίες—μέ τον άποκλειστικό σκοπό ν' αγοράζουν διπλώματα εύρεσιτεχνίας. Για τον ίδιο σκοπό τό τράστ δημιούργησε δικά του χυτήρια, εργοστάσια για την κατασκευή μηχανών καί εργαστήρια επισκευών. Μιά άπ' αυτές τίς επιχειρήσεις, στό Μπρούκλιν, άπασχολεί κατά μέσο όρο 300 εργάτες. Έδω δοκιμάζονται οί έφευρέσεις για την παραγωγή τσιγάρων, μικρών πούρων, ταμπάκου, φύλλων κασσίτερου για τή συσκευασία κουτιών κτλ. Έδω τελειοποιούνται επίσης οί έφευρέσεις»**. «Καί άλλα τράστ έχουν στην ύπηρεσία τους τούς λεγόμενους developing engineers (μηχανικούς για την άνάπτυξη της τεχνικής), πού καθήκον τους είναι νά έφευρίσκουν καινούργιες μεθόδους παραγωγής καί νά δοκιμάζουν τίς τεχνικές βελτιώσεις. Τό τράστ χαλυβουργίας πληρώνει στους μηχανικούς καί στους εργάτες του μεγάλα βραβεία για έφευρέσεις πού μπορούν ν' ανεβάσουν την τεχνική ή νά μειώσουν τά έξοδα παραγωγής»***.

Μέ παρόμοιο τρόπο είναι όργανωμένη ή δουλιά για τίς

* Th. Vogelstein. «Organisationsformen», σελ. 275.

** Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco Industry. Washington, 1909, σελ. 266 (Έκθεση μέλους της Έπιτροπής για τίς Ένώσεις της βιομηχανίας καπνού. Ουάσιγκτον. Ή Σύντ.)—περικοπή από τό βιβλίο του «Dr. Paul Tafel. «Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik». Stuttgart, 1913, σελ. 48 (Δρ. Πάουλ Τάφελ. «Τά βορειοαμερικανικά τράστ καί ή επίδρασή τους στην πρόοδο της τεχνικής», Στουτγάρδη. Ή Σύντ.).

*** Στο ίδιο, σελ. 48-49.

τεχνικές τελειοποιήσεις στη γερμανική μεγάλη βιομηχανία, λ.χ. στη χημική, πού είχε τόσο γιγάντια ανάπτυξη τις τελευταίες δεκαετίες. 'Ακόμη από τό 1908 τό προτσές συγκέντρωσης τής παραγωγής είχε δημιουργήσει σ' αὐτή τή βιομηχανία δύο κύριες «ομάδες», πού μέ δικό τους τρόπο πλησίαζαν επίσης στό μονοπώλιο. Στήν ἀρχή οἱ ομάδες αὐτές ἦταν «διμερεῖς ἐνώσεις» ἀπό δύο ζευγάρια μεγάλα ἐργοστάσια, πού τό καθένα τους εἶχε κεφάλαιο 20-21 ἑκατομμύρια μάρκα: ἀπό τή μιά μεριά, τό πρόην ἐργοστάσιο Μάιστερ στό Χέχστ καί τό ἐργοστάσιο Κασσέλα στη Φραγκφούρτη τοῦ Μάιν, ἀπό τήν ἄλλη, τό ἐργοστάσιο ἀνιλίνης καί σόδας στό Λουντβιγκσχάφεν καί τό πρόην ἐργοστάσιο Μπάγερ στό 'Ελμπερφελντ. Οἱ ομάδες αὐτές ἔκλεισαν ἀργότερα συμφωνία, ἡ καθεμιά μέ ἓνα ἀκόμη μεγάλο ἐργοστάσιο, ἡ πρώτη τό 1905 καί ἡ δεύτερη τό 1908. 'Ετσι δημιουργήθηκαν δύο «τριμερεῖς ἐνώσεις» μέ κεφάλαιο 40-50 ἑκατομμύρια μάρκα ἡ καθεμιά καί ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς «ἐνώσεις» ἄρχισε ἤδη ἡ «προσέγγιση», «οἱ συμφωνίες» γιά τίς τιμές κτλ. *.

Ὁ συναγωνισμός μετατρέπεται σέ μονοπώλιο. Τό ἀποτέλεσμα εἶναι μιά τεράστια πρόοδος στήν κοινωνικοποίηση τής παραγωγής. 'Ιδιαίτερα κοινωνικοποιεῖται καί τό προτσές τῶν τεχνικῶν ἐφευρέσεων καί τελειοποιήσεων.

Αὐτό πιά δέν εἶναι καθόλου ὁ παλιός ἐλεύθερος συναγωνισμός τῶν σκόρπιων καί ἄγνωστων μεταξύ τους ἐργοστασιαρχῶν, πού παράγουν γιά τήν κατανάλωση σέ μιά ἄγνωστη ἀγορά. Ἡ συγκέντρωση ἔφτασε στό σημεῖο πού μπορεῖ νά γίνει ἓνας κατά προσέγγιση ὑπολογισμός ὅλων τῶν πηγῶν πρώτων ὑλῶν (λογουχάρη τῶν κοιτασμάτων σιδηρομεταλλεύματος) σέ μιά δοσμένη χώρα καί ἀκόμη, ὅπως θά δοῦμε, σέ μιά σειρά χῶρες καί σ' ὅλο τόν κόσμο. Καί ὅχι μόνο γίνεται ἓνας τέτιος ὑπολογισμός, ἀλλά αὐτές τίς πηγές τίς ἀρπάζουν στά χέρια τους οἱ γιγάντιες μονοπωλιακές ἐνώσεις. Γίνεται ἓνας κατά προσέγγιση ὑπολογισμός τῶν διαστάσεων τής ἀγορᾶς, πού, ὕστερα ἀπό συμφωνία, τή «μοιράζονται» μεταξύ τους αὐτές οἱ ἐνώσεις. Μονοπωλοῦνται οἱ εἰδικευμένες ἐργατικές δυνάμεις, μισθώνονται οἱ καλύτεροι μηχανικοί, ἀρπάζονται οἱ δρόμοι καί τά μέσα ἐπικοινωνίας — οἱ σιδηρόδρομοι στήν Ἀμερική, οἱ ἀτμοπλοϊκές ἐταιρίες στήν

* Riesser, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 547, κ.ἑ. τῆς 3ης ἐκδοσης. Οἱ ἐφημερίδες γράφουν (Ἰούνης 1916) γιά ἓνα νέο γιγάντιο τράστ πού συνενώνει τή χημική βιομηχανία τῆς Γερμανίας.

Ευρώπη και την 'Αμερική. 'Ο καπιταλισμός στο ιμπεριαλιστικό του στάδιο οδηγεί άμεσα στην πιο ολόπλευρη κοινωνικοποίηση της παραγωγής, τραβάει, μπορούμε να πούμε, τους καπιταλιστές, παρά τη θέληση και τη συνείδησή τους, σε κάποια νέα κοινωνική κατάσταση πραγμάτων, που είναι μεταβατική από την πλήρη ελευθερία του συναγωνισμού προς την πλήρη κοινωνικοποίηση.

'Η παραγωγή γίνεται κοινωνική, ή ιδιοποίηση όμως μένει ατομική. Τά κοινωνικά μέσα παραγωγής παραμένουν ατομική ιδιοκτησία ενός μικρού αριθμού προσώπων. Τά γενικά πλαίσια του τυπικά αναγνωρισμένου ελεύθερου συναγωνισμού παραμένουν και ή καταπίεση των λίγων μονοπωλητών πάνω στον υπόλοιπο πληθυσμό γίνεται εκατό φορές πιο βαριά, πιο αισθητή και πιο άβυστακτη.

'Ο γερμανός οικονομολόγος Κέστνερ αφιέρωσε ειδικό έργο στην «πάλη ανάμεσα στα καρτέλ και στις έξω από τα καρτέλ εταιρίες», δηλαδή στους επιχειρηματίες που δεν μπήκαν στα καρτέλ. Τό έργο αυτό τό όνόμασε «ό έξαναγκασμός για όργάνωση», ενώ θα έπρεπε να μιλάει, αν δεν θέλει φυσικά να έξωραΐσει τόν καπιταλισμό, για έξαναγκαστική ύποταγή στις ενώσεις των μονοπωλητών. Θα είναι διδακτικό να ρίξουμε μία ματιά έστω και μόνο στην άπαρίθμηση των μέσων της σύγχρονης, νεότατης, πολιτισμένης πάλης για «όργάνωση», στην όποία καταφεύγουν οί ενώσεις των μονοπωλητών: 1) στέρηση των πρώτων ύλων («... είναι μία από τίς σπουδαιότερες μεθόδους για την έξαναγκαστική προσχώρηση στο καρτέλ»); 2) στέρηση των έργατικών χεριών μέ τίς «συνεργασίες» (δηλαδή μέ συμφωνίες των καπιταλιστών μέ τίς έργατικές ενώσεις, για να πιάνουν οί εργάτες δουλιά μόνο σε επιχειρήσεις που ανήκουν στο καρτέλ); 3) στέρηση του έφοδιασμού; 4) άποκλεισμός από την αγορά κατανάλωσης; 5) συμφωνία μέ τόν άγοραστή να έχει έμπορικές σχέσεις άποκλειστικά μέ τά καρτέλ; 6) σχεδιασμένη μείωση των τιμών (για την καταστροφή των «έξωκαρτελικών», δηλαδή των επιχειρήσεων που δεν ύποτάσσονται στους μονοπωλητές, ξοδεύονται έκατομμύρια για να πωλούνται επί όρισμένο χρονικό διάστημα τά έμπορεύματα σε τιμές κάτω από τό κόστος. Στη βιομηχανία της βενζίνης ύπήρξαν παραδείγματα μείωσης των τιμών από 40 σε 22 μάρκα, δηλαδή σχεδόν στο μισό!); 7) στέρηση της πίστωσης; 8) κήρυξη μπούκοτάζ.

Δέν έχουμε πιά μπροστά μας την πάλη του συναγωνισμού των μικρών και των μεγάλων, των τεχνικά καθυστερημένων και

τῶν τεχνικά προοδευμένων ἐπιχειρήσεων. Ἔχουμε μπροστά μας τό πνίξιμο ἀπό τοὺς μονοπωλητὲς ἐκείνων πού δέν ὑποτάσσονται στὰ μονοπώλια, στό ζυγό τους, στήν αὐθαιρεσία τους. Νά πῶς ἀντανაკλᾶται τό προτσές αὐτό στή συνείδηση ἑνός ἀστοῦ οἰκονομολόγου:

«Ἀκόμη καί μέσα στή σφαίρα τῆς καθαρὰ οἰκονομικῆς δραστηριότητος—γράφει ὁ Κέστνερ—γίνεται μιά ὀρισμένη μετατόπιση ἀπὸ τὴν ἐμπορικὴ δραστηριότητα, μέ τὴν προηγούμενὴ τῆς ἔννοια, στήν ὀργανωτικο-κερδοσκοπική. Τῇ μεγαλύτερῃ ἐπιτυχίᾳ δέν τὴν ἔχει ὁ ἔμπορος πού, στηριζόμενος στήν τεχνική καὶ ἐμπορικὴ του πείρα, ξέρεי νά ὑπολογίζει καλύτερα τίς ἀνάγκες τῶν πελατῶν καί πού εἶναι σέ θέση νά βρίσκει καί, μπορεῖ νά πεῖ κανεῖς, νά «θέτει σέ ἐνέργεια» τὴ ζήτηση, ἡ ὁποία βρίσκεται σέ ὑπολανθάνουσα κατάσταση, ἀλλὰ ἡ κερδοσκοπική μεγαλοφυΐα (;!), πού εἶναι σέ θέση νά ὑπολογίζει ἀπὸ πρὶν ἢ ἔστω καί νά προαισθάνεται μόνο τὴν ὀργανωτικὴ ἀνάπτυξη καί τὴ δυνατότητα ὀρισμένων σχέσεων ἀνάμεσα στίς ξεχωριστὲς ἐπιχειρήσεις καί στίς τράπεζες...».

Αὐτό μεταφρασμένο σέ ἀνθρωπινὴ γλῶσσα σημαίνει: ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ ἔφτασε στό σημεῖο πού, ἂν καί ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγή «βασιλεύει» ὅπως καί πρὶν καί θεωρεῖται ἡ βάση ὅλης τῆς οἰκονομίας, στήν πραγματικότητα ὅμως ἔχει πιά ὑποσκαφεῖ καί τὰ κυριότερα κέρδη πᾶνε στίς «μεγαλοφυΐες» τῶν χρηματιστικῶν μηχανοραφιῶν. Αὐτές οἱ μηχανοραφίες καί κατεργαριές ἔχουν γιὰ βάση τους τὴν κοινωνικοποίηση τῆς παραγωγῆς, ἡ τεράστια ὅμως πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητας, πού μέ τὴ δουλιὰ της ἔφτασε ὡς αὕτὴ τὴν κοινωνικοποίηση, πάει πρὸς ὄφελος... τῶν κερδοσκόπων. Θά δοῦμε παρακάτω πῶς «πάνω σ' αὕτὴ τὴ βάση» ἡ μικροαστικὴ-ἀντιδραστικὴ κριτικὴ τοῦ καπιταλιστικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ὀνειρεύεται τὴν ἐπιστροφή πρὸς τὰ πίσω, πρὸς τὸν «ἐλεύθερο», «εἰρηνικό», «τίμιο» συναγωνισμό.

«Συνεχῆς ἄνοδος τῶν τιμῶν σάν ἀποτέλεσμα τῆς δημιουργίας τῶν καρτέλ—λέει ὁ Κέστνερ—παρατηρήθηκε ὡς τώρα μονάχα στὰ σπουδαιότερα μέσα παραγωγῆς, κυρίως στό πετροκάρβουνο, στό σίδηρο, στό κάλιο, ἐνῶ, ἀντίθετα, ποτέ δέν παρατηρήθηκε στὰ ἑτοιμα προϊόντα. Ἡ αὔξηση τῶν κερδῶν, λόγω τῆς ἀνόδου αὐτῆς τῶν τιμῶν περιορίζοταν ἐπίσης στή βιομηχανία πού παράγει μέσα παραγωγῆς. Αὕτὴ ἡ παρατήρηση πρέπει νά συμπληρωθεῖ ἀκόμη μέ τό ὅτι ἡ βιομηχανία ἐπεξεργασίας πρώτων ὑλῶν (καί ὄχι ἡμικατεργασμένων προϊόντων) μέ τὴ

δημιουργία καρτέλ δέν βγάζει ὄφελος μόνο μέ τή μορφή ὑψηλῶν κερδῶν σέ βάρος τῆς βιομηχανίας πού ἀσχολεῖται μέ τήν παραπέρα ἐπεξεργασία τῶν ἡμικατεργασμένων προϊόντων, μά καί ἀπόκτησε ἀπέναντί της κάποια *θέση κυριαρχίας*, πράγμα πού δέν ὑπῆρχε στίς συνθῆκες τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ»*.

Οἱ λέξεις πού ὑπογραμμίζουμε δείχνουν τήν οὐσία τοῦ ζητήματος, πού τόσο ἀνόρεκτα καί σπάνια τήν παραδέχονται οἱ ἀστοί οἰκονομολόγοι καί πού μέ τόσο ζήλο προσπαθοῦν νά τήν ἀποφύγουν καί νά μή τῆς δόσουν προσοχή οἱ σημερινοί ὑπερασπιστές τοῦ ὁπορτουνισμοῦ μέ τόν Κ. Κάουτσκι ἐπικεφαλῆς. Ἡ σχέση κυριαρχίας καί ἡ βία πού συνεπάγεται—αὐτό εἶναι τό χαρακτηριστικό τῆς «νεότατης φάσης στήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ», αὐτό ἔπρεπε ἀναπόφευκτα νά προκύψει καί πρόκυψε ἀπό τή δημιουργία τῶν παντοδύναμων οἰκονομικῶν μονοπωλίων.

Θά ἀναφέρουμε ἀκόμη ἓνα παράδειγμα πού δείχνει πῶς κυριαρχοῦν τά καρτέλ. Ἐκεῖ ὅπου μποροῦν ν' ἀρπάξουν στά χέρια τους ὅλες ἡ τίς κυριότερες πηγές πρώτων ὑλῶν, ἡ ἐμφάνιση τῶν καρτέλ καί ἡ δημιουργία μονοπωλίων εἶναι πολύ εὐκόλη. Θά ἦταν ὅμως λάθος νά νομίσουμε ὅτι τά μονοπώλια δέν παρουσιάζονται καί σέ ἄλλους κλάδους τῆς βιομηχανίας, ὅπου δέν μποροῦν νά βάλουν στό χέρι τίς πηγές τῶν πρώτων ὑλῶν. Στή βιομηχανία τσιμέντου ἡ πρώτη ὑλὴ βρίσκεται παντοῦ. Κι' αὐτή ὅμως ἡ βιομηχανία ἔχει καρτελοποιηθεῖ σέ μεγάλο βαθμό στή Γερμανία. Τά ἐργοστάσια ἔχουν ἐνωθεῖ σέ συνδικάτα κατά περιοχές: νοτιογερμανικό, τοῦ Ρήνου-Βεσφαλίας κτλ. Ἔχουν καθιερωθεῖ μονοπωλιακές τιμές: 230-280 μάρκα τό βαγόνι, ἐνῶ τό κόστος εἶναι 180 μάρκα! Οἱ ἐπιχειρήσεις δίνουν μερίσματα 12-16%. Παράλληλα ὅμως δέν πρέπει νά ξεχνᾶμε ὅτι οἱ «μεγαλοφυῖες» τῆς σύγχρονης κερδοσκοπίας ξέρουν νά τσεπώνουν μεγάλα ποσά ἀπό τά κέρδη, ἔξω ἀπό ἐκεῖνα πού κατανέμονται στά μερίσματα. Οἱ μονοπωλητές γιά νά ἐξαλείψουν τόν ἀνταγωνισμό σέ μιά τόσο ἐπικερδῆ βιομηχανία, καταφεύγουν ἀκόμη καί στό δόλο: διαδίδουν ψεύτικες φήμες γιά τήν κακή κατάσταση τῆς βιομηχανίας, δημοσιεύουν ἀνώνυμες ἀγγελίες στίς ἐφημερίδες: «Κεφαλαιοῦχοι! ἀποφεύγετε νά τοποθετεῖτε κεφάλαια στή βιομηχανία τσιμέντου». Τέλος, ἀγοράζουν τίς ἐπιχειρήσεις τῶν «ἐξωμονοπωλιακῶν» (δηλαδή τῶν ἐπιχειρηματιῶν πού δέν συμμετέχουν στά συνδικάτα), τούς πληρώνουν

* Κέστνερ, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 254.

60-80-150 χιλιάδες μάρκα «άερα»*. Τό μονοπώλιο άνοίγει τό δρόμο του παντοῦ καί μέ ὅλα τά μέσα, ἀρχίζοντας ἀπό τή «σεμνή» πληρωμή τοῦ «άερα» καί τελειώνοντας στήν ἀμερικανική «χρησιμοποίηση» τοῦ δυναμίτη ἐνάντια στόν ἀνταγωνιστή.

Ἡ ἐξάλειψη τῶν κρίσεων μέ τά καρτέλ εἶναι παραμύθι τῶν ἀστῶν οἰκονομολόγων πού προσπαθοῦν νά ἐξωραΐζουν μέ κάθε θυσία τόν καπιταλισμό. Ἀντίθετα, τό μονοπώλιο πού δημιουργεῖται σέ μερικούς κλάδους τῆς βιομηχανίας δυναμώνει καί ὀξύνει τό χάος πού χαρακτηρίζει ὅλη τήν καπιταλιστική παραγωγή στό σύνολό της. Ἡ ἔλλειψη ἀντιστοιχίας στήν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας καί τῆς βιομηχανίας, πού χαρακτηρίζει γενικά τόν καπιταλισμό, γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερη. Ἡ προνομιούχα θέση τῆς πιά καρτελοποιημένης, τῆς λεγόμενης *βαριάς* βιομηχανίας καί κυρίως τοῦ κάρβουνου καί τοῦ σίδηρου, ὁδηγεῖ τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς βιομηχανίας «σέ ἀκόμη μεγαλύτερη ἔλλειψη προγραμματισμοῦ», ὅπως ὁμολογεῖ ὁ Γιάντελς, πού ἔχει γράψει ἕνα ἀπό τά καλύτερα ἔργα γιά τίς «σχέσεις τῶν μεγάλων γερμανικῶν τραπεζῶν μέ τή βιομηχανία»**.

«Ὅσο πιά ἀναπτυγμένη εἶναι μιά ἐθνική οἰκονομία — γράφει ὁ Λήφμαν, ὁ ξετσιπωτός συνήγορος τοῦ καπιταλισμοῦ — τόσο περισσότερο στρέφεται σέ πιά ριψοκίνδυνες ἐπιχειρήσεις ἢ σέ ἐπιχειρήσεις στό ἐξωτερικό, σέ τέτιες πού χρειάζεται πολὺς καιρός γιά ν' ἀναπτυχθοῦν, ἢ, τέλος, σέ τέτιες πού ἔχουν μόνο τοπική σημασία»***. Ἡ αὔξηση τοῦ κινδύνου συνδέεται σέ τελευταία ἀνάλυση μέ τό γιγάντιο μέγλωμα τοῦ κεφαλαίου, πού, μποροῦμε νά ποῦμε, ξεχειλίζει, τρέχει στό ἐξωτερικό κτλ. Καί ταυτόχρονα ἡ ἐντατικά γοργή ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς φέρνει μαζί της ὀλοένα καί περισσότερα στοιχεῖα ἀναντιστοιχίας ἀνάμεσα στίς διάφορες πλευρές τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, στοιχεῖα χάους καί κρίσεων. «Ἴσως — ἀναγκάζεται νά παραδεχτεῖ ὁ ἴδιος ὁ Λήφμαν — στό κοντινό μέλλον νά ἐπιφυλάσσονται πάλι στήν ἀνθρωπότητα νέες μεγάλες ἀνατροπές στόν τομέα τῆς τεχνικῆς, πού θ' ἀσκήσουν τήν ἐπίδρασή τους καί στήν ὀργάνω-

* «Zement» von L. Eschwege. «Die Bank»¹³⁶, 1909, 1, σελ. 115 καί ἐπόμενες («Τσιμέντο» τοῦ Λ. Ἑσβεγκε. «Ἡ τράπεζα». Ἡ Σύντ.).

** Jeidels. «Das Verhältnis der deutschen Großbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie». Lpz., 1905, σελ. 271 (Γιάντελς. «Ἡ σχέση τῶν μεγάλων γερμανικῶν τραπεζῶν μέ τή βιομηχανία, ἰδιαίτερα μέ τή μεταλλουργική βιομηχανία. Λειψία. Ἡ Σύντ.»¹³⁷).

*** Liefmann. «Beteiligungs- etc. Ges.», σελ. 434.

ση τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας»... ἠλεκτρισμός, ἀεροπλοΐα... «Συνήθως καί κατά γενικό κανόνα σέ τέτιες ἐποχές ριζικῶν οἰκονομικῶν ἀλλαγῶν ἀναπτύσσεται μεγάλη κερδοσκοπία...»*.

Καί οἱ κρίσεις — κάθε εἶδους, πιά συχνά ἀπ' ὅλες οἱ οἰκονομικές, ὅχι ὅμως μόνο οἱ οἰκονομικές — δυναμώνουν μέ τή σειρά τους σέ τεράστιες διαστάσεις τήν τάση γιά συγκέντρωση καί γιά μονοπώλιο. Νά ἕνας ἐξαιρετικά διδακτικός συλλογισμός τοῦ Γιάιντελς γιά τή σημασία τῆς κρίσης τοῦ 1900, τῆς κρίσης πού, ὅπως ξέρουμε, ἀποτέλεσε σημεῖο στροφῆς στήν ἱστορία τῶν νεότερων μονοπωλίων:

«Ἡ κρίση τοῦ 1900 βρῆκε, παράλληλα μέ τίς γιγάντιες ἐπιχειρήσεις τῶν κυριότερων κλάδων τῆς βιομηχανίας, καί πολλές ἐπιχειρήσεις μέ ἀπαρχαιωμένη, σύμφωνα μέ τίς σημερινές ἀντιλήψεις, ὀργάνωση, «καθαρές» ἐπιχειρήσεις» («δηλαδή ὅχι συνδυασμένες»), «πού τίς εἶχε ἀνεβάσει καί αὐτές πρὸς τά πάνω τό κύμα τῆς βιομηχανικῆς ἀνόδου. Ἡ πτώση τῶν τιμῶν, ἡ ἐλάττωση τῆς ζήτησης, ἔφεραν αὐτές τίς «καθαρές» ἐπιχειρήσεις σέ τόσο δύσκολη θέση, πού εἶτε δέν ἔθιξε καθόλου τίς συνδυασμένες γιγάντιες ἐπιχειρήσεις, εἶτε τίς ἔθιξε γιά πολύ λίγο διάστημα. Γι' αὐτό τό λόγο ἡ τελευταία κρίση τοῦ 1900 ὁδήγησε στή βιομηχανική συγκέντρωση σέ ἀσύγκριτα μεγαλύτερο βαθμό παρά ἡ κρίση τοῦ 1873: ἡ τελευταία αὕτη κρίση εἶχε ἐπίσης προκαλέσει μιάν ὀρισμένη ἐπιλογή τῶν καλύτερων ἐπιχειρήσεων, μέ τό ἐπίπεδο ὅμως τῆς τεχνικῆς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἡ ἐπιλογή αὕτη δέν μπόρεσε νά ὁδηγήσει στό μονοπώλιο τῶν ἐπιχειρήσεων, πού κατάφεραν νά βγοῦν νικηφόρες ἀπό τήν κρίση. Τέτιο ἀκριβῶς μακρόχρονο μονοπώλιο, καί μάλιστα σέ ὑψηλό βαθμό, κατέχουν οἱ γιγάντιες ἐπιχειρήσεις τῆς σημερινῆς μεγάλης σιδηροβιομηχανίας καί ἠλεκτροβιομηχανίας χάρις στήν ἐξαιρετικά σύνθετη τεχνική τους, στήν ὀργάνωσή τους σέ πλατιά κλίμακα καί στήν ἰσχύ τοῦ κεφαλαίου τους, καί μετά σέ μικρότερο βαθμό καί οἱ ἐπιχειρήσεις μηχανοκατασκευῶν καί μερικῶν κλάδων τῆς βιομηχανίας μετάλλου, ἐπικοινωνιῶν κτλ.»**.

Μονοπώλιο — νά ἡ τελευταία λέξη τῆς «νεότατης φάσης ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ». Οἱ παραστάσεις μας ὅμως γιά τήν πραγματική δύναμη καί σημασία τῶν σύγχρονων μονοπωλίων θά ἦταν πολύ ἀνεπαρκεῖς, ἀτελεῖς καί μειωμένες, ἂν δέν παίρναμε ὑπόψη τό ρόλο τῶν τραπεζῶν.

* Liefman. «Beteiligungs- etc. Ges.», σελ. 465-466.

** Jeidels, σελ. 108.

II. ΟΙ ΤΡΑΠΕΖΕΣ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΤΟΥΣ ΡΟΛΟΣ

Ἡ βασική καί ἡ πρωταρχική πράξη τῶν τραπεζῶν εἶναι ἡ μεσολάβηση στίς πληρωμές. Σέ σχέση μ' αὐτό οἱ τράπεζες μετατρέπουν τό ἀδρανές χρηματικό κεφάλαιο σέ ἐνεργό, δηλαδή σέ κεφάλαιο πού φέρνει κέρδος, συγκεντρώνουν τά χρηματικά ἔσοδα ὅλων τῶν εἰδῶν καί τά θέτουν στή διάθεση τῆς τάξης τῶν καπιταλιστῶν.

Στό βαθμό πού ἀναπτύσσεται ἡ τραπεζική δραστηριότητα καί συγκεντρώνεται σέ λίγα ἰδρύματα, οἱ τράπεζες μετεξελίσσονται ἀπό τό μετριόφρονα ρόλο τῶν μεσολαβητῶν σέ πανίσχυρους μονοπωλητές, πού διαθέτουν σχεδόν ὅλο τό χρηματικό κεφάλαιο τοῦ συνόλου τῶν καπιταλιστῶν καί τῶν μικρονοικοκυρῶν, καθὼς καί τό μεγαλύτερο μέρος τῶν μέσων παραγωγῆς καί τῶν πηγῶν πρώτων ὑλῶν σέ μιά δοσμένη χώρα ἢ σέ μιά ὁλόκληρη σειρά χωρῶν. Αὕτῃ ἡ μετατροπή τῶν πολυάριθμων μετριοφρόνων μεσολαβητῶν σέ μιά χούφτα μονοπωλητές ἀποτελεῖ ἓνα ἀπό τά βασικά προτσές τῆς μετεξέλιξης τοῦ καπιταλισμοῦ σέ καπιταλιστικό ἱμπεριαλισμό καί γι' αὐτό θά πρέπει νά σταθοῦμε, πρὶν ἀπ' ὅλα, στή συγκέντρωση τῶν τραπεζῶν.

Στά 1907/8 οἱ καταθέσεις σ' ὅλες τίς μετοχικές τράπεζες τῆς Γερμανίας, πού εἶχαν πάνω ἀπὸ ἓνα ἑκατομμύριο μάρκα κεφάλαιο, ἔφταναν τά 7 δισεκατομμύρια μάρκα. Στά 1912/3 εἶχαν φτάσει κιόλας τά 9,8 δισεκατομμύρια. Μέσα σέ πέντε χρόνια ἔχουμε αὐξηση κατὰ 40%. Παράλληλα, ἀπ' αὐτά τά 2,8 δισεκατομμύρια αὐξηση κατὰ 2,75 δισεκατομμύρια ἀναλογοῦν σέ 57 τράπεζες, μέ κεφάλαιο πάνω ἀπὸ 10 ἑκατομμύρια μάρκα. Ἡ κατανομή τῶν καταθέσεων ἀνάμεσα στίς μεγάλες καί τίς μικρές τράπεζες ἦταν ἡ παρακάτω*:

Ποσοστό ὅλων τῶν καταθέσεων

	στὶς 9 μεγάλες τράπεζες τοῦ Βερολίνου	στὶς ὑπόλοιπες 48 τράπεζες μέ κεφάλαιο πάνω ἀπὸ 10 ἑκατομ. μάρκα	στὶς 115 τράπεζες μέ κεφάλαιο 1-10 ἑκατομμύρια	στὶς μικρές τράπεζες (μέ κεφάλαιο λιγότερο ἀπὸ 1 ἑκατομ.)
1907/8	47	32,5	16,5	4
1912/3	49	36	12	3

* Alfred Lansburg. «Fünf Jahre d. Bankwesen», «Die Bank», 1913, τεύχ. 8, σελ. 728 (Ἄλφρεντ Λάνσμπουργκ. «Πέντε χρόνια δράσης τῶν γερμανικῶν τραπεζῶν», «Ἡ Τράπεζα». Ἡ Σύντ.).

Οί μικρές τράπεζες έχουν εκτοπιστεί από τις μεγάλες, από τις όποιες μόνο έννιά συγκεντρώνουν σχεδόν τις μισές από όλες τις καταθέσεις. Έδω όμως δεν πάρθηκαν ακόμη υπόψη πάρα πολλά πράγματα, όπως λογουχάρη μετατροπή ολόκληρης σειράς μικρών τραπεζών σε πραγματικά παραρτήματα των μεγάλων κτλ., πού γι' αυτό θά μιλήσουμε παρακάτω.

Στά τέλη του 1913 ο Σούλτσε-Γκέβερνιτς υπολόγιζε τις καταθέσεις στις 9 μεγάλες τράπεζες του Βερολίνου σε 5,1 δισεκατομμύρια μάρκα μέσα σε σύνολο καταθέσεων 10 περίπου δισεκατομμυρίων¹³⁸. Παίρνοντας υπόψη όχι μόνο τις καταθέσεις, μά' όλο τό τραπεζικό κεφάλαιο, ό ίδιος συγγραφέας έγραφε: «Στά τέλη του 1909 οί 9 μεγάλες τράπεζες του Βερολίνου, μαζί μέ τις ύπαγόμενες σ' αυτές τράπεζες, διαχειρίζονταν 11,3 δισεκατομμύρια μάρκα, δηλαδή περίπου τά 83% του συνολικού γερμανικού τραπεζικού κεφαλαίου. Ή «Γερμανική Τράπεζα» («Deutsche Bank»), πού διαχειρίζεται μαζί μέ τις ύπαγόμενες σ' αυτήν τράπεζες περίπου 3 δισεκατομμύρια μάρκα, άποτελεί, δίπλα στην πρωσσική Διεύθυνση των κρατικών σιδηροδρόμων, τή μεγαλύτερη, καί παράλληλα σε ύψηλό βαθμό αποσυγκεντρωμένη συσσώρευση κεφαλαίου του παλιού κόσμου»*.

Ύπογραμμίσαμε τήν υπόδειξη σχετικά μέ τις «ύπαγόμενες» τράπεζες, γιατί αυτή άφορά ένα από τά σπουδαιότερα διακριτικά χαρακτηριστικά τής νεότατης καπιταλιστικής συγκέντρωσης. Οί μεγάλες επιχειρήσεις, κυρίως οί τράπεζες, δέν καταβροχθίζουν μόνο κατευθείαν τις μικρές, μά' καί τις «συνδέουν» μαζί τους, τις ύποτάσσουν, τις συμπεριλαβαίνουν στη «δική τους» ομάδα, στό δικό τους «κοντσέρν»—όπως λέει ή τεχνική όρολογία—μέ τή «συμμετοχή» στά κεφάλαιά τους, μέ τήν άγορά ή τήν άνταλλαγή μετοχών, μέ τό σύστημα των χρεωστικών σχέσεων κτλ., κτλ. Ο καθηγητής Λήφμαν άφιέρωσε μία ολόκληρη τεράστια «έργασία» από μισή χιλιάδα σελίδες για τήν περιγραφή των σύγχρονων «έταιριών συμμετοχής καί χρηματοδότησης»**, προσθέτοντας, δυστυχώς, πολύ κατώτερης

* Schulze-Gaevernitz. «Die deutsche Kreditbank» στις «Grundriß der Sozialökonomik». Tüb., 1915, σελ. 12 καί 137 (Σούλτσε-Γκέβερνιτς. «Ή γερμανική πιστωτική τράπεζα» στις «Βάσεις τής κοινωνικής οίκονομίας». Τύμπινγκεν. Ή Σύντ.).

** R. Liefmann. «Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen». 1. Aufl., Jena, 1909, σελ. 212.

ποιότητας «θεωρητικούς» συλλογισμούς στο συχνά κακοχωνεμένο ανεπεξέργαστο υλικό¹³⁹. Σέ ποιό αποτέλεσμα μέ τήν ἔννοια τῆς συγκέντρωσης ὁδηγεῖ αὐτό τό σύστημα τῆς «συμμετοχῆς», φαίνεται καλύτερα ἀπό καθετί ἄλλο στό ἔργο τοῦ τραπεζικοῦ «παράγοντα» Ρίσσερ γιά τίς μεγάλες γερμανικές τράπεζες¹⁴⁰. Πρίν περάσουμε ὅμως στά στοιχεῖα πού δίνει, θά ἀναφέρουμε ἓνα συγκεκριμένο παράδειγμα γιά τό σύστημα τῆς «συμμετοχῆς».

Ἡ «ὁμάδα» τῆς «Γερμανικῆς Τράπεζας» εἶναι μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες, ἂν ὄχι ἡ μεγαλύτερη ἀπ' ὅλες τίς ὁμάδες τῶν μεγάλων τραπεζῶν. Γιά νά πάρουμε ὑπόψη τά κύρια νήματα πού συνδέουν μαζί ὅλες τίς τράπεζες αὐτῆς τῆς ὁμάδας, πρέπει νά ξεχωρίσουμε «συμμετοχή» πρώτου, δεύτερου καί τρίτου βαθμοῦ, ἢ, πράγμα πού εἶναι τό ἴδιο, ἐξάρτηση (τῶν πιό μικρῶν τραπεζῶν ἀπό τή «Γερμανική Τράπεζα») πρώτου, δεύτερου καί τρίτου βαθμοῦ. Ἔτσι ἔχουμε τήν παρακάτω εἰκόνα*:

		Ἐξάρτηση 1ου βαθμοῦ:	Ἐξάρτηση 2ου βαθμοῦ:	Ἐξάρτηση 3ου βαθμοῦ:
Ἡ «Γερμανική Τράπεζα» συμμετέχει:	μόνιμα	σέ 17 τράπεζες	ἀπ' αὐτές οἱ 9	ἀπ' αὐτές οἱ 4
	για ἄγνωστο		συμμετέχουν	συμμετέχουν
	χρονικό διά-		σέ 34 ἄλλες	σέ 7 ἄλλες
	στημα »	5	—	—
	ἀπό καιρό σέ			
	καιρό »	8	»	»
			ἀπ' αὐτές οἱ 5	ἀπ' αὐτές οἱ 2
			συμμετέχουν σέ	συμμετέχουν
			14 ἄλλες	σέ 2 ἄλλες
Σύνολο ... σέ		30 τράπεζες	ἀπ' αὐτές οἱ 14	ἀπ' αὐτές οἱ 6
			συμμετέχουν	συμμετέχουν
			σέ 48 ἄλλες	σέ 9 ἄλλες

Στόν ἀριθμό τῶν 8 τραπεζῶν «μέ ἐξάρτηση πρώτου βαθμοῦ», πού ὑποτάσσονται στή «Γερμανική Τράπεζα» «ἀπό καιρό σέ καιρό», ἀνήκουν τρεῖς τράπεζες τοῦ ἐξωτερικοῦ: μιά αὐστριακή (ἡ «Τραπεζική Ἑνωση» τῆς Βιέννης—«Bankverein») καί δύο ρωσικές (ἡ Ἐμπορική Τράπεζα τῆς Σιβηρίας καί ἡ Ρωσική Τράπεζα Ἐξωτερικοῦ Ἐμπορίου). Συνολικά στήν ὁμάδα τῆς «Γερμανικῆς Τράπεζας» ἀνήκουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ἐξολοκλή-

* Alfred Lansburgh. «Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen», «Die Bank», 1910, 1, σελ. 500 (Ἄλφρεντ Λάνσμπουργκ. «Τό σύστημα συμμετοχῆς στίς γερμανικές τράπεζες», «Ἡ Τράπεζα». Ἡ Σύντ.).

ρου ή μερικά, 87 τράπεζες, και τό συνολικό ποσό του δικού της και του ξένου κεφαλαίου, πού διαθέτει ή ομάδα αυτή, υπολογίζεται σέ 2-3 δισεκατομμύρια μάρκα.

Είναι φανερό ότι ή τράπεζα πού βρίσκεται έπικεφαλής μιās τέτιας ομάδας και έρχεται σέ συμφωνίες μέ μισή δωδεκάδα άλλες τράπεζες λίγο κατώτερες απ'αυτήν, γιά εξαιρετικά μεγάλες και έπωφελεϊς χρηματιστικές πράξεις, όπως τά κρατικά δάνεια, έχει ξεπεράσει πιά τό ρόλο του «μεσολαβητή» και μετατράπηκε σέ ένωση μιās χούφτας μονοπωλητών.

Μέ πόση ταχύτητα γινόταν ή συγκέντρωση τών τραπεζών στη Γερμανία ακριβώς στά τέλη του 19ου και στίς αρχές του 20ου αιώνα φαίνεται από τά παρακάτω στοιχεία του Ρίσσερ, πού τά παραθέτουμε συντομευμένα:

6 μεγάλες τράπεζες του Βερολίνου είχαν

Χ ρ ό ν ι α	Υποκαταστήματα στή Γερμανία	Ταμεία καταθέσε- ων και γραφεία άνταλλαγών	Μόνιμη συμμετοχή σέ γερμανικές με- τοχικές τράπεζες	Σύνολο ιδρυμάτων
1895	16	14	1	42
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450

Βλέπουμε πόσο γρήγορα αναπτύσσεται τό πυκνό δίχτυ τών καναλιών πού άγκαλιάζουν όλη τή χώρα, συγκεντροποιούν όλα τά κεφάλαια και τά χρηματικά έσοδα, μετατρέπουν χιλιάδες και χιλιάδες σκόρπια νοικοκυριά σέ μιá ένιαία, πανεθνική καπιταλιστική και ύστερα σέ παγκόσμια καπιταλιστική οίκονομία. 'Η «άποκέντρωση», γιά τήν όποία μιλάει στην περικοπή πού αναφέραμε πιο πάνω ό Σούλτσε-Γκέβερνιτς έξονόματος τής άστικής πολιτικής οίκονομίας τών ήμερών μας, είναι στην πραγματικότητα ύποταγή σ'ένα ένιαίο κέντρο όλο και περισσότερων οίκονομικών μονάδων, πού προηγούμενα ήταν σχετικά «αυτότελεϊς» ή, πιο σωστά, περιορισμένες σέ τοπικά πλαίσια. Αυτό στην πραγματικότητα άποτελεϊ *συγκεντροποίηση*, δυνάμωμα του ρόλου, τής σημασίας και τής ισχύς τών μονοπωλιακών γιγάντων.

Στίς πιο παλιές καπιταλιστικές χώρες αυτό τό «τραπεζικό δίχτυ» είναι ακόμη πιο πυκνό. Στην 'Αγγλία μαζί μέ τήν 'Ιρλανδία ό αριθμός τών υποκαταστημάτων όλων τών τραπεζών στά 1910 έφτανε τά 7151. Τέσσερις μεγάλες τράπεζες είχαν ή καθεμιά τους πάνω από 400 υποκαταστήματα (από 447 ως 689), μετά άλλες 4 πάνω από 200 και 11 πάνω από 100.

Στή Γαλλία οί τρεῖς μεγαλύτερες τράπεζες ἡ «Crédit Lyonnais», ἡ «Comptoir National» καί ἡ «Société Générale»*, ἀνάπτυξαν τίς πράξεις τους καί τό δίχτυ τῶν ὑποκαταστημάτων τους μέ τόν παρακάτω τρόπο**:

	Ἀριθμός ὑποκαταστημάτων καί ταμείων			Κεφάλαια	
	στήν ἐπαρχία	στό Παρίσι	σύνολο	δικά τους (σέ ἑκατομ. φράγκα)	ξένα
1870....	47	17	64	200	427
1890....	192	66	258	265	1 245
1909....	1 033	196	1 229	887	4 363

Γιά νά χαρακτηρίσει τούς «δεσμούς» μιᾶς σύγχρονης μεγάλης τράπεζας ὁ Ρίσσερ παραθέτει στοιχεῖα γιά τόν ἀριθμό τῶν εἰσερχομένων καί ἐξερχομένων ἐπιστολῶν τῆς «Ἑταιρίας Προεξοφλήσεων» («Disconto-Gesellschaft»), πού εἶναι μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες τράπεζες τῆς Γερμανίας καί ὅλου τοῦ κόσμου (τό 1914 τά κεφάλαιά της ἔφτασαν τά 300 ἑκατομμύρια μάρκα):

	Ἀριθμός ἐπιστολῶν	
	εἰσερχομένων	ἐξερχομένων
1852.....	6 135	6 292
1870.....	85 800	87 513
1900.....	533 102	626 043

Στή μεγάλη τράπεζα τοῦ Παρισιοῦ «Πιστωτική Τράπεζα τῆς Λυών» ὁ ἀριθμός τῶν λογαριασμῶν αὐξήθηκε ἀπό 28 535 τό 1875 σέ 633 539 τό 1912**.

Αὐτοί οἱ ἀπλοί ἀριθμοί δείχνουν ἴσως πῶς παραστατικά, ἀπ'ὅ,τι θά τόκαναν μακροί συλλογισμοί, πῶς μαζί μέ τή συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου καί τήν ἀνάπτυξη τοῦ κύκλου ἐργασιῶν τῶν τραπεζῶν ἀλλάζει ριζικά καί ἡ σημασία τους. Ἀπό τούς σκόρπιους καπιταλιστές διαμορφώνεται ἕνας συλλογικός καπιταλιστής. Ἡ τράπεζα, ὅταν κρατᾷ τόν τρέχοντα λογαριασμό μερικῶν καπιταλιστῶν, φαίνεται σάν νά ἐκπληρῶ-

* «Πιστωτική τράπεζα τῆς Λυών», «Ἐθνικό Προεξοφλητικό Γραφεῖο», καί «Γενική Ἑταιρία». Ἡ Σύντ.

** Eugen Kaufmann. «Das französische Bankwesen». Tüb., 1911, σελ. 356 καί 362 (Εὐγένιου Κάουφμαν. «Οἱ γαλλικές Τράπεζες». Τύμπινγκεν. Ἡ Σύντ.).

** Jean Lescure. «L'épargne en France». P., 1914, σελ. 52 (Ζιάν Λεσκύρ. «Ἡ ἀποταμίευση στή Γαλλία». Παρίσι. Ἡ Σύντ.).

νει μιά καθαρά τεχνική, αποκλειστικά βοηθητική πράξη. "Όταν όμως ή πράξη αυτή αναπτύσσεται σέ γιγάντιες διαστάσεις, τότε αποδείχνεται ότι μιά χούφτα μονοπωλητές υποτάσσουν τίς εμπορικές καί βιομηχανικές πράξεις όλης τής καπιταλιστικής κοινωνίας, αποκτώντας τή δυνατότητα—μέ τίς τραπεζικές συνδέσεις, μέ τούς τρέχοντες λογαριασμούς καί τίς άλλες χρηματιστικές πράξεις—στήν αρχή νά ξέρουν μέ ακρίβεια τήν κατάσταση τών διαφόρων καπιταλιστών, ύστερα νά τούς έλέγχουν, νά τούς επηρεάζουν μέ τήν επέκταση ή τόν περιορισμό, τή διευκόλυνση ή τό δυσκόλεμα τής πίστωσης, καί τέλος νά καθορίζουν απόλυτα τήν τύχη τους, νά καθορίζουν τά εισοδήματά τους, νά τούς στερούν τό κεφάλαιο ή νά τούς δίνουν τή δυνατότητα ν' αυξάνουν τό κεφάλαιό τους γρήγορα καί σέ τεράστιες διαστάσεις κτλ.

Μόλις πιά πάνω αναφέραμε τό κεφάλαιο τών 300 εκατομμυρίων μάρκων τής «Έταιρίας Προεξοφλήσεων» τοῦ Βερολίνου. Η αύξηση αυτή τών κεφαλαίων τής «Έταιρίας Προεξοφλήσεων» ήταν ένα από τά έπεισόδια τής πάλης γιά τήν ήγεμονία ανάμεσα στίς δύο μεγαλύτερες τράπεζες τοῦ Βερολίνου, τή «Γερμανική Τράπεζα» καί τήν «Έταιρία Προεξοφλήσεων». Τό 1870 ή πρώτη ήταν ακόμη νεοσύστατη καί διέθετε κεφάλαιο όλο-όλο 15 εκατομμύρια καί ή δεύτερη 30 εκατομμύρια. Τό 1908 ή πρώτη είχε κεφάλαιο 200 εκατομμύρια, ή δεύτερη 170 εκατομμύρια. Τό 1914 ή πρώτη ανέβασε τό κεφάλαιό της σέ 250 εκατομμύρια, ή δεύτερη, ύστερα από τή συγχώνευσή της μέ μιάν άλλη πρώτης γραμμής μεγάλη τράπεζα, τήν «Ένωση Τραπεζών τοῦ Σαφχάουζεν», σέ 300 εκατομμύρια. Φυσικά, ή πάλη αυτή γιά τήν ήγεμονία συμβαδίζει μέ τίς όλο καί συχνότερες καί σταθερότερες «συμφωνίες» καί τών δύο τραπεζών. Νά τί συμπεράσματα επιβάλλει αυτή ή πορεία τής εξέλιξης στους ειδικούς τοῦ τραπεζικοῦ ζητήματος πού εξετάζουν τά οικονομικά προβλήματα από μιάν άποψη, πού μέ κανένα τρόπο δέν βγαίνει έξω από τά πλαίσια τοῦ πιά μετριοπαθοῦς καί πιά προσεκτικοῦ άστικοῦ μεταρρυθτισμοῦ:

«Άλλες τράπεζες ακολουθοῦν τόν ἴδιο επίσης δρόμο —ε-γραφε τό γερμανικό περιοδικό «Η Τράπεζα», παίρνοντας άφορμή από τήν αύξηση τοῦ κεφαλαίου τής «Έταιρίας Προεξοφλήσεων» σέ 300 εκατομμύρια—καί από τά 300 άτομα πού κυβερνοῦν σήμερα οικονομικά τή Γερμανία μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου θά μείνουν 50, 25 ή καί ακόμη λιγότερα. Δέν πρέπει νά περιμένει κανείς ότι ή κίνηση πού εμφανίστηκε τελευταία γιά

συγκέντρωση κεφαλαίων θά περιοριστεί μόνο στις τράπεζες. Οί στενοί δεσμοί ανάμεσα στις διάφορες τράπεζες οδηγούν φυσιολογικά καί στην προσέγγιση τῶν συνδικάτων τῶν βιομηχάνων πού πατρνάζονται ἀπ' αὐτές τίς τράπεζες... καί ἕνα ὥραϊο πρωῒ θά ξυπνήσουμε καί μπροστά στά ἔκπληκτα μάτια μας θά ὑπάρχουν μονάχα τράστ· θ' ἀντιμετωπίζουμε τήν ἀνάγκη ν' ἀντικαταστήσουμε τά ἰδιωτικά μονοπώλια μέ κρατικά. Καί ὅμως στήν οὐσία δέν ἔχουμε νά κατηγορήσουμε τόν ἑαυτό μας γιά τίποτε ἄλλο, παρά γιά τό ὅτι ἀφήσαμε τήν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων ν' ἀκολουθήσει ἐλεύθερα τήν πορεία της, πού ἐπιταχύνθηκε κάπως μέ τή μετοχή»*.

Νά ἕνα ὑπόδειγμα ἀνικανότητας τῆς ἀστικής δημοσιολογίας, ἀπό τήν ὁποία ἡ ἀστική ἐπιστήμη διαφέρει μόνο μέ τήν μικρότερη εἰλικρίνειά της καί μέ τήν τάση νά συγκαλύπτει τήν οὐσία τοῦ ζητήματος, νά κρύβει τό δάσος πίσω ἀπό τά δέντρα. «"Όταν μένουμε ἔκθαμβοι» μπροστά στά ἐπακόλουθα τῆς συγκέντρωσης, «ὅταν κατηγοροῦμε» τήν κυβέρνηση τῆς καπιταλιστικῆς Γερμανίας ἢ τήν καπιταλιστική «κοινωνία» («ἐμεῖς»), ὅταν φοβόμαστε τήν «ἐπιτάχυνση» τῆς συγκέντρωσης μέ εἰσαγωγή μετοχῶν, ὅπως ἕνας γερμανός εἰδικός «γιά τά ζητήματα τῶν καρτέλ», ὁ Τσίρσκι, φοβᾶται τά ἀμερικανικά τράστ καί «προτιμᾷ» τά γερμανικά καρτέλ, γιατί αὐτά εἶναι τάχα σέ θέση «νά μήν ἐπιταχύνουν τόσο ὑπερβολικά τήν τεχνική καί τήν οἰκονομική πρόοδο, ὅπως τά τράστ»** — μήπως αὐτό δέν εἶναι ἀνικανότητα;

Τά γεγονότα ὅμως παραμένουν γεγονότα. Στή Γερμανία δέν ὑπάρχουν τράστ, ἀλλά «μόνο» καρτέλ, καί ὅμως τήν *κυβερνοῦν* ὄχι περισσότεροι ἀπό 300 μεγιστάνες τοῦ κεφαλαίου. Καί ὁ ἀριθμός τους ἐλαττώνεται σταθερά. Πάντως οἱ τράπεζες σ' ὅλες τίς καπιταλιστικές χῶρες, καί παρόλες τίς ποικιλομορφίες τῆς τραπεζικῆς νομοθεσίας, δυναμώνουν καί ἐπιταχύνουν κατά πολύ τό προτσές συγκέντρωσης τοῦ κεφαλαίου καί δημιουργίας μονοπωλίων.

«Οἱ τράπεζες δημιουργοῦν σέ κοινωνική κλίμακα τή μορφή, ἀλλά ἀκριβῶς μόνο τή μορφή μιᾶς γενικῆς λογιστικῆς καί γενικῆς κατανομῆς τῶν μέσων παραγωγῆς», — ἔγραφε ὁ Μάρξ

* A. Lansburgh. «Die Bank mit den 300 Millionen», «Die Bank», 1914, 1, σελ. 426. (Α. Λάνσμπουργκ. «Ἡ Τράπεζα μέ τά 300 ἑκατομμύρια», στό περιοδικό «Ἡ Τράπεζα». Ἡ Σύντ.).

** S. Tschierschky, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 128.

πρίν από μισό αιώνα στο «Κεφάλαιο» (ρωσ. έκδ., τόμ. 3ος, μέρος II, σελ. 144¹⁴¹). Τά στοιχεία πού αναφέραμε γιά τήν αύξηση τοῦ τραπεζικοῦ κεφαλαίου, γιά τήν αύξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γραφείων ἀνταλλαγῶν καί τῶν ὑποκαταστημάτων τῶν μεγαλύτερων τραπεζῶν, τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λογαριασμῶν τους κτλ., μᾶς δείχνουν συγκεκριμένα αὐτή τή «γενική λογιστική» ὅλης τῆς τάξης τῶν καπιταλιστῶν καί μάλιστα ὄχι μονάχα τῶν καπιταλιστῶν, γιατί οἱ τράπεζες συγκεντρώνουν, ἔστω καί προσωρινά, κάθε εἶδους χρηματικά ἔσοδα, καί τῶν μικρονοικοκυρέων, καί τῶν ὑπαλλήλων, καί ἐνός μηδαμινοῦ ἀνώτερου στρώματος τῶν ἐργατῶν. «Ἡ γενική κατανομή τῶν μέσων παραγωγῆς» — νά τί ἀναπτύσσεται, ὅταν δοῦμε τήν τυπική πλευρά τοῦ ζητήματος, ἀπό τίς σύγχρονες τράπεζες, ἀπό τίς ὁποῖες οἱ τρεῖς ὡς ἔξῃ μεγαλύτερες τῆς Γαλλίας καί ἔξῃ ὡς ὀκτώ τῆς Γερμανίας διαθέτουν δισεκατομμύρια καί δισεκατομμύρια. Ὅμως, ὡς πρὸς τό περιεχόμενό της, αὐτή ἡ κατανομή τῶν μέσων παραγωγῆς δέν εἶναι καθόλου «γενική», μά ἰδιωτική, δηλαδή προσαρμοσμένη στά συμφέροντα τοῦ μεγάλου — καί κατά πρῶτο λόγο τοῦ μεγαλύτερου, τοῦ μονοπωλιακοῦ — κεφαλαίου, πού δρᾷ σέ συνθήκες κάτω ἀπό τίς ὁποῖες ἡ μάζα τοῦ πληθυσμοῦ φυτοζωεῖ, ἡ ὅλη ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας μένει σέ ἀπελπιστικό βαθμό πίσω ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας, ἐνῶ στή βιομηχανία, ἡ «βαριά βιομηχανία» εἰσπράττει ἕνα φόρο ὑποτελείας ἀπό ὅλους τοὺς ὑπόλοιπους βιομηχανικούς κλάδους.

Στήν κοινωνικοποίηση τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας τίς τράπεζες ἀρχίζουν νά τίς συναγωνίζονται τά ταμειυτήρια καί τά ταχυδρομικά γραφεῖα, πού εἶναι πιό «ἀποκεντρωμένα», δηλαδή ἀγκαλιάζουν στὸν κύκλο τῆς ἐπιροῆς τους περισσότερους τόπους, μεγαλύτερο ἀριθμό ἀπομακρυσμένων ἀπό τό κέντρο σημείων, πιό πλατιά στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Νά τά στοιχεία πού συγκέντρωσε μιὰ ἀμερικανική ἐπιτροπή σχετικά μέ τό ζήτημα τῆς συγκριτικῆς ἀνάπτυξης τῶν καταθέσεων στίς τράπεζες καί στά ταμειυτήρια*: (Βλ. πίνακα, σελ. 340. Σημ. μετ.)

Τά ταμειυτήρια, πού πληρώνουν 4 καί 4¼% τόκο καταθέσεων, εἶναι ἀναγκασμένα νά ζητοῦν «προσοδοφόρα» τοποθέτηση γιά τά κεφάλαιά τους, νά καταπιάνονται μέ συναλλαγματικές, μέ ὑποθήκες καί μ' ἄλλες δουλιές. «Ὅλο καί περισσότερο σβή-

* Στοιχεῖα τῆς ἀμερικανικῆς National Monetary Commission στό περιοδικό «Die Bank» (Ἑθνικῆς Νομισματικῆς Ἐπιτροπῆς, στό περιοδικό «Ἡ Τράπεζα». Ἡ Σύντ.) 1910, 2, σελ. 1200.

Καταθέσεις (σέ δισεκατομμύρια μάρκα)

	Ἀγγλία		Γαλλία		Γερμανία		
	στis τράπε- ζες	στά ταμιευ- τήρια	στis τράπε- ζες	στά ταμιευ- τήρια	στis τράπε- ζες	στούς πιστωτι- κούς συνε- ταιρισμούς	στά ταμι- ευτή- ρια
1880 ...	8,4	1,6	;	0,9	0,5	0,4	2,6
1888 ...	12,4	2,0	1,5	2,1	1,1	0,4	4,5
1908 ...	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2	13,9

νουν» τά ὅρια ἀνάμεσα στis τράπεζες καί στά ταμιευτήρια. Τά ἐμπορικά ἐπιμελητήρια, λ.χ. τοῦ Μπόχουμ καί τῆς Ἐρφούρτης, ζητοῦν νά «ἀπαγορευτεῖ» στά ταμιευτήρια νά κάνουν «καθαρά» τραπεζικές πράξεις, ὅπως εἶναι λ.χ. ἡ προεξόφληση συναλλαγματικῶν, ζητοῦν νά περιοριστεῖ ἡ «τραπεζική» δράση τῶν ταχυδρομικῶν γραφείων*. Οἱ μεγαλοκαρχαρίες τῶν τραπεζῶν σάν νά φοβοῦνται μήπως ἀπό καμιά ἀναπάντεχη μεριά τοὺς πλευρίσει τό κρατικό μονοπώλιο. Φυσικά ὅμως αὐτός ὁ φόβος δέν βγαίνει ἔξω ἀπό τά πλαίσια τοῦ συναγωνισμοῦ, ἅς ποῦμε, δυό τμηματαρχῶν μέσα στό ἴδιο γραφεῖο. Γιατί, ἀπό τή μιὰ μεριά, τά δισεκατομμύρια τῶν κεφαλαίων τῶν ταμιευτηρίων βρίσκονται στήν πραγματικότητα καί σέ τελευταία ἀνάλυση στή διάθεση τῶν ἰδίων μεγιστάνων τοῦ τραπεζικοῦ κεφαλαίου, καί ἀπό τήν ἄλλη, τό κρατικό μονοπώλιο στήν καπιταλιστική κοινωνία εἶναι ἀπλῶς ἓνα μέσο γιά νά μεγαλώνουν καί νά σταθεροποιοῦνται τά ἔσοδα τῶν ἑκατομμυριούχων τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου κλάδου τῆς βιομηχανίας, πού βρίσκονται στά πρόθυρα τῆς χρεοκοπίας.

Ἡ ἀντικατάσταση τοῦ παλιοῦ καπιταλισμοῦ, ὅπου κυριαρχοῦσε ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός, ἀπό τό νέο καπιταλισμό, ὅπου κυριαρχεῖ τό μονοπώλιο, ἐκφράζεται, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, μέ τή μείωση τῆς σημασίας τοῦ χρηματιστηρίου. «Τό χρηματιστήριο — γράφει τό περιοδικό «Ἡ Τράπεζα» — ἀπό καιρό ἔπαψε νά εἶναι ὁ ἀπαραίτητος μεσάζων στήν κυκλοφορία, ὅπως ἦταν παλιότερα, τότε πού οἱ τράπεζες δέν μποροῦσαν ἀκόμη νά διαθέτουν στούς πελάτες τους τό μεγαλύτερο μέρος τῶν χρεογράφων πού ἐκδίδονταν»**.

* Στοιχεῖα τῆς ἀμερικανικῆς National Monetary Commission στό περιοδικό «Die Bank», 1913, σελ. 811 καί 1022· 1914, σελ. 713.

** «Die Bank», 1914, I, σελ. 316.

««Κάθε τράπεζα είναι ένα χρηματιστήριο»—αυτό τό σύγχρονο απόφθεγμα κλείνει μέσα του τόσο περισσότερη αλήθεια, όσο μεγαλύτερη είναι ή τράπεζα, όσο περισσότερες προόδους σημειώνει ή συγκέντρωση στόν τραπεζικό κλάδο»*. «"Αν προηγούμενα, στά 1870-1880, τό χρηματιστήριο, μέ τίς νεανικές του υπερβολές» (πρόκειται γιά έναν «λεπτό» υπαινιγμό γιά τό χρηματιστηριακό κράχ τοῦ 1873¹⁴², γιά τά ιδρυτικά σκάνδαλα¹⁴³ κτλ.) «ἐγκαινίασε τήν ἐποχή τῆς ἐκβιομηχάνισης τῆς Γερμανίας, σήμερα οἱ τράπεζες καί ή βιομηχανία μποροῦν «νά τά βγάλουν πέρα μόνες τους». Ἡ κυριαρχία τῶν μεγάλων τραπεζῶν μας στό χρηματιστήριο... δέν εἶναι παρά ή ἔκφραση τοῦ ὁλόπλευρα ὀργανωμένου γερμανικοῦ βιομηχανικοῦ κράτους. "Αν ἔτσι περιορίζεται ὁ τομέας τῶν οἰκονομικῶν νόμων πού λειτουργοῦν αὐτόματα καί ἐπεκτείνεται ἐξαιρετικά ὁ τομέας τῆς συνειδητῆς ρύθμισης μέσω τῶν τραπεζῶν, τότε σέ σχέση μέ αὐτό αὐξάνει ἀπεριόριστα καί ή εὐθύνη τῶν λίγων ἡγετικῶν προσώπων στήν ἐθνική οἰκονομία»—αὐτά γράφει ὁ γερμανός καθηγητής Σοῦλτσε-Γκέβερνιτς**, ἀπολογητής τοῦ γερμανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί αὐθεντία γιά τοὺς ἱμπεριαλιστές ὅλων τῶν χωρῶν, πού προσπαθεῖ νά συγκαλύψει μιά «λεπτομέρεια», καί συγκεκριμένα τό ὅτι ή «συνειδητή ρύθμιση» μέσω τῶν τραπεζῶν συνίσταται στήν καταλήστευση τοῦ κοινοῦ ἀπό μιά χούφτα «ὁλόπλευρα ὀργανωμένους» μονοπωλητές. Σκοπός τοῦ ἀστοῦ καθηγητῆ δέν εἶναι ή ἀποκάλυψη ὁλόκληρου τοῦ μηχανισμοῦ, τό ξεσκέπασμα ὅλων τῶν τεχνασμάτων τῶν τραπεζιτῶν μονοπωλητῶν, μά ή συγκάλυψή τους.

Τό ἴδιο ἀκριβῶς κάνει καί ὁ Ρίσσερ, οἰκονομολόγος μέ ἀκόμη μεγαλύτερο κύρος καί τραπεζικός «παράγοντας», ὁ ὁποῖος μέ φράσεις πού δέν λένε τίποτε ξεφορτώνεται τά γεγονότα πού δέν μπορεῖ νά τ' ἀρνηθεῖ κανείς: «Τό χρηματιστήριο χάνει ὅλο καί περισσότερο τήν ἐντελῶς ἀπαραίτητη ἰδιότητά του γιά ὅλη τήν οἰκονομία καί γιά τήν κυκλοφορία τῶν χρεογράφων: νά εἶναι ὅχι μόνο τό πιό λεπτό ὄργανο μέτρησης, ἀλλά καί ἕνας σχεδόν αὐτόματα δρῶν ρυθμιστής τῶν οἰκονομικῶν κινήσεων πού συρέουν σ' αὐτό»***.

Μ' ἄλλα λόγια: ὁ παλιός καπιταλισμός, ὁ καπιταλισμός τοῦ

* Dr. Oscar Stille: «Geld-und Bankwesen». Berlin, 1907, σελ. 169 (Δρ Ὁσκαρ Στίλλιχ. «Χρῆμα καί τράπεζες», Βερολίνο. Ἡ Σύντ.).

** Schulze-Gaevernitz. «Die deutsche Kreditbank», στίς «Grundriß der Sozialökonomik». Tüb., 1915, σελ. 101.

*** Ρίσσερ, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 629 τῆς 4ης ἐκδόσεως.

ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ μέ τόν ἀπόλυτα ἀπαραίτητο γι' αὐτόν ρυθμιστή, τό χρηματιστήριο, περνάει στό παρελθόν. Στή θέση του ἦρθε ὁ νέος καπιταλισμός, πού ἔχει πάνω του ξεκάθαρα τά γνωρίσματα ἑνός μεταβατικοῦ φαινομένου, κάποιου μίγματος ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ καί μονοπωλίου. Φυσικά προβάλλει τό ἐρώτημα: σέ τί «μετατρέπεται» αὐτός ὁ νεότατος καπιταλισμός, οἱ ἄστοι ὅμως ἐπιστήμονες φοβοῦνται νά βάλουν αὐτό τό ἐρώτημα.

«Πρὶν τριάντα χρόνια οἱ ἐλεύθερα συναγωνιζόμενοι ἐπιχειρηματίες ἐκτελοῦσαν τά $\frac{9}{10}$ τῆς οἰκονομικῆς ἐργασίας πού δέν ἀνῆκε στόν τομέα τῆ χειρωνακτικῆς δουλιᾶς τῶν «ἐργατῶν». Σήμερα τά $\frac{9}{10}$ αὐτῆς τῆς οἰκονομικῆς πνευματικῆς ἐργασίας τά ἐκτελοῦν *ὑπάλληλοι*. Οἱ τράπεζες βρίσκονται ἐπικεφαλῆς αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης*. Αὐτή ἡ ὁμολογία τοῦ Σουλτσε-Γκέβερνιτς καταλήγει γιά μιά ἀκόμη φορά στό ἐρώτημα: σέ τί πράγμα μετατρέπεται ὁ νεότατος καπιταλισμός, ὁ καπιταλισμός στό ἱμπεριαλιστικό του στάδιο; — — —

Ἀνάμεσα στίς λίγες τράπεζες, πού ἐξαιτίας τοῦ προτσές συγκέντρωσης παραμένουν ἐπικεφαλῆς ὅλης τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας παρατηρεῖται καί δυναμώνει φυσικά ὅλο καί περισσότερο ἡ τάση πρὸς μιά μονοπωλιακή συμφωνία, πρὸς ἓνα *τράστ τῶν τραπεζῶν*. Στήν Ἀμερική ὄχι ἐννιά, ἀλλά *δύο* ἀπό τίς μεγαλύτερες τράπεζες, οἱ τράπεζες τῶν δισεκατομμυριούχων Ροκφέλλερ καί Μόργκαν¹⁴⁴ ἐξουσιάζουν ἓνα κεφάλαιο 11 δισεκατομμυρίων μάρκων**. Στή Γερμανία ἡ καταβρόχθιση τῆς «Ἑνώσεως Τραπεζῶν τοῦ Σαφχάουζεν» ἀπό τήν «Ἑταιρία Προεξοφλήσεων», πού ἀναφέραμε πιο πάνω, προκάλεσε τό παρακάτω σχόλιο τῆς «Ἐφημερίδας τῆς Φραγκφούρτης»¹⁴⁵, πού ἐκφράζει τά χρηματιστηριακά συμφέροντα:

«Μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς συγκέντρωσης τῶν τραπεζῶν στενεύει ὁ κύκλος τῶν ἰδρυμάτων, στά ὁποῖα μπορεῖ κανεῖς ν' ἀπευθυνθεῖ γιά νά ζητήσῃ πιστώσεις, πράγμα πού μεγαλώνει τήν ἐξάρτηση τῆς μεγάλης βιομηχανίας ἀπό λίγες ὁμάδες τραπεζῶν. Μέ τή στενή σύνδεση ἀνάμεσα στή βιομηχανία καί στόν κόσμον τῶν χρηματιστῶν ἡ ἐλευθερία κίνησης τῶν βιομηχανικῶν ἐταιριῶν πού χρειάζονται τραπεζικό κεφάλαιο περιορίζεται. Γι' αὐτό ἡ μεγάλη βιομηχανία βλέπει μέ ἀνάμικτα αἰσθήματα τήν ἐντεινό-

* Schulze-Gaevernitz. «Die deutsche Kreditbank» στίς «Grundriß der Sozialökonomik». Tüb., 1915, σελ. 151.

** «Die Bank», 1912, 1, σελ. 435.

μενη τραπεζοποίηση (συνένωση ή μετατροπή σέ τράστ) τῶν τραπεζῶν. Καί πραγματικά, πολλές ἤδη φορές παρατηρήθηκαν σπέρματα ὀρισμένων συμφωνιῶν ἀνάμεσα στά διάφορα κοντσέρν τῶν μεγάλων τραπεζῶν, συμφωνιῶν πού ὁδηγοῦν στὸν περιορισμὸ τοῦ συναγωνισμοῦ*.

Καί πάλι, γιά μιὰ ἀκόμη φορά, ἡ τελευταία λέξη στὴν ἀνάπτυξη τῶν τραπεζῶν εἶναι τὸ μονοπώλιο.

“Ὅσο γιά τὴ στενὴ σύνδεση ἀνάμεσα στὶς τράπεζες καί τὴ βιομηχανία, σ’ αὐτόν ἀκριβῶς τὸν τομέα ἐκφράζεται ἴσως μέ τὸν πιό παραστατικό τρόπο ὁ καινούργιος ρόλος τῶν τραπεζῶν. “Αν ἡ τράπεζα προεξοφλεῖ τὴ συναλλαγματική ἐνός δοσμένου ἐπιχειρηματία, τοῦ ἀνοίγει τρέχοντα λογαριασμὸ κτλ., αὐτὲς οἱ πράξεις, παρμένες χωριστά, δέν μειώνουν οὔτε κατὰ ἓνα γιῶτα τὴν αὐτοτέλεια αὐτοῦ τοῦ ἐπιχειρηματία καί ἡ τράπεζα δέν βγαίνει ἀπὸ τὸ μετριόφρονα ρόλο τοῦ μεσάζοντα. “Αν ὅμως αὐτὲς οἱ πράξεις γίνονται συχνότερα καί μονιμότερα, ἂν ἡ τράπεζα «συγκεντρώνει» στά χέρια τῆς τεράστια κεφάλαια, ἂν ἡ διεκπεραίωση τῶν τρεχόντων λογαριασμῶν μιᾶς δοσμένης ἐπιχείρησης ἐπιτρέπει στὴν τράπεζα — καί αὐτὸ ἀκριβῶς γίνεται — νὰ γνωρίζει ὅλο καί πιό λεπτομερειακά, ὅλο καί πληρέστερα τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ πελάτη τῆς, τότε ἔχουμε σάν ἀποτέλεσμα τὴν ὅλο καί πληρέστερη ἐξάρτηση τοῦ βιομήχανου καπιταλιστῆ ἀπὸ τὴν τράπεζα.

Παράλληλα ἀναπτύσσεται, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, ἡ προσωπικὴ ἔνωση τῶν τραπεζῶν μέ τίς μεγαλύτερες ἐπιχειρήσεις τῆς βιομηχανίας καί τοῦ ἐμπορίου, ἡ συγχώνευση τῶν πρώτων καί τῶν δευτέρων μέ τὴν κατοχὴ μετοχῶν, μέ τὴν εἰσοδο διευθυντῶν τῶν τραπεζῶν σάν μελῶν στά Ἑποπτικά συμβούλια (ἢ στὶς διοικήσεις) τῶν ἐμποροβιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων καί ἀντίστροφα. Ὁ γερμανὸς οἰκονομολόγος Γιάιντελς ἔχει συγκεντρώσει πολὺ λεπτομερειακά στοιχεῖα γι’ αὐτὸ τὸ εἶδος συγκεντρώσεως τῶν κεφαλαίων καί τῶν ἐπιχειρήσεων. Οἱ ἑξὶ μεγαλύτερες τράπεζες τοῦ Βερολίνου ἀντιπροσωπεύονταν μέ τοὺς διευθυντὲς τους σέ 344 βιομηχανικὲς ἐταιρίες καί μέ τὰ μέλη τῶν διοικήσεών τους σέ ἄλλες 407, συνολικά σέ 751 ἐταιρίες. Σέ 289 ἐταιρίες εἶχαν εἴτε ἀπὸ δύο μέλη στά Ἑποπτικά συμβούλια εἴτε τὴ θέση τοῦ προέδρου τοῦ ἐποπτικοῦ συμβουλίου. Ἀνάμεσα σ’ αὐτὲς τίς ἐμποροβιομηχανικὲς ἐταιρίες συναντοῦμε τοὺς πιό

* Ἡ περικοπὴ εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Σοῦλτσε-Γκέβερνιτς στὸ βιβλίο «Grdr. d. S.-Oek», σελ. 155.

διαφορετικούς κλάδους τῆς βιομηχανίας, καί ἀσφαλιστικές ἐταιρίες, καί ἐπιχειρήσεις συγκοινωνιῶν, καί ἐστιατόρια, καί θέατρα, καί βιομηχανίες εἰδῶν τέχνης κ.ἄ. Ἀπό τὴν ἄλλη μεριά, στά ἐποπτικά συμβούλια αὐτῶν τῶν ἴδιων ἑξι τραπεζῶν βρισκόνταν (τό 1910) 51 ἀπό τοὺς μεγαλύτερους βιομήχανους, μαζί καί ὁ διευθυντής τῆς ἐταιρίας Κρούπ, ὁ διευθυντής τῆς γιγάντιας ἀτμοπλοϊκῆς ἐταιρίας «Hapag» (Hamburg-Amerika) κτλ. κτλ. Καθεμιά ἀπό τίς ἑξι τράπεζες συμμετεῖχε ἀπό τό 1895 ὡς τό 1910 στήν ἐκδοση μετοχῶν καί ὁμολογιῶν γιά πολλές ἑκατοντάδες βιομηχανικές ἐταιρίες καί συγκεκριμένα: ἀπό 281 ὡς 419*.

Ἡ «προσωπική ἔνωση» τῶν τραπεζῶν μέ τή βιομηχανία συμπληρώνεται μέ τήν «προσωπική ἔνωση» αὐτῶν ἢ ἐκεῖνων τῶν ἐταιριῶν μέ τήν κυβέρνηση. «Οἱ θέσεις τῶν μελῶν τῶν Ἐποπτικῶν συμβουλίων—γράφει ὁ Γιάνιντελς—παραχωροῦνται πρόθυμα σέ πρόσωπα μέ μεγάλα ὀνόματα, καθώς καί σέ πρώην δημόσιους ὑπαλλήλους πού μποροῦν νά προσφέρουν ὄχι καί λίγες διευκολύνσεις (!) στίς σχέσεις μέ τίς ἀρχές»... «Στό Ἐποπτικό συμβούλιο μιᾶς μεγάλης τράπεζας συναντᾷ συνήθως κάποιο μέλος τῆς Βουλῆς ἢ κάποιο μέλος τοῦ Δημοτικοῦ συμβουλίου τοῦ Βερολίνου».

Ἡ δημιουργία καί ἡ τελική διαμόρφωση, μπορεῖ νά πεῖ κανεῖς, τῶν μεγάλων καπιταλιστικῶν μονοπωλίων ἀκολουθεῖ, κατά συνέπεια, ὀλοταχῶς ὅλους τοὺς «φυσικούς» καί «ὑπερφυσικούς» δρόμους. Διαμορφώνεται συστηματικά ἕνας ὀρισμένος καταμερισμός τῆς δουλιᾶς ἀνάμεσα σέ μερικές ἑκατοντάδες χρηματιστές βασιλιάδες τῆς σύγχρονης καπιταλιστικῆς κοινωνίας:

«Παράλληλα μ' αὐτή τή διεύρυνση τοῦ πεδίου δράσης ὀρισμένων μεγαλοβιομηχάνων» (πού μπαίνουν στίς Διοικήσεις τῶν τραπεζῶν κτλ.) «καί μέ τόν περιορισμό τῶν ἐπαρχιακῶν διευθυντῶν τραπεζῶν σέ μιᾶ καθορισμένη βιομηχανική περιοχή μεγαλώνει κάπως καί ἡ εἰδίκευση τῶν διευθυντῶν τῶν μεγάλων τραπεζῶν. Αὐτή ἡ εἰδίκευση εἶναι γενικά νοητή μόνο ὅταν εἶναι μεγάλες οἱ διαστάσεις ὅλης τῆς τραπεζικῆς ἐπιχείρησης καί ἰδίως οἱ σχέσεις της μέ τή βιομηχανία. Αὐτός ὁ καταμερισμός τῆς ἐργασίας ἀκολουθεῖ δυό κατευθύνσεις: ἀπό τή μιᾶ μεριά, τίς σχέσεις μέ τή βιομηχανία στό σύνολό της τίς ἀναθέτουν σ' ἕναν ἀπό τοὺς διευθυντές, σάν εἰδικό τομέα του, καί ἀπό τήν ἄλλη,

* Γιάνιντελς καί Ρίσσερ, στά ἔργα πού ἀναφέραμε.

κάθε διευθυντής αναλαβαίνει τήν επίβλεψη όρισμένων επιχειρήσεων ή όρισμένων ομάδων επιχειρήσεων πού έχουν συναφή ειδικευση ή συμφέροντα». ... (‘Ο καπιταλισμός έχει κιόλας αναπτυχθεί ως τήν οργανωμένη επίβλεψη τών διαφόρων επιχειρήσεων)... «‘Η γερμανική βιομηχανία κάποτε μάλιστα μονάχα ή βιομηχανία τής Δυτικής Γερμανίας» (ή Δυτική Γερμανία είναι τό πιο βιομηχανικό μέρος τής Γερμανίας), «άποτελεί και ειδικότητα του ενός· οί σχέσεις μέ τά κράτη και τή βιομηχανία του έξωτερικού, οί πληροφορίες σχετικά μέ τά πρόσωπα τών βιομηχάνων κ.ά., οί χρηματιστηριακές υποθέσεις κτλ. αποτελούν τήν ειδικότητα τών άλλων. Έκτός απ’ αυτό, συχνά ό καθένας από τούς διευθυντές τής τράπεζας αναλαβαίνει τή διεύθυνση και κάποιου ιδιαίτερου κλάδου ή κάποιας ιδιαίτερης περιοχής. ‘Ο ένας βρίσκεται κυρίως στά Έμπορικά συμβούλια ήλεκτρικών εταιριών, ό άλλος χημικών εργοστασίων, εργοστασίων παραγωγής μύρας ή ζάχαρης, άλλος βρίσκεται σέ μερικές απομονωμένες επιχειρήσεις και παράλληλα στά Έμπορικά συμβούλια τών ασφαλιστικών εταιριών... Μέ λίγα λόγια, είναι βέβαιο ότι στίς μεγάλες τράπεζες, στό βαθμό πού αναπτύσσονται ή έκταση και ή ποικιλομορφία τών πράξεών τους, διαμορφώνεται ένας όλοένα και μεγαλύτερος καταμερισμός τής εργασίας ανάμεσα στους διευθυντές, μέ σκοπό (και μέ αποτέλεσμα) νά τούς ανεβάσουν, μπορεί νά πεϊ κανείς, πιο πάνω από τίς καθαρά τραπεζικές υποθέσεις, και νά τούς κάνουν πιο ικανούς νά κρίνουν, πιο έμπειρογνώμονες στά γενικά ζητήματα τής βιομηχανίας και τά ειδικά ζητήματα τών ξεχωριστών της κλάδων, νά τούς προετοιμάσουν γιά δράση στον τομέα τής βιομηχανικής σφαίρας επιροής τής τράπεζας. Τό σύστημα αυτό τών τραπεζών συμπληρώνεται από τήν τάση τους νά εκλέγουν στά Έμπορικά τους συμβούλια ανθρώπους ειδικούς στά ζητήματα τής βιομηχανίας, επιχειρηματίες, πρώην δημόσιους υπαλλήλους, ιδιαίτερα ανθρώπους πού έχουν υπηρετήσει στους σιδηροδρόμους, στή διεύθυνση μεταλλείων» κτλ.*.

Παρόμοια ιδρύματα βλέπουμε και στίς γαλλικές τράπεζες, μόνο μέ κάπως διαφορετική μορφή. Λογουχάρη, μιά από τίς τρεῖς μεγαλύτερες γαλλικές τράπεζες, ή «Πιστωτική Τράπεζα τής Λυών», έχει οργανώσει ιδιαίτερη «ύπηρεσία οικονομικών μελετών» (*service des études financières*). Στήν ύπηρεσία αυτή εργάζονται μόνιμα πάνω από 50 μηχανικοί, στατιστικοί, οικονο-

* Γιάιντελς, στό έργο πού αναφέραμε, σελ. 156-157.

μολόγοι, νομικοί κ.ά. Στοιχίζει εξακόσιες ως επτακόσιες χιλιάδες φράγκα τό χρόνο. Ἡ ὑπηρεσία αὐτή ὑποδιαιρεῖται μέ τή σειρά της σέ ὀκτώ τμήματα: τό ἕνα συγκεντρώνει στοιχεῖα εἰδικά γιά τίς βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις, τό ἄλλο μελετάει τή γενική στατιστική, τό τρίτο τίς σιδηροδρομικές καί ἀτμοπλοϊκές ἐταιρίες, τό τέταρτο τά χρεόγραφα, τό πέμπτο τίς οἰκονομικές ἐκθέσεις κτλ.*.

Ἔτσι ἔχουμε, ἀπό τή μιά μεριά, μιά ὅλο καί μεγαλύτερη συγχώνευση ἥ, ὅπως ἐκφράστηκε εὐστοχα ὁ Ν. Ι. Μπουχάριν, σύμφυση τοῦ τραπεζικοῦ καί τοῦ βιομηχανικοῦ κεφαλαίου, καί ἀπό τήν ἄλλη, μετεξέλιξη τῶν τραπεζῶν σέ ἰδρύματα ἀληθινά «καθολικοῦ χαρακτήρα». Θεωροῦμε ἀπαραίτητο νά ἀναφέρουμε τίς ἀκριβεῖς ἐκφράσεις πάνω σ' αὐτό τό ζήτημα τοῦ Γιάιντελς, ἑνός συγγραφέα πού μελέτησε καλύτερα ἀπ' ὅλους τό ζήτημα:

«Σάν ἀποτέλεσμα τῆς ἐξέτασης τῶν βιομηχανικῶν σχέσεων στό σύνολό τους προκύπτει ὁ καθολικός χαρακτήρας τῶν χρηματιστικῶν ἰδρυμάτων, πού δροῦν γιά τή βιομηχανία. Σέ ἀντίθεση πρός τίς ἄλλες μορφές τῶν τραπεζῶν καί σέ ἀντίθεση πρός τίς ἀπαιτήσεις πού πρόβαλλε ποῦ καί ποῦ ἡ φιλολογία, ὅτι δηλ. οἱ τράπεζες πρέπει νά εἰδικεύονται σ' ἕναν ὀρισμένο τομέα ἢ κλάδο βιομηχανίας γιά νά μήν χάνουν τό ἔδαφος κάτω ἀπ' τά πόδια τους, οἱ μεγάλες τράπεζες ἐπιδιώκουν νά κάνουν τίς συνδέσεις τους μέ τίς βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις ὅσο τό δυνατό πῶς πολύμορφες, ἀνάλογα μέ τόν τόπο καί τό εἶδος τῆς παραγωγῆς, ἐπιδιώκουν νά ἐξαλείψουν τίς ἀνισότητες στήν κατανομή τοῦ κεφαλαίου ἀνάμεσα στίς διάφορες περιοχές καί κλάδους τῆς βιομηχανίας, ἀνισότητες πού ἐξηγοῦνται ἀπό τήν ἱστορία τῶν διαφόρων ἐπιχειρήσεων». «Ἡ μιά τάση συνίσταται στό νά κάνουν τή σύνδεση μέ τή βιομηχανία γενικό φαινόμενο, ἡ ἄλλη—στό νά τήν κάνουν μόνιμη καί ἐντατική. Καί οἱ δύο ἔχουν πραγματοποιηθεῖ πιά στίς ἑξι μεγάλες τράπεζες, ὅχι στό ἀκέραιο, μά σέ σημαντικές διαστάσεις καί στόν ἴδιο βαθμό».

Ἀπό τήν πλευρά τῶν ἐμποροβιομηχανικῶν κύκλων ἀκούγονται συχνά παράπονα γιά τήν «τρομοκρατία» τῶν τραπεζῶν. Καί δέν εἶναι ἐκπληκτικό ὅτι ἀκούγονται παρόμοια παράπονα, ὅταν οἱ μεγάλες τράπεζες «διοικοῦν» μέ τόν τρόπο πού δείχνει τό παρακάτω παράδειγμα. Στίς 19 τοῦ Νοέμβρη 1901 μιά ἀπό τίς

* Ἄρθρο τοῦ Eug. Kaufmann γιά τίς γαλλικές τράπεζες στό περιοδικό «Die Bank», 1909, 2, σελ. 851 κ.έ.

λεγόμενες *d* τράπεζες του Βερολίνου (τά ὀνόματα τῶν τεσσάρων μεγαλύτερων τραπεζῶν ἀρχίζουν μέ τό γράμμα *d*) ἔστειλε στή Διοίκηση τοῦ συνδικάτου τσιμέντου τῆς Βορειοδυτικῆς καί Κεντρικῆς Γερμανίας τό παρακάτω γράμμα: «'Από τήν ἀνακοίνωση πού δημοσιεύσατε στίς 18 αὐτοῦ τοῦ μήνα στήν τάδε ἡμερίδα, φαίνεται πώς πρέπει νά λογαριάζουμε ὅτι στή γενική συνέλευση τοῦ συνδικάτου σας, πού θά γίνει στίς 30 αὐτοῦ τοῦ μήνα, εἶναι ἐνδεχόμενο νά παρθοῦν ἀποφάσεις, πού μποροῦν νά ἐπιφέρουν στήν ἐπιχειρήσή σας ἀλλαγές, ἀπαράδεκτες γιά μᾶς. Γι' αὐτό, πρὸς μεγάλη μας λύπη, εἴμαστε ἀναγκασμένοι νά σᾶς κόψουμε τήν πίστωση πού εἴχατε... Ἄν ὅμως σ' αὐτή τή γενική συνέλευση δέν ψηφιστοῦν ἀπαράδεκτες γιά μᾶς ἀποφάσεις καί μᾶς δοθοῦν οἱ ἀρμόζουσες σχετικές ἐγγυήσεις γιά τό μέλλον, εἴμαστε ἔτοιμοι νά ἔρθουμε σέ διαπραγματεύσεις μαζί σας, γιά νά σᾶς ἀνοίξουμε καινούργια πίστωση»*.

Στήν οὐσία εἶναι τά ἴδια ἀκριβῶς παράπονα τοῦ μικροῦ κεφαλαίου γιά τήν καταπίεσή του ἀπό τό μεγάλο, μόνο πού στήν κατηγορία τῶν «μικρῶν» βρέθηκε στήν περίπτωση αὐτή ἓνα ὁλόκληρο συνδικάτο! Ἡ παλιά πάλι ἀνάμεσα στό μικρό καί στό μεγάλο κεφάλαιο ἐπαναλαμβάνεται σέ καινούργια, ἀσύγκριτα πιο ὑψηλή βαθμίδα ἀνάπτυξης. Φυσικά οἱ δισεκατομμυριοῦχες ἐπιχειρήσεις τῶν μεγάλων τραπεζῶν μποροῦν νά προωθοῦν πρὸς τά μπρός καί τήν τεχνική πρόοδο μέ μέσα πού δέν ἐπιδέχονται καμιά σύγκριση μέ τά προηγούμενα. Οἱ τράπεζες ἰδρύουν λογουχάρη εἰδικές ἐταιρίες τεχνικῶν ἐρευνῶν, πού ἀπό τά ἀποτελέσματά τους ἐπωφελοῦνται φυσικά μόνο οἱ «φιλικές» βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις. Τέτια εἶναι ἡ «Ἑταιρία γιά τή μελέτη τοῦ ζητήματος τῶν ἠλεκτρικῶν σιδηροδρόμων», τό «Κεντρικό Γραφεῖο ἐπιστημονικοτεχνικῶν ἐρευνῶν» κτλ.

Οἱ ἴδιοι οἱ καθοδηγητές τῶν μεγάλων τραπεζῶν δέν μποροῦν νά μήν βλέπουν ὅτι διαμορφώνονται κάποιες καινούργιες συνθήκες στήν ἐθνική οἰκονομία, μά εἶναι ἀνίσχυροι προστά σ' αὐτές:

«Ὅποιος παρακολούθησε στή διάρκεια τῶν τελευταίων χρόνων—γράφει ὁ Γιάιντελς—τίς ἀλλαγές τῶν διευθυντῶν καί τῶν μελῶν τῶν Ἐποπτικῶν συμβουλίων τῶν μεγάλων τραπεζῶν, δέν μπορεῖ παρά νά ἔχει παρατηρήσει ὅτι ἡ ἐξουσία περνάει σιγά-σιγά σέ πρόσωπα πού θεωροῦν ἀπαραίτητο καί ὅλο πιο ἐπιτακτικό καθῆκον τῶν μεγάλων τραπεζῶν τή δραστήρια

* Dr. Oscar Stillich. «Geld-und Bankwesen», Berlin, 1907, σελ. 147.

ανάμιξή τους στη γενική ανάπτυξη της βιομηχανίας, και μάλιστα ότι σ'αυτά τά πρόσωπα και στους παλιούς διευθυντές των τραπεζών αναπτύσσεται για τό λόγο αυτό ύπηρεσιακή και συχνά προσωπική αντίθεση. Στην ουσία πρόκειται για τό άν ζημιώνουν οί τράπεζες σάν πιστωτικά ιδρύματα απ'αυτή τήν ανάμιξη των τραπεζών στο βιομηχανικό προτσές παραγωγής, για τό άν θυσιάζονται οί σοβαρές άρχές και τό σίγουρο κέρδος γι'αυτή τή δράση, πού δέν έχει τίποτε τό κοινό μέ τή μεσολάβηση στη χορήγηση πίστωσης και πού οδηγεί τήν τράπεζα νά ανακατευθεί σ'ένα τομέα όπου είναι έκτεθειμένη πολύ περισσότερο από πρίν στην τυφλή κυριαρχία της βιομηχανικής συγκυρίας. Καί ένω πολλοί από τούς παλιούς διοικητές των τραπεζών μιλάνε μ'αυτό τόν τρόπο, ή πλειοψηφία των νέων βλέπει στη δραστήρια ανάμιξη στά ζητήματα της βιομηχανίας τήν ίδια αναγκαιότητα, πού μαζί μέ τή σύγχρονη μεγάλη βιομηχανία δημιούργησε και τίς μεγάλες τράπεζες και τή νεότερη βιομηχανική τραπεζική επιχείρηση. Μόνο σ'ένα πράγμα συμφωνούν και οί δύο πλευρές, στο ότι δέν υπάρχουν ακόμη ούτε στέρεες άρχές, ούτε συγκεκριμένος σκοπός για τή νέα δράση των μεγάλων τραπεζών»*.

‘Ο παλιός καπιταλισμός έφαγε τά ψωμιά του. ‘Ο καινούργιος είναι πέρασμα σέ κάτι άλλο. Τό νά προσπαθεί κανείς νά βρεί «στέρεες άρχές και συγκεκριμένο σκοπό» για νά «συμφιλιώσει» τό μονοπώλιο μέ τόν έλεύθερο συναγωνισμό, είναι φυσικά χαμένος κόπος. ‘Η όμολογία των ανθρώπων της πρακτικής δέν άντηχεί καθόλου σάν επίσημη έξύμνηση των χαρισμάτων του «όργανωμένου» καπιταλισμού πού κάνουν οί άπολογητές του, σάν τούς Σοϋλτσε-Γκέβερνιτς, Λήφμαν και λοιπούς «θεωρητικούς»¹⁴⁶.

Σέ ποιάν άκριβώς εποχή τοποθετείται ή όριστική καθιέρωση της «νέας δράσης» των μεγάλων τραπεζών, γι'αυτό τό σπουδαίο ζήτημα βρίσκουμε άρκετά άκριβολογημένη άπάντηση στον Γιάνιντελς:

«Οί σχέσεις ανάμεσα στις βιομηχανικές επιχειρήσεις μέ τό νέο τους περιεχόμενο, μέ τίς νέες τους μορφές, μέ τά νέα τους όργανα, και συγκεκριμένα ανάμεσα στις μεγάλες τράπεζες, πού είναι όργανωμένες ταυτόχρονα και συγκεντρωτικά και άποκεντρωτικά, είναι ζήτημα άν διαμορφώνονται σάν χαρακτηριστικό φαινόμενο της έθνικής οίκονομίας πρίν από τή δεκαετία 1890-

* Γιάνιντελς, στο έργο πού αναφέραμε, σελ. 183-184.

1900. Μέ μιάν όρισμένη μάλιστα έννοια μπορεί νά μετατοπιστεί αύτή ή άφετηρία στά 1897, μέ τίς μεγάλες «συγχωνεύσεις» επιχειρήσεων, πού εφαρμόζουν για πρώτη φορά τή νέα μορφή τής άποκεντρωτικής όργάνωσης για λόγους βιομηχανικής πολιτικής τών τραπεζών. Ή άφετηρία αύτή θά μπορούσε ίσως νά μετατοπιστεί σέ μιά άκόμη νεότερη ήμερομηνία, γιατί μόνο ή κρίση του 1900 επιτάχυνε τεράστια τό προτσές τής συγκέντρωσης τόσο στή βιομηχανία όσο και στίς τράπεζες, έδραίωσε αυτό τό προτσές, μεάτρεψε για πρώτη φορά τίς σχέσεις μέ τή βιομηχανία σέ πραγματικό μονοπώλιο τών μεγάλων τραπεζών και τίς έκανε πολύ πιό στενές και έντατικές»*.

Ή 20ός λοιπόν αιώνας, —νά τό σημείο ριζικής στροφής από τόν παλιό στόν καινούργιο καπιταλισμό, από τήν κυριαρχία του κεφαλαίου γενικά στήν κυριαρχία του χρηματιστικού κεφαλαίου.

III. ΤΟ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑΙ Η ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΟΛΙΓΑΡΧΙΑ

«Ένα όλο και αύξανόμενο μέρος του βιομηχανικού κεφαλαίου—γράφει ό Χίλφερντινγκ—δέν άνήκει στους βιομήχανους πού τό χρησιμοποιούν. Αύτοί άποκτούν τό δικαίωμα νά διαθέτουν τό κεφάλαιο μόνο μέσω τής τράπεζας, πού αντιπροσωπεύει άπέναντί τους τόν ιδιοκτήτη αυτού του κεφαλαίου. Ή από τό άλλο μέρος και ή τράπεζα είναι άναγκασμένη ένα διαρκώς αύξανόμενο μέρος τών κεφαλαίων της νά τό κατοχυρώνει στή βιομηχανία. Χάρη σ' αυτό ή τράπεζα γίνεται σέ διαρκώς μεγαλύτερο βαθμό ένας βιομήχανος καπιταλιστής. Αυτό τό τραπεζικό κεφάλαιο —δηλαδή τό κεφάλαιο σέ χρηματική μορφή—πού μ' αυτό τόν τρόπο έχει μετατραπεί στήν πραγματικότητα σέ βιομηχανικό κεφάλαιο, τό όνομάζω χρηματιστικό κεφάλαιο». «Χρηματιστικό κεφάλαιο είναι τό κεφάλαιο πού βρίσκεται στή διάθεση τών τραπεζών και πού χρησιμοποιείται από τούς βιομήχανους»**.

Ή όρισμός αυτός δέν είναι πλήρης, έφόσον μέσα σ' αυτόν δέν αναφέρεται ένα από τά σπουδαιότερα στοιχεία και συγκεκριμένα: ή ανάπτυξη τής συγκέντρωσης τής παραγωγής και του κεφαλαίου σέ τόσο ύψηλό βαθμό, πού ή συγκέντρωση αύτή οδηγεί και έχει οδηγήσει στό μονοπώλιο. Σ' όλη όμως τήν

* Γιάνιτελς, στο έργο πού αναφέραμε, σελ. 181.

** Ρ. Χίλφερντινγκ. «Τό χρηματιστικό κεφάλαιο», Μ., 1912, σελ. 338-339.

ἐκθεση τοῦ Χίλφερντινγκ γενικά, καί ἰδιαίτερα στά δύο κεφάλαια πού προηγούνται ἀπό τό κεφάλαιο ἀπ' ὅπου ἔχουμε πάρει αὐτό τόν ὅρισμό, ὑπογραμμίζεται ὁ ρόλος τῶν *καπιταλιστικῶν μονοπωλίων*.

Ἡ συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς, τά μονοπώλια πού ξεπηδοῦν ἀπ' αὐτήν, ἡ συγχώνευση ἢ ἡ σύμφυση τῶν τραπεζῶν μέ τή βιομηχανία—αὕτη εἶναι ἡ ἱστορία τῆς γέννησης τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου καί τοῦ περιεχομένου αὐτῆς τῆς ἔννοιας.

Τώρα πρέπει νά περιγράψουμε μέ ποιό τρόπο ἡ «διεύθυνση τῆς οἰκονομίας» ἀπό τά καπιταλιστικά μονοπώλια μετατρέπεται ἀναπόφευκτα, μέσα στίς γενικές συνθήκες τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς καί τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, σέ κυριαρχία τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας. Ὡς σημειώσουμε ὅτι οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀστικῆς γερμανικῆς—καί μάλιστα ὄχι μόνο τῆς γερμανικῆς—ἐπιστήμης, σάν τόν Ρίσσερ, τόν Σοῦλτσε-Γκέβερνιτς, τόν Λήφμαν κ.ἄ. εἶναι πέρα γιά πέρα ἀπολογητές τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου. Δέν ξεσκεπάζουν, μά συγκαλύπτουν καί ἐξωραΐζουν τό «μηχανισμό» τῆς διαμόρφωσης τῆς ὀλιγαρχίας, τίς μεθόδους της, τίς διαστάσεις τῶν ἐσόδων της, «θεμιτῶν καί ἀθέμιτων», τίς σχέσεις της μέ τά κοινοβούλια κτλ. κτλ. Ξεφορτώνονται τά «καταραμένα προβλήματα» μέ σπουδαιοφανεῖς, σκοτεινές φράσεις, μέ ἐκκλήσεις πρὸς τό «αἶσθημα τῆς εὐθύνης» τῶν διευθυντῶν τῶν τραπεζῶν, μέ τήν ἐξύμνηση τοῦ «αἰσθήματος τοῦ καθήκοντος» τῶν πρῶσων δημόσιων ὑπαλλήλων, μέ τή σοβαρή ἀνάλυση τῶν λεπτομερειῶν τελείως μή σοβαρῶν νομοσχεδίων γιά τήν «ἐπίβλεψη» καί τό «διακανονισμό», μέ θεωρητικές ἀνοησίες, σάν τόν παρακάτω λ.χ. «ἐπιστημονικό» ὅρισμό, ὡς τόν ὁποῖο κατάντησε ὁ καθηγητής Λήφμαν: «... τό ἐμπόριο εἶναι ἐπαγγελματική δράση μέ σκοπό τή συγκέντρωση, τή διαφύλαξη καί τή διάθεση ἀγαθῶν»* (ἡ ὑπογράμμιση μέ παχιά στοιχεῖα ὑπάρχει στό ἔργο τοῦ καθηγητῆ)... Βγαίνει ἔτσι ὅτι τό ἐμπόριο ὑπῆρχε καί στόν πρωτόγονο ἄνθρωπο, πού δέν γνώριζε ἀκόμη τήν ἀνταλλαγή καί θά ὑπάρχει καί στή σοσιαλιστική κοινωνία!

Τά τερατώδη ὅμως γεγονότα, πού ἀφοροῦν τή τερατώδη κυριαρχία τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας, χτυποῦν τόσο πολύ στά μάτια, πού σέ ὅλες τίς καπιταλιστικές χῶρες, καί στήν Ἀμερική, καί στή Γαλλία, καί στή Γερμανία, γεννήθηκε μιᾶ φιλολογία πού, ἐνῶ στέκει στήν ἀστική ἀποψη, δίνει παρόλα

* R. Liefmann, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 476.

αυτά μιά κατά προσέγγιση σωστή εικόνα καί κάνει—φυσικά μικροαστική—κριτική τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας.

Σάν πιά βασικό πρέπει νά θεωροῦμε τό «σύστημα συμμετοχῆς», πού γι' αὐτό εἶπαμε λίγα λόγια πιά πάνω. Νά πῶς περιγράφει τήν οὐσία τοῦ ζητήματος ὁ γερμανός οἰκονομολόγος Χάιμαν, πού ἴσως πιά πρίν ἀπ' ὅλους ἔστρεψε τήν προσοχή του σ' αὐτό:

«Ὁ διευθυντής ἐλέγχει τή βασική ἐταιρία (στό κείμενο κατά λέξη: τήν «ἐταιρία-μητέρα»). Αὐτή μέ τή σειρά της ἐλέγχει τίς ἐξαρτημένες ἀπ' αὐτήν ἐταιρίες (τίς «ἐταιρίες-θυγατέρες»), αὐτές οἱ τελευταῖες—τίς «ἐταιρίες-ἐγγονές» κτλ. Ἔτσι χωρίς πολύ μεγάλα κεφάλαια μπορεῖ κανεῖς νά ἐλέγχει γιγάντιους τομεῖς τῆς παραγωγῆς. Καί πραγματικά, ἂν ἡ κατοχή τῶν 50% τοῦ κεφαλαίου ἀρκεῖ πάντα γιά τόν ἔλεγχο μιᾶς μετοχικῆς ἐταιρίας, τότε φτάνει νά ἔχει ὁ διευθυντής μονάχα 1 ἑκατομμύριο, γιά νά μπορεῖ νά ἐλέγχει κεφάλαιο 8 ἑκατομμυρίων στίς «ἐταιρίες-ἐγγονές». Καί ἂν αὐτό τό «ἀλληλομπλέξιμο» τραβήξει παραπέρα, μπορεῖ μέ 1 ἑκατομμύριο νά ἐλέγχονται 16 ἑκατομμύρια, 32 ἑκατομμύρια κτλ.»*.

Στήν πραγματικότητα, ἡ πείρα δείχνει ὅτι ἀρκεῖ νά κατέχει κανεῖς τά 40% τῶν μετοχῶν, γιά νά διευθύνει τίς ὑποθέσεις μιᾶς μετοχικῆς ἐταιρίας**, γιατί ἓνα ὀρισμένο μέρος τῶν σκόρπιων, μικρῶν μετόχων δέν ἔχει στήν πράξη καμιά δυνατότητα νά παίρνει μέρος στίς γενικές συνελεύσεις κτλ. Ὁ «ἐκδημοκρατισμός» τῆς κατοχῆς τῶν μετοχῶν, ἀπό τόν ὁποῖο οἱ ἄστοι σοφιστές καί ὀπορτουνιστές «σοσιαλδημοκράτες κι' αὐτοί» περιμένουν (ἢ βεβαιώνουν ὅτι περιμένουν) τόν «ἐκδημοκρατισμό τοῦ κεφαλαίου», τό δυνάμωμα τοῦ ρόλου καί τῆς σημασίας τῆς μικρῆς παραγωγῆς κτλ., στήν πραγματικότητα εἶναι μιά ἀπό τίς μεθόδους γιά τήν αὔξηση τῆς δύναμης τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας¹⁴⁷. Γι' αὐτό, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, στίς πιά προηγμένες ἢ στίς πιά παλιές καί «ἐμπειρες» καπιταλιστικές χῶρες ἡ νομοθεσία ἐπιτρέπει νά ἐκδίδονται μετοχές μικρότερης ἀξίας. Στή Γερμανία ὁ νόμος δέν ἐπιτρέπει μετοχές μικρότερης ἀξίας ἀπό 1 000 μάρκα καί οἱ γερμανοί μεγιστάνες τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου βλέπουν μέ φθόνο τήν Ἀγγλία, ὅπου ὁ νόμος ἐπιτρέπει μετοχές καί 1 λίρας στερλίνας (= 20 μάρκα, περίπου 10

* Hans Gideon Heymann. «Die gemischten Werke im deutschen Grobisen-gewerbe». St., 1904, σελ. 268-269.

** Liefmann, «Beteiligungsges., etc.», σελ. 258 τῆς 1ης ἐκδ.

ρούβλια). Ὁ Σήμενς, ἓνας ἀπό τούς μεγαλύτερους βιομηχάνους καί «βασιλιάδες τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου» τῆς Γερμανίας δήλωσε στίς 7 τοῦ Ἰούνη 1900 στό Ράιχσταγκ ὅτι «ἡ μετοχή τῆς 1 λίρας στερλίνας εἶναι ἡ βάση τοῦ βρετανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ»*. Ὁ ἔμπορος αὐτός καταλαβαίνει πολύ πιά βαθιά, πιά «μαρξιστικά» τί εἶναι ἱμπεριαλισμός, ἀπό κάποιον θρασύ συγγραφέα, πού θεωρεῖται θεμελιωτής τοῦ ρωσικοῦ μαρξισμοῦ¹⁴⁸ καί νομίζει ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι κακό χαρακτηριστικό γνώρισμα ἑνός μόνο λαοῦ...

Ὅμως «τό σύστημα συμμετοχῆς» δέν χρησιμεύει μόνο γιά νά μεγαλώσει σέ γιγάντιο βαθμό ἡ ἐξουσία τῶν μονοπωλητῶν· ἐκτός ἀπ' αὐτό ἐπιτρέπει νά σκαρώνεται ἀτιμώρητα ὁποιαδήποτε σκοτεινή καί βρωμερή ὑπόθεση καί νά καταληστεύεται τό κοινό, γιατί οἱ διευθυντές τῆς «ἐταιρίας-μητέρας» δέν εὐθύνονται τυπικά, σύμφωνα μέ τό νόμο, γιά τήν «ἐταιρία-θυγατέρα», πού θεωρεῖται «αὐτοτελής» καί πού μέσω αὐτῆς μπορεῖ «νά σκαρωθεῖ» τό πᾶν. Νά ἓνα παράδειγμα πού τό πήραμε ἀπό τό τεῦχος τοῦ Μάη 1914 τοῦ γερμανικοῦ περιοδικοῦ «Ἡ Τράπεζα»:

«Ἡ Μετοχική ἐταιρία χαλύβδινων ἐλατηρίων» στό Κάσσελ, πρίν λίγα χρόνια θεωροῦνταν μιά ἀπό τίς πιά προσοδοφόρες ἐπιχειρήσεις τῆς Γερμανίας. Ἡ κακή διαχείριση ὁδήγησε ὥς τό σημεῖο νά πέσουν τά μερίσματα τῆς ἀπό 15% σέ 0%. Ὅπως ἀποδείχτηκε, ἡ Διοίκηση ἔδωσε, χωρίς νά ξέρουν οἱ μέτοχοι, δάνειο 6 ἑκατομμυρίων μάρκων σέ μιά ἀπ' τίς «ἐταιρίες-θυγατέρες» τῆς, στήν ἐταιρία «Χασσία», πού τό ὀνομαστικό κεφάλαιό τῆς ἦταν ὅλο-ὅλο μερικές ἑκατοντάδες χιλιάδες μάρκα. Γιά τό δάνειο αὐτό, πού ξεπερνοῦσε σχεδόν τρεῖς φορές τό μετοχικό κεφάλαιο τῆς «ἐταιρίας-μητέρας», δέν ἀναγράφηκε τίποτε στούς ἰσολογισμούς τῆς τελευταίας. Νομικά αὐτή ἡ ἀποσιώπηση ἦταν ἀπόλυτα νόμιμη καί μποροῦσε νά συνεχιστεῖ δυό ὁλόκληρα χρόνια, γιατί δέν παραβίαζε οὔτε ἓνα ἀπό τά ἄρθρα τῆς ἐμπορικῆς νομοθεσίας. Ὁ πρόεδρος τοῦ Ἐμποτικοῦ συμβουλίου, πού σάν ὑπεύθυνο πρόσωπο ὑπόγραφε τούς ψεύτικους ἰσολογισμούς, ἦταν καί παραμένει πρόεδρος τοῦ Ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου τοῦ Κάσσελ. Οἱ μέτοχοι ἔμαθαν γι' αὐτό τό δάνειο πού δόθηκε στήν ἐταιρία «Χασσία» πολύ ἄργότερα ἀπό τή μέρα πού ἀποδείχτηκε ὅτι ἦταν ἄστοχο...» (αὐτή τή λέξη ὁ συγγραφέας θά ἔπρεπε νά τή βάλει σέ εἰσαγωγικά)... «καί ὅταν οἱ μετοχές τῆς «Ἐταιρίας χαλύβδινων ἐλατηρίων» εἶχαν πιά

* Schulze-Gaevernitz στό βιβλίο «Grdr. d. S.-Oek.», V, 2, σελ. 110.

πέσει περίπου κατά 100%, γιατί οί μνημένοι είχαν αρχίσει νά τίς ξεφορτώνονται...

Αυτό τό τυπικό παράδειγμα άκροβατισμῶν στά ζητήματα τῶν ισολογισμῶν, πού εἶναι τό πιά συνηθισμένο πράγμα στίς μετοχικές εταιρίες, μᾶς ἐξηγεῖ, γιατί τά διοικητικά συμβούλια τῶν μετοχικῶν εταιριῶν ἐπιδίδονται μέ πολύ λιγότερη διστακτικότητα ἀπ' ὅ,τι οἱ ἀτομικοί ἐπιχειρηματίες σέ ριψοκίνδυνες ὑποθέσεις. Ἡ νεότερη τεχνική κατάρτισης τῶν ισολογισμῶν δέν τούς δίνει μόνο τή δυνατότητα νά κρύβουν τίς ριψοκίνδυνες ὑποθέσεις ἀπό τό μέσο μέτοχο, μά καί ἐπιτρέπει στά κυρίως ἐνδιαφερόμενα πρόσωπα, σέ περίπτωση ἀποτυχίας τοῦ πειράματος, ν' ἀποφεύγουν τίς συνέπειες, πουλώντας ἔγκαιρα τίς μετοχές τους, ἐνῶ ὁ ἀτομικός ἐπιχειρηματίας εὐθύνεται μέ τό ἴδιο του τό τομάρι γιά ὅ,τι κάνει...

Οἱ ισολογισμοί πολλῶν μετοχικῶν εταιριῶν μοιάζουν μέ τά γνωστά παλίμψηστα τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, ἀπό τά ὁποῖα ἔπρεπε πρῶτα νά σβήσει κανεῖς αὐτά πού ἦταν γραμμένα πάνω τους, γιά νά φανερώσει τά γραπτά πού ὑπῆρχαν ἀπό κάτω καί πού ἔδιναν τό πραγματικό περιεχόμενο τοῦ χειρογράφου» (τά παλίμψηστα εἶναι περγαμηνές ἀπό τίς ὁποῖες ἔχουν ξύσει τό ἀρχικό χειρόγραφο καί κατόπι πάνω στό ξυμένο γράψανε ἄλλο).

«Τό πιά ἀπλό καί γι' αὐτό τό πιά συχνά χρησιμοποιούμενο μέσο γιά νά γίνουν οἱ ισολογισμοί ἀνεξιχνίαστοι, εἶναι ὁ χωρισμός τῆς ἐνιαίας ἐπιχείρησης σέ μερικά τμήματα μέ τή δημιουργία ἢ τήν προσάρτηση «εταιριῶν-θυγατέρων». Τά πλεονεκτήματα αὐτοῦ τοῦ συστήματος ἀπό τήν ἄποψη διαφορῶν ἐπιδιώξεων—νόμιμων ἢ παράνομων—εἶναι τόσο ὀλοφάνερα, ὥστε σήμερα, πραγματικά μόνο σάν ἐξαίρεση ὑπάρχουν μεγάλες εταιρίες πού δέν ἔχουν ἀποδεχτεῖ αὐτό τό σύστημα»*.

Σάν παράδειγμα πολύ μεγάλης καί μονοπωλιακῆς εταιρίας, πού καταφεύγει σ' αὐτό τό σύστημα στήν πιά πλατιά κλίμακα, ὁ συγγραφέας ἀναφέρει τήν περίφημη «Γενική Ἑταιρία Ἡλεκτρισμοῦ» (A.E.G., γι' αὐτή θά μιλήσουμε παρακάτω). Τό 1912 ὑπολόγιζαν ὅτι ἡ Ἑταιρία αὐτή συμμετέχει σέ 175-200 εταιρίες, κυριαρχώντας φυσικά σ' αὐτές καί ἀγκαλιάζοντας συνολικά ἓνα κεφάλαιο, 1½ περίπου δισεκατομμυρίων μάρκων**.

* L. Eschwege: «Tochtergesellschaften», «Die Bank», 1914, 1, σελ. 545 (Λ. Ἑσβεγκε. «Οἱ εταιρίες-κόρες», «Ἡ Τράπεζα». Ἡ Σύντ.).

** Kurt Heinig. «Der Weg des Elektrot trusts», «Neue Zeit», 1912, 30. Jahrg., 2, σελ. 484 (Κούρτ Χάινιγκ. «Ὁ δρόμος τοῦ ἠλεκτρικοῦ τράστ», «Νέοι Καιροί», 1912, 30ός χρόνος ἔκδ. Ἡ Σύντ.).

Ὅποιοιδήποτε κανόνες ἐλέγχου, δημοσίευσης ἰσολογισμῶν, ἐπεξεργασίας ὀρισμένης μορφῆς τους, καθιέρωσης τῆς ἐπίβλεψης κτλ., πράγματα μέ τά ὅποια ἀποσποῦν τήν προσοχή τοῦ κοινοῦ οἱ καλοθελητές καθηγητές καί ὑπάλληλοι—δηλαδή αὐτοί πού ἔχουν τήν καλή πρόθεση νά ὑπερασπίζουν καί νά ἐξωραΐζουν τόν καπιταλισμό—δέν μποροῦν νά ἔχουν στήν περίπτωση αὕτῃ καμιά σημασία. Γιατί ἡ ἀτομική ἰδιοκτησία εἶναι ἱερή καί σέ κανέναν δέν μπορεῖς νά ἀπαγορέψεις νά ἀγοράζει, νά πουλᾷ, νά ἀνταλλάσσει, νά ἐνεχειριάζει μετοχές κτλ.

Ἀπό τά στοιχεῖα πού ἀναφέρει ὁ Ε. Ἀγκάντ, πού 15 χρόνια ἦταν ὑπάλληλος τῆς ρωσοκινεζικῆς τράπεζας καί τό Μάη τοῦ 1914 δημοσίευσε ἕνα ἔργο μέ τόν ὄχι καί τόσο ἀκριβολογημένο τίτλο: «Οἱ μεγάλες τράπεζες καί ἡ παγκόσμια ἀγορά»*, μπορεῖ νά κρίνει κανεῖς ποιές διαστάσεις πῆρε τό «σύστημα συμμετοχῆς» στίς μεγάλες ρωσικές τράπεζες. Ὁ συγγραφέας χωρίζει τίς μεγάλες ρωσικές τράπεζες σέ δύο βασικές ὁμάδες: α) σ' ἐκεῖνες πού δουλεύουν μέ τό «σύστημα συμμετοχῆς» καί β) στίς «ἀνεξάρτητες», ἐννοώντας ὅμως αὐθαίρετα μέ τή λέξη «ἀνεξαρτησία» τήν ἀνεξαρτησία ἀπό τίς τράπεζες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τήν πρώτη ὁμάδα ὁ συγγραφέας τή χωρίζει σέ τρεῖς ὑποομάδες: 1) γερμανική συμμετοχή· 2) ἀγγλική καί 3) γαλλική, ἔχοντας ὑπόψη τή «συμμετοχή» καί τήν κυριαρχία τῶν μεγαλύτερων ξένων τραπεζῶν τῆς ἀντίστοιχης ἐθνότητος. Τά κεφάλαια τῶν τραπεζῶν ὁ συγγραφέας τά χωρίζει σέ κεφάλαια τοποθετημένα «παραγωγικά» (στό ἐμπόριο καί στή βιομηχανία) καί σέ κεφάλαια τοποθετημένα «κερδοσκοπικά» (στίς χρηματιστηριακές καί χρηματιστικές πράξεις) καί ὑποθέτει, μέ τή μικροαστική-ρεφορμιστική ἀντίληψη πού τόν χαρακτηρίζει, ὅτι τάχα στίς συνθήκες τῆς διατήρησης τοῦ καπιταλισμοῦ μπορεῖ νά ξεχωρίσει κανεῖς τό πρῶτο εἶδος τοποθέτησης ἀπό τό δεύτερο καί νά ἐξαλείψει τό δεύτερο.

Τά στοιχεῖα τοῦ συγγραφέα εἶναι τά παρακάτω:

* E. Agahd. «Großbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Großbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Rußlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen». Berl., 1914 (Ε. Ἀγκάντ. «Οἱ μεγάλες τράπεζες καί ἡ παγκόσμια ἀγορά. Ἡ οἰκονομική καί πολιτική σημασία τῶν μεγάλων τραπεζῶν στήν παγκόσμια ἀγορά ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἐπίδρασής τους στήν ἐθνική οἰκονομία τῆς Ρωσίας καί στίς ρωσογερμανικές σχέσεις». Βερολίνο. Ἡ Σύντ.).

Τό ενεργητικό τῶν τραπεζῶν (σύμφωνα μέ τοὺς ἰσολογισμοὺς τοῦ Ὀχτώβρη-Νοέμβρη 1913) σέ ἑκατομμύρια ρούβλια

Ὅμαδες ρωσικῶν τραπεζῶν:	Κεφάλαια τοποθετημένα		
	παραγωγικά	κερδοσκοπικά	σύνολο
α 1) 4 τράπεζες: ἡ Ἐμπ. τῆς Σιβηρίας, ἡ Ρωσ., ἡ Διεθνῆς καί ἡ Τράπεζα Προεξοφλ.	413,7	859,1	1 272,8
α 2) 2 τράπεζες: ἡ Ἐμποροβιομηχ. καί ἡ Ρωσοαγγλική Τράπεζα.....	239,3	169,1	408,4
α 3) 5 τράπεζες: ἡ Ρωσοασιατική, ἡ Ἰδιωτικὴ τῆς Πετρούπολης, ἡ Τράπεζα Ἀζόφ-Ντόν, ἡ Οὐνιόν τῆς Μόσχας, ἡ Ρωσογαλλ. Ἐμπ. Τράπεζα	711,8	661,2	1 373,0
(11 τράπεζες) Σύνολο α) =	1 364,8	1 689,4	3 054,2
β) 8 τράπεζες: ἡ Ἐμπ. τῆς Μόσχας, ἡ Τράπεζα Βόλγα-Κάμα · ἡ Γιούνκερ καί Σία· ἡ Ἐμπ. τῆς Πετρούπολης, πρώην Βάβελμπεργκ· ἡ Τράπεζα τῆς Μόσχας, πρώην Ριαμπουσίνσκι· ἡ Τράπεζα Προεξ. τῆς Μόσχας, ἡ Τράπεζα Ἐμπορίου τῆς Μόσχας καί ἡ Ἰδιωτικὴ τῆς Μόσχας	504,2	391,1	895,3
(19 τράπεζες) Γενικὸ σύνολο	1 869,0	2 080,5	3 949,5

Σύμφωνα μέ τὰ στοιχεῖα αὐτά, ἀπὸ τὰ 4 σχεδόν δισεκατομμύρια ρούβλια, πού ἀποτελοῦν τό «ἐργαζόμενο» κεφάλαιο τῶν μεγάλων τραπεζῶν πάνω ἀπὸ τὰ $\frac{3}{4}$, δηλ. πάνω ἀπὸ 3 δισεκατομμύρια, ἀνήκουν στὶς τράπεζες πού ἀποτελοῦν στήν οὐσία «ἐταιρίες-θυγατέρες» τῶν τραπεζῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα τῶν τραπεζῶν τοῦ Παρισιοῦ (τό περίφημο τραπεζικὸ τρίο: ἡ Παρισινὴ Ἐνωση, ἡ Τράπεζα τοῦ Παρισιοῦ καί τῶν Κάτω Χωρῶν καί ἡ Γενικὴ Ἐταιρία), καί τοῦ Βερολίνου (κυρίως ἡ Γερμανικὴ Τράπεζα καί ἡ Ἐταιρία Προεξοφλήσεων). Οἱ δύο ἀπὸ τίς μεγαλύτερες ρωσικὲς τράπεζες, ἡ «Ρωσικὴ» («Ρωσικὴ Τράπεζα Ἐξωτερικοῦ Ἐμπορίου») καί ἡ «Διεθνὴς» («Διεθνὴς Ἐμπορικὴ Τράπεζα τῆς Πετρούπολης») ἀπὸ τό 1906 ὡς τό 1912 αὐξήσαν τὰ κεφάλαιά τους ἀπὸ 44 σέ 98 ἑκατομμύρια ρούβλια καί τὰ ἀποθεματικά τους ἀπὸ 15 σέ 39 ἑκατομμύρια, «ἐργαζόμενες κατὰ $\frac{3}{4}$ μέ γερμανικὰ κεφάλαια». Ἡ πρώτη τράπεζα ἀνήκει στὸ «κοντσέρν» τῆς «Γερμανικῆς Τράπεζας» τοῦ Βερολίνου, ἡ δευτέρη στήν «Ἐταιρία Προεξοφλήσεων» τοῦ Βερολίνου. Ὁ ἀγαθὸς μας ὁ Ἀγκάντ ἐκφράζει τὴ βαθιὰ του ἀγανάκτηση γιατί οἱ τράπεζες τοῦ Βερολίνου κρατοῦν στὰ χέρια

τους τίς περισσότερες μετοχές και γι' αυτό οι ρῶσοι μέτοχοι είναι ανίσχυροι. Και φυσικά ή χώρα πού έξάγει κεφάλαιο μαζεύει τό καϊμάκι: λογουχάρη ή «Γερμανική Τράπεζα» τοῦ Βερολίνου, όταν εἰσήγαγε στό Βερολίνο τίς μετοχές τῆς Ἑμπορικῆς Τράπεζας τῆς Σιβηρίας, τίς κράτησε ἕνα χρόνο στό χαρτοφύλακά της και ὕστερα τίς πούλησε μέ τιμή 193 ἀντί 100, δηλαδή σχεδόν στό διπλάσιο, «κερδίζοντας» περίπου 6 ἑκατομμύρια ρούβλια, ἕνα κέρδος πού ὁ Χίλφερντινγκ τό ὀνόμασε «ἰδρυτικό κέρδος».

Ὁ συγγραφέας ὑπολογίζει ὅλο τό «δυναμικό» τῶν μεγαλύτερων τραπεζῶν τῆς Πετρούπολης σέ 8 235 ἑκατομμύρια ρούβλια, σχεδόν 8¼ δισεκατομμύρια, και τή «συμμετοχή», ή σωστότερα τήν κυριαρχία τῶν ξένων τραπεζῶν, τήν κατανέμει ἔτσι: γαλλικές τράπεζες 55%, ἀγγλικές 10%, γερμανικές 35%. Ἀπ' αὐτό τό ποσό τῶν 8 235 ἑκατομμυρίων ἐνεργοῦ κεφαλαίου τά 3 687 ἑκατομμύρια, δηλαδή πάνω ἀπό τά 40%, ἀνήκει, σύμφωνα μέ τούς ὑπολογισμούς τοῦ συγγραφέα, στά συνδικάτα: Προντούγκολ, Προνταμέτ, καθώς και στά συνδικάτα τῆς βιομηχανίας τοῦ πετρελαίου, τῆς μεταλλουργίας και τοῦ τσιμέντου. Συνεπῶς, ή συγχώνευση τοῦ τραπεζικοῦ και τοῦ βιομηχανικοῦ κεφαλαίου, σέ σχέση μέ τή δημιουργία καπιταλιστικῶν μονοπωλίων, ἔχει κάνει και στή Ρωσία τεράστια βήματα πρὸς τά μπρός¹⁴⁹.

Τό χρηματιστικό κεφάλαιο, πού εἶναι συγκεντρωμένο σέ λίγα χέρια και ἀσκεῖ πραγματικό μονοπώλιο, βγάζει τεράστια και διαρκῶς αὐξανόμενα κέρδη ἀπό τήν ἵδρυση ἐταιριῶν, ἀπό τήν ἐκδοση χρεογράφων, ἀπό κρατικά δάνεια κτλ., σταθεροποιώντας τήν κυριαρχία τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας, ἐπιβάλλοντας σ' ὅλη τήν κοινωνία ἕνα φόρο ὑποτελείας πρὸς τούς μονοπωλητές. Νά ἕνα ἀπό τά ἄπειρα παραδείγματα πού ἀναφέρει ὁ Χίλφερντινγκ και πού δείχνει πῶς «διαφεντεύουν» τά ἀμερικανικά τράστ: Τό 1887 ὁ Χαβεμέγερ ἵδρυσε ἕνα τράστ ζάχαρης μέ τή συγχώνευση 15 μικρῶν ἐταιριῶν, πού τό συνολικό κεφάλαιό τους ἔφτανε τά 6½ ἑκατομμύρια δολλάρια. Τό κεφάλαιο ὅμως τοῦ τράστ πού «νερώθηκε» σύμφωνα μέ τήν ἀμερικανική ἔκφραση, καθορίστηκε σέ 50 ἑκατομμύρια δολλάρια. Ἡ «ὑπερκεφαλαιοποίηση» ὑπολόγιζε τά μελλοντικά μονοπωλιακά κέρδη, ὅπως τό τράστ τοῦ ἀτσαλιοῦ στήν ἴδια ἐπίσης Ἀμερική ὑπολογίζει τά μελλοντικά μονοπωλιακά κέρδη, ἀγοράζοντας ὅλο και περισσότερα κοιτάσματα σιδήρου. Και πραγματικά, τό τράστ τῆς ζάχαρης καθόρισε μονοπωλιακές τιμές και πραγματοποίησε τέτια ἔσοδα, ὥστε μπόρεσε νά πληρώσει 10% μέρισμα

για τό *ἐπτά φορές* «νερωμένο» κεφάλαιο, δηλαδή *σχεδόν* τά 70% τοῦ κεφαλαίου πού *εἶχε* πραγματικά καταβληθεῖ κατά τήν *ἵδρυση* τοῦ τράστ! Τό 1909 τό κεφάλαιο τοῦ τράστ ἦταν 90 ἑκατομμύρια δολλάρια. Μέσα σέ *εἴκοσι* *δυό* χρόνια τό κεφάλαιο αὐξήθηκε πάνω ἀπό *δέκα* φορές.

Στή Γαλλία ἡ κυριαρχία τῆς «χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας» («Ἐνάντια στή χρηματιστική ὀλιγαρχία στή Γαλλία» εἶναι ὁ τίτλος τοῦ γνωστοῦ βιβλίου τοῦ Λιζίς, πού ἡ πέμπτη ἐκδόσή του κυκλοφόρησε τό 1908) πῆρε μιά λίγο μόνο διαφορετική μορφή. Οἱ τέσσερις μεγαλύτερες τράπεζες ἀσκοῦν ὄχι σχετικό, ἀλλά «ἀπόλυτο μονοπώλιο» στήν ἐκδοση χρεογράφων. Στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά ἓνα «τράστ τῶν μεγάλων τραπεζῶν». Καί τό μονοπώλιο ἐξασφαλίζει μονοπωλιακά κέρδη ἀπό τίς ἐκδόσεις χρεογράφων. "Όταν συνάπτεται δάνειο, ἡ χώρα πού δανείζεται παίρνει συνήθως ὄχι παραπάνω ἀπό τά 90% τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ· τά 10% τά παίρνουν οἱ τράπεζες καί οἱ ἄλλοι μεσάζοντες. Τό κέρδος τῶν τραπεζῶν ἀπό τό ρωσοκινεζικό δάνειο τῶν 400 ἑκατομμυρίων φράγκων ἦταν 8% ἀπό τό ρωσικό (1904) τῶν 800 ἑκατομμυρίων 10%, ἀπό τό δάνειο τοῦ Μαρόκου (1904) τῶν 62½ ἑκατομμυρίων 18¾%. Ὁ καπιταλισμός πού ἄρχισε τήν ἀνάπτυξή του ἀπό τό μικρό τοκογλυφικό κεφάλαιο, τελειώνει τήν ἀνάπτυξή του μέ τό γιγάντιο τοκογλυφικό κεφάλαιο. «Οἱ γάλλοι εἶναι οἱ τοκογλύφοι τῆς Εὐρώπης», λέει ὁ Λιζίς. "Όλοι οἱ ὄροι τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἀλλάζουν βαθιά ἀπ' αὐτή τή μετατροπή τοῦ καπιταλισμοῦ. "Όταν ὑπάρχει στασιμότητα στήν αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ, τῆς βιομηχανίας, τοῦ ἐμπορίου, τῶν θαλασσιῶν μεταφορῶν, τότε ἡ «χώρα» μπορεῖ νά πλουτίζει ἀπό τήν τοκογλυφία. «Πενήντα ἄνθρωποι, πού ἀντιπροσωπεύουν ἓνα κεφάλαιο 8 ἑκατομμυρίων φράγκων, μποροῦν νά διαχειρίζονται *δυό* *δισεκατομμύρια* σέ τέσσερις τράπεζες». Τό σύστημα «συμμετοχῆς», πού μᾶς εἶναι πιά γνωστό, ὁδηγεῖ στά ἴδια ἐπακόλουθα: μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες τράπεζες, ἡ «Γενική Ἑταιρία» (Société Générale) ἐκδίδει 64000 ὁμολογίες τῆς «ἐταιρίας-θυγατέρας», «Ἑργοστάσια ζάχαρης τῆς Αἰγύπτου». Ἡ τιμή ἐκδόσῆς τους εἶναι 150%, δηλαδή ἡ τράπεζα κερδίζει 50 καπίκια στό ρούβλι. Τά μερίσματα αὐτῆς τῆς ἐταιρίας ἀποδείχτηκαν εἰκονικά, τό «κοινό» ἔχασε ἀπό 90 ὥς 100 ἑκατομμύρια φράγκα. «Ἐνας ἀπό τοὺς διευθυντές τῆς «Γενικῆς Ἑταιρίας» ἦταν μέλος τῆς διοίκησης τῶν «Ἑργοστασίων ζάχαρης». Δέν εἶναι παράξενο ὅτι ὁ συγγραφέας ἀναγκάζεται νά βγάλει τό συμπέρασμα ὅτι «ἡ γαλλική δημοκρατία εἶναι μιά χρηματιστική μοναρχία», «μιά

ἀπόλυτη κυριαρχία τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας πού ἐξουσιάζει καί τόν τύπο καί τήν κυβέρνηση»*.

Τό ἐξαιρετικά μεγάλο κέρδος πού φέρνει ἡ ἔκδοση χρεογράφων, σάν μιὰ ἀπό τίς κύριες πράξεις τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, παίζει πολύ σπουδαῖο ρόλο στήν ἀνάπτυξη καί τή σταθεροποίηση τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας. «Στό ἐσωτερικό δέν ὑπάρχει οὔτε μιὰ κερδοσκοπική ἐπιχείρηση, πού νά δίνει ἔστω καί κατὰ προσέγγιση τόσο μεγάλο κέρδος, ὅσο ἡ μεσιτεία γιά τήν ἔκδοση ἐξωτερικῶν δανείων»—λέει τό γερμανικό περιοδικό «Ἡ Τράπεζα»**.

«Δέν ὑπάρχει οὔτε μιὰ τραπεζική πράξη, πού νά φέρνει τόσο μεγάλο κέρδος, ὅσο ἡ ἔκδοση τίτλων». Σύμφωνα μέ τά στοιχεῖα τοῦ «Οἰκονομολόγου τῆς Γερμανίας», τό κέρδος ἀπό τήν ἔκδοση μετοχῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων ἦταν κατὰ μέσο ὄρο τό χρόνο:

1895—38,6%	1898—67,7%
1896—36,1%	1899—66,9%
1897—66,7%	1900—55,2%

«Μέσα σέ μιὰ δεκαετία, στά 1891-1900, ἡ ἔκδοση τίτλων τῆς γερμανικῆς βιομηχανίας, «ἀπόδοσε κέρδος» πάνω ἀπό ἓνα δισεκατομμύριο»***.

Ἄν στή διάρκεια τῆς βιομηχανικῆς ἀνόδου εἶναι τεράστια τά κέρδη τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, στή διάρκεια τῆς πτώσης οἱ μικρές καί ἀσταθεῖς ἐπιχειρήσεις χάνονται, ἐνῶ οἱ μεγάλες τράπεζες «συμμετέχουν» στήν ἐξαγορά τους σέ φτηνή τιμή ἢ στίς ἐπιτυχεῖς «ἐξυγιάνσεις» καί «ἀναδιοργανώσεις». Στίς «ἐξυγιάνσεις» τῶν ἐπιχειρήσεων πού ἔχουν παθητικό «τό μετοχικό κεφάλαιο μειώνεται, δηλαδή τό κέρδος κατανέμεται μέ βάση μικρότερο κεφάλαιο καί στό ἐξῆς ὑπολογίζεται πιά πάνω σ'αυτό. Ἡ, ἂν δέν ὑπάρχει καθόλου κέρδος, προσελκύεται καινούργιο κεφάλαιο, πού ἐνωμένο μαζί μέ τό λιγότερο ἀποδοτικό παλιό κεφάλαιο, θά δίνει πιά ἄρκετό κέρδος. Μέ τήν εὐκαιρία

* Lysis. «Contre l'oligarchie financière en France». 5 éd., P., 1908, pp. 11, 12, 26, 39, 40, 48 (Λιζίς. «Ἐνάντια στή χρηματιστική ὀλιγαρχία στή Γαλλία», 5η ἔκδ., Παρίσι, σελ. 11, 12, 26, 39, 40, 48. Ἡ Σύντ.).

** «Die Bank», 1913, τευχ. 7, S. 630.

*** Stillich, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 143 καί W. Sombart. «Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert». 2. Aufl., 1909, σελ. 526, Anlage 8 (B. Ζόμπарт. «Ἡ γερμανική ἐθνική οἰκονομία στό 19ο αἰῶνα», 2η ἔκδ., 1909, σελ. 526, Παράρτημα 8. Ἡ Σύντ.).

ἄς σημειώσουμε —προσθέτει ὁ Χίλφερντινγκ— ὅτι ὅλες αὐτές οἱ ἐξυγιάνσεις καί ἀναδιοργανώσεις ἔχουν διπλή σημασία γιὰ τίς τράπεζες: πρῶτο, εἶναι μιὰ ἐπικερδῆς πράξη, καί, δεύτερο, μιὰ κατάλληλη εὐκαιρία γιὰ νά βάλουν κάτω ἀπό τήν ἐξάρτησή τους αὐτές τίς ἐταιρίες πού βρίσκονται στήν ἀνάγκη»*.

Νά ἔνα παράδειγμα: ἡ μετοχική ἐταιρία μεταλλείων «Οὐνιόν» τοῦ Ντόρτμουντ ἱδρύθηκε τό 1872. Εἶχαν ἐκδοθεῖ συνολικά μετοχές 40 ἑκατομμυρίων μάρκων, πού ἡ τιμή τους ἀνέβηκε στά 170%, ὅταν τόν πρῶτο χρόνο δόθηκε μέρισμα 12%. Τό χρηματιστικό κεφάλαιο μάζεψε τό καϊμάκι κερδίζοντας κάτι «μικροπράγματα» κάπου 28 ἑκατομμύρια. Στήν ἱδρυση αὐτῆς τῆς ἐταιρίας τόν κύριο λόγο τόν ἔπαιξε ἡ ἴδια ἐκείνη μεγάλη γερμανική τράπεζα, ἡ «Ἑταιρία Προεξοφλήσεων», πού τό κεφάλαιό της ἀνέβηκε αἰσίως στά 300 ἑκατομμύρια μάρκα. Σέ συνέχεια τά μερίσματα τῆς «Οὐνιόν» πέφτουν στό μηδέν. Οἱ μέτοχοι βρίσκονται στήν ἀνάγκη νά συμφωνήσουν «νά μειωθεῖ» τό κεφάλαιο, δηλαδή νά χάσουν ἕνα μέρος τους, γιὰ νά μή τό χάσουν ὁλόκληρο. Καί τό ἀποτέλεσμα μιᾶς σειρᾶς «ἐξυγιάνσεων» εἶναι νά ἐξαφανιστοῦν ἀπό τά βιβλία τῆς ἐταιρίας «Οὐνιόν» πάνω ἀπό 73 ἑκατομμύρια μάρκα μέσα σέ 30 χρόνια. «Σήμερα οἱ πρῶτοι μέτοχοι αὐτῆς τῆς ἐταιρίας ἔχουν στά χέρια τους μόνο τά 5% τῆς ὀνομαστικῆς ἀξίας τῶν μετοχῶν τους»** —ἐνῶ σέ κάθε «ἐξυγιάνση» οἱ τράπεζες ἐξακολουθοῦσαν «νά κερδίζουν».

Ἰδιαίτερα ἐπικερδῆς ἐπιχείρηση τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου εἶναι ἐπίσης ἡ κερδοσκοπία μέ τά οἰκόπεδα πού βρίσκονται στά προάστια τῶν γοργά ἀναπτυσσόμενων μεγαλουπόλεων. Τό μονοπώλιο τῶν τραπεζῶν συγχωνεύεται ἐδῶ μέ τό μονοπώλιο τῆς γαιοπροσόδου καί μέ τό μονοπώλιο τῶν συγκοινωνιῶν, γιατί ἡ αὔξηση τῆς τιμῆς τῶν οἰκοπέδων, ἡ δυνατότητα ἐπικερδοῦς πώλησής τους κομμάτι-κομμάτι κτλ. ἐξαρτιέται πάνω ἀπ' ὅλα ἀπό τίς καλές συγκοινωνίες μέ τό κέντρο τῆς πόλης, κι' αὐτές οἱ συγκοινωνίες βρίσκονται στά χέρια μεγάλων ἐταιριῶν, πού συνδέονται μέ τίς ἴδιες αὐτές τράπεζες μέ τό σύστημα συμμετοχῆς καί μέ τό μοίρασμα διευθυντικῶν θέσεων. Ἔτσι ἔχουμε αὐτό πού τό ὀνόμασε «βάλτο» ὁ γερμανός συγγραφέας Λ. Ἔσβεγκε, συνεργάτης τοῦ περιοδικοῦ «Ἡ Τράπεζα», πού ἔχει εἰδικά μελετήσει τό ἐμπόριο τῶν οἰκοπέδων, τήν ὑποθήκευσή τους κτλ.: ἀφηνιασμένη κερδοσκοπία μέ τά οἰκόπεδα τῶν προαστί-

* «Τό χρηματιστικό κεφάλαιο», σελ. 172.

** Stillich στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 138 καί Liefmann, σελ. 51.

ων, χρεοκοπίες οίκοδομικῶν ἐταιριῶν, ὅπως τῆς ἐταιρίας τοῦ Βερολίνου «Μπόσβαου καὶ Κνάουερ», πού ἄρπαξε περίπου 100 ἑκατομμύρια μάρκα μέ τή μεσολάβηση τῆς «πιό σοβαρῆς καί πιό μεγάλης» «Γερμανικῆς Τράπεζας» (Deutsche Bank) πού δροῦσε, ἐννοεῖται, σύμφωνα μέ τό σύστημα «συμμετοχῆς», δηλαδή στά κρυφά, πίσω ἀπό τήν πλάτη, καί πού ξεγλίστρησε, χάνοντας «ὄλο-ὄλο» 12 ἑκατομμύρια μάρκα—ὕστερα καταστροφή τῶν μικρονοικοκυρέων καί τῶν ἐργατῶν, πού δέν παίρνουν τίποτε ἀπό τίς παραφουσκωμένες οίκοδομικές ἐταιρίες, ἀπατεωνίστικες συναλλαγές μέ τήν «τίμια» ἀστυνομία καί τίς διοικητικές ἀρχές τοῦ Βερολίνου γιά ν' ἄρπάξουν στά χέρια τους τό δικαίωμα ἐκδοσης πιστοποιητικῶν γιά τά οἰκόπεδα καί ἀδειῶν τῆς Δημαρχίας γιά τήν ἀνέγερση κτιρίων κτλ. κ.ο.κ.*.

Τά «ἀμερικανικά ἥθη», γιά τά ὅποια τόσο ὑποκριτικά ὑψώνουν τά μάτια τους πρὸς τόν οὐρανό οἱ εὐρωπαῖοι καθηγητές καί οἱ καλοπροαίρετοι ἀστοί, ἐγιναν στήν ἐποχὴ τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου κυριολεκτικά ἥθη κάθε μεγάλης πόλης ὅποιασδήποτε χώρας.

Στό Βερολίνο, στίς ἀρχές τοῦ 1914, λέγανε ὅτι πρόκειται νά δημιουργηθεῖ «τράστ μεταφορῶν», δηλαδή «κοινότητα συμφερόντων» ἀνάμεσα στίς τρεῖς ἐπιχειρήσεις μεταφορῶν τοῦ Βερολίνου: τόν ἠλεκτρικό σιδηρόδρομο τῆς πόλης, τήν ἐταιρία τροchioδρόμων καί τήν ἐταιρία λεωφορείων. «Ὅτι ὑπάρχει μιά τέτια πρόθεση—ἔγραφε τό περιοδικό «Ἡ Τράπεζα»—ἦταν σέ μᾶς γνωστό ἀπὸ τότε πού ἀνακοινώθηκε ὅτι οἱ περισσότερες μετοχές τῆς ἐταιρίας λεωφορείων πέρασαν στά χέρια τῶν δύο ἄλλων μεταφορικῶν ἐταιριῶν... Μπορεῖ νά πιστέψει κανεῖς ἀπόλυτα τά πρόσωπα πού ἐπιδιώκουν ἓνα τέτιο σκοπό, ὅτι μέ τήν ἐνιαία ρύθμιση τῶν μεταφορῶν ἐλπίζουν νά πετύχουν τέτιες οἰκονομίες, πού ἓνα μέρος τους θά μπορούσε στό κάτω-κάτω νά δοθεῖ στό κοινό. Τό ζήτημα ὅμως περιπλέκεται μέ τό ὅτι πίσω ἀπ' αὐτό τό δημιουργούμενο τράστ τῶν μεταφορῶν βρίσκονται οἱ τράπεζες, πού, ἂν τό θελήσουν, μποροῦν νά ὑποτάξουν τίς μονοπωλημένες συγκοινωνίες στά συμφέροντα τοῦ ἐμπορίου τους μέ τά οἰκόπεδα. Γιά νά πειστεῖ κανεῖς πόσο φυσιολογική εἶναι μιά τέτια ὑπόθεση, φτάνει νά θυμηθεῖ ὅτι κατὰ τήν ἵδρυση κιόλας τῆς ἐταιρίας τοῦ ἠλεκτρικοῦ σιδηροδρόμου τῆς πόλης ἀνακατεύτηκαν τά συμφέροντα τῆς μεγάλης ἐκείνης τράπεζας,

* «Die Bank», 1913, σελ. 952, L. Eschwege. «Der Sumpf» («Ὁ βάλτος». Ἡ Σύνη.)· στό ἴδιο, 1912, I, σελ. 223 κ.έ.

πού βοήθησε στην ίδρυση της εταιρίας αυτής. Συγκεκριμένα: τὰ συμφέροντα αυτής της επιχείρησης μεταφορῶν μπλέκονταν μέ τὰ συμφέροντα τοῦ ἐμπορίου οἰκοπέδων. Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος εἶναι ὅτι ἡ ἀνατολική γραμμή αὐτοῦ τοῦ σιδηροδρόμου ἔπρεπε νά περνάει ἀπό οἰκοπέδα, τὰ ὁποῖα ἔπειτα ἡ τράπεζα αὐτή, ὅταν εἶχε ἤδη ἐξασφαλιστεῖ τὸ στρώσιμο τῆς γραμμῆς, τὰ πούλησε μέ τεράστιο κέρδος γιὰ τὸν ἑαυτό της καί γιὰ μερικά συμμετέχοντα πρόσωπα...» *

Τό μονοπώλιο, μιά καί ἔχει δημιουργηθεῖ καί διαχειρίζεται δισεκατομμύρια, διεισδύει μέ ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα σέ ὅλες τίς πλευρές τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀνεξάρτητα ἀπό τὴν πολιτική συγκρότηση καί ἀπό ὅποιεσδήποτε ἄλλες «λεπτομέρειες». Στὴ γερμανικὴ οἰκονομικὴ φιλολογία εἶναι κάτι τό συνηθισμένο ἡ δουλόπρεπη περιαιτολογία γιὰ τὴν ἐντιμότητα τῶν πρώσων ὑπαλλήλων καί οἱ ὑπαινιγμοί γιὰ τὸ γαλλικὸ Παναμά¹⁵⁰ ἢ τὴν ἀμερικανικὴ πολιτικὴ διαφθορά. Εἶναι ὅμως γεγονός ὅτι ἀκόμη καί ἡ ἀστικὴ φιλολογία, ἡ ἀφιερωμένη στίς τραπεζικὲς ὑποθέσεις τῆς Γερμανίας, βρίσκεται συνεχῶς στὴν ἀνάγκη νά βγαίνει πολὺ ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῶν καθαρὰ τραπεζικῶν πράξεων καί νά γράφει, λογουχάρη, γιὰ τὴν «τάση πρὸς τίς τράπεζες», παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τίς ὅλο καί συχνότερες περιπτώσεις πού δημόσιοι ὑπάλληλοι περνοῦν στὴν ὑπηρεσία τῶν τραπεζῶν: «Πῶς ἔχει ὅμως τὸ ζήτημα μέ τὸν ἀδέκαστο δημόσιο ὑπάλληλο πού ὁ κρυφός του πόθος εἶναι μιά ζεστή θεσοῦλα στὴν Μπέρενστρασε;» ** — τὴν ὁδὸ τοῦ Βερολίνου ὅπου βρίσκεται ἡ «Γερμανικὴ Τράπεζα». Ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ «Ἡ Τράπεζα» Ἄλφρεντ Λάνσμπουργκ ἔγραψε τὸ 1909 τὸ ἄρθρο: «Ἡ οἰκονομικὴ σημασία τοῦ βυζαντινισμοῦ», παίρνοντας ἀφορμὴ, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, ἀπὸ τὸ ταξίδι τοῦ Γουλιέλμου Β' στὴν Παλαιστίνη καί ἀπὸ τὸ «ἄμεσο ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ, τὴν κατασκευὴ τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Βαγδάτης, αὐτοῦ τοῦ μοιραίου, «μεγάλου ἔργου τοῦ γερμανικοῦ επιχειρηματικοῦ πνεύματος», πού εἶναι περισσότερο ὑπεύθυνο γιὰ τὴν «κύκλωση», ἀπ' ὅλα τὰ πολιτικὰ λάθη μας μαζί παρμένα» *** (μέ τὴ λέξη κύκλωση ἐννοεῖται ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἐδουάρδου Ζ' πού ἐπιδίωκε ν' ἀπομονώσει τὴ Γερμανία καί νά τὴν κυκλώσει μέ τὸν κλοιό

* «Verkehrstrust», «Die Bank», 1914, I, σελ. 89 («Τὸ τράστ τῶν μεταφορῶν», «Ἡ Τράπεζα». Ἡ Σύντ.).

** «Der Zug zur Bank», «Die Bank», 1909, I, σελ. 79 («Ἡ τάση πρὸς τίς τράπεζες», «Ἡ Τράπεζα». Ἡ Σύντ.).

*** «Der Zug zur Bank», «Die Bank», 1909, I, σελ. 301.

μιάς ἱμπεριαλιστικῆς ἀντιγερμανικῆς συμμαχίας). Ὁ συνεργάτης τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ Ἑσβεγκε, πού τόν ἔχουμε ἀναφέρει πιά πάνω, ἔγραψε τό 1911 τό ἄρθρο: «Ἡ πλουτοκρατία καί οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι», ὅπου ξεσκεπάζει π.χ. τήν περίπτωση τοῦ γερμανοῦ δημόσιου ὑπάλληλου Φέλκερ, πού σάν μέλος τῆς ἐπιτροπῆς γιά τά καρτέλ διακρίθηκε μέ τή δραστηριότητά του καί ὕστερα ἀπό λίγο καιρό βρέθηκε νά κατέχει μιά προσοδοφόρα θεσοῦλα στό πιά μεγάλο καρτέλ, στό συνδικάτο τοῦ ἀτσαλίου. Παρόμοιες περιπτώσεις, πού δέν εἶναι καθόλου τυχαῖες, ἀνάγκασαν αὐτόν τόν ἴδιο ἀστό συγγραφέα νά ὁμολογήσει ὅτι «ἡ οἰκονομική ἐλευθερία, πού ἐξασφαλίζει τό γερμανικό σύνταγμα, ἔγινε σήμερα κιόλας, σέ πολλούς τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, μιά φράση χωρίς περιεχόμενο» καί ὅτι μέ τή διαμορφωμένη πιά κυριαρχία τῆς πλουτοκρατίας «ἀκόμη καί ἡ πιά πλατιά πολιτική ἐλευθερία δέν μπορεῖ νά μᾶς σώσει ἀπό τή μετατροπή μας σέ λαό μὴ ἐλεύθερων ἀνθρώπων»*.

Ὅσο γιά τή Ρωσία, θά περιοριστοῦμε μόνο σ' ἓνα παράδειγμα: πρίν ἀπό μερικά χρόνια σ' ὅλες τίς ἐφημερίδες ἔκανε τό γύρο ἡ εἶδηση ὅτι ὁ Νταβίντοφ, διευθυντής τοῦ τμήματος κρατικῶν πιστώσεων, ἐγκαταλείπει τήν κρατική ὑπηρεσία καί ἀναλαβαίνει ὑπηρεσία σέ μιά μεγάλη τράπεζα, μέ μισθό πού, μέ βάση τή συμφωνία, θά ἔπρεπε μέσα σέ λίγα χρόνια νά ξεπεράσει τό 1 ἑκατομμύριο ρούβλια. Τό τμήμα κρατικῶν πιστώσεων εἶναι ἓνα ἴδρυμα, πού σκοπός του εἶναι «ὁ συντονισμός τῆς δράσης ὅλων τῶν πιστωτικῶν ἰδρυμάτων τοῦ κράτους» καί δίνει ἐπιχορηγήσεις στίς τράπεζες τῆς πρωτεύουσας πού φτάνουν τά 800-1 000 ἑκατομμύρια ρούβλια**. — — —

Χαρακτηριστικό τοῦ καπιταλισμοῦ γενικά εἶναι ὅτι χωρίζει τήν ἰδιοκτησία τοῦ κεφαλαίου ἀπό τή χρησιμοποίηση τοῦ κεφαλαίου στήν παραγωγή, ὅτι χωρίζει τό χρηματικό κεφάλαιο ἀπό τό βιομηχανικό ἢ τό παραγωγικό, ὅτι χωρίζει τόν εἰσοδηματία, πού ζεῖ μόνο ἀπό τό εἰσόδημα τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου, ἀπό τόν ἐπιχειρηματία καί ἀπ' ὅλα τά πρόσωπα πού συμμετέχουν ἄμεσα στή διαχείριση τοῦ κεφαλαίου. Ὁ ἱμπεριαλισμός ἢ ἡ κυριαρχία τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου εἶναι ἡ ἀνώτατη ἐκείνη βαθμίδα τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅπου ὁ χωρισμός αὐτός παίρνει πελώριες διαστάσεις. Ἡ ὑπεροχή τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου πάνω σ' ὅλες τίς ὑπόλοιπες μορφές τοῦ κεφαλαίου

* «Der Zug zur Bank», «Die Bank», 1911, 2, σελ. 825· 1913, 2, σελ. 962.

** E. Agahd, σελ. 202.

σημαίνει κυρίαρχη θέση του εισοδηματία και της χρηματιστικής ὀλιγαρχίας, σημαίνει ξεχώρισμα μερικῶν κρατῶν, πού κατέχουν τή χρηματιστική «δύναμη», ἀπ' ὅλα τὰ ὑπόλοιπα. Μπορεῖ νά κρίνει κανεῖς γιά τίς διαστάσεις αὐτοῦ τοῦ προτσές ἀπό τὰ στοιχεῖα τῆς στατιστικῆς γιά τίς ἐκδόσεις, δηλαδή γιά τήν ἐκδοση κάθε εἵδους χρεογράφων.

Στό «Δελτίο τοῦ Διεθνoῦς Στατιστικοῦ Ἰνστιτούτου» ὁ Α. Νέιμαρκ* δημοσίευσε τά πιό λεπτομερειακά, πλήρη καί συγκρίσιμα στοιχεῖα γιά τίς ἐκδόσεις χρεογράφων σ' ὅλο τόν κόσμο. Ἀργότερα τά στοιχεῖα αὐτά πολλές φορές ἀναφέρθηκαν τμηματικά στήν οἰκονομική φιλολογία¹⁵¹. Νά ὁ ἀπολογισμός γιά 4 δεκαετίες:

*Σύνολο ἐκδόσεων χρεογράφων σέ δισεκατομμύρια φράγκα
κατά δεκαετία*

1871—1880.....	76,1
1881—1890.....	64,5
1891—1900.....	100,4
1901—1910.....	197,8

Τό 1871-1880 τό σύνολο τῶν ἐκδόσεων σ' ὅλο τόν κόσμο αὐξήθηκε εἰδικά ἐξαιτίας τῶν δανείων πού ἔχουν σχέση μέ τό γαλλοπρωσικό πόλεμο καί μέ τήν ἐποχή τῆς ἱδρύσεως ἐταιριῶν, πού ἐπακολούθησε στή Γερμανία ὕστερα ἀπ' αὐτόν τόν πόλεμο. Γενικά ἡ αὐξηση στίς τρεῖς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα δέν εἶναι σχετικά πολύ γρήγορη καί μόνο ἡ πρώτη δεκαετία τοῦ 20οῦ αἰῶνα παρουσιάζει τεράστια αὐξηση, σχεδόν διπλασιασμό μέσα σέ 10 χρόνια. Συνεπῶς τά πρῶτα χρόνια τοῦ 20οῦ αἰῶνα εἶναι ἐποχή στροφῆς ὅχι μόνο ὁσοναφορᾶ τήν ἀνάπτυξη τῶν μονοπωλίων (καρτέλ, συνδικάτων, τράστ), πράγμα γιά τό ὁποῖο μιλήσαμε ἤδη, μά καί ὁσοναφορᾶ τήν ἀνάπτυξη τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου.

Ὁ Νέιμαρκ ὑπολογίζει τό 1910 τό σύνολο τῶν χρεογράφων σ' ὅλο τόν κόσμο περίπου σέ 815 δισεκατομμύρια φράγκα. Ἀφαιρώντας κατά προσέγγιση τά ποσά πού ἐπαναλαβαίνονται, μειώνει τό ποσό αὐτό σέ 575-600 δισεκατομμύρια. Νά πῶς κατανέμονται κατά χῶρες (παίρνουμε σάν βάση τά 600 δισεκατομμύρια):

* Bulletin de l'institut international de statistique, t. XIX, livr. II. La Haye, 1912 (Δελτίο τοῦ Διεθνoῦς Στατιστικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. XIX, τεῦχος II, Χάγη, Ἡ Σύντ.).—Τά στοιχεῖα γιά τά μικρά κράτη, τῆς δεύτερης στήλης, πάρθηκαν κατά προσέγγιση μέ βάση τά στοιχεῖα τοῦ 1902 αὐξημένα κατά 20%.

Σύνολο χρεογράφων τό 1910 (σέ δισεκατομμύρια φράγκα):

Ἀγγλία	142	} 479	Ὀλλανδία	12,5
Ἑνωμένες Πολιτεῖες	132		Βέλγιο	7,5
Γαλλία	110		Ἰσπανία	7,5
Γερμανία	95		Ἑλβετία	6,25
Ρωσία	31		Δανία	3,75
Αὐстроουγγαρία	24		Σουηδία, Νορβηγία, Ρουμα- νία κ.ἄ.	2,5
Ἰταλία	14			
Ἰαπωνία	12			
			Σύνολο	600

Ἀπό τά στοιχεῖα αὐτά φαίνεται ἀμέσως πόσο χτυπητά ξεχωρίζουν οἱ τέσσερις πρῶτες καπιταλιστικές χῶρες, πού κατέχουν χρεόγραφα ἀξίας περίπου ἀπό 100 ὥς 150 δισεκατομμύρια φράγκα ἢ καθεμιά. Οἱ δύο ἀπ' αὐτές τίς τέσσερις χῶρες, ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία, εἶναι οἱ πρῶτες παλιές καί, ὅπως θά δοῦμε, οἱ πρῶτες πλούσιες σέ ἀποικίες καπιταλιστικές χῶρες. Οἱ ἄλλες δύο, οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες καί ἡ Γερμανία, εἶναι προηγμένες καπιταλιστικές χῶρες ἀπό τήν ἀποψη τῆς ταχύτητος τῆς ἀνάπτυξής τους καί τοῦ βαθμοῦ διάδοσης τῶν καπιταλιστικῶν μονοπωλίων στήν παραγωγή. Καί οἱ τέσσερις αὐτές χῶρες μαζί κατέχουν 479 δισεκατομμύρια φράγκα, δηλαδή σχεδόν τά 80% τοῦ παγκόσμιου χρηματιστικοῦ κεφαλαίου. Σχεδόν ὅλος ὁ ὑπόλοιπος κόσμος παίζει, ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς, τό ρόλο τοῦ ὀφειλέτη καί τοῦ φόρου ὑποτελείας σ' αὐτές τίς χῶρες, πού εἶναι διεθνεῖς τραπεζίτες, σ' αὐτούς τοὺς τέσσερις «στύλους» τοῦ παγκόσμιου χρηματιστικοῦ κεφαλαίου.

Πρέπει νά σταθοῦμε ἰδιαίτερα στό ρόλο πού παίζει ἡ ἐξαγωγή κεφαλαίου στή δημιουργία τοῦ διεθνοῦς δικτύου τῆς ἐξάρτησης καί τῶν δεσμῶν τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου.

IV. Ἡ ΕΞΑΓΩΓΗ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Γιά τόν παλιό καπιταλισμό, πού κυριαρχοῦσε ἀπόλυτα ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός, χαρακτηριστική ἦταν ἡ ἐξαγωγή ἐμπορευμάτων. Γιά τό νεότερο καπιταλισμό, ὅπου κυριαρχοῦν τά μονοπώλια, ἐγίνε χαρακτηριστική ἡ ἐξαγωγή κεφαλαίου.

Ὁ καπιταλισμός εἶναι ἐμπορευματική παραγωγή στήν ἀνώτατη βαθμίδα ἀνάπτυξής της, ὅταν καί ἡ ἐργατική δύναμη γίνεται ἐμπόρευμα. Ἡ αὔξηση τῶν ἀνταλλαγῶν τόσο μέσα στή χώρα, ὅσο καί σέ διεθνή ἰδιαίτερα κλίμακα, εἶναι τό χαρακτηρι-

στικό διακριτικό γνώρισμα του καπιταλισμού. Ἡ ἀνισομετρία καί ὁ ἀλματικός χαρακτήρας τῆς ἀνάπτυξης τῶν διάφορων ἐπιχειρήσεων, τῶν διάφορων κλάδων τῆς βιομηχανίας, τῶν διάφορων χωρῶν εἶναι ἀναπόφευκτα στίς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ. Πρώτη, πρὶν ἀπὸ τίς ἄλλες χῶρες, ἔγινε χώρα καπιταλιστική ἡ Ἀγγλία, καί πρὸς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, καθιερώνοντας τὸ ἐλεύθερο ἐμπόριο, διεκδικοῦσε τὸ ρόλο τοῦ «ἐργαστηρίου ὅλου τοῦ κόσμου», τοῦ προμηθευτῆ βιομηχανικῶν προϊόντων σέ ὅλες τίς χῶρες, πού σέ ἀντάλλαγμα ἔπρεπε νά τὴν ἐφοδιάζουν μέ πρῶτες ὕλες. Αὐτὸ ὅμως τὸ μονοπώλιο τῆς Ἀγγλίας ὑποσκάφτηκε στὸ τελευταῖο κιόλας τέταρτο τοῦ 19ου αἰῶνα, γιατί μιά σειρά ἄλλες χῶρες, ἀφοῦ ὑπεράσπισαν τὸν ἑαυτό τους μέ «προστατευτικούς» τελωνειακοὺς δασμούς, ἐξελίχτηκαν σέ αὐτοτελῆ καπιταλιστικά κράτη. Στὸ κατώφλι τοῦ 20οῦ αἰῶνα βλέπουμε νά δημιουργοῦνται ἄλλου εἴδους μονοπώλια: πρῶτο, μονοπωλιακές ἐνώσεις τῶν καπιταλιστῶν σ' ὅλες τίς χῶρες τοῦ ἀναπτυγμένου καπιταλισμοῦ· δεύτερο, μονοπωλιακή θέση λίγων πλουσιότερων χωρῶν, ὅπου ἡ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου πῆρε γιγάντιες διαστάσεις. Δημιουργήθηκε ἓνα τεράστιο «περίσσευμα κεφαλαίου» στίς προηγμένες χῶρες.

Εἶναι αὐτονόητο πῶς, ἂν ὁ καπιταλισμός μποροῦσε ν' ἀναπτύξει τὴ γεωργία, πού τώρα μένει παντοῦ φοβερὰ πίσω ἀπὸ τὴ βιομηχανία, ἂν μποροῦσε ν' ἀνεβάσει τὸ βιοτικό ἐπίπεδο τῶν μαζῶν τοῦ πληθυσμοῦ, πού παντοῦ παρὰ τὴν ἱλιγγιώδη τεχνική πρόοδο μένει μισοπεινασμένος καί ἐξαθλιωμένος, τότε δέν θά μποροῦσε οὔτε λόγος νά γίνει γιὰ περίσσευμα κεφαλαίου. Καί τὸ «ἐπιχείρημα» αὐτὸ προβάλλεται ἀκατάπαυστα ἀπὸ τοὺς μικροαστοὺς κριτικούς τοῦ καπιταλισμοῦ. Τότε ὅμως ὁ καπιταλισμός δέν θά ἦταν καπιταλισμός, γιατί καί ἡ ἀνισομετρία τῆς ἀνάπτυξης καί τὸ βιοτικό ἐπίπεδο πείνας γιὰ τίς μάζες εἶναι οὐσιαστικοί, ἀναπόφευκτοι ὅροι καί προϋποθέσεις αὐτοῦ τοῦ τρόπου παραγωγῆς. Ὅσο ὁ καπιταλισμός θά ἐξακολουθεῖ νά εἶναι καπιταλισμός, τὸ περίσσευμα τοῦ κεφαλαίου δέν θά χρησιμεύει γιὰ τὸ ἀνέβασμα τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν μαζῶν σέ μιά δοσμένη χώρα, γιατί αὐτὸ θά μείωνε τὰ κέρδη τῶν καπιταλιστῶν, μά γιὰ τὸ ἀνέβασμα τῶν κερδῶν μέ τὴν ἐξαγωγή κεφαλαίου στὸ ἐξωτερικό, στίς καθυστερημένες χῶρες. Σ' αὐτές τίς καθυστερημένες χῶρες τὸ κέρδος εἶναι σχετικὰ συνήθως μεγάλο, γιατί ἔχουν λίγα κεφάλαια, ἡ τιμὴ τῆς γῆς δέν εἶναι μεγάλη, ὁ μισθός ἐργασίας εἶναι χαμηλός καί οἱ πρῶτες ὕλες φτηνές. Ἡ δυνατότητα ἐξαγωγῆς κεφαλαίου δημιουργεῖται ἀπὸ

τό γεγονός ότι μία σειρά καθυστερημένες χώρες έχουν πιά τραβηχτεί στην τροχιά του παγκόσμιου καπιταλισμού, έχουν κατασκευαστεί ή άρχισαν να κατασκευάζονται οι κύριες σιδηροδρομικές γραμμές, έχουν εξασφαλιστεί οι στοιχειώδεις όροι για την ανάπτυξη της βιομηχανίας κτλ. Η ανάγκη της εξαγωγής κεφαλαίου δημιουργείται από τό γεγονός ότι σε μερικές χώρες ο καπιταλισμός έχει «παραωριμάσει» και για τό κεφάλαιο δέν υπάρχει (στίς συνθήκες της ανεξέλικτης γεωργίας και της εξαθλίωσης των μαζών), πεδίο για «έπικερδή» τοποθέτηση.

Νά τά κατά προσέγγιση στοιχεία για τίς διαστάσεις των κεφαλαίων πού έχουν τοποθετήσει στό έξωτερικό οι τρείς κυριότερες χώρες*:

Κεφάλαια τοποθετημένα στό έξωτερικό
(σε δισεκατομμύρια φράγκα)

Χ ρ ό ν ι α	Άγγλία	Γαλλία	Γερμανία
1862	3,6	—	—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	;
1893	42	20 (1890)	;
1902	62	27—37	12,5
1914	75—100	60	44

* Από τά στοιχεία αυτά βλέπουμε ότι ή εξαγωγή κεφαλαίου

* Hobson. «Imperialism». L. 1902, p. 58. Riesser, στό έργο πού αναφέραμε, σελ. 395 και 404. P. Arndt στό «Weltwirtschaftliches Archiv», Bd. 7, 1916, S. 35. (Π. Άρντ στό «Άρχείο της παγκόσμιας οικονομίας», τόμ. 7, 1916, σελ. 35, 'Η Σύντ.)· Neymarck στό Bulletin Χίλφερντινγκ. «Τό χρηματιστικό κεφάλαιο», σελ. 492. Lloyd George, λόγος στη Βουλή των Κοινοτήτων στίς 4 του Μάη 1915, έφημερίδα «Daily Telegraph» 5 του Μάη 1915. B. Harms. «Probleme der Weltwirtschaft». Jena, 1912, S. 235 κ.ά. (Μπ. Χάρμς. «Προβλήματα της παγκόσμιας οικονομίας». Ίένα 1912, σελ. 235 κ.ά. 'Η Σύντ.)· Dr. Siegmund Schilder. «Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft». Berlin, 1912. Bd. 1, S. 150 (Δρ. Ζίγκμουντ Σίλντερ. «Οι τάσεις της ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας», Βερολίνο, 1912, τόμ. 1, σελ. 150. 'Η Σύντ.)· George Raish: «Great Britain's Capital Investments etc.» στό «Journal of the Royal Statistical Society», vol. LXXIV. 1910-11, σελ. 167 κ.έ. (Τζώρτζ Ρέις. «Οι επενδύσεις κεφαλαίων της Μεγάλης Βρετανίας κτλ.» στό «Περιοδικό της Βασιλικής στατιστικής εταιρίας», τόμ. LXXIV. 'Η Σύντ.)· Georges Diouritch «L'Expansion de banques allemandes à l'étranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne» P., 1909, p. 84 (Ζώρζ Ντιούριτς. «'Η εξάπλωση των γερμανικών τραπεζών στό έξωτερικό, ή σχέση τους μέ την οικονομική ανάπτυξη της Γερμανίας». Παρίσι, 1909, σελ. 84. 'Η Σύντ.).

πῆρε γιγάντια ἀνάπτυξη μόνο στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Πρὶν τὸν πόλεμο τὰ τοποθετημένα στό ἐξωτερικό κεφάλαια τῶν τριῶν κυριότερων χωρῶν εἶχαν φτάσει τὰ 175-200 δισεκατομμύρια φράγκα. Τό εἰσόδημα ἀπ' αὐτό τό ποσό, μέ μετριόφρονους ὑπολογισμούς ποσοστοῦ 5%, πρέπει νά φτάνει τὰ 8-10 δισεκατομμύρια φράγκα τό χρόνο. Στέρη βάση γιά τήν ἱμπεριαλιστική καταπίεση καί ἐκμετάλλευση τῆς πλειοψηφίας τῶν ἐθνῶν καί χωρῶν τοῦ κόσμου, γιά τόν καπιταλιστικό παρασιτισμό μιᾶς χούφτας πολύ πλούσιων κρατῶν!

Πῶς κατανέμεται αὐτό τό τοποθετημένο στό ἐξωτερικό κεφάλαιο ἀνάμεσα στίς διάφορες χῶρες, ὅπου ἔχει τοποθετηθεῖ; Στό ἐρώτημα αὐτό μπορεῖ νά δοθεῖ μόνο κατά προσέγγιση ἀπάντηση, πού ὥστόσο εἶναι σέ θέση νά φωτίσει μερικές γενικές ἀμοιβαῖες σχέσεις καί δεσμούς τοῦ σύγχρονου ἱμπεριαλισμοῦ:

Οἱ ἥπειροι ἀνάμεσα στίς ὁποῖες κατανέμονται (κατά προσέγγιση) τὰ κεφάλαια πού ἔχουν ἐξαχθεῖ στό ἐξωτερικό (γύρω ἀπό τό 1910)

	Ἀγγλία	Γαλλία	Γερμανία	Σύνολο
	(δισεκατομμύρια μάρκα)			
Εὐρώπη	4	23	18	45
Ἀμερική	37	4	10	51
Ἀσία, Ἀφρική καί Αὐστραλία	29	8	7	44
Σύνολο	70	35	35	140

Στήν Ἀγγλία προβάλλουν στήν πρώτη σειρά οἱ ἀποικιακές της κτήσεις πού εἶναι πολύ μεγάλες καί στήν Ἀμερική (λογουχάρη ὁ Καναδάς), χωρίς νά μιᾶμε πιά γιά τήν Ἀσία κ.ἄ. Ἡ τεράστια ἐξαγωγή κεφαλαίου συνδέεται ἐδῶ πολύ στενά μέ τίς τεράστιες ἀποικίες. Γιά τή σημασία πού ἔχουν οἱ ἀποικίες γιά τόν ἱμπεριαλισμό θά μιλήσουμε ἀκόμη παρακάτω. Διαφορετική εἶναι ἡ κατάσταση στή Γαλλία. Ἡ Γαλλία τό κεφάλαιό της τοῦ ἐξωτερικοῦ τό ἔχει τοποθετημένο κυρίως στήν Εὐρώπη καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα στή Ρωσία (ὄχι λιγότερα ἀπό 10 δισεκατομμύρια φράγκα). Καί πρόκειται κυρίως γιά δανειστικό κεφάλαιο, γιά κρατικά δάνεια καί ὄχι γιά κεφάλαιο τοποθετημένο σέ βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις. Σέ διάκριση ἀπό τόν ἀγγλικό, ἀποικιακό ἱμπεριαλισμό, ὁ γαλλικός μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ τοκογλυφικός ἱμπεριαλισμός. Ἡ Γερμανία παρουσιάζει μιά τρίτη ποικιλομορφία: οἱ ἀποικίες της δέν εἶναι μεγάλες καί τό κεφάλαιο πού

τοποθετεί στο έξωτερικό κατανέμεται πιο συμμετρικά ανάμεσα στην Ευρώπη και την Ἀμερική.

Ἡ ἐξαγωγή κεφαλαίου ἐπιδρᾷ στήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ στίς χῶρες ὅπου κατευθύνεται καί τήν ἐπιταχύνει ἐξαιρετικά. Γι' αὐτό τό λόγο, ἂν ἡ ἐξαγωγή αὐτή εἶναι ἱκανή ὥς ἕνα ὀρισμένο βαθμό νά φέρει κάποια στασιμότητα στίς χῶρες πού ἐξάγουν τό κεφάλαιο, αὐτό μπορεῖ νά γίνει μόνο μέ τίμημα τό ἄπλωμα καί τό βάθεμα τῆς παραπέρα ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ σ' ὅλο τόν κόσμο.

Γιά τίς χῶρες πού ἐξάγουν κεφάλαιο δημιουργεῖται σχεδόν πάντα ἡ δυνατότητα ν' ἀποκτήσουν ὀρισμένα «ὀφέλη», πού ὁ χαρακτήρας τους ρίχνει φῶς πάνω στήν ἰδιομορφία τῆς ἐποχῆς τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου καί τῶν μονοπωλίων. Νά λογουχάρη τί ἔγραφε τόν Ὀκτώβρη τοῦ 1913 τό περιοδικό τοῦ Βερολίνου «Ἡ Τράπεζα»:

«Στή διεθνή ἀγορά τῶν κεφαλαίων παίζεται τελευταῖα μιά κωμωδία, ἄξια τῆς τέχνης τοῦ Ἀριστοφάνη. Πολλά ξένα κράτη, ἀπό τήν Ἰσπανία ὥς τά Βαλκάνια, ἀπό τή Ρωσία ὥς τήν Ἀργεντινή, τή Βραζιλία καί τήν Κίνα, ἀποτείνονται ἀνοιχτά ἢ κρυφά στίς μεγάλες χρηματικές ἀγορές μέ αἰτήσεις, καί μερικές φορές μέ ἐξαιρετικά ἐπίμονες αἰτήσεις νά τούς χορηγηθεῖ δάνειο. Οἱ χρηματικές ἀγορές δέν βρίσκονται τώρα σέ πολύ καλή κατάσταση καί οἱ πολιτικές προοπτικές δέν εἶναι ρόδινες. Καί ὅμως καμιά ἀπό τίς χρηματικές ἀγορές δέν τολμᾷ ν' ἀρνηθεῖ τή χορήγηση δανείου, γιατί φοβᾷται ὅτι θά τήν προλάβει ὁ γείτονάς της, πού θά συμφωνήσει νά χορηγήσει τό δάνειο καί μαζί μ' αὐτό θά ἐξασφαλίσει ὀρισμένες ἐκδουλεύσεις ἔναντι τῆς ἐκδούλευσης πού πρόσφερε. Σέ τέτοιου εἶδους διεθνεῖς συναλλαγές σχεδόν πάντα μένει κάτι πρὸς ὄφελος τοῦ πιστωτῆ: κάποια παραχώρηση στήν ἐμπορική συμφωνία, ἕνας σταθμός ἀνθράκωσης, ἡ κατασκευή ἑνός λιμανιοῦ, μιά παχυλή ἐκχώρηση, μιά παραγγελία γιά κανόνια»*.

Τό χρηματιστικό κεφάλαιο δημιούργησε τήν ἐποχή τῶν μονοπωλίων. Καί τά μονοπώλια φέρνουν παντοῦ μαζί τους τίς μονοπωλιακές ἀρχές: ἡ ἐκμετάλλευση τῶν «δεσμῶν» γιά μιά ἐπικερδή συμφωνία παίρνει τή θέση τοῦ συναγωνισμοῦ στήν ἀνοιχτή ἀγορά. Τό πιο συνηθισμένο πράγμα εἶναι τοῦτο δῶ: σάν ὁρος γιά τή χορήγηση δανείου μπαίνει νά ξοδευτεῖ ἕνα μέρος του γιά τήν ἀγορά προϊόντων ἀπό τήν πιστώτρια χώρα καί

* «Die Bank», 1913, 2, σελ. 1024-1025.

κυρίως για την αγορά ειδών εξοπλισμού, πλοίων κτλ. 'Η Γαλλία πολύ συχνά κατάφευγε σ' αυτό τό μέσο στίς δυό τελευταίες δεκαετίες (1890-1910). 'Η εξαγωγή κεφαλαίου στό έξωτερικό γίνεται μέσο για την ένθάρρυνση τής εξαγωγής εμπορευμάτων στό έξωτερικό. Παράλληλα οί συμφωνίες ανάμεσα στίς εξαιρετικά μεγάλες επιχειρήσεις είναι τέτιες πού βρίσκονται — όπως εκφράστηκε «μαλακά» ό Σίλντερ* — «στά σύνορα τής εξαγοράς». 'Ο Κρούπ στή Γερμανία, ό Σνάνιντερ στή Γαλλία καί ό 'Αρμστρονγκ στήν 'Αγγλία είναι πρότυπα τείων εταιριών, στενά συνδεμένων μέ τίς γιγάντιες τράπεζες καί μέ την κυβέρνηση καί πού δέν είναι εύκολο νά τίς «παρακάμψει» κανείς, όταν συνάπτει δάνειο.

'Η Γαλλία, δίνοντας δάνειο στή Ρωσία, τή «στρίμωξε» στό εμπορικό σύμφωνο τής 16 του Σεπτεμβρίου 1905, αποσπώντας όρισμένες παραχωρήσεις ως τό 1917· τό ίδιο έγινε μέ τό εμπορικό σύμφωνο μέ την 'Ιαπωνία τής 19 του Αυγούστου 1911. 'Ο τελωνειακός πόλεμος τής Αυστρίας μέ τή Σερβία, πού συνεχίστηκε μέ επτάμηνη διακοπή από τό 1906 ως τό 1911, είχε προκληθεί ένμέρει από τό συναγωνισμό τής Αυστρίας μέ τή Γαλλία στό ζήτημα τής προμήθειας πολεμικού ύλικού στή Σερβία. 'Ο Πώλ Ντεσανέλ δήλωσε στή Βουλή τό Γενάρη του 1912 ότι οί γαλλικές εταιρίες προμήθευσαν στή Σερβία στήν περίοδο 1908-1911 πολεμικό ύλικό αξίας 45 εκατομμυρίων φράγκων.

'Η έκθεση του προξένου τής Αυστροουγγαρίας στό Σάν-Πάουλο (Βραζιλίας) αναφέρει: «ή κατασκευή τών σιδηροδρόμων τής Βραζιλίας γίνεται στό μεγαλύτερο μέρος της μέ γαλλικά, βελγικά, βρετανικά καί γερμανικά κεφάλαια. Οί χῶρες αυτές στίς χρηματιστικές τους πράξεις, πού σχετίζονται μέ την κατασκευή τών σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, βάζουν σάν ὅρο την προμήθεια του αναγκαίου σιδηροδρομικού ύλικού».

'Ετσι τό χρηματιστικό κεφάλαιο άπλώνει τά δίχτυα του μέ την κυριολεκτική, μπορεί νά πεί κανείς, σημασία τής λέξης σέ όλες τίς χῶρες του κόσμου. Μεγάλο ρόλο παίζουν στήν περίπτωση αυτή οί τράπεζες πού ιδρύονται στίς άποικίες καί τά υποκαταστήματά τους. Οί γερμανοί ιμπεριαλιστές βλέπουν μέ φθόνο τίς «παλιές» άποικιακές χῶρες πού ἔχουν έξασφαλιστεῖ στό ζήτημα αυτό μέ ιδιαίτερη «έπιτυχία»: τό 1904 ή 'Αγγλία είχε 50 άποικιακές τράπεζες μέ 2 279 υποκαταστήματα (τό 1910:

* Schilder, στό έργο πού αναφέραμε, σελ. 346, 350, 371.

72 μέ 5 449 ύποκαταστήματα). Ἡ Γαλλία 20 μέ 136 ύποκαταστήματα. Ἡ Ὀλλανδία 16 μέ 68, ἐνῶ ἡ Γερμανία «ὄλο-ὄλο» 13 μέ 70 ύποκαταστήματα*. Οἱ ἀμερικανοὶ καπιταλιστὲς φθονοῦν μέ τή σειρά τους τοὺς ἄγγλους καί τοὺς γερμανοὺς: «στή νότια Ἀμερική—παραπονοῦνταν τό 1915—5 γερμανικὲς τράπεζες ἔχουν 40 ύποκαταστήματα καί 5 ἀγγλικὲς 70 ύποκαταστήματα... Ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γερμανία ἔχουν τοποθετήσει στά τελευταῖα 25 χρόνια στήν Ἀργεντινή, στή Βραζιλία καί στήν Οὐρουγουάη περίπου 4 δισεκατομμύρια δολλάρια, πράγμα πού ἔχει σάν ἀποτέλεσμα νά κατέχουν τά 46% ὅλου τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν τῶν τριῶν χωρῶν»**.

Οἱ χῶρες πού ἐξάγουν κεφάλαιο μοίρασαν τόν κόσμον ἀνάμεσά τους, μέ τή μεταφορική ἔννοια τῆς λέξης. Ὅμως τό χρηματιστικό κεφάλαιο ὁδήγησε καί στό *πραγματικό* μοίρασμα τοῦ κόσμου.

V. ΤΟ ΜΟΙΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΕΝΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΩΝ

Οἱ μονοπωλιακὲς ἐνώσεις τῶν καπιταλιστῶν, τά καρτέλ, τά συνδικάτα, τά τράστ, μοιράζουν μεταξύ τους πρὶν ἀπ' ὅλα τήν ἐσωτερική ἀγορά, κατακτώντας περισσότερο ἢ λιγότερο ὀλοκληρωμένα τήν παραγωγή τῆς δοσμένης χώρας. Στίς συνθήκες ὅμως τοῦ καπιταλισμοῦ ἡ ἐσωτερική ἀγορά συνδέεται ἀναπόφευκτα μέ τήν ἐξωτερική. Ὁ καπιταλισμός ἀπό καιρό ἔχει δημιουργήσει τήν παγκόσμια ἀγορά. Καί στό μέτρο πού ἀναπτυσσόταν ἡ ἐξαγωγή κεφαλαίου καί ἀπλώνονταν μέ κάθε τρόπο οἱ ἐξωτερικὲς καί οἱ ἀποικιακὲς σχέσεις καί οἱ «σφαῖρες ἐπιροῆς» τῶν πιά μεγάλων μονοπωλιακῶν ἐνώσεων, τά πράγματα τραβοῦσαν «φυσιολογικά» πρὸς τήν παγκόσμια συνεννόηση ἀνάμεσά τους, πρὸς τή δημιουργία διεθνῶν καρτέλ.

Πρόκειται γιά μιά νέα βαθμίδα τῆς παγκόσμιας συγκέντρωσης τοῦ κεφαλαίου καί τῆς παραγωγῆς, βαθμίδα ἀσύγκριτα

* Riesser, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 375, 4η ἐκδ. καί Diouritch, σελ. 283.

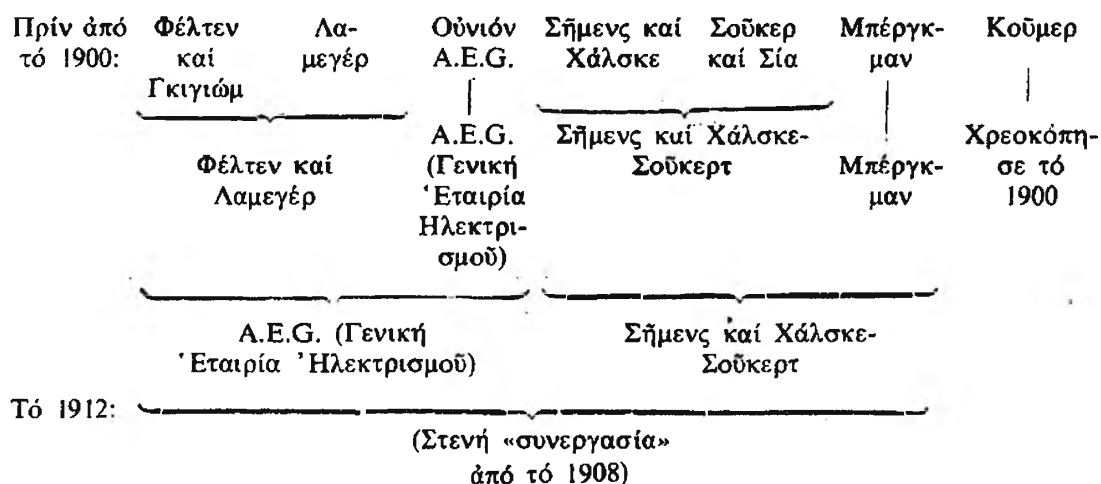
** The Annals of the American Academy of Political and Social Science, vol. LIX, May 1915, p. 301 (Ἑπετηρίδα τῆς Ἀμερικανικῆς Ἀκαδημίας Πολιτικῶν καί Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, τόμ. LIX, Μάης 1915, σελ. 301. Ἡ Σύντ.). Στό ἴδιο, στή σελ. 331 διαβάζουμε ὅτι ὁ γνωστός στατιστικός Paish (Πέις) στήν τελευταία ἐκδοση τοῦ οἰκονομικοῦ περιοδικοῦ «Statist» ὑπολόγισε 40 δισεκατομμύρια δολλάρια, δηλ. 200 δισεκ. φράγκα, τό ποσό τοῦ κεφαλαίου πού ἐξήγαγαν ἡ Ἀγγλία, ἡ Γερμανία, ἡ Γαλλία, τό Βέλγιο καί ἡ Ὀλλανδία.

ύψηλότερη από τήν προηγούμενη. Ἄς δοῦμε πῶς ἀναπτύσσεται αὐτό τό ὑπερμονοπώλιο.

Ἡ ἤλεκτρικὴ βιομηχανία εἶναι ἡ πιό χαρακτηριστικὴ γιὰ τίς νεότατες ἐπιτυχίες τῆς τεχνικῆς, γιὰ τόν καπιταλισμό στά τέλη τοῦ 19ου καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα. Καί ἔχει ἀναπτυχθεῖ περισσότερο στίς δύο πιό προηγμένες ἀπό τίς νέες καπιταλιστικές χῶρες, στίς Ἑνωμένες Πολιτεῖες καί στή Γερμανία. Στή Γερμανία εἶχε ἰδιαίτερα μεγάλη ἐπίδραση στήν αὔξηση τῆς συγκέντρωσης σ' αὐτό τόν τομέα ἡ κρίση τοῦ 1900. Οἱ τράπεζες, πού τήν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχαν πιά ἀρκετά συγχωνευτεῖ μέ τή βιομηχανία, ἐπιτάχυναν καί βάθυναν στόν ἀνώτατο βαθμό στή διάρκεια αὐτῆς τῆς κρίσης τήν καταστροφή τῶν σχετικὰ μικρῶν ἐπιχειρήσεων, τήν καταβρόχθισή τους ἀπό τίς μεγάλες. «Οἱ τράπεζες—γράφει ὁ Γιάιντελς—ἀρνοῦνταν τή βοήθεια ἀκριβῶς στίς ἐπιχειρήσεις πού εἶχαν περισσότερο τήν ἀνάγκη της, προκαλώντας ἔτσι πρῶτα μιάν ἱλιγγιώδη ἄνοδο καί ὕστερα τήν ἀναπόφευκτη καταστροφή τῶν ἐταιριῶν, πού δέν ἦταν ἀρκετά συνδεμένες μαζί τους»*.

Τό ἀποτέλεσμα ἦταν ὕστερα ἀπό τό 1900 νά τραβήξει ἡ συγκέντρωση μπροστά μέ γιγάντια βήματα. Πρίν ἀπό τό 1900 ὑπῆρχαν ὀκτώ ἢ ἑπτὰ «ὁμάδες» στήν ἤλεκτρικὴ βιομηχανία, καί μάλιστα ἡ καθεμιὰ τους ἀποτελοῦνταν ἀπό μερικές ἐταιρίες (συνολικά ἦταν 28) καί πίσω ἀπό κάθε ὁμάδα βρίσκονταν ἀπό 2 ὡς 11 τράπεζες. Στά 1908-1912 ὅλες αὐτές οἱ ὁμάδες συγχωνεύτηκαν σέ δύο ἢ σέ μία. Νά πῶς ἔγινε αὐτό τό προτσές:

Ὅμαδες στήν ἤλεκτρικὴ βιομηχανία:

* Γιάιντελς, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 232.

Ἡ πασίγνωστη A. E. G. (Γενική Ἑταιρία Ἡλεκτρισμοῦ), πού ἀναπτύχθηκε μ' αὐτό τόν τρόπο, κυριαρχεῖ σέ 175-200 ἑταιρίες (μέ τό σύστημα τῆς «συμμετοχῆς») καί διαθέτει συνολικά ἕνα κεφάλαιο πού φτάνει περίπου τό 1½ δισεκατομμύριο μάρκα. Μόνο στό ἐξωτερικό σέ πάνω ἀπό 10 κράτη ἔχει 34 ἄμεσες ἀντιπροσωπεῖες, ἀπό τίς ὁποῖες οἱ 12 εἶναι μετοχικές ἑταιρίες. Τό 1904 ἤδη ὑπολόγιζαν ὅτι τά κεφάλαια πού ἔχει τοποθετήσῃ ἡ γερμανική ἡλεκτρική βιομηχανία στό ἐξωτερικό ἀνέρχονταν σέ 233 ἑκατομμύρια μάρκα, ἀπ' αὐτά 62 ἑκατομμύρια ἦταν τοποθετημένα στή Ρωσία. Εἶναι περιττό νά ποῦμε ὅτι ἡ «Γενική Ἑταιρία Ἡλεκτρισμοῦ» ἀποτελεῖ μιά γιγάντια «συνδυασμένη» ἐπιχείρηση πού παράγει—ὁ ἀριθμός μόνο τῶν βιομηχανικῶν ἑταιριῶν της εἶναι 16—τά πῖο διαφορετικά προϊόντα, ἀπό καλώδια καί μονωτήρες μέχρι αὐτοκίνητα καί ἀεροπλάνα.

Ἡ συγκέντρωση ὅμως στήν Εὐρώπη ἦταν ἐπίσης συστατικό μέρος τοῦ προτεσῆς συγκέντρωσης στήν Ἀμερική. Νά πῶς ἔγινε αὐτό:

«Γενική Ἡλεκτρική Ἑταιρία» (General Electric Co)		
Ἀμερική:	Ἡ ἑταιρία Τόμπσον-Χάουστον ἰδρύει μιά ἑταιρία γιά τήν Εὐρώπη	Ἡ ἑταιρ. Ἔντισον ἰδρύει γιά τήν Εὐρώπη τήν ἑταιρία: «Γαλλική ἑταιρία Ἔντισον» πού παραχωρεῖ διπλώματα εὐρεσιτεχνίας σέ μιά γερμανική ἑταιρία
Γερμανία:	Ἡλεκτρική Ἑταιρία «Οὐνιόν»	«Γεν. Ἑτ. Ἡλεκτρισμοῦ» (A.E.G.).

«Γενική Ἑταιρία Ἡλεκτρισμοῦ» (A.E.G.)

Ἔτσι διαμορφώθηκαν δύο «δυνάμεις» ἡλεκτρισμοῦ: «ἄλλες, ἐντελῶς ἀνεξάρτητες ἀπ' αὐτές, ἡλεκτρικές ἑταιρίες δέν ὑπάρχουν στή γῆ»—γράφει ὁ Χάινιγκ στό ἄρθρο του: «Ὁ δρόμος τοῦ ἡλεκτρικοῦ τράστ». Γιά τίς διαστάσεις τοῦ κύκλου ἐργασιῶν καί γιά τό μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων καί τῶν δύο «τράστ» μᾶς δίνουν μιάν ὀρισμένη, κάθε ἄλλο ὅμως παρά ὀλοκληρωμένη εἰκόνα, οἱ παρακάτω ἀριθμοί:

	κυκλοφορία ἐμπορευμάτων (σέ ἑκατομμ. μάρκα)		ἀριθμός ὑπαλλήλων	καθαρό κέρδος (σέ ἑκ. μάρκα)
Ἀμερική: «Γεν. Ἡλεκ. Ἑταιρία» (G.E.C.)	1907:	252	28 000	35,4
	1910:	298	32 000	45,6
Γερμανία: «Γεν. Ἑταιρία Ἡλεκτρισμοῦ» (A.E.G.)	1907:	216	30 700	14,5
	1911:	362	60 800	21,7

Καί νά, τό 1907 ανάμεσα στό άμερικανικό καί τό γερμανικό τράστ ύπογράφηκε συμφωνία γιά τό μοίρασμα τοῦ κόσμου. Ὁ συναγωνισμός παραμερίζεται. Ἡ «Γενική Ἡλεκ. Ἑταιρία» (G.E.C.) «παίρνει» τίς Ἑνωμένες Πολιτεῖες καί τόν Καναδά. Στή «Γενική Ἑταιρία Ἡλεκτρισμοῦ» (A.E.G.) «πέφτουν» ἡ Γερμανία, ἡ Αὐστρία, ἡ Ρωσία, ἡ Ὁλλανδία, ἡ Δανία, ἡ Ἑλβετία, ἡ Τουρκία καί τά Βαλκάνια. Ἰδιαίτερα—φυσικά μυστικά—σύμφωνα ύπογράφηκαν σχετικά μέ τίς «ἑταιρίες-θυγατέρες», πού διεισδύουν σέ νέους κλάδους τῆς βιομηχανίας καί σέ «νέες», τυπικά ἀκόμη ἀμοίραστες χῶρες. Καθορίστηκε ἡ ἀμοιβαία ἀνταλλαγή τῶν ἐφευρέσεων καί τῆς πείρας*.

Εἶναι αὐτονόητο πόσο δύσκολος εἶναι ὁ συναγωνισμός ἐνάντια σ'αὐτό, τό πραγματικά ἐνιαῖο, παγκόσμιο τράστ, πού διαθέτει ἕνα κεφάλαιο ἀπό μερικά δισεκατομμύρια καί ἔχει τά «ὑποκαταστήματά» του, τίς ἀντιπροσωπεῖες του, τά πρακτορεῖα του, τοὺς δεσμούς του κτλ. σ' ὅλες τίς γωνιές τοῦ κόσμου. Τό μοίρασμα ὅμως τοῦ κόσμου ανάμεσα σέ δύο ἰσχυρά τράστ δέν ἀποκλείει φυσικά τό *ξαναμοίρασμα*, ἂν ἀλλάξει ὁ συσχετισμός τῶν δυνάμεων, λόγω τῆς ἀνισομετρίας τῆς ἀνάπτυξης, τῶν πολέμων, τῶν χρεοκοπιῶν κτλ.

Διδακτικό παράδειγμα προσπάθειας γιά ἕνα τέτιο ξαναμοίρασμα, παράδειγμα πάλης γιά τό ξαναμοίρασμα, ἀποτελεῖ ἡ βιομηχανία πετρελαίου.

«Ἡ παγκόσμια πετρελαιογορά—ἔγραφε ὁ Γιάιντελς τό 1905—εἶναι καί σήμερα ἀκόμη μοιρασμένη ανάμεσα σέ δύο μεγάλες χρηματιστικές ομάδες: ανάμεσα στό άμερικανικό «Τράστ πετρελαίου» (Standard Oil C-y) τοῦ Ροκφέλλερ καί στοὺς ἀφέντες τοῦ ρωσικοῦ πετρελαίου τοῦ Μπακού, Ρότσιλντ καί Νόμπελ. Καί οἱ δύο ομάδες ἔχουν στενοὺς δεσμούς μεταξύ τους, ἡ μονοπωλιακή τους ὅμως θέση ἀπειλεῖται, ἐδῶ καί μερικά χρόνια, ἀπό πέντε ἐχθρούς**:

- 1) ἀπό τήν ἐξάντληση τῶν άμερικανικῶν πηγῶν πετρελαίου·
- 2) ἀπό τήν ἀνταγωνιστική ἑταιρία Μαντάσεφ στό Μπακού·
- 3) ἀπό τίς πηγές πετρελαίου στήν Αὐστρία καί
- 4) στή Ρουμανία·
- 5) ἀπό τίς ὑπερπόντιες πηγές πετρελαίου, κυρίως στίς ὀλλανδικές ἀποικίες (οἱ πάμπλουτες ἑταιρίες Σάμουελ καί Σέλ, πού συνδέονται καί μέ τό άγγλικό κεφάλαιο). Οἱ τρεῖς τελευταῖες σειρές ἐπιχειρήσεων συνδέονται

* Riesser, στό ἔργο πού ἀναφέραμε. Diouritch, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 239 * Kurt Heinig, στό ἄρθρο πού ἀναφέραμε.

** Γιάιντελς, σελ. 192-193.

μέ τις γερμανικές μεγάλες τράπεζες μ' ἐπικεφαλῆς τήν πολύ μεγάλη «Γερμανική Τράπεζα». Οἱ τράπεζες αὐτές ἀνάπτυξαν ἀνεξάρτητα καί σχεδιασμένα τή βιομηχανία πετρελαίου, λ.χ. στή Ρουμανία, γιά νά ἔχουν τό «δικό τους» σημεῖο στήριξης. Τό 1907 στή ρουμανική βιομηχανία πετρελαίου τά ξένα κεφάλαια ὑπολογίζονταν σέ 185 ἑκατομμύρια φράγκα, ἀπό τά ὁποῖα τά 74 ἑκατομμύρια ἦταν γερμανικά*.

Ἄρχισε ἕνας ἀγώνας πού στήν οἰκονομική φιλολογία τόν λένε ἀκριβῶς ἀγώνα γιά τό «μοίρασμα τοῦ κόσμου». Ἀπό τή μιᾷ μεριά, τό «Τράστ πετρελαίου» τοῦ Ροκφέλλερ, θέλοντας νά τ' ἀρπάξει ὅλα, ἵδρυσε μιᾷ «ἐταιρία-θυγατέρα» μέσα στήν ἴδια τήν Ὁλλανδία, ἀγοράζοντας πετρελαιοπηγές στίς Ὁλλανδικές Ἰνδίες καί ἐπιζητώντας μ' αὐτό τόν τρόπο νά καταφέρει ἕνα χτύπημα στόν κυριότερο ἐχθρό του: στό ὀλλανδοαγγλικό τράστ «Σέλ». Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ «Γερμανική Τράπεζα» καί ἄλλες τράπεζες τοῦ Βερολίνου ἐπιδίωκαν «νά διαφυλάξουν» «γιά τόν ἑαυτό τους» τή Ρουμανία καί νά τήν ἐνώσουν μέ τή Ρωσία ἐνάντια στόν Ροκφέλλερ. Ὁ Ροκφέλλερ διέθετε ἀσύγκριτα μεγαλύτερα κεφάλαια καί θαυμάσια ὀργάνωση μεταφορᾶς καί παράδοσης τοῦ πετρελαίου στούς καταναλωτές. Ὁ ἀγώνας δέν μποροῦσε παρά νά τελειώσει καί τελείωσε τό 1907 μέ ὀλοκληρωτική ἡττα τῆς «Γερμανικῆς Τράπεζας», στήν ὁποία δέν ἀπόμεινε παρά νά διαλέξει ἕνα ἀπό τά δύο: ἢ νά σταματήσει μέ ζημιᾷ ἑκατομμυρίων τό «ἐνδιαφέρον της σχετικά μέ τό πετρέλαιο», ἢ νά ὑποταχθεῖ. Διάλεξε τό τελευταῖο καί ἔκλεισε μέ τό «Τράστ πετρελαίου» ἕνα σύμφωνο πολύ ἀσύμφορο γιά τή «Γερμανική Τράπεζα». Μ' αὐτό τό σύμφωνο ἡ «Γερμανική Τράπεζα» ὑποχρεωνόταν «νά μήν ἐπιχειρεῖ τίποτε πού θά ἔβλαπτε τά ἀμερικανικά συμφέροντα». Παράλληλα ὅμως προβλεπόταν ὅτι τό σύμφωνο παύει νά ἰσχύει, ἂν στή Γερμανία ψηφιστεῖ νόμος γιά τήν ἵδρυση κρατικοῦ μονοπωλίου πετρελαίου.

Καί τότε ἀρχίζει ἡ «κωμωδία τοῦ πετρελαίου». Ἕνας ἀπό τοὺς βασιλιάδες τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου τῆς Γερμανίας, ὁ φόν Γκβίννερ, διευθυντής τῆς «Γερμανικῆς Τράπεζας», βάζει σ' ἐνέργεια, μέσω τοῦ ἰδιαίτερου γραμματέα του Στάους, τή ζύμωση γιά τήν ἵδρυση μονοπωλίου τοῦ πετρελαίου. Μπαίνουν σέ κίνηση ὀλόκληρος ὁ γιγάντιος μηχανισμός τῆς μεγαλύτερης τράπεζας τοῦ Βερολίνου, ὅλοι οἱ πλατιοί «δεσμοί» της, ὁ τύπος πνίγεται ἀπό τίς «πατριωτικές» κραυγές ἐνάντια στό «ζυγό» τοῦ

* Diouritch, σελ. 245-246.

άμερικανικοῦ τράστ καί τό Ράιχσταγκ σχεδόν ὁμόφωνα ψηφίζει στίς 15 τοῦ Μάρτη 1911 μιά ἀπόφαση πού καλεῖ τήν κυβέρνηση νά ἐπεξεργαστεῖ τό σχέδιο ἑνός μονοπωλίου πετρελαίου. Ἡ κυβέρνηση ἀρπάχτηκε ἀπ' αὐτή τή «δημοφιλή» ἰδέα καί φαινόταν νά εἶχε κερδηθεῖ τό παιχνίδι τῆς «Γερμανικῆς Τράπεζας», πού ἤθελε νά ἐξαπατήσῃ τόν ἀμερικανό ἀντιπράκτορά της καί νά καλυτερεύσῃ τήν κατάστασή της μέσω τοῦ κρατικοῦ μονοπωλίου. Οἱ γερμανοί βασιλιάδες τοῦ πετρελαίου χαίρονταν κιόλας προκαταβολικά γιά τά τεράστια κέρδη, πού δέν θά ἦταν λιγότερα ἀπό τά κέρδη τῶν ρώσων ἐργοστασιαρχῶν ζάχαρης... Ὅμως, πρῶτο, οἱ γερμανικές μεγάλες τράπεζες τσακώθηκαν μεταξύ τους γιά τό μοίρασμα τῆς λείας καί ἡ «Ἑταιρία Προεξοφλήσεων» ξεσκέπασε τά ἰδιοτελῆ συμφέροντα τῆς «Γερμανικῆς Τράπεζας». Δεύτερο, ἡ κυβέρνηση φοβήθηκε τόν ἀγῶνα μέ τόν Ροκφέλλερ, γιατί ἦταν πολύ ἀμφίβολο ἂν θά ἐπαρκοῦσε τό πετρέλαιο γιά τή Γερμανία χωρίς τόν Ροκφέλλερ (ἡ παραγωγικότητα τῆς Ρουμανίας δέν εἶναι μεγάλη). Τρίτο, μεσολάβησε ἡ χορήγηση τοῦ ἑνός δισεκατομμυρίου τοῦ 1913 γιά τήν πολεμική προετοιμασία τῆς Γερμανίας. Τό σχέδιο τοῦ μονοπωλίου ἀναβλήθηκε. Τό «Τράστ πετρελαίου» τοῦ Ροκφέλλερ βγῆκε ἀπό τόν ἀγῶνα γιά τήν ὥρα νικητής.

Τό περιοδικό τοῦ Βερολίνου «Ἡ Τράπεζα», παίρνοντας ἀφορμή ἀπ' αὐτό, ἔγραψε ὅτι ἡ Γερμανία θά μπορούσε νά παλέψῃ μέ τό «Τράστ πετρελαίου» μόνο ἰδρύοντας ἕνα μονοπώλιο ἠλεκτρικοῦ ρεύματος καί μετατρέποντας τή δύναμη τοῦ νεροῦ σέ φτηνό ἠλεκτρισμό. Ὅμως, πρόσθετε τό περιοδικό, «τό μονοπώλιο ἠλεκτρικοῦ ρεύματος θά γίνῃ τότε, ὅταν θά χρειαστεῖ στούς παραγωγούς, δηλαδή τότε, ὅταν θά χτυπάῃ τήν πόρτα τῆς ἠλεκτρικῆς βιομηχανίας ἡ ἐπόμενη μεγάλη χρεοκοπία καί ὅταν ἐκεῖνοι οἱ γιγάντιοι, οἱ ἀκριβοί ἠλεκτρικοί σταθμοί πού χτίζονται τώρα παντοῦ ἀπό τά ἰδιωτικά «κοντσέρν» τῆς ἠλεκτρικῆς βιομηχανίας καί γιά τούς ὁποίους τά κράτη, οἱ δῆμοι καί ἄλλοι ὀργανισμοί παραχωροῦν ἀπό τώρα στά κοντσέρν ὀρισμένα ξεχωριστά μονοπώλια — δέν θά εἶναι σέ θέση νά ἐργάζονται μέ κέρδος. Τότε θά χρειαστεῖ νά μποῦν σέ ἐνέργεια οἱ δυνάμεις τοῦ νεροῦ, οἱ δυνάμεις ὅμως αὐτές δέν θά μπορέσουν νά μετατραποῦν σέ φτηνό ἠλεκτρισμό μέ ἐξοδα τοῦ κράτους, θά χρειαστεῖ πάλι νά δοθοῦν σ' ἕνα «ἰδιωτικό μονοπώλιο, πού θά ἐλέγχεται ἀπό τό κράτος», γι' αὐτό ἡ ἰδιωτική βιομηχανία ἐκλείσει ἤδη μιά σειρά συμφωνίες, ἐξασφαλίζοντας μεγάλες ἀποζημιώσεις γιά τόν ἑαυτό της... Ἔτσι ἔγινε μέ τό μονοπώλιο τοῦ

κάλιου, έτσι γίνεται μέ τό μονοπώλιο τοῦ πετρελαίου, έτσι θά γίνει καί μέ τό μονοπώλιο τοῦ ἡλεκτρισμοῦ. Καιρός εἶναι πιά οἱ κρατικοί σοσιαλιστές μας, πού ἐπιτρέπουν στόν ἑαυτό τους νά θαμπώνονται ἀπό μιά ωραία ἀρχή, νά καταλάβουν ἐπιτέλους ὅτι στή Γερμανία τά μονοπώλια ποτέ δέν ἐπιδίωκαν τέτιο σκοπό καί ἀποτέλεσμα, δηλ. νά ἐξυπηρετοῦν τοὺς καταναλωτές, ἢ ἔστω νά ἀφήνουν στό κράτος ἕνα μέρος ἀπό τό ἐπιχειρηματικό κέρδος, μά πάντα χρησίμευαν μόνο γιά νά ἐξυγιαίνουν μέ τήν κρατική βοήθεια τίς ἰδιωτικές βιομηχανίες πού βρίσκονταν σχεδόν στά πρόθυρα τῆς χρεοκοπίας»*.

Τέτιες πολύτιμες ὁμολογίες ἀναγκάζονται νά κάνουν οἱ ἄστοι οἰκονομολόγοι τῆς Γερμανίας. Βλέπουμε ἐδῶ παραστατικά πῶς περιπλέκονται καί γίνονται ἕνα στήν ἐποχή τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου τά ἰδιωτικά καί τά κρατικά μονοπώλια, πῶς καί τά πρῶτα καί τά δεύτερα ἀποτελοῦν στήν πραγματικότητα ἀπλῶς χωριστοὺς κρίκους τοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ ἀγώνα πού γίνεται ἀνάμεσα στοὺς μεγαλύτερους μονοπωλητές γιά τό μοίρασμα τοῦ κόσμου.

Καί στήν ἐμπορική ναυτιλία ἡ γιγάντια αὐξηση τῆς συγκέντρωσης ὁδήγησε στό μοίρασμα τοῦ κόσμου. Στή Γερμανία ξεχώρισαν δυό πολύ μεγάλες ἐταιρίες: ἡ «Ἀμβοῦργο — Ἀμερική» καί τό «Βορειογερμανικό Λόυδ» μέ 200 ἑκατομμύρια μάρκα κεφάλαιο ἢ καθεμιά (σέ μετοχές καί ὁμολογίες) καί μέ πλοῖα ἀξίας 185-189 ἑκατομμυρίων μάρκων. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, στήν Ἀμερική συγκροτήθηκε τήν 1 τοῦ Γενάρη 1903 τό λεγόμενο τράστ τοῦ Μόργκαν, ἡ «Διεθνὴς Ἑταιρία θαλάσσιου Ἐμπορίου», πού συνενώνει 9 ἀμερικανικές καί ἀγγλικές ναυσιπλοϊκές ἐταιρίες καί διαθέτει κεφάλαιο 120 ἑκατομμυρίων δολλαρίων (480 ἑκατομμυρίων μάρκων). Ἦδη ἀπό τό 1903 οἱ γερμανικοὶ κολοσσοὶ καί αὐτό τό ἀμερικανοαγγλικό τράστ ὑπόγραψαν συμφωνία γιά τό μοίρασμα τοῦ κόσμου σέ συνδυασμό μέ τό μοίρασμα τοῦ κέρδους. Οἱ γερμανικές ἐταιρίες παραιτήθηκαν ἀπό τό συναγωνισμό στίς μεταφορές ἀνάμεσα στήν Ἀγγλία καί τήν Ἀμερική. Καθορίστηκε μέ ἀκρίβεια ποιά λιμάνια «παραχωροῦνται» στήν καθεμιά, δημιουργήθηκε κοινὴ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπή κτλ. Ἡ συμφωνία ὑπογράφηκε γιά 20 χρόνια, μέ ρήτρα πού πρόβλεπε ὅτι παύει νά ἰσχύει σέ περίπτωση πολέμου**.

* «Die Bank», 1912, 2 629, 1036· 1913, 1 338.

** Ρίτσερ, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 125.

Ἐξαιρετικά διδακτική εἶναι ἐπίσης ἡ ἱστορία τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ διεθνοῦς καρτέλ σιδηροτροχιῶν. Γιά πρώτη φορά τὰ ἀγγλικά, τὰ βελγικά καί τὰ γερμανικά ἐργοστάσια σιδηροτροχιῶν ἀποπειράθηκαν νά ιδρύσουν τέτιο καρτέλ τό 1884 ἤδη, τόν καιρό πού οἱ δουλιές τῆς βιομηχανίας σημείωναν τή μεγαλύτερη πτώση. Συμφώνησαν νά μή συναγωνίζονται ἀναμεταξύ τους στήν ἐσωτερική ἀγορά τῶν χωρῶν πού συμμετεῖχαν στή συμφωνία καί νά μοιράσουν τίς ἐξωτερικές ἀγορές μέ τήν παρακάτω ἀναλογία: Ἀγγλία 66%, Γερμανία 27% καί Βέλγιο 7%. Ἡ Ἰνδία εἶχε παραχωρηθεῖ ὀλοκληρωτικά στήν Ἀγγλία. Ἐνάντια σέ μιᾶ ἀγγλική ἐταιρία πού εἶχε μείνει ἔξω ἀπό τή συμφωνία διεξήχθη κοινός πόλεμος, πού τὰ ἔξοδά του καλύπτονταν ἀπό ὀρισμένο ποσοστό τῶν κοινῶν πωλήσεων. Τό 1886 ὅμως, ὅταν ἀποχώρησαν ἀπό τήν ἔνωση δυό ἀγγλικές ἐταιρίες, ἡ ἔνωση διαλύθηκε. Χαρακτηριστικό εἶναι τό γεγονός ὅτι στίς κατοπινές περιόδους τῆς βιομηχανικῆς ἀνόδου δέν μπόρεσαν νά καταλήξουν σέ συμφωνία.

Στίς ἀρχές τοῦ 1904 ιδρύθηκε τό συνδικάτο ἀτσαλιοῦ στή Γερμανία. Τό Νοέμβρη τοῦ 1904 ἀνασυστήθηκε τό διεθνές καρτέλ σιδηροτροχιῶν μέ τήν παρακάτω ἀναλογία: Ἀγγλία 53,5%, Γερμανία 28,83% Βέλγιο 17,67%. Ἀργότερα προσχώρησε ἡ Γαλλία μέ 4,8%· γιά τόν πρῶτο χρόνο, 5,8% γιά τό δεύτερο καί 6,4% γιά τόν τρίτο χρόνο, τὰ ποσοστά αὐτά ὑπολογίζονται πάνω ἀπό 100%, δηλαδή μέ βάση τό συνολικό ποσό 104,8% κτλ. Τό 1905 προσχώρησε τό «Τράστ ἀτσαλιοῦ» τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν (ἡ «Ἐταιρία ἀτσαλιοῦ»), κατόπι ἡ Αὐστρία καί ἡ Ἰσπανία. «Τότε—ἔγραφε ὁ Φόγκελσταϊν τό 1910—τό μοίρασμα τοῦ κόσμου τέλειωσε καί οἱ μεγάλοι καταναλωτές καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα οἱ κρατικοί σιδηρόδρομοι—μιᾶ καί ὁ κόσμος ἔχει πιά μοιραστεῖ χωρίς νά παρθοῦν ὑπόψη τὰ συμφέροντά τους—μποροῦν νά κατοικοῦν, ὅπως ὁ ποιητής, στούς οὐρανούς τοῦ Δία»*.

Ἀναφέρουμε ἀκόμη καί τό διεθνές συνδικάτο τσίγκου, πού ιδρύθηκε τό 1909 καί πού μοίρασε μέ ἀκρίβεια τίς διαστάσεις τῆς παραγωγῆς ἀνάμεσα σέ πέντε μεγάλες ὁμάδες ἐργοστασίων: γερμανικῶν, βελγικῶν, γαλλικῶν, ἰσπανικῶν καί ἀγγλικῶν· κατόπι τό διεθνές τράστ μπαρουτιοῦ, αὐτήν, ὅπως λέει ὁ Λήφμαν, «τήν ἐντελῶς σύγχρονη στενή ἔνωση ὅλων τῶν γερμανικῶν ἐργοστασίων ἐκρηκτικῶν ὑλῶν, πού ἀργότερα μαζί

* Vogelstein. «Organisationsformen», σελ. 100.

μέ τά ανάλογα οργανωμένα γαλλικά καί ἀμερικανικά ἐργοστάσια δυναμίτιδας μοίρασαν μεταξύ τους, μπορούμε νά πούμε, ὅλο τόν κόσμον»*.

Ὁ Λήφμαν ὑπολόγισε ὅτι τό 1897 ὑπῆρχαν τό ὅλο περίπου 40 διεθνῇ καρτέλ, στά ὁποῖα συμμετεῖχε ἡ Γερμανία καί τό 1910 ἤδη γύρω στά 100.

Ὅρισμένοι ἀστοί συγγραφεῖς (μέ τούς ὁποίους ἐνώθηκε τώρα καί ὁ Κ. Κάουτσκι, πού πρόδωσε ὁλότελα τή μαρξιστική του θέση, λ.χ. τοῦ 1909) ἐκφράζανε τή γνώμη ὅτι τά διεθνῇ καρτέλ, σάν μιά ἀπό τίς πιό ἀνάγλυφες ἐκδηλώσεις διεθνοποίησης τοῦ κεφαλαίου, δίνουν τή δυνατότητα νά ἐλπίζουμε ὅτι στίς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ μπορεῖ νά ἐπικρατήσῃ ἡ εἰρήνη ἀνάμεσα στούς λαούς. Ἡ γνώμη αὕτη θεωρητικά εἶναι τελείως ἀνόητη καί πρακτικά εἶναι σοφιστεία καί μέθοδος ποταπῆς ὑπεράσπισης τοῦ χειρότερου ὀπορτουνισμού. Τά διεθνῇ καρτέλ δείχνουν ὥς ποιό βαθμό ἔχουν ἀναπτυχθεῖ σήμερα τά καπιταλιστικά μονοπώλια καί γιά ποιό πράγμα γίνεται ἡ πάλη ἀνάμεσα στίς ἐνώσεις τῶν καπιταλιστῶν. Αὐτό τό τελευταῖο περιστατικό εἶναι τό σπουδαιότερο. Μόνο αὐτό μᾶς ἐξηγεῖ τό ἱστοριοοικονομικό νόημα αὐτοῦ πού γίνεται, γιατί ἡ μορφή τῆς πάλης μπορεῖ νά ἀλλάζει καί ἀλλάζει συνεχῶς σέ ἐξάρτηση ἀπό διάφορες, σχετικά μερικότερες καί προσωρινές αἰτίες, ἡ οὐσία ὅμως τῆς πάλης, τό ταξικό της περιεχόμενο δέν μπορεῖ ν' ἀλλάξει καθόλου, ὅσο θά ὑπάρχουν τάξεις. Εἶναι εὐνόητο ὅτι εἶναι πρὸς τό συμφέρον λ.χ. τῆς γερμανικῆς ἀστικῆς τάξης—πού μέ τό μέρος της πέρασε οὐσιαστικά ὁ Κάουτσκι στούς θεωρητικούς του συλλογισμούς (γι' αὐτό τό ζήτημα θά μιλήσουμε παρακάτω)—νά σκεπάζει τό περιεχόμενο τῆς σύγχρονης οἰκονομικῆς πάλης (τό μοίρασμα τοῦ κόσμου) καί νά ὑπογραμμίζει πότε τή μιά καί πότε τήν ἄλλη μορφή αὐτῆς τῆς πάλης. Τό ἴδιο ἀκριβῶς λάθος κάνει ὁ Κάουτσκι. Καί πρόκειται φυσικά ὄχι γιά τή γερμανική, ἀλλά γιά τήν παγκόσμια ἀστική τάξη. Οἱ καπιταλιστές μοιράζουν τόν κόσμον ὄχι ἀπό κάποια ἰδιαίτερη κακία τους, ἀλλά γιατί ὁ βαθμός συγκέντρωσης πού ἐπιτεύχθηκε τούς ἀναγκάζει νά πάρουν αὐτό τό δρόμο γιά νά βγάλουν κέρδος. Συγκεκριμένα τόν μοιράζουν «ἀνάλογα μέ τά κεφάλαιά τους», «ἀνάλογα μέ τή δύναμή τους»—ἄλλος τρόπος μοιράσματος δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει μέσα στό σύστημα τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς καί τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ δύναμη ὅμως ἀλλάζει

* Liefmann. «Kartelle und Trusts», 2, Α., σελ. 161.

ανάλογα μέ την οικονομική καί πολιτική ανάπτυξη. Για νά καταλάβουμε αὐτό πού γίνεται, πρέπει νά ξέρουμε ποιά προβλήματα λύνονται μέ τίς ἀλλαγές στό συσχετισμό τῶν δυνάμεων, ἐνῶ τό ζήτημα, ἂν αὐτές οἱ ἀλλαγές εἶναι «καθαρά» οικονομικές ἢ ἐξωοικονομικές (λ.χ. πολεμικές), εἶναι δευτερεύον ζήτημα καί δέν μπορεί ν' ἀλλάξει καθόλου τίς βασικές ἀπόψεις γιά τή νεότατη ἐποχή τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὅταν ὑποκαθιστᾷ κανεῖς τό ζήτημα τοῦ περιεχομένου τῆς πάλης καί τῶν συναλλαγῶν ἀνάμεσα στίς ἐνώσεις τῶν καπιταλιστῶν μέ τό ζήτημα τῆς μορφῆς τῆς πάλης καί τῶν συναλλαγῶν (σήμερα εἰρηνικῆς, αὔριο ὄχι εἰρηνικῆς, μεθαύριο πάλι ὄχι εἰρηνικῆς) σημαίνει ὅτι ξεπέφτει στό ρόλο τοῦ σοφιστῆ.

Ἡ ἐποχή τοῦ νεότατου καπιταλισμοῦ μᾶς δείχνει ὅτι ἀνάμεσα στίς ἐνώσεις τῶν καπιταλιστῶν διαμορφώνονται ὁρισμένες σχέσεις πάνω στή βάση τοῦ οικονομικοῦ μοιράσματος τοῦ κόσμου, καί παράλληλα καί σέ σχέση μ' αὐτό ἀνάμεσα στίς πολιτικές ἐνώσεις, ἀνάμεσα στά κράτη, διαμορφώνονται ὁρισμένες σχέσεις πάνω στή βάση τοῦ ἐδαφικοῦ μοιράσματος τοῦ κόσμου, τῆς πάλης γιά τίς ἀποικίες, τῆς «πάλης γιά οικονομικό χώρο».

VI. ΤΟ ΜΟΙΡΑΣΜΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Ὁ γεωγράφος Α. Σούπαν ἀναφέρει στό βιβλίο του «Ἡ ἐδαφική ἀνάπτυξη τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀποικιῶν» * τόν παρακάτω σύντομο ἀπολογισμό αὐτῆς τῆς ἀνάπτυξης στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα:

*Ποσοστά τῶν ἐδαφῶν πού ἀνήκουν στίς εὐρωπαϊκές ἀποικιακές Δυνάμεις
(μαζί καί στίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες):*

	1876	1900	Αὔξηση κατά
Στήν Ἀφρική	10,8%	90,4%	+79,6%
» Πολυνησία	56,8%	98,9%	+42,1%
» Ἀσία	51,5%	56,6%	+ 5,1%
» Αὐστραλία.....	100,0%	100,0%	—
» Ἀμερική.....	27,5%	27,2%	—0,3%

* A. Supan. «Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien». 1906, σελ. 254 (Α. Σούπαν. «Ἡ ἐδαφική ἀνάπτυξη τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀποικιῶν». Ἡ Σύντ.).

«Χαρακτηριστικό λοιπόν νόημα αὐτῆς τῆς περιόδου—συμπεραίνει ὁ συγγραφέας—εἶναι τό μοίρασμα τῆς Ἀφρικῆς καί τῆς Πολυνησίας». Μιά πού στήν Ἀσία καί στήν Ἀμερική δέν ὑπάρχουν μὴ κατεχόμενα ἐδάφη, δηλαδή ἐδάφη πού νά μὴν ἀνήκουν σέ κανένα κράτος, πρέπει νά εὐρύνουμε τό συμπέρασμα τοῦ Σούπαν καί νά ποῦμε ὅτι χαρακτηριστικό γνώρισμα τῆς περιόδου πού ἐξετάζουμε εἶναι τό ὀριστικό μοίρασμα τῆς γῆς, ὀριστικό ὅχι μέ τήν ἔννοια ὅτι δέν μπορεῖ νά γίνει ξαναμοίρασμα—ἀντίθετα, τά ξαναμοιράσματα εἶναι δυνατά καί ἀναπόφευκτα—ἀλλά μέ τήν ἔννοια ὅτι ἡ ἀποικιακή πολιτική τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν τερμάτισε τήν ἀρπαγή τῶν μὴ κατεχομένων ἐδαφῶν τοῦ πλανήτη μας. Ὁ κόσμος γιά πρώτη φορά εἶναι πιά μοιρασμένος, ἔτσι πού στό ἐξῆς θά γίνονται μόνο ξαναμοιράσματα, δηλαδή πέραςμα κατεχομένου ἐδάφους ἀπό τόν ἕναν «κάτοχο» στόν ἄλλο, καί ὅχι ἀδέσποτου ἐδάφους σέ «γοικοκύρη».

Ζοῦμε συνεπῶς σέ μιά ιδιόρρυθμη ἐποχή τῆς παγκόσμιας ἀποικιακῆς πολιτικῆς, πού εἶναι πολὺ στενά συνδεμένη μέ τή «νεότατη βαθμίδα ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ», μέ τό χρηματιστικό κεφάλαιο. Γι' αὐτό εἶναι ἀπαραίτητο νά σταθοῦμε πρὸ λεπτομερειακά πρῶτ' ἀπ' ὅλα στά συγκεκριμένα στοιχεῖα, γιά νά μπορέσουμε νά ἐξηγήσουμε μέ ὅσο τό δυνατό μεγαλύτερη ἀκρίβεια καί τή διαφορὰ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἀπό τίς προηγούμενες καί τήν κατάστασι τῶν πραγμάτων στή σημερινή ἐποχή. Σέ πρώτη σειρά προβάλλουν ἐδῶ δύο οὐσιαστικά ζητήματα: ἂν παρατηρεῖται δυνάμωμα τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς, ὄξυνσι τοῦ ἀγῶνα γιά ἀποικίες στήν ἐποχή ἀκριβῶς τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, καί πῶς ἀκριβῶς εἶναι ἀπό τήν ἀποψη αὐτῆ μοιρασμένος σήμερα ὁ κόσμος.

Ὁ ἀμερικανὸς συγγραφέας Μόρρις στό βιβλίο του γιά τήν ἱστορία τῆς ἀποικιοποίησης* κάνει μιά προσπάθεια νά συνοψίσει τά στοιχεῖα γιά τίς διαστάσεις τῶν ἀποικιακῶν κτήσεων τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καί Γερμανίας στίς διάφορες περιόδους τοῦ 19ου αἰῶνα¹⁵². Νά σέ συντομία τά συμπεράσματά του: (Βλ. πίνακα στή σελ. 381. Σημ. μετ.).

Γιά τήν Ἀγγλία ἡ περίοδος πού ἐντείνεται τεράστια ἡ ἀρπαγή τῶν ἀποικιῶν εἶναι τά χρόνια 1860-1880, ἐπίσης πολὺ

* Henry C. Morris. «The History of Colonization». N. Y., 1900, vol. II, pp. 88 I, 419 II, 304 (Χένρι Κ. Μόρρις. «Ἱστορία τῆς ἀποικιοποίησης», Νέα Ὑόρκη, 1909, τόμ. II, σελ. 88 I, 419, II, 304. Ἡ Σύντ.).

Διαστάσεις τῶν ἀποικιακῶν κτήσεων						
Χρόνια	Ἀγγλία		Γαλλία		Γερμανία	
	ἐκταση (σέ ἐκατομ. τετρ. μίλια)	πληθυ- σμός (σέ ἐκατομ. μύρια)	ἐκταση (σέ ἐκατομ. τετρ. μίλια)	πληθυ- σμός (σέ ἐκατομ. μύρια)	ἐκταση (σέ ἐκατομ. τετρ. μίλια)	πληθυ- σμός (σέ ἐκατομ. μύρια)
1815—1830	;	126,4	0,02	0,5	—	—
1860	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—
1880	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—
1899	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

σημαντική είναι ἡ ἄρπαγή τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα. Γιά τή Γαλλία καί τή Γερμανία εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια τελευταία εἰκοσαετία. Εἶδαμε πῶς πάνω ὅτι ἡ περίοδος τῆς ἀνώτατης ἀνάπτυξης τοῦ προμονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, τοῦ καπιταλισμοῦ ὅπου κυριαρχοῦσε ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός, εἶναι οἱ δεκαετίες 1860-1870 καί 1870-1880. Τώρα βλέπουμε ὅτι ἀκριβῶς ὕστερα ἀπ' αὐτή τήν περίοδο ἀρχίζει ἡ τεράστια «ἀνοδος» τῶν ἀποικιακῶν ἄρπαγῶν, ὁξύνεται σέ ἐξαιρετικό βαθμό ἡ πάλη γιά τό ἐδαφικό μοῖρασμα τοῦ κόσμου. Συνεπῶς εἶναι ἀναμφισβήτητο τό γεγονός ὅτι τό πέρασμα τοῦ καπιταλισμοῦ στό στάδιο τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, στό χρηματιστικό κεφάλαιο, συνδέεται μέ τήν ὀξυνση τοῦ ἀγῶνα γιά τό μοῖρασμα τοῦ κόσμου.

Ὁ Χόμπσον στό ἔργο του γιά τόν ἱμπεριαλισμό ξεχωρίζει τήν ἐποχή 1884-1900, σάν ἐποχή ἐντατικῆς «ἐπέκτασης» (ἐδαφικῆς ἐξάπλωσης) τῶν κυριότερων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Σύμφωνα μέ τούς ὑπολογισμούς του, ἡ Ἀγγλία ἀπόκτησε στό διάστημα αὐτό 3,7 ἐκατομμύρια τετρ. μίλια μέ πληθυσμό 57 ἐκατομμύρια, ἡ Γαλλία 3,6 ἐκατομμύρια τετρ. μίλια μέ πληθυσμό 36½ ἐκατομμύρια, ἡ Γερμανία 1,0 ἐκατομμύρια τετρ. μίλια μέ πληθυσμό 14,7 ἐκατομμύρια, τό Βέλγιο 900 χιλιάδες τετρ. μίλια μέ πληθυσμό 30 ἐκατομμύρια καί ἡ Πορτογαλλία 800 χιλιάδες τετρ. μίλια μέ πληθυσμό 9 ἐκατομμύρια. Τό κυνήγι τῶν ἀποικιῶν στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα καί ἰδιαίτερα ἀπό τό 1880 καί μετά, ἀπό μέρους ὅλων τῶν καπιταλιστικῶν κρατῶν εἶναι πασίγνωστο γεγονός στήν ἱστορία τῆς διπλωματίας καί τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς.

Στήν ἐποχή τῆς μεγαλύτερης ἀνθησης τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ στήν Ἀγγλία, στήν περίοδο 1840-1860, οἱ ἰθύνοντες ἀστοί πολιτικοί τῆς ἦταν ἐνάντια στήν ἀποικιακή πολιτική, θεωροῦσαν ἀναπόφευκτο καί ὠφέλιμο ἔργο τήν ἀπελευθέρωση τῶν ἀποικιῶν καί τόν πλήρη ἀποχωρισμό τους ἀπό τήν Ἀγγλία.

Στό άρθρο του για τό «νεότατο ἀγγλικό ἱμπεριαλισμό»* πού δημοσιεύτηκε τό 1898, ὁ Μ. Μπέερ τονίζει ὅτι τό 1852 ἓνας τέτιος πολιτικός παράγοντας τῆς Ἀγγλίας, σάν τόν Ντισραέλι, πού γενικά ἔκλινε πρὸς τόν ἱμπεριαλισμό, ἔλεγε: «Οἱ ἀποικίες εἶναι μυλόπετρες πού κρέμονται στό λαιμό μας». Στά τέλη ὅμως τοῦ 19ου αἰῶνα, ἥρωες τῆς ἡμέρας ἦταν στήν Ἀγγλία ὁ Σέσιλ Ρόντς καί ὁ Ἰωσήφ Τσάμπερλαιν, πού προπαγάνδιζαν ἀνοιχτά τόν ἱμπεριαλισμό καί ἐφάρμοζαν τήν ἱμπεριαλιστική πολιτική μέ τό μεγαλύτερο κυνισμό!

Εἶναι ἀρκετά ἐνδιαφέρον τό γεγονός ὅτι ἡ σχέση ἀνάμεσα στίς καθαρά, μποροῦμε νά ποῦμε, οἰκονομικές καί κοινωνικοπολιτικές ρίζες τοῦ νεότατου ἱμπεριαλισμοῦ ἦταν ἀπό τότε κιόλας ξεκάθαρη γιά τούς παραπάνω ἰθύνοντες πολιτικούς τῆς ἀγγλικῆς ἀστικῆς τάξης. Ὁ Τσάμπερλαιν διακήρυσσε ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι μιὰ «ἀληθινή, σοφή καί οἰκονομική πολιτική», τονίζοντας ἰδιαίτερα τό συναγωνισμό πού ἀντιμετωπίζει τώρα ἡ Ἀγγλία στήν παγκόσμια ἀγορά ἀπό τή Γερμανία, τήν Ἀμερική καί τό Βέλγιο. Ἡ σωτηρία βρίσκεται στό μονοπώλιο, ἔλεγαν οἱ καπιταλιστές, ἰδρύοντας καρτέλ, συνδικάτα, τράστ. Ἡ σωτηρία βρίσκεται στό μονοπώλιο, ἐπαναλάβαιναν οἱ πολιτικοί ἡγέτες τῆς ἀστικῆς τάξης καί βιάζονταν νά ἀρπάξουν τά ἀμοίραστα ἀκόμη μέρη τῆς γῆς. Καί ὁ Σέσιλ Ρόντς, ὅπως διηγεῖται ὁ ἐπιστήθιος φίλος του, ὁ δημοσιογράφος Στέντ, ἀναπτύσσοντας τίς ἱμπεριαλιστικές του ἰδέες, τοῦ εἶπε τό 1895: «Χτές ἤμουν στό Ἡστ-Ἐντ τοῦ Λονδίνου (ἐργατική συνοικία) καί παραβρέθηκα σέ μιὰ συγκέντρωση ἀνέργων. Ὅταν, ἔπειτα ἀπό τούς ἀγριούς λόγους πού ἄκουσα καί πού ἦταν μιὰ συνεχῆς κραυγή: ψωμί, ψωμί!, τράβηξα γιά τό σπίτι καί σκεπτόμουν στό δρόμο αὐτά πού εἶδα, πείστηκα περισσότερο ἀπό πρὶν γιά τή σπουδαιότητα τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ... Ἡ ἀγαπημένη μου σκέψη εἶναι ἡ λύση τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος καί συγκεκριμένα: γιά νά σωθοῦν τά σαράντα ἑκατομμύρια κάτοικοι τοῦ Ἐνωμένου Βασιλείου ἀπό τό φονικό ἐμφύλιο πόλεμο πρέπει ἐμεῖς, οἱ πολιτικοί τῆς ἀποικιοκρατίας, νά κατακτήσουμε νέα ἐδάφη, γιά νά ἐγκαταστήσουμε τόν περίσσιο πληθυσμό, γιά ν' ἀποκτήσουμε καινούργιες περιοχές πώλησης τῶν ἐμπορευμάτων πού παράγουν τά ἐργαστάσια καί τά μεταλλεῖα. Πάντα τό ἔλεγα ὅτι ἡ αὐτοκρατορία εἶναι ζήτημα στομαχιοῦ. Ἄν δέν θέλετε ἐμφύλιο πόλεμο, πρέπει νά γίνετε ἱμπεριαλιστές»**.

* «Die Neue Zeit», XVI, I, 1898, S. 302.

** «Die Neue Zeit», XVI, I, 1898, S. 304.

Έτσι μιλούσε τό 1895 ό Σέσιλ Ρόντς, ό έκατομμυριοϋχος, ό βασιλιάς τοϋ χρηματιστικοϋ κεφαλαίου, ό κύριος υπεύθυνος γιά τόν πόλεμο τών άγγλων μέ τούς μπόερς. Μπορεί ή υπεράσπιση τοϋ ιμπεριαλισμοϋ από τόν Σέσιλ Ρόντς νά είναι άπλως χοντροκομμένη, κυνική, μά στήν οϋσία δέν διαφέρει από τή «θεωρία» τών κυρίων Μάσλοφ, Ζύντεκουμ, Πότρεσοφ, Ντάβιντ, από τή «θεωρία» τοϋ ιδρυτή τοϋ ρωσικοϋ μαρξισμοϋ κτλ. κτλ. 'Ο Σέσιλ Ρόντς ήταν λίγο πιό τίμιος σοσιαλσωβινιστής...

Γιά νά δόσουμε μιά όσο τό δυνατό πιό ακριβή εικόνα τοϋ έδαφικοϋ μοιράσματος τοϋ κόσμου καί τών σχετικών μεταβολών πού έγιναν τίς τελευταίες δεκαετίες, θά χρησιμοποιήσουμε τούς πίνακες τοϋ Σούπαν στό έργο πού αναφέραμε σχετικά μέ τό ζήτημα τών άποικιακών κτήσεων όλων τών Δυνάμεων τοϋ κόσμου. 'Ο Σούπαν παίρνει τό 1876 καί τό 1900. Έμείς θά πάρουμε τό 1876—σημείο πολύ πετυχημένα διαλεγμένο, γιατί ακριβώς εκείνο τόν καιρό μπορεί νά θεωρήσει κανείς ότι είχε γενικά άποπερατωθεί ή ανάπτυξη τοϋ δυτικοευρωπαϊκοϋ καπιταλισμοϋ στό προμονοπωλιακό του στάδιο—καί τό 1914, αντικαθιστώντας τούς άριθμούς τοϋ Σούπαν μέ νεότερους, σύμφωνα μέ τό «Γεωγραφικό-στατιστικό πίνακα» τοϋ Χύμπνερ. 'Ο Σούπαν παίρνει μόνο τίς άποικίες· έμείς θεωρούμε ώφέλιμο—γιά νά δόσουμε μιά πλήρη εικόνα τοϋ μοιράσματος τοϋ κόσμου—νά προσθέσουμε σύντομα τά στοιχεΐα καί γιά τίς μή άποικιακές χώρες καί γιά τίς μισοαποικιακές, στίς όποιες περιλαβαίνουμε τήν Περσία, τήν Κίνα καί τήν Τουρκία: ή πρώτη άπ'αυτές τίς χώρες έχει γίνει πιά σχεδόν ολοκληρωτικά άποικία, ή δεύτερη καί ή τρίτη γίνονται τέτιου είδους άποικίες¹⁵³.

Έχουμε τά παρακάτω άποτελέσματα: (Βλ. πίνακα στή σελ. 384. Σημ. μετ.)

Βλέπουμε έδω ξεκάθαρα πώς «τέλειωσε» στό μεταίχμιο τοϋ 19ου καί τοϋ 20οϋ αιώνα τό μοίρασμα τοϋ κόσμου. "Υστερα από τό 1876 οί άποικιακές κτήσεις εϋρύνθηκαν σέ πελώριες διαστάσεις: γιά τίς έξι μεγαλύτερες Δυνάμεις αύξήθηκαν πάνω από μιάμιση φορά, από 40 σέ 65 έκατομμύρια τετρ. χιλιόμετρα· ή αύξηση αύτή φτάνει τά 25 έκατομμύρια τετρ. χιλιόμετρα, μιάμιση φορά περισσότερο από τήν έκταση τών μητροπόλεων (16½ έκατομμύρια). Τρείς Δυνάμεις δέν είχαν τό 1876 καθόλου άποικίες, καί ή τέταρτη, ή Γαλλία, σχεδόν δέν είχε άποικίες. Κατά τό 1914 οί τέσσερις αυτές Δυνάμεις αποκτοϋν άποικίες πού ή έκτασή τους φτάνει τά 14,1 έκατομμύρια τετρ. χιλιόμετρα, δηλαδή περίπου μιάμιση φορά περισσότερο από τήν έκταση τής

Ἀποικιακές κτήσεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων:
(σέ ἑκατομ. τετρ. χιλιόμετρα καί ἑκατομ. κατοίκους)

	Ἀποικίες				Μητροπόλ.		Σύνολο	
	1876		1914		1914		1914	
	τετρ. χλμ.	κατ.	τετρ. χλμ.	κατ.	τετρ. χλμ.	κατ.	τετρ. χλμ.	κατ.
Ἀγγλία.....	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Ρωσία.....	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Γαλλία.....	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Γερμανία.....	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
ΕΠΑ.....	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Ἰαπωνία.....	—	—	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
Σύνολο τῶν 6 μεγάλων Δυνάμεων.....	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6
Ἀποικίες τῶν ὑπόλοιπων Δυνάμεων (Βελγίου, Ὀλλανδίας, κ.ἄ.)							9,9	45,3
Μισοαποικίες (Περσία, Κίνα, Τουρκία)							14,5	361,2
Ὑπόλοιπες χῶρες							28,0	289,9
Ὅλη ἡ γῆ.....							133,9	1 657,0

Εὐρώπης καί μέ πληθυσμό σχεδόν 100 ἑκατομμύρια. Ἡ ἀνισομετρία στήν αὐξηση τῶν ἀποικιακῶν κτήσεων εἶναι πολύ μεγάλη. Ἄν συγκρίνουμε λογουχάρη τή Γαλλία, τή Γερμανία καί τήν Ἰαπωνία, πού δέν διαφέρουν καί πολύ σέ ἑκταση καί πληθυσμό, θά δοῦμε ὅτι ἡ πρώτη ἀπ' αὐτές τίς χῶρες ἀπόκτησε σχεδόν τρεῖς φορές περισσότερες ἀποικίες (σέ ἑκταση) ἀπό τή δεύτερη καί τήν τρίτη, μαζί παρμένες. Ὅσοναφορᾷ ὅμως τίς διαστάσεις τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, ἡ Γαλλία ἦταν ἴσως, στίς ἀρχές τῆς περιόδου πού ἐξετάζουμε, κάμποσες ἐπίσης φορές πλουσιότερη ἀπό τή Γερμανία καί τήν Ἰαπωνία μαζί παρμένες. Στήν ἑκταση τῶν ἀποικιακῶν κτήσεων, ἐκτός ἀπό τίς καθαρά οἰκονομικές συνθῆκες, καί πάνω στή βάση τους, ἐπιδροῦν καί οἱ γεωγραφικές συνθῆκες κ.ἄ. Ὅσο ἐντατικά κι' ἂν γινόταν τίς τελευταῖες δεκαετίες ἡ ἰσοπέδωση τοῦ κόσμου, ἡ ἐξίσωση τῶν συνθηκῶν τῆς οἰκονομίας καί τῆς ζωῆς στίς διάφορες χῶρες κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς μεγάλης βιομηχανίας, τῶν ἀνταλλαγῶν καί τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, ὥστόσο ἡ διαφορά παραμένει ἀκόμη μεγάλη, καί ἀνάμεσα στίς ἑξι χῶρες

πού αναφέραμε παρατηρούμε, από τή μιά μεριά, τίς νεαρές καπιταλιστικές χώρες, πού προόδευσαν μέ ασυνήθιστη ταχύτητα (Ή Αμερική, Γερμανία, Ή Ιαπωνία), καί από τήν ἄλλη, τίς χώρες τῆς παλιᾶς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης, πού προόδευσαν τελευταία πολύ πιά ἀργά ἀπό τίς προηγούμενες (Γαλλία καί Ἁγγλία). Τέλος βλέπουμε μιά χώρα, τήν πιά καθυστερημένη οἰκονομικά (Ρωσία), ὅπου ὁ νεότατος καπιταλιστικός ἱμπεριαλισμός εἶναι τυλιγμένος, μποροῦμε νά ποῦμε, μ' ἓνα ἐξαιρετικά πυκνό δίχτυ προκαπιταλιστικῶν σχέσεων.

Δίπλα στίς ἀποικιακές κτήσεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων βάλαμε τίς μικρές ἀποικίες τῶν μικρῶν κρατῶν, πού ἀποτελοῦν, μποροῦμε νά ποῦμε, τόν πιά ἄμεσο στόχο ἑνός ἐνδεχόμενου καί πιθανοῦ «ξαναμοιράσματος» τῶν ἀποικιῶν. Τά περισσότερα ἀπ' αὐτά τά μικρά κράτη διατηροῦν τίς ἀποικίες τους μόνο χάρη στό γεγονός ὅτι ἀνάμεσα στά μεγάλα ὑπάρχουν ἀντιθέσεις συμφερόντων, προστριβές κτλ., πού τά ἐμποδίζουν νά συνεννοηθοῦν γιά τό μοίρασμα τῆς λείας. Ὅσο γιά τά «μισοαποικιακά» κράτη, μᾶς προσφέρουν ἓνα παράδειγμα τῶν μεταβατικῶν ἐκείνων μορφῶν, πού τίς βρίσκουμε σ' ὅλες τίς περιοχές τῆς φύσης καί τῆς κοινωνίας. Τό χρηματιστικό κεφάλαιο εἶναι μιά τόσο μεγάλη, μποροῦμε νά ποῦμε, ἀποφασιστική δύναμη σ' ὅλες τίς οἰκονομικές καί σ' ὅλες τίς διεθνεῖς σχέσεις, πού εἶναι σέ θέση νά ὑποτάξει, καί ὑποτάσσει πραγματικά, ἀκόμη καί τά κράτη πού ἀπολαβαίνουν τήν πιά πλήρη πολιτική ἀνεξαρτησία. Θά δοῦμε ἀμέσως τέτια παραδείγματα. Ὅμως τίς μεγαλύτερες «εὐκολίες» καί τά μεγαλύτερα ὀφέλη τά δίνει φυσικά στό χρηματιστικό κεφάλαιο μιά τέτια ὑποταγή, πού συνδέεται μέ τήν ἀπώλεια τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν χωρῶν καί τῶν λαῶν πού ὑποδουλώνονται. Οἱ μισοαποικιακές χώρες εἶναι χαρακτηριστικές, σάν χώρες πού ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη βρίσκονται στή «μέση». Εἶναι εὐνόητο ὅτι ὁ ἀγώνας γι' αὐτές τίς μισοεξαρτημένες χώρες ἔπρεπε νά ὀξυνθεῖ ἰδιαίτερα στήν ἐποχή τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, ὅταν εἶχε πιά μοιραστεῖ ὁ ὑπόλοιπος κόσμος.

Ἡ ἀποικιακή πολιτική καί ὁ ἱμπεριαλισμός ὑπῆρχαν καί πρίν ἀπό τό νεότατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ καί μάλιστα πρίν ἀπό τόν καπιταλισμό. Ἡ Ρώμη, πού στηριζόταν στή δουλεία, ἀκολουθοῦσε ἀποικιακή πολιτική καί ἐφάρμοζε τόν ἱμπεριαλισμό. Οἱ «γενικοί» ὅμως συλλογισμοί γιά τόν ἱμπεριαλισμό, πού ξεχνοῦν ἢ βάζουν σέ δεύτερη μοίρα τή ριζική διαφορά τῶν κοινωνικοοικονομικῶν σχηματισμῶν, μετατρέπονται ἀναπότρεπτα στήν πιά τιποτένια χυδαιότητα ἢ σέ κομπασμό, ὅπως ἢ

σύγκριση τῆς «μεγάλης Ρώμης μέ τή μεγάλη Βρετανία»*. Ἀκόμη καί ἡ καπιταλιστική ἀποικιακή πολιτική τῶν προηγούμενων σταδίων τοῦ καπιταλισμοῦ διαφέρει οὐσιαστικά ἀπό τήν ἀποικιακή πολιτική τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου.

Βασική ἰδιομορφία τοῦ νεότατου καπιταλισμοῦ εἶναι ἡ κυριαρχία τῶν μονοπωλιακῶν ἐνώσεων τῶν πιό μεγάλων ἐπιχειρηματιῶν. Τά μονοπώλια αὐτά εἶναι πιό στέρεα, ὅταν ὅλες οἱ πηγές πρώτων ὑλῶν συγκεντρώνονται στά ἴδια χέρια. Καί εἶδαμε μέ τί ζῆλο οἱ διεθνεῖς ἐνώσεις τῶν καπιταλιστῶν στρέφουν ὅλες τους τίς προσπάθειες στό ν' ἀφαιρέσουν ἀπό τόν ἀντίπαλο κάθε δυνατότητα συναγωνισμοῦ, γιά νά ἀγοράσει λ.χ. κοιτάσματα σιδήρου ἢ πετρελαιοπηγές κτλ. Μόνο ἡ κατοχή ἀποικιῶν παρέχει τήν ἀπόλυτη ἐγγύηση γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ μονοπωλίου ἐνάντια σέ ὅλα τά ἐνδεχόμενα τῆς πάλης μέ τόν ἀνταγωνιστή, ὡς τό ἐνδεχόμενο πού ὁ ἀντίπαλος θά προσπαθοῦσε νά ὑπερασπίσει τόν ἑαυτό του μέ ἓνα νόμο πού θά καθιέρωνε τό κρατικό μονοπώλιο. Ὅσο ὑψηλότερη εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅσο ἐντονότερα γίνεται αἰσθητή ἡ ἔλλειψη πρώτων ὑλῶν, ὅσο πιό ὀξύς εἶναι ὁ συναγωνισμός καί τό κυνήγι γιά πηγές πρώτων ὑλῶν σ' ὅλο τόν κόσμο, τόσο πιό ἀπεγνωσμένος εἶναι ὁ ἀγώνας γιά τήν ἀπόκτηση ἀποικιῶν.

Μπορεῖ ἀκόμη νά προβάλει κανεῖς τόν ἰσχυρισμό—γράφει ὁ Σίλντερ—πού σέ μερικούς ἴσως φανεῖ παράδοξος, καί συγκεκριμένα: ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἀστικοῦ καί βιομηχανικοῦ πληθυσμοῦ μπορεῖ σέ λίγο-πολύ σύντομο χρονικό διάστημα νά σκοντάψει πολύ πιό γρήγορα στήν ἀνεπάρκεια πρώτων ὑλῶν γιά τή βιομηχανία παρά στήν ἔλλειψη εἰδῶν διατροφῆς». Ἔτσι λ.χ. ὀξύνεται ἡ ἔλλειψη τοῦ ξύλου, πού ἀκριβαίνει ὅλο καί περισσότερο, τῶν δερμάτων καί τῶν πρώτων ὑλῶν γιά τήν ὑφαντουργική βιομηχανία. «Σάν παράδειγμα γιά τίς προσπάθειες τῶν βιομηχανικῶν ἐνώσεων νά δημιουργήσουν ἰσοροπία ἀνάμεσα στήν ἀγροτική οἰκονομία καί στή βιομηχανία στά πλαίσια ὅλης τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας, θά μπορούσαμε ν' ἀναφέρουμε τή διεθνή Ἑνωση τῶν Συνδέσμων τῶν ἐργοστασιαρχῶν βαμβακονηματοουργίας πού ὑπάρχει ἀπό τό 1904 σέ μερικά ἀπό τά σημαντικότερα βιομηχανικά κράτη, καθώς καί τήν Ἑνωση τῶν

* C. P. Lucas. «Greater Rome and Greater Britain». Oxf., 1912 (Κ. Π. Λούκας. «Ἡ Μεγάλη Ρώμη καί ἡ Μεγάλη Βρετανία». Ὁξφόρδη, 1912. Ἡ Σύντ.) ἢ Earl of Cromer. «Ancient and modern Imperialism». Λ., 1910 (Κόμητας Κρόμερ. «Ἀρχαῖος καί σύγχρονος ἱμπεριαλισμός». Λονδίνο, 1910. Ἡ Σύντ.).

Ευρωπαϊκῶν Συνδέσμων λινονηματοουργίας, πού ιδρύθηκε τό 1910 σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῆς πρώτης»*.

Φυσικά οἱ ἄστοι ρεφορμιστές, καί ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἰδιαίτερα οἱ σημερινοί καουτσκιστές, προσπαθοῦν νά μειώσουν τή σημασία αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῶν γεγονότων, λέγοντας ὅτι πρῶτες ὕλεις «θά μπορούσε» νά προμηθευτεῖ κανεῖς στήν ἐλεύθερη ἀγορά, χωρίς τήν «ἀκριβή καί ἐπικίνδυνη» ἀποικιακή πολιτική, ὅτι ἡ προσφορά πρώτων ὑλῶν «θά μπορούσε» ν' αὐξηθεῖ σέ τεράστιο βαθμό μέ τήν «ἀπλή» καλυτέρευση τῶν ὄρων τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας γενικά. Αὐτοί ὅμως οἱ ἰσχυρισμοί μετατρέπονται σέ ἀπολογία τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, σέ ἐξωραϊσμό του, γιατί στηρίζονται στό σβήσιμο ἀπό τή μνήμη τῆς κύριας ιδιότητος τοῦ νεότερου καπιταλισμοῦ: τῶν μονοπωλίων. Ἡ ἐλεύθερη ἀγορά ὅλο καί περισσότερο περνάει στό παρελθόν, τά μονοπωλιακά συνδικάτα καί τράστ τήν περιορίζουν ἀπό μέρα σέ μέρα, ἐνῶ «ἀπλή» καλυτέρευση τῶν ὄρων τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας, θά πεῖ καλυτέρευση τῆς κατάστασης τῶν μαζῶν, ἀνέβασμα τοῦ μισθοῦ ἐργασίας καί ἐλάττωση τῶν κερδῶν. Καί πού ἄλλοῦ, ἐκτός ἀπό τή φαντασία τῶν γλυκανάλατων ρεφορμιστῶν, ὑπάρχουν τράστ πού εἶναι ἱκανά νά φροντίζουν γιά τήν κατάσταση τῶν μαζῶν ἀντί γιά τήν κατάκτηση ἀποικιῶν;

Σημασία γιά τό χρηματιστικό κεφάλαιο δέν ἔχουν μόνο οἱ πηγές πρώτων ὑλῶν πού ἔχουν ἤδη ἀνακαλυφθεῖ, ἀλλά καί οἱ πιθανές πηγές, γιατί ἡ τεχνική ἀναπτύσσεται στίς μέρες μας μέ ἀπίστευτη ταχύτητα καί τά ἐδάφη πού εἶναι σήμερα ἀκατάλληλα, μπορούν νά γίνουν αὔριο κατάλληλα, ἂν βρεθοῦν νέες μέθοδοι (καί γιά τό σκοπό αὐτό μιά μεγάλη τράπεζα μπορεῖ νά ἐξοπλίσει εἰδική ἀποστολή ἀπό μηχανικούς, γεωπόνους κ.ἄ.), ἂν ξοδευτοῦν μεγάλα ποσά κεφαλαίου. Τό ἴδιο ἀφορᾷ καί τίς ἔρευνες γιά τήν ἀνακάλυψη ὀρυκτοῦ πλούτου, τίς νέες μεθόδους ἐπεξεργασίας καί χρησιμοποίησης τούτων ἢ ἐκείνων τῶν πρώτων ὑλῶν κτλ. κ.ο.κ. Ἀπό δῶ βγαίνει ἡ ἀναπόφευκτη τάση τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου νά εὐρύνει τό οἰκονομικό ἔδαφος, καθὼς ἐπίσης καί τό ἔδαφος γενικά. Ὅπως τά τράστ κεφαλαιοποιοῦν τήν περιουσία τους, ἐκτιμώντας τήν ἀξία της στό διπλάσιο ἢ τό τριπλάσιο, γιατί ὑπολογίζουν τά «πιθανά» στό μέλλον (καί ὄχι τά σημερινά) κέρδη, γιατί ὑπολογίζουν τά παραπέρα ἀποτελέσματα τοῦ μονοπωλίου, ἔτσι καί τό χρηματιστικό κεφάλαιο γενικά ἐπιδιώκει ν' ἀρπάξει ὅσο τό δυνατό

* Schilder, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 38-42.

περισσότερα έδάφη, όποιαδήποτε, όπουδήποτε και μέ όποιοδήποτε τρόπο, γιατί ύπολογίζει τίς πιθανές πηγές πρώτων ύλων, γιατί φοβάται μή μείνει πίσω στό λυσσαλέο άγώνα γιά τά τελευταία κομμάτια του άμοίραστου κόσμου, ή γιά τό ξαναμοίρασμα τών μοιρασμένων πιά κομματιών.

Οί άγγλοι καπιταλιστές προσπαθούν μέ κάθε τρόπο ν' αναπτύξουν τήν παραγωγή βαμβακιού στήν άποικία τους, τήν Αίγυπτο. Τό 1904 άπό τά 2,3 έκατομμύρια έκτάρια τής καλλιεργημένης γής τής Αιγύπτου, τά 0,6 έκατομμύρια καλλιεργούνταν ήδη μέ βαμβάκι, δηλαδή πάνω άπό τό ένα τέταρτο. Τό ίδιο κάνουν οί ρώσοι στήν άποικία τους, τό Τουρκεστάν, γιατί μ' αυτό τόν τρόπο μπορούν εύκολότερα νά τσακίσουν τούς ανταγωνιστές τους του έξωτερικού, μπορούν εύκολότερα νά φτάσουν στή μονοπώληση τών πηγών πρώτων ύλων, στή δημιουργία οίκονομικότερου και πίο επικερδοϋς ύφαντουργικού τράστ, «συνδυάζοντας» τήν παραγωγή, συγκεντρώνοντας όλα τά στάδια τής παραγωγής και τής έπεξεργασίας του βαμβακιού στά ίδια χέρια.

Τά συμφέροντα τής έξαγωγής κεφαλαίου σπρώχνουν επίσης στήν κατάκτηση άποικιών, γιατί στήν άποικιακή άγορά είναι εύκολότερο (και κάποτε εκεί μόνο είναι δυνατό) νά βγάλει κανείς άπό τή μέση μέ μονοπωλιακές μεθόδους τόν ανταγωνιστή του, νά έξασφαλίσει τόν έφοδιασμό του, νά στερεώσει τούς αντίστοιχους «δεσμούς» κ.ά.

Τό έξωοικονομικό έποικοδόμημα, πού ύψώνεται πάνω στή βάση του χρηματιστικού κεφαλαίου, ή πολιτική του, ή ιδεολογία του δυναμώνουν τήν τάση πρός άποικιακές κατακτήσεις. «Τό χρηματιστικό κεφάλαιο δέν θέλει έλευθερία, μά κυριαρχία», λέει πολύ σωστά ο Χίλφερντινγκ. Και ένας άστος γάλλος συγγραφέας, αναπτύσσοντας και συμπληρώνοντας τίς σκέψεις του Σέσιλ Ρόντς* πού αναφέραμε πίο πάνω, γράφει ότι στίς οίκονομικές αίτίες τής σύγχρονης άποικιακής πολιτικής πρέπει νά προστεθοϋν και οί κοινωνικές: «έπειδή ή ζωή γίνεται πίο περίπλοκη και οί δυσκολίες πιέζουν όχι μόνο τίς εργατικές μάζες, αλλά και τίς μεσαίες τάξεις, βλέπουμε σέ όλες τίς χῶρες του παλιού πολιτισμού νά συσσωρεύονται ή «άνυπομονησία, ή όργη, τό μισος, πού άπειλοϋν τήν κοινωνική γαλήνη. Η ένέργεια πού βγαίνει έξω άπό τήν καθορισμένη ταξική τροχιά, πρέπει νά βρεθεί τρόπος νά χρησιμοποιηθεί και νά διοχετευτεί

* Βλ. σέ τοϋτο τόν τόμο, σελ. 382. Η Σύντ.

ἔξω ἀπό τή χώρα, γιά νά μή προκληθεῖ ἔκρηξη στό ἐσωτερικό»»*.

Μιά καί γίνεται λόγος γιά τήν ἀποικιακή πολιτική τῆς ἐποχῆς τοῦ καπιταλιστικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, εἶναι ἀπαραίτητο νά σημειώσουμε ὅτι τό χρηματιστικό κεφάλαιο καί ἡ ἀντίστοιχη σ' αὐτό διεθνῆς πολιτική, πού ὁδηγεῖ στόν ἀγώνα τῶν μεγάλων δυνάμεων γιά τό οἰκονομικό καί πολιτικό μοῖρασμα τοῦ κόσμου, δημιουργοῦν ὁλόκληρη σειρά ἀπό μεταβατικές μορφές κρατικῆς ἐξάρτησης. Χαρακτηριστικές γι' αὐτή τήν ἐποχή δέν εἶναι μόνο οἱ δύο βασικές ομάδες χωρῶν: οἱ χῶρες πού κατέχουν ἀποικίες καί οἱ ἀποικιακές χῶρες, ἀλλά καί οἱ ποικίλες μορφές τῶν ἐξαρτημένων χωρῶν, πού πολιτικά, τυπικά εἶναι ἀνεξάρτητες, στήν πράξη ὅμως εἶναι μπλεγμένες στά δίκτυα τῆς χρηματιστικῆς καί διπλωματικῆς ἐξάρτησης. Ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει προηγούμενα μιά ἀπ' αὐτές τίς μορφές, τίς μισοαποικίες. Δεῖγμα μιᾶς ἄλλης μορφῆς εἶναι, λογουχάρη, ἡ Ἀργεντινῆ.

«Ἡ Νότια Ἀμερική καί κυρίως ἡ Ἀργεντινῆ—γράφει ὁ Σουλτσε-Γκέβερνιτς στό ἔργο του γιά τό βρετανικό ἱμπεριαλισμό—βρίσκεται σέ τέτια χρηματιστική ἐξάρτηση ἀπό τό Λονδίνο, πού πρέπει νά τήν ὀνομάσουμε σχεδόν ἀγγλική ἐμπορική ἀποικία»**. Ὁ Σίλντερ ὑπολόγιζε τά κεφάλαια πού ἔχει τοποθετήσει ἡ Ἀγγλία στήν Ἀργεντινῆ, σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες τοῦ προξένου τῆς Αὐстроουγγαρίας στό Μπουένος Ἀῖρες γιά τό 1909 σέ 8¼ δισεκατομμύρια φράγκα. Δέν εἶναι δύσκολο νά φανταστεῖ κανεῖς πόσο γερούς δεσμούς ἀποκτᾷ ἔτσι τό χρηματιστικό κεφάλαιο τῆς Ἀγγλίας—καί ὁ πιστός του «φίλος», ἡ διπλωματία—μέ τήν ἀστική τάξη τῆς Ἀργεντινῆς, μέ τούς ἡγετικούς κύκλους ὅλης τῆς οἰκονομικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς αὐτῆς τῆς χώρας.

Μιά κάπως διαφορετική μορφή χρηματιστικῆς καί διπλωμα-

* Wahl. «La France aux colonies» (Βάλ. «Ἡ Γαλλία στίς ἀποικίες». Ἡ Σύντ.), πού ἀναφέρεται ἀπό τόν Henri Russier. «Le Partage de l'Océanie», P. 1905, p. 165 (Ἡ Ανρί Ρυσιέ. «Τό μοῖρασμα τῆς Ὠκεανίας». Παρίσι, 1905, σελ. 165. Ἡ Σύντ.).

** Schulze-Gaevernitz. «Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des 20-ten Jahrhunderts». Lpz., 1906, σελ. 318 (Σουλτσε-Γκέβερνιτς. «Ὁ βρετανικός ἱμπεριαλισμός καί τό ἀγγλικό ἐλεύθερο ἐμπόριο στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα», Λειψία, 1906. Ἡ Σύντ.). Τό ἴδιο λέει καί ὁ Sartorius v. Waltershausen. «Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande». Berlin, 1907, S. 46 (Σαρτόριους φόν Βαλτερχάουζεν. «Τό ἐθνικοοικονομικό σύστημα τοποθέτησης κεφαλαίου στό ἐξωτερικό». Βερολίνο, 1907, σελ. 46. Ἡ Σύντ.).

τικῆς ἐξάρτησης μέ καθεστώς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας μᾶς δείχνει τό παράδειγμα τῆς Πορτογαλίας. Ἡ Πορτογαλία εἶναι αὐτοτελές κυρίαρχο κράτος, οὐσιαστικά ὅμως ἐδῶ καί πάνω ἀπό 200 χρόνια, ἀπό τόν καιρό τοῦ πολέμου τῆς διαδοχῆς τῆς Ἰσπανίας (1701-1714), βρίσκεται κάτω ἀπό τήν κηδεμονία τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Ἀγγλία ὑπεράσπισε τήν Πορτογαλία καί τίς ἀποικιακές κτήσεις τῆς Πορτογαλίας γιά νά στερεώσῃ τή δική της θέση στόν ἀγώνα ἐνάντια στούς ἀντιπάλους της, τήν Ἰσπανία καί τή Γαλλία. Ἡ Ἀγγλία πῆρε σέ ἀντάλλαγμα ἐμπορικά προνόμια, ἐξασφάλισε καλύτερους ὅρους γιά τήν ἐξαγωγή ἐμπορευμάτων καί κυρίως γιά τήν ἐξαγωγή κεφαλαίου στήν Πορτογαλία καί τίς ἀποικίες της, τή δυνατότητα νά χρησιμοποιεῖ τά λιμάνια καί τά νησιά τῆς Πορτογαλίας, τά καλώδιά της κτλ. κ.ο.κ.*. Τέτιου εἶδους σχέσεις ἀνάμεσα σέ διάφορα μεγάλα καί μικρά κράτη ὑπῆρχαν πάντα, στήν ἐποχή ὅμως τοῦ καπιταλιστικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ γίνονται γενικό σύστημα, ἀποτελοῦν μέρος τοῦ συνόλου τῶν σχέσεων τοῦ «μοιράσματος τοῦ κόσμου», μετατρέπονται σέ κρίκους τῆς ἀλυσίδας τῶν πράξεων τοῦ παγκόσμιου χρηματιστικοῦ κεφαλαίου.

Γιά νά τελειώσουμε μέ τό ζήτημα τοῦ μοιράσματος τοῦ κόσμου, πρέπει νά σημειώσουμε ἀκόμη τά παρακάτω. Δέν εἶναι μόνο ἡ ἀμερικανική φιλολογία ὕστερα ἀπό τόν ἰσπανοαμερικανικό πόλεμο καί ἡ ἀγγλική ὕστερα ἀπό τόν πόλεμο τῆς Ἀγγλίας μέ τούς μπόερς, πού ἔθεσαν πέρα γιά πέρα ἀνοιχτά καί συγκεκριμένα αὐτό τό ζήτημα στά τέλη ἀκριβῶς τοῦ 19ου καί στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, δέν εἶναι μόνο ἡ γερμανική φιλολογία, πού παρακολουθοῦσε «πιό ζηλότυπα» ἀπ' ὅλους τό «βρετανικό ἱμπεριαλισμό», καί ἡ ὁποία ἀσχολήθηκε συστηματικά μέ τήν ἐκτίμηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος. Καί στή γαλλική ἀστική φιλολογία τό ζήτημα τέθηκε ἀρκετά συγκεκριμένα καί πλατιά, ὅσο εἶναι αὐτό νοητό ἀπό τήν ἀστική ἀποψη. Θά ἀναφερθοῦμε στόν ἱστορικό Ντριό, πού στό βιβλίο του: «Τά πολιτικά καί κοινωνικά προβλήματα στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα», στό κεφάλαιο γιά τίς «μεγάλες Δυνάμεις καί τό μοίρασμα τοῦ κόσμου», ἔγραψε τῶ παρακάτω: «Τά τελευταῖα χρόνια ὅλα τά ἐλεύθερα μέρη τῆς γῆς, ἐκτός ἀπό τήν Κίνα, τά κατέλαβαν οἱ Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης καί τῆς Βόρειας Ἀμερικῆς. Πάνω σ' αὐτή τή βάση προκλήθηκαν κιόλας ἀρκετές συγκρούσεις καί

* Σίλντερ, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, τόμ. I, σελ. 160-161.

μετατοπίσεις ἐπιροῶν, πού εἶναι προάγγελοι πιά τρομερῶν ἐκρήξεων στό κοντινό μέλλον. Γιατί χρειάζεται νά σπεύδει κανεῖς: τά ἔθνη πού δέν ἔχουν ἐξασφαλιστεῖ κινδυνεύουν νά μή πάρουν ποτέ τό μερίδιό τους καί νά μή συμμετάσχουν στήν τεράστια ἐκείνη ἐκμετάλλευση τῆς ὑδρογείου, πού θά εἶναι ἓνα ἀπό τά πιά οὐσιαστικά γεγονότα τοῦ ἐρχομένου (δηλαδή τοῦ 20οῦ αἰῶνα). Νά γιά ποιό λόγο ὁλόκληρη τήν Εὐρώπη καί τήν Ἀμερική τίς ἔχει πιάσει τελευταῖα ὁ πυρετός τῆς ἀποικιακῆς ἐπέκτασης, τοῦ «ἱμπεριαλισμοῦ», πού εἶναι τό πιά ἀξιοσημεῖωτο χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνα». Καί ὁ συγγραφέας πρόσθεσε: «Σ' αὐτό τό μοίρασμα τοῦ κόσμου, σ' αὐτό τό ξέφρενο κυνήγι τῶν θησαυρῶν καί τῶν μεγάλων ἀγορῶν τῆς γῆς, ἡ σχετική σημασία τῶν αὐτοκρατοριῶν πού ἰδρύθηκαν σέ τοῦτο τόν αἰῶνα (τό 19ο) εἶναι ἀπολύτως δυσανάλογη μέ τή θέση πού κατέχουν στήν Εὐρώπη τά ἔθνη πού τίς ἱδρυσαν. Οἱ Δυνάμεις πού κυριαρχοῦν στήν Εὐρώπη καί πού ἐξουσιάζουν τίς τύχες τῆς δέν κυριαρχοῦν ἐξίσου σ' ὅλο τόν κόσμο. Καί μιά πού ἡ ἀποικιακή ἰσχύς, ἡ ἐλπίδα ν' ἀποκτήσουν ἀνυπολόγιστα ἀκόμη πλούτη, θά ἀσκεῖ ὁλοφάνερα τήν ἀνταντακλαστική τῆς ἐπίδραση πάνω στή συγκριτική δύναμη τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, τό ἀποικιακό ζήτημα—ὁ «ἱμπεριαλισμός» ἂν θέλετε—πού ἔχει κιόλας μεταβάλλει τίς πολιτικές συνθήκες τῆς ἴδιας τῆς Εὐρώπης, θά τίς μεταβάλλει ὅλο καί περισσότερο»*.

VII. Ο ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ, ΙΔΙΑΙΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Πρέπει νά προσπαθήσουμε τώρα νά βγάλουμε μερικά συμπεράσματα, νά συγκεφαλαιώσουμε ὅσα εἶπαμε πιά πάνω γιά τόν ἱμπεριαλισμό. Ὁ ἱμπεριαλισμός ἐμφανίστηκε σάν παραπέρα ἀνάπτυξη καί ἄμεση συνέχιση τῶν βασικῶν ιδιοτήτων τοῦ καπιταλισμοῦ γενικά. Ὁ καπιταλισμός ὅμως ἐγινε καπιταλιστικός ἱμπεριαλισμός μόνο σέ ὁρισμένη, πολύ ὑψηλή βαθμίδα τῆς ἀνάπτυξής του, ὅταν μερικές βασικές ιδιότητες τοῦ καπιταλισμοῦ ἄρχισαν νά μετατρέπονται στό ἀντίθετό τους, ὅταν διαμορφώθηκαν καί φανερώθηκαν σ' ὅλη τή γραμμή τά χαρακτηριστικά τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς ἀπό τόν καπιταλισμό σ' ἓνα

* J.-E. Driault. «Problèmes politiques et sociaux». P., 1900, σελ. 299 (Ζ.-Ε Ντριό. «Πολιτικά καί κοινωνικά προβλήματα». Παρίσι. Ἡ Σύντ.).

άνώτερο κοινωνικοοικονομικό καθεστώς. Τό βασικό σ' αυτό τό προτσές από οικονομική άποψη είναι ή αντικατάσταση του καπιταλιστικού ελεύθερου συναγωνισμού από τά καπιταλιστικά μονοπώλια. 'Ο ελεύθερος συναγωνισμός είναι ή βασική ιδιότητα του καπιταλισμού και της εμπορευματικής παραγωγής γενικά. Τό μονοπώλιο είναι ή άμεση αντίθεση του ελεύθερου συναγωνισμού. 'Ο τελευταίος αυτός όμως άρχισε μπροστά στα μάτια μας νά μετατρέπεται σέ μονοπώλιο, δημιουργώντας τή μεγάλη παραγωγή, έκτοπίζοντας τή μικρή, αντικαθιστώντας τή μεγάλη μέ τήν πολύ μεγάλη, οδηγώντας τή συγκέντρωση της παραγωγής και του κεφαλαίου ως τό σημείο πού απ' αυτήν άναπτυσσόταν και άναπτύσσεται τό μονοπώλιο: τά καρτέλ, τά συνδικάτα, τά τράστ και τό συγχωνευόμενο μ' αυτά κεφάλαιο καμιάς δεκάδας τραπεζών πού διαχειρίζονται δισεκατομμύρια. Ταυτόχρονα τά μονοπώλια, ξεπηδώντας από τόν ελεύθερο συναγωνισμό, δέν τόν καταργούν, μά υπάρχουν πάνω σ' αυτόν και δίπλα σ' αυτόν, γεννώντας έτσι μιá σειρά έξαιρετικά όξείες και βίαιες αντιθέσεις, προστριβές, συγκρούσεις. Τό μονοπώλιο είναι πέρασμα από τόν καπιταλισμό σ' ένα άνώτερο σύστημα.

Αν θά χρειαζόταν νά δοθεί ένας όσο τό δυνατό πιο σύντομος όρισμός του ιμπεριαλισμού, θά έπρεπε νά ποϋμε ότι ό ιμπεριαλισμός είναι τό μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού. 'Ο όρισμός αυτός θά περιείχε τό κυριότερο, γιατί, από τή μιá μεριά, τό χρηματιστικό κεφάλαιο είναι τό τραπεζικό κεφάλαιο μερικών πάρα πολύ μεγάλων μονοπωλιακών τραπεζών, πού έχει συγχωνευτεί μέ τό κεφάλαιο των μονοπωλιακών ενώσεων των βιομηχανών και από τήν άλλη, τό μοίρασμα του κόσμου είναι τό πέρασμα από τήν άποικιακή πολιτική, πού επέκτείνεται ανεμπόδιστα πάνω σέ περιοχές πού δέν τίς έχει άρπάξει καμιά καπιταλιστική Δύναμη, στην άποικιακή πολιτική της μονοπωλιακής κατοχής των έδαφών της γής, πού έχει όλότελα μοιραστεί.

Οί πολύ σύντομοι όμως όρισμοί, αν και είναι βολικοί, γιατί συνοψίζουν τό κυριότερο, είναι ώστόσο ανεπαρκείς, όταν πρόκειται νά συναγάγουμε ιδιαίτερα απ' αυτούς τά πιο ούσιαστικά γνωρίσματα του φαινομένου πού έχουμε νά καθορίσουμε. Γι' αυτό, χωρίς νά ξεχνάμε τή συμβατική και σχετική σημασία όλων των όρισμών γενικά, πού ποτέ δέν μπορούν ν' άγκαλιάσουν τίς όλόπλευρες σχέσεις του φαινομένου στην πλήρη ανάπτυξη του, πρέπει νά δόσουμε έναν τέτιο όρισμό του ιμπεριαλισμού,

πού θά περιέκλεινε τά παρακάτω πέντε βασικά του γνωρίσματα: 1) συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς καί τοῦ κεφαλαίου, πού ἔχει φτάσει σέ τέτια ὑψηλή βαθμίδα ἀνάπτυξης, ὥστε νά δημιουργεῖ μονοπώλια πού παίζουν ἀποφασιστικό ρόλο στήν οἰκονομική ζωή· 2) συγχώνευση τοῦ τραπεζικοῦ κεφαλαίου μέ τό βιομηχανικό καί δημιουργία μιᾶς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας πάνω στή βάση αὐτοῦ τοῦ «χρηματιστικοῦ κεφαλαίου»· 3) ἐξαιρετικά σπουδαία σημασία ἀποκτάει ἡ ἐξαγωγή κεφαλαίου, σέ διάκριση ἀπό τήν ἐξαγωγή ἐμπορευμάτων· 4) συγκροτοῦνται διεθνεῖς μονοπωλιακές ἐνώσεις τῶν καπιταλιστῶν, οἱ ὁποῖες μοιράζονται τόν κόσμον· καί 5) ἔχει τελειώσει τό ἐδαφικό μοῖρασμα τῆς γῆς ἀνάμεσα στίς μεγαλύτερες καπιταλιστικές Δυνάμεις. Ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι ὁ καπιταλισμός στό στάδιο ἐκεῖνο τῆς ἀνάπτυξης, στό ὁποῖο ἔχει διαμορφωθεῖ ἡ κυριαρχία τῶν μονοπωλίων καί τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, ἔχει ἀποκτήσει ἐξαιρετική σημασία ἡ ἐξαγωγή κεφαλαίου, ἔχει ἀρχίσει το μοῖρασμα τοῦ κόσμου ἀπό τά διεθνή τράστ καί ἔχει τελειώσει τό μοῖρασμα ὅλων τῶν ἐδαφῶν τῆς γῆς ἀπό τίς μεγαλύτερες καπιταλιστικές χώρες.

Θά δοῦμε ἀκόμη παρακάτω πῶς μπορεῖ καί πρέπει νά δοθεῖ διαφορετικός ὁρισμός τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ἂν πάρουμε ὑπόψη μας ὄχι μόνο τίς βασικές καθαρά οἰκονομικές ἐννοιες (στίς ὁποῖες περιορίζεται ὁ ὁρισμός πού ἀναφέραμε), μά καί τήν ἱστορική θέση τοῦ δοσμένου σταδίου τοῦ καπιταλισμοῦ σέ σχέση μέ τόν καπιταλισμό γενικά, ἢ τή σχέση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ μέ τίς δύο βασικές κατευθύνσεις μέσα στό ἐργατικό κίνημα. Τώρα ὅμως πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμός, ὅταν τόν ἐννοοῦμε μέ τήν ἐννοια πού ἀναφέραμε, ἀποτελεῖ χωρίς ἀμφιβολία ἰδιαίτερο στάδιο ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ. Γιά νά δόσουμε τή δυνατότητα στόν ἀναγνώστη νά σχηματίσει μιᾶ ὅσο τό δυνατό πιό θεμελιωμένη ἀντίληψη τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, προσπαθήσαμε σκόπιμα ν' ἀναφέρουμε ὅσο τό δυνατό περισσότερες γνῶμες ἀστῶν οἰκονομολόγων, πού ἀναγκάζονται νά παραδεχτοῦν τά γεγονότα τῆς νεότερης οἰκονομίας τοῦ καπιταλισμοῦ, τά ὁποῖα ἔχουν διαπιστωθεῖ μέ τρόπο ἐντελῶς ἀδιαφιλονίκητο. Γιά τόν ἴδιο σκοπό ἀναφέραμε λεπτομερῆ στατιστικά στοιχεῖα, πού μᾶς ἐπιτρέπουν νά δοῦμε μέχρι ποιόν ἀκριβῶς βαθμό ἀναπτύχθηκε τό τραπεζικό κεφάλαιο κτλ., σέ τί ἀκριβῶς ἐκφράζεται τό πέρασμα τῆς ποσότητος στήν ποιότητα, τό πέρασμα τοῦ ἀναπτυσσόμενου καπιταλισμοῦ στόν ἱμπεριαλισμό. Εἶναι βέβαια περιττό νά ποῦμε ὅτι ὅλα τά ὅρια στή φύση καί

στήν κοινωνία είναι συμβατικά καί κινητά, ότι θά ἦταν ἀνοησία νά συζητάει κανεὶς λ.χ. γιὰ τὸ ζήτημα σέ ποιό χρόνο ἢ δεκαετία ἀνάγεται ἡ «ὀριστική» διαμόρφωση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Χρειάζεται ὅμως νά γίνει συζήτηση γιὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ πρῶτα ἀπ' ὅλα μέ τὸν Κ. Κάουτσκι, τὸν κυριότερο θεωρητικὸ τοῦ μαρξισμοῦ τῆς ἐποχῆς τῆς λεγόμενης Δεύτερης Διεθνοῦς, δηλαδή τῆς 25ετίας 1889-1914. Ἐνάντια στὶς βασικὲς ιδέες πού ἐκφράζονται στὸν ὀρισμὸ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ πού δόσαμε ἡμεῖς ἀντιτάχθηκε ὁ Κάουτσκι μέ τὸν πιό ἀποφασιστικὸ τρόπο καί τὸ 1915, μὰ ἀκόμη καί τὸ Νοέμβρη τοῦ 1914, δηλώνοντας ὅτι μέ τὴν ἔννοια ἱμπεριαλισμὸς δέν πρέπει νά ἐννοοῦμε μιά «φάση» ἢ βαθμίδα τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ μιά πολιτικὴ, καί μάλιστα τὴ συγκεκριμένη πολιτικὴ πού «προτιμᾶται» τὸ χρηματιστικὸ κεφάλαιο, ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμὸς δέν πρέπει «νά ταυτίζεται» μέ τὸ «σύγχρονο καπιταλισμό», ὅτι ἂν μέ τὴν ἔννοια ἱμπεριαλισμὸς ἐννοοῦμε «ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ» — τὰ καρτέλ, τὸν προστατευτισμὸ, τὴν κυριαρχία τῶν χρηματιστῶν, τὴν ἀποικιακὴ πολιτικὴ — τότε τὸ ζήτημα τῆς ἀνάγκης τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ γιὰ τὸν καπιταλισμὸ ἀνάγεται στὴν «πιὸ ρηχὴ ταυτολογία», γιατί τότε «ὁ ἱμπεριαλισμὸς ἀποτελεῖ φυσικὰ ζωτικὴ ἀνάγκη γιὰ τὸν καπιταλισμό» κτλ. Τῇ σκέψῃ τοῦ Κάουτσκι θά τὴν ἐκφράσουμε ἀκριβέστερα, ἂν ἀναφέρουμε τὸν ὀρισμὸ του γιὰ τὸν ἱμπεριαλισμὸ, πού στρέφεται κατευθεῖαν ἐνάντια στὴν οὐσία τῶν ιδεῶν πού ἐκθέσαμε (γιατί οἱ ἀντιρήσεις ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῶν γερμανῶν μαρξιστῶν πού χρόνια ὁλόκληρα κήρυσσαν παρόμοιες ιδέες, εἶναι ἀπὸ καιρὸ γνωστὲς στὸν Κάουτσκι, σὰν ἀντιρήσεις ὀρισμένου ρεύματος τοῦ μαρξισμοῦ).

Ὁ ὀρισμὸς τοῦ Κάουτσκι λέει:

«Ὁ ἱμπεριαλισμὸς εἶναι προϊόν τοῦ πολὺ ἀναπτυγμένου βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ. Συνίσταται στὴν τάση κάθε βιομηχανικοῦ καπιταλιστικοῦ ἔθνους νά προσαρτᾷ ἢ νά ὑποτάσσει ὅλο καὶ μεγαλύτερες ἀγροτικὲς (ἢ ὑπογράμμιση εἶναι τοῦ Κάουτσκι) περιοχές, ἄσχετα ἀπὸ τὸ ποιά ἔθνη τίς κατοικοῦν»*.

Αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς δέν ἀξίζει ἀπολύτως τίποτε, γιατί εἶναι μονόπλευρος, δηλαδή ξεχωρίζει αὐθαίρετα μονάχα τὸ ἐθνικὸ ζήτημα (παρ' ὅλο πού τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι ἐξαιρετικὰ σπουδαῖο, τόσο αὐτὸ καθαυτὸ, ὅσο καί στὴ σχέση του μέ τὸν

* «Die Neue Zeit», 1914, 2 (τόμ. 32ος), σελ. 909, τῆς 11 τοῦ Σεπτεμβρίου 1914. Πρβλ. καί 1915, 2, σελ. 107 κ.ε.

ιμπεριαλισμό) καί τό συνδέει αὐθαίρετα καί ὄχι σωστά μόνο μέ τό βιομηχανικό κεφάλαιο τῶν χωρῶν πού προσαρτοῦν ἄλλα ἔθνη, βάζοντας στήν πρώτη μοίρα ἐξίσου αὐθαίρετα καί ὄχι σωστά τήν προσάρτηση ἀγροτικῶν περιοχῶν.

Ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι ἡ τάση γιά προσαρτήσεις — νά πού καταλήγει τό πολιτικό μέρος τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Κάουτσκι. Εἶναι σωστό, ἀλλά στο ἑπακρο ἀτελές, γιατί πολιτικά ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι γενικά ἡ τάση πρὸς τή βία καί τήν ἀντίδραση. Ἐδῶ ὁμως μᾶς ἀπασχολεῖ ἡ οἰκονομική πλευρά τῆς ὑπόθεσης, πού τήν ἔμπασε στόν ὁρισμό του ὁ ἴδιος ὁ Κάουτσκι. Τά λάθη τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ Κάουτσκι χτυποῦν στά μάτια. Γιά τόν ἱμπεριαλισμό εἶναι χαρακτηριστικό ἴσα-ἴσα ὄχι τό βιομηχανικό, μά τό χρηματιστικό κεφάλαιο. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι στή Γαλλία ἡ ἐξαιρετικά γοργή ἀνάπτυξη τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, μέ παράλληλη ἐξασθένιση τοῦ βιομηχανικοῦ, προκάλεσε ἀπό τή δεκαετία 1880- 1890 καί δῶ τήν ἐξαιρετική ὀξυνση τῆς (ἀποικια- κῆς) πολιτικῆς τῶν προσαρτήσεων. Γιά τόν ἱμπεριαλισμό εἶναι χαρακτηριστική ἡ τάση ἀκριβῶς γιά προσαρτήσεις ὄχι μόνο ἀγροτικῶν περιοχῶν, ἀλλά ἀκόμη καί τῶν πιό βιομηχανικῶν (οἱ γερμανικές βλέψεις στό Βέλγιο, οἱ γαλλικές στή Λωραίνη), γιατί, πρῶτο, ὁ τερματισμός τοῦ μοιράσματος τοῦ κόσμου ἀναγκάζει κατὰ τό ξαναμοῖρασμα ν' ἀπλώνονται τά χέρια σέ κάθε λογῆς ἐδάφη. Δεύτερο, τό οὐσιαστικό γιά τόν ἱμπεριαλισμό εἶναι ὁ ἀνταγωνισμός μερικῶν μεγάλων Δυνάμεων πού τείνουν πρὸς τήν ἡγεμονία, δηλ. πρὸς τό ἄρπαγμα ἐδαφῶν ὄχι τόσο ἄμεσα γιά τόν ἑαυτό τους, ὅσο γιά τήν ἐξασθένιση τοῦ ἀντιπάλου καί τήν ὑπόσκαψη τῆς ἡγεμονίας του (γιά τή Γερμανία τό Βέλγιο ἔχει ἰδιαίτερη σπουδαιότητα, σάν σημεῖο στήριξης ἐνάντια στήν Ἀγγλία, γιά τήν Ἀγγλία ἡ Βαγδάτη, σά σημεῖο στήριξης ἐνάντια στή Γερμανία κτλ.).

Ὁ Κάουτσκι ἀναφέρεται ἰδιαίτερα — καί ἐπανειλημμένα — στούς ἄγγλους, πού ἔχουν δῆθεν καθορίσει τήν καθαρά πολιτική σημασία τῆς λέξης ἱμπεριαλισμός μέ τήν ἔννοια πού τῆς δίνει ὁ Κάουτσκι. Ἀς πάρουμε τόν ἄγγλο Χόμπσον· στό ἔργο του «Ὁ ἱμπεριαλισμός», πού ἐκδόθηκε τό 1902, διαβάζουμε:

«Ὁ νέος ἱμπεριαλισμός διαφέρει ἀπό τόν παλιό, πρῶτο, μέ τό ὅτι στή θέση τῶν τάσεων μιᾶς ἀναπτυσσόμενης αὐτοκρατορίας βάζει τή θεωρία καί τήν πράξη τῶν ἀνταγωνιζόμενων αὐτοκρατοριῶν, πού ἡ καθεμιά τους καθοδηγεῖται ἀπό τούς ἴδιους πόθους τῆς πολιτικῆς ἐπέκτασης καί τοῦ ἐμπορικοῦ ὀφέλους· δεύτερο, μέ τήν ἐπικράτηση πάνω στά ἐμπορικά

συμφέροντα τῶν χρηματιστικῶν συμφερόντων ἢ τῶν συμφερόντων πού σχετίζονται μέ τήν τοποθέτηση κεφαλαίων»*.

Βλέπουμε ὅτι ὁ Κάουτσκι οὐσιαστικά δέν ἔχει καθόλου δίκιο, ὅταν ἀναφέρεται στούς ἄγγλους γενικά (θά μπορούσε νά ἀναφερθεῖ τό πολύ στούς χυδαίους ἄγγλους ἱμπεριαλιστές ἢ τούς ἀνοιχτούς ἀπολογητές τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ). Βλέπουμε ὅτι ὁ Κάουτσκι, πού ἰσχυρίζεται ὅτι ἐξακολουθεῖ νά ὑπερασπίζει τό μαρξισμό, στήν πραγματικότητα κάνει ἓνα βῆμα πρός τά πίσω σέ σύγκριση μέ τόν σοσιαλφιλελεύθερο Χόμπσον, πού ἐκτιμᾷει πιό σωστά τίς δυό «ἱστορικά συγκεκριμένες» (ὁ Κάουτσκι μέ τόν ὀρισμό του κοροϊδεύει ἀκριβῶς τό ἱστορικά συγκεκριμένο!) ιδιότητες τοῦ σύγχρονου ἱμπεριαλισμοῦ: 1) τόν ἀνταγωνισμό μερικῶν ἱμπεριαλισμῶν καί 2) τήν ὑπεροχή τοῦ χρηματιστή ἀπέναντι στόν ἔμπορο. "Ὅταν ὅμως γίνεται λόγος κυρίως γιά τό ὅτι μιά βιομηχανική χώρα προσάρτησε μιά ἀγροτική, τότε τονίζεται ὁ κυρίαρχος ρόλος τοῦ ἐμπορίου.

Ὁ ὀρισμός τοῦ Κάουτσκι δέν εἶναι μόνο λαθεμένος καί μή μαρξιστικός. Χρησιμεύει σάν βάση ἑνός ὁλόκληρου συστήματος ἀπόψεων, πού ξεκόβουν σέ ὅλη τή γραμμή καί μέ τή μαρξιστική θεωρία καί μέ τή μαρξιστική πράξη. Γιά τό ζήτημα ὅμως αὐτό θά μιλήσουμε παρακάτω. Δέν εἶναι καθόλου σοβαρή ἡ συζήτηση πού προκάλεσε ὁ Κάουτσκι γύρω ἀπό λέξεις: ἂν πρέπει νά ὀνομαστεῖ ἡ νεότερη βαθμίδα τοῦ καπιταλισμοῦ ἱμπεριαλισμός ἢ βαθμίδα τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου. Ὀνομάστε την ὅπως θέλετε, τό ἴδιο κάνει. Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος βρίσκεται στό ὅτι ὁ Κάουτσκι ἀποσπάει τήν πολιτική τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἀπό τήν οἰκονομία του, λέγοντας ὅτι οἱ προσαρτήσεις εἶναι ἡ πολιτική «τῆν ὁποία προτιμᾷ» τό χρηματιστικό κεφάλαιο καί ἀντιπαραθέτοντας σ' αὐτή μιά ἄλλη πιθανή δῆθεν ἀστική πολιτική πάνω στήν ἴδια βάση τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου. Βγαίνει ἔτσι ὅτι τά μονοπώλια στήν οἰκονομία μποροῦν νά συνυπάρχουν μέ ἓνα ὄχι μονοπωλιακό, ὄχι βίαιο, ὄχι ἀρπακτικό τρόπο δράσης στήν πολιτική. Βγαίνει ἔτσι ὅτι τό ἐδαφικό μοίρασμα τῆς γῆς, πού τελείωσε ἀκριβῶς στήν ἐποχή τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου καί πού ἀποτελεῖ τή βάση τῆς ἰδιομορφίας τῶν σημερινῶν μορφῶν ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα στά μεγαλύτερα καπιταλιστικά κράτη, μπορεῖ νά συνυπάρχει μέ μιά μή ἱμπεριαλιστική πολιτική. Σάν ἀποτέλεσμα ἔχουμε συγκάλυψη καί ἀμβλυνση τῶν πιό θεμελιακῶν ἀντιθέσεων τῆς νεότερης

* Hobson. «Imperialism», L., 1902, p. 324.

βαθμίδας του καπιταλισμού, αντί ξεσκέπασμα του βάθους αυτών των αντιθέσεων, σάν αποτέλεσμα έχουμε έναν αστικό ρεφορμισμό αντί μαρξισμό.

‘Ο Κάουτσκι φιλονικεί μέ τό γερμανό άπολογητή του ιμπεριαλισμού καί τών προσαρτήσεών, Κοϋνοφ, πού κρίνει χοντροκομμένα καί κυνικά: ο ιμπεριαλισμός είναι ο σύγχρονος καπιταλισμός, ή ανάπτυξη του καπιταλισμού είναι άναπόφευκτη καί προοδευτική, επομένως ο ιμπεριαλισμός είναι προοδευτικός, επομένως πρέπει νά φερνόμαστε μέ δουλοπρέπεια άπέναντι στον ιμπεριαλισμό καί νά τον δοξολογούμε! Κάτι σάν τή γελοιογραφία πού ζωγράφισαν οί ναρόντικοι ένάντια στους ρώσους μαρξιστές τό 1894-1895: άφού οί μαρξιστές — έλεγαν οί ναρόντικοι, — θεωρούν τον καπιταλισμό στή Ρωσία άναπόφευκτο καί προοδευτικό, τότε θά πρέπει ν’ άνοίξουν ταβέρνες καί νά καταπιαστούν μέ τή διάδοση του καπιταλισμού. ‘Ο Κάουτσκι προβάλλει στον Κοϋνοφ τήν αντίρηση: όχι, ο ιμπεριαλισμός δέν είναι ο σύγχρονος καπιταλισμός, μά μονάχα μιά άπό τίς μορφές τής πολιτικής του σύγχρονου καπιταλισμού, κι ‘εμείς μπορούμε καί πρέπει νά παλεύουμε ένάντια σ’ αυτή τήν πολιτική, νά παλεύουμε ένάντια στον ιμπεριαλισμό, ένάντια στίς προσαρτήσεις κτλ.

‘Η αντίρηση φαίνεται άπόλυτα εύλογη, στήν πράξη όμως ισοδυναμεί μέ τό πιο έκλεπτυσμένο, μέ τό πιο συγκαλυμμένο, (καί γι αυτό πιο επικίνδυνο) κήρυγμα συμφιλίωσης μέ τον ιμπεριαλισμό, γιατί ή «πάλη» ένάντια στήν πολιτική των τράστ καί των τραπεζών, πού δέν θίγει τίς βάσεις τής οίκονομίας των τράστ καί των τραπεζών, καταλήγει στον αστικό ρεφορμισμό καί στον πασιφισμό, σέ εύσεβείς καί άθώους πόθους. Νά άποσιωπάς τίς ύπάρχουσες αντιθέσεις, νά ξεχνάς τίς πιο σπουδαίες άπ’ αυτές, αντί νά ξεσκεπάσεις όλο τό βάθος των αντιθέσεων — νά ή θεωρία του Κάουτσκι, πού δέν έχει τίποτε τό κοινό μέ τό μαρξισμό. Καί είναι ευνόητο ότι μιά τέτια «θεωρία» χρησιμεύει άπλώς γιά τήν υπεράσπιση τής ιδέας τής ενότητας μέ τους Κοϋνοφ!

«‘Από καθαρά οίκονομική άποψη — γράφει ο Κάουτσκι — δέν άποκλείεται ο καπιταλισμός νά περάσει άκόμη μιά νέα φάση: τή φάση τής μεταφοράς τής πολιτικής των καρτέλ στήν έξωτερική πολιτική, τή φάση του ούλτραϊμπεριαλισμού»*,

* «Die Neue Zeit», 1914, 2 (τόμ. 32ος), σελ. 921, τής 11 του Σεπτέμβρη 1914. Πρβλ. καί 1915, 2, σελ. 107 κ.έ.

δηλαδή του υπεριμπεριαλισμού, της συνένωσης των ιμπεριαλισμών όλου του κόσμου και όχι της πάλης ανάμεσά τους, τη φάση του σταματήματος των πολέμων στις συνθήκες του καπιταλισμού, τη φάση της «από κοινού εκμετάλλευσης του κόσμου από το διεθνικά-ένωμένο χρηματιστικό κεφάλαιο»*.

Σ' αυτή τη «θεωρία του υπεριμπεριαλισμού» θά χρειαστεί να σταθοῦμε παρακάτω, για να δείξουμε λεπτομερειακά ὡς ποιοῦ βαθμό ἡ θεωρία αὐτή ξεκόβει κατηγορηματικά καὶ ἀμετάκλητα ἀπὸ τὸ μαρξισμό. Ἐδῶ ὅμως πρέπει, σύμφωνα μὲ τὸ γενικὸ σχέδιο τούτης τῆς μελέτης, νὰ ρίξουμε μιὰ ματιά πάνω στὰ ἀκριβῆ οἰκονομικά στοιχεῖα πού σχετίζονται μ' αὐτὸ τὸ ζήτημα. Εἶναι πιθανὸς «ἀπὸ καθαρὰ οἰκονομικὴ ἄποψη» ὁ «υπεριμπεριαλισμός» ἢ πρόκειται γιὰ ὑπερανοησία;

Ἄν, λέγοντας καθαρὰ οἰκονομικὴ ἄποψη, ἐννοοῦμε μιὰ «καθαρὰ» ἀφηρημένη ἐννοια, τότε ὅλα ὅσα μποροῦμε νὰ ποῦμε καταλήγουν στὴ θέση: ἡ ἀνάπτυξη ὁδηγεῖ πρὸς τὰ μονοπώλια, συνεπῶς πρὸς ἓνα παγκόσμιον μονοπώλιο, πρὸς ἓνα παγκόσμιον τράστ. Αὐτὸ εἶναι ἀναμφισβήτητο, μὰ καὶ ἀπόλυτα χωρὶς κανένα περιεχόμενο, ὅπως ἡ διαβεβαίωση ὅτι ἡ «ἀνάπτυξη ὁδηγεῖ» πρὸς τὴν παραγωγή τῶν εἰδῶν διατροφῆς μέσα σὲ ἐπιστημονικὰ ἐργαστήρια. Μὲ τὴν ἐννοια αὐτὴ ἡ «θεωρία» τοῦ υπεριμπεριαλισμοῦ εἶναι ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἀνοησία, ὅπως θὰ ἦταν ἡ «θεωρία τῆς ὑπεργεωργίας».

Ἄν ὅμως μιλάμε γιὰ τίς «καθαρὰ οἰκονομικές» συνθήκες τῆς ἐποχῆς τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, σάν μιᾶς ἱστορικῆς συγκεκριμένης ἐποχῆς πού ἀνάγεται στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα, τότε ἡ καλῦτερη ἀπάντηση στίς νεκρές ἀφαιρέσεις τοῦ «υπεριμπεριαλισμοῦ» (πού ἐξυπηρετοῦν ἀποκλειστικά ἓναν ὑπεραντιδραστικὸ σκοπὸ: ν' ἀποσπάσουν τὴν προσοχὴ ἀπὸ τὸ βάθος τῶν ἀντιθέσεων πού ὑπάρχουν) εἶναι ν' ἀντιπαραθέσουμε σ' αὐτές τὴ συγκεκριμένη οἰκονομικὴ πραγματικότητα τῆς σύγχρονης παγκόσμιας οἰκονομίας. Οἱ χωρὶς περιεχόμενο φλυαρίες τοῦ Κάουτσκι γιὰ τὸν υπεριμπεριαλισμὸ ἐνθαρρύνουν, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, τὴ βαθιὰ λαθεμένη σκέψη, πού χύνει νερό στό μύλο τῶν ἀπολογητῶν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, τὴ σκέψη ὅτι τάχα ἡ κυριαρχία τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου ἐξασθενίζει τὴν ἀνισομετρία καὶ τίς ἀντιθέσεις μέσα στὴν παγκόσμια οἰκονομία, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα τίς δυναμώνει¹⁵⁴.

Στὸ βιβλιαράκι του: «Εἰσαγωγή στὴν παγκόσμια οἰκονο-

* «Die Neue Zeit», 1915, 1, σελ. 144, τῆς 30 τοῦ Ἀπρίλη 1915.

μία»* ό Ρ. Κάλβερ έκανε μιά προσπάθεια νά συνοψίσει τά κυριότερα καθαρά οίκονομικά στοιχεΐα, πού έπιτρέπουν νά σχηματίσει κανείς μιά συγκεκριμένη αντίληψη γιά τίς άμοιβαΐ-ες σχέσεις μέσα στην παγκόσμια οίκονομία στό μεταίχμιο του 19ου καί του 20ου αιώνα. Ό Ρ. Κάλβερ χωρίζει όλο τόν κόσμο σέ 5 «κύριες οίκονομικές περιοχές»: 1) τή μεσευρωπαϊκή (όλη ή Ευρώπη εκτός από τή Ρωσία καί τήν Άγγλία)· 2) τή βρετανική· 3) τή ρωσική· 4) τήν άνατολική άσιατική καί 5) τήν άμερικανική, συμπεριλαμβάινοντας τίς άποικίες στίς «περιοχές» τών κρατών, στά όποΐα ανήκουν καί «άφήνοντας κατά μέρος» μερικές χώρες, πού δέν έχουν κατανεμηθεΐ στίς περιοχές, όπως λογουχάρη τήν Περσία, τό Άφγανιστάν καί τήν Άραβία στην Άσία, τό Μαρόκο καί τήν Άβησσυνία στην Άφρική κτλ.

Νά σέ περιληπτική μορφή τά οίκονομικά στοιχεΐα πού αναφέρει γιά τίς περιοχές αυτές:

	Έ - Π λ η - κ τ α - θ υ - σ η σ μ ό ς		Σ υ γ κ ο ι - ν ω ν ί ε ς		Έ μ - π ό - ρ ι ο	Β ι ο μ η χ α ν ί α ε ξ ό ρ υ ξ η		
	έκατ. τετραγ. χιλιόμετρα	(έκατομ.)	σιδηρόδρομοι (χιλιάδες χιλιομ.)	έμπορ. στόλος (έκατομ. τόννοι)	(είσαγωγές καί εξαγωγές μαζί) (δισεκατομ. μάρκα)	κάρβουνο (έκατομ. τόννοι)	χυτοσίδηρος	άριθμός άδραχτιών της βαμβακούργιας (σέ έκατομ.)
1) μεσευρωπαϊκή...	27,6	388	204	8	41	251	15	26
	** (23,6)	(146)						
2) βρετανική	28,9	398	140	11	25	249	9	51
	** (28,6)	(355)						
3) ρωσική	22	131	63	1	3	16	3	7
4) άνατ. άσιατική .	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5) άμερικανική ...	30	148	379	6	14	245	14	19

Βλέπουμε έδω τρεις περιοχές μέ ύψηλά άναπτυγμένο καπιταλισμό (ίσχυρή άνάπτυξη καί τών συγκοινωνιών, καί του έμπορίου, καί της βιομηχανίας): τή μεσευρωπαϊκή, τή βρετανική

* R. Calwer. «Einführung in die Weltwirtschaft». Brl., 1906.

** Μέσα στίς παρενθέσεις είναι ή έκταση κι'ό πληθυσμός τών άποικιών.

κή καί τήν ἀμερικανική. Ἀνάμεσα σ' αὐτές βλέπουμε τρία κυρίαρχα στόν κόσμο κράτη: Γερμανία, Ἀγγλία, Ἐνωμένες Πολιτεῖες. Ὁ ἱμπεριαλιστικός ἀνταγωνισμός τους καί ἡ πάλι ἀνάμεσά τους ἔχουν ἐξαιρετικά ὀξυνθεῖ, γιατί ἡ Γερμανία ἔχει μιᾶ ἀσήμαντη περιοχή καί λίγες ἀποικίες. Ἡ δημιουργία τῆς «Μεσευρώπης» εἶναι ἀκόμη ἔργο τοῦ μέλλοντος καί γεννιέται μέ ἀπεγνωσμένο ἀγώνα. Γιά τήν ὥρα γνώρισμα ὅλης τῆς Εὐρώπης εἶναι τό πολιτικό κομμάτιασμα. Ἀντίθετα, στή βρετανική καί στήν ἀμερικανική περιοχή εἶναι πολύ ὑψηλή ἡ πολιτική συγκέντρωση, ὅμως εἶναι τεράστια ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στίς ἀπέραντες ἀποικίες τῆς πρώτης καί τίς ἀσήμαντες τῆς δεύτερης. Στίς ἀποικίες ὁ καπιταλισμός μόλις ἀρχίζει ν' ἀναπτύσσεται. Ὁ ἀγώνας γιά τή Νότια Ἀμερική ὀλοένα καί ὀξύνεται.

Δυό περιοχές μέ ἀσθενικά ἀναπτυγμένο τόν καπιταλισμό εἶναι ἡ ρωσική καί ἡ ἀνατολική ἀσιατική. Στήν πρώτη ἡ πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι ἐξαιρετικά μικρή, στή δεύτερη ἐξαιρετικά μεγάλη. Στήν πρώτη ἡ πολιτική συγκέντρωση εἶναι μεγάλη, στή δεύτερη λείπει. Τήν Κίνα μόλις τώρα ἄρχισαν νά τή μοιράζουν καί ὁ ἀγώνας γι' αὐτήν ἀνάμεσα στήν Ἰαπωνία, τίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες κτλ. ὀξύνεται ὅλο καί περισσότερο.

Παραβάλλετε αὐτή τήν πραγματικότητα—τήν τεράστια ποικιλομορφία τῶν οἰκονομικῶν καί πολιτικῶν συνθηκῶν, τήν ἄκρα δυσαναλογία στήν ταχύτητα ἀνάπτυξης τῶν διαφόρων χωρῶν κτλ., τή λυσσαλέα πάλι ἀνάμεσα στά ἱμπεριαλιστικά κράτη — μέ τό ἀνόητο παραμυθάκι τοῦ Κάουτσκι γιά τόν «εἰρηνικό» ὑπεριμπεριαλισμό. Μήπως αὐτό δέν εἶναι μιᾶ ἀντιδραστική προσπάθεια τρομαγμένου μικροαστοῦ νά κρυφτεῖ ἀπό τή σκληρή πραγματικότητα; Μήπως τά διεθνῆ καρτέλ, πού ὁ Κάουτσκι τά βλέπει σάν ἔμβρυα τοῦ «ὑπεριμπεριαλισμοῦ» (ὅπως ἡ παραγωγή δισκίων στά ἐπιστημονικά ἐργαστήρια «μπορεῖ» νά ἀνακηρυχθεῖ ἔμβρυο τῆς ὑπεργεωργίας), δέν μᾶς προσφέρουν ἕνα παράδειγμα γιά τό μοίρασμα καί τό ξαναμοίρασμα τοῦ κόσμου, γιά τό πέρασμα ἀπό τό εἰρηνικό μοίρασμα στό μή εἰρηνικό καί ἀντίστροφα; Μήπως τό χρηματιστικό κεφάλαιο τῆς Ἀμερικῆς καί ἄλλων χωρῶν πού μοίρασε εἰρηνικά ὅλο τόν κόσμο, μέ τή συμμετοχή τῆς Γερμανίας λ.χ. στό διεθνές συνδικάτο τῶν σιδηροτροχιῶν ἢ στό διεθνές τράστ τῆς ἐμπορικῆς ναυσιπλοΐας, δέν ξαναμοιράζει τώρα τόν κόσμο μέ βάση τοῦς νέους συσχετισμούς τῶν δυνάμεων, πού μεταβάλλονται μέ τρόπο ὀλωσδιόλου μή εἰρηνικό;

Τό χρηματιστικό κεφάλαιο καί τά τράστ δέν ἀδυνατίζουν, μά

δυναμώνουν τὶς διαφορὲς στὴν ταχύτητα μέ τὴν ὁποία ἀναπτύσσονται τὰ διάφορα τμήματα τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας. Καί μιά καί ἄλλαξαν οἱ συσχετισμοὶ τῶν δυνάμεων, τότε ποῦ βρίσκεται ἡ δυνατότητα στίς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ νά λυθοῦν διαφορετικά οἱ ἀντιθέσεις, ἂν ὄχι μέ τὴ βία; Ἐξαιρετικά ἀκριβολογημένα στοιχεῖα γιά τὴ διαφορά στὴν ταχύτητα ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ καί τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου σ' ὅλη τὴν παγκόσμια οἰκονομία ἔχουμε στὴ στατιστικὴ τῶν σιδηροδρόμων*. Νά πῶς ἄλλαξε στὴ διάρκεια τῶν τελευταίων δεκαετιῶν τῆς ἱμπεριαλιστικῆς ἀνάπτυξης τὸ μήκος τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν:

Σιδηροδρομικὲς γραμμὲς (σὲ χιλιάδες χιλιόμετρα)			
	1890	1913	+
Εὐρώπη	224	346	+122
Ἑνωμένες Πολιτεῖς Ἀμερικῆς	268	411	+143
Ὅλες οἱ ἀποικίες	82	210	+128
Ἀνεξάρτητα καὶ μισο- ἀνεξάρτητα κράτη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς	43	137	+ 94
	125	347	+222
Σύνολο	617	1104	

Ἡ γρηγορότερη συνεπῶς ἀνάπτυξη τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν σημειώθηκε στίς ἀποικίες καί στὰ ἀνεξάρτητα (καί μισοανεξάρτητα) κράτη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Εἶναι γνωστό ὅτι τὸ χρηματιστικὸ κεφάλαιο τῶν 4-5 μεγαλύτερων καπιταλιστικῶν κρατῶν βασιλεύει καί διαφεντεύει ἐδῶ ἀπόλυτα. Διακόσιες χιλιάδες χιλιόμετρα νέες σιδηροδρομικὲς γραμμὲς στίς ἀποικίες καί στίς ἄλλες χῶρες τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς σημαίνουν πάνω ἀπὸ 40 δισεκατομμύρια μάρκα νέες τοποθετήσεις κεφαλαίων μέ ἐξαιρετικά ἐπωφελεῖς ὁρους, μέ ἐξαιρετικὲς ἐγγυήσεις ἀποδοτικότητας, μ' ἐπικερδεῖς παραγγελίες γιά τὰ χαλυβουργεῖα κτλ. κ.ο.κ.

Πιὸ γρήγορα ἀπ' ὅλα ἀναπτύσσεται ὁ καπιταλισμὸς στίς

* Stat. Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1915· Archiv für Eisenbahnwesen, 1892 (Στατιστικὴ Ἑπετηρίδα τοῦ Γερμανικοῦ κράτους, 1915. Ἀρχεῖο τῶν σιδηροδρόμων, 1892. Ἡ Σύντ.). Γιά τὸ 1890 χρειάστηκε νά ὑπολογίσουμε κατὰ προσέγγιση τὶς μικρὲς λεπτομέρειες σχετικὰ μέ τὴν κατανομή τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν ἀνάμεσα στίς ἀποικίες τῶν διαφόρων χωρῶν¹⁵⁵.

ἀποικίες καί στίς ὑπερπόντιες χῶρες. Ἀνάμεσα σ' αὐτές ἐμφανίζονται νέες ἱμπεριαλιστικές δυνάμεις (Ἰαπωνία). Ὁ ἀγῶνας τῶν παγκόσμιων ἱμπεριαλισμῶν ὀξύνεται. Αὐξάνει ὁ φόρος ὑποτελείας πού εἰσπράττει τό χρηματιστικό κεφάλαιο ἀπό τίς ἐξαιρετικά ἐπικερδεῖς ἐπιχειρήσεις τῶν ἀποικιῶν καί τῶν ὑπερπόντιων χωρῶν. Στό μοίρασμα αὐτῆς τῆς «λείας» μιᾶ ἐξαιρετικά μεγάλη μερίδα πέφτει στά χέρια τῶν χωρῶν, πού δέν κατέχουν πάντοτε τήν πρώτη θέση στήν ταχύτητα ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Τό μήκος τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν στίς μεγαλύτερες Δυνάμεις, παρμένες μαζί μέ τίς ἀποικίες τους, ἦταν:

	(χιλιάδες χιλιόμετρα)		
	1890	1913	
Ἐνωμένες Πολιτεῖες	268	413	+145
Βρετανική Αὐτοκρατορία	107	208	+101
Ρωσία	32	78	+ 46
Γερμανία	43	68	+ 25
Γαλλία	41	63	+ 22
Συνολικά οἱ 5 Δυνάμεις	491	830	+339

Ἔτσι, τά 80% περίπου ὅλων τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν εἶναι συγκεντρωμένα στίς 5 μεγαλύτερες Δυνάμεις. Ἀσύγκριτα ὅμως πῶς σημαντική εἶναι ἡ συγκέντρωση τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῶν τῶν γραμμῶν, ἡ συγκέντρωση τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, γιατί στούς ἄγγλους καί γάλλους λ.χ. ἑκατομμυριούχους ἀνήκει τεράστιος ἀριθμός μετοχῶν καί ὁμολογιῶν τῶν ἀμερικανικῶν, τῶν ρωσικῶν καί ἄλλων σιδηροδρόμων.

Χάρη στίς ἀποικίες τῆς ἡ Ἀγγλία αὐξήσε τό «δικό της» σιδηροδρομικό δίκτυ κατά 100 χιλιάδες χιλιόμετρα, δηλ. τέσσερις φορές περισσότερο ἀπό τή Γερμανία. Στό μεταξύ εἶναι πασίγνωστο ὅτι ἡ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς Γερμανίας στό διάστημα αὐτό, καί ἰδιαίτερα ἡ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς πετροκάρβουνου καί σίδηρου, ἦταν ἀσύγκριτα γοργότερη ἀπό τήν ἀνάπτυξη τῆς Ἀγγλίας, χωρίς νά μιλάμε πιά γιά τή Γαλλία καί τή Ρωσία. Τό 1892 ἡ Γερμανία παρήγαγε 4,9 ἑκατομμύρια τόννους χυτοσίδηρο, ἔναντι 6,8 τῆς Ἀγγλίας, ἐνῶ τό 1912 ἡ Γερμανία παρήγαγε ἤδη 17,6 ἔναντι 9,0, δηλαδή εἶχε τεράστια ὑπεροχή ἀπέναντι στήν Ἀγγλία! * Καί γεννιέται τό

* Πρβλ. ἐπίσης Edgar Crammond. «The Economic Relations of the British and German Empires» στό «Journal of the Royal Statistical Society», 1914, July, pp. 777 ss. (Ἐντγκαρ Κράμμοντ. «Οἱ οἰκονομικές σχέσεις ἀνάμεσα στή βρετανική καί στή γερμανική αὐτοκρατορία» στό «Περιοδικό τῆς βασιλικῆς στατιστικῆς ἐταιρίας», 1914, Ἰούλης, σελ. 777 κ.έ. Ἡ Σύντ.).

ἔρώτημα: στά πλαίσια τοῦ καπιταλισμοῦ ποιο ἄλλο μέσο μπορεῖ νά ὑπάρχει, ἐκτός ἀπό τόν πόλεμο γιά τήν ἐξαλείψη τῆς ἀναντιστοιχίας ἀνάμεσα στήν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί τή συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου, ἀπό τή μιά μεριά, καί στό μοίρασμα τῶν ἀποικιῶν καί τῶν «σφαιρῶν ἐπιροῆς» τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου ἀπό τήν ἄλλη;

VIII. Ο ΠΑΡΑΣΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΑΠΙΣΜΑ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΥ

Τώρα πρέπει νά σταθοῦμε ἀκόμη σέ μιά πολύ σπουδαία πλευρά τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ἡ ὁποία πολύ συχνά στίς περισσότερες συζητήσεις πού γίνονται πάνω σ' αὐτό τό θέμα δέν προσέχεται ὅσο χρειάζεται. Μιά ἀπό τίς ἐλλείψεις τοῦ μαρξιστῆ Χίλφερντινγκ εἶναι ὅτι ἔκανε ἐδῶ ἓνα βῆμα πρός τά πίσω σέ σύγκριση μέ τόν μὴ μαρξιστῆ Χόμπσον. Μιλᾶμε γιά τόν παρασιτισμό πού ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Ὅπως εἶδαμε, ἡ πιό σημαντική οἰκονομική βάση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ εἶναι τό μονοπώλιο. Τό μονοπώλιο αὐτό εἶναι καπιταλιστικό, δηλ. ἀναπτύχθηκε μέσα ἀπό τόν καπιταλισμό καί βρίσκεται μέσα στίς γενικές συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ, τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, τοῦ συναγωνισμοῦ, σέ μόνιμη καί ἀδιέξοδη ἀντίθεση μ' αὐτές τίς γενικές συνθήκες. Παρόλα ὅμως αὐτά καί τό καπιταλιστικό μονοπώλιο, ὅπως καί κάθε μονοπώλιο, γεννάει ἀναπόφευκτα τήν τάση πρός τή στασιμότητα καί τό σάπισμα. Στό βαθμό πού καθορίζονται, ἔστω καί προσωρινά, μονοπωλιακές τιμές, στὸν ἴδιο βαθμό ἐξαφανίζονται ὡς ἓνα ὀρισμένο σημεῖο τά κίνητρα γιά τήν τεχνική καί συνεπῶς καί γιά κάθε ἄλλη πρόοδο καί κίνηση πρός τά μπρός· στὸν ἴδιο βαθμό παρουσιάζεται σέ συνέχεια καί ἡ οἰκονομική δυνατότητα νά συγκρατηθεῖ τεχνητὰ ἡ τεχνική πρόοδος. Παράδειγμα: στήν Ἀμερική κάποιος Ὁουενς ἐφεῦρε μιά μηχανή γιά μπουκάλια, πού φέρνει ἐπανάσταση στήν κατασκευὴ μπουκαλιῶν. Τό γερμανικό καρτέλ τῶν ἐργοστασιαρχῶν μπουκαλιῶν ἀγοράζει τά διπλώματα εὐρεσιτεχνίας τοῦ Ὁουενς, τά βάζει στό χρονοντούλαπο καί ἐμποδίζει τή χρησιμοποίησή τους. Φυσικά στίς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ τό μονοπώλιο δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐξαλείψει ἐντελῶς καί γιά πάρα πολύ καιρό τό συναγωνισμό ἀπό τήν παγκόσμια ἀγορά (σ' αὐτό, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, βρίσκεται μιά ἀπό τίς αἰτίες τοῦ παραλογισμοῦ τῆς θεωρίας τοῦ ὑπεριμπεριαλισμοῦ). Φυσικά ἡ δυνατότητα νά ἐλαττωθοῦν τά ἐξοδα παραγωγῆς καί νά αὐξηθοῦν τά κέρδη μέ τήν εἰσαγωγή τεχνικῶν

βελτιώσεων δρᾶ πρὸς ὄφελος τῶν μεταβολῶν. Ἡ τάση ὁμῶς πρὸς τὴ στασιμότητα καὶ τὸ σάπισμα, πού χαρακτηρίζει τὸ μονοπώλιο, ἐξακολουθεῖ μὲ τὴ σειρά της νά δρᾶ, καί σέ διάφορους κλάδους τῆς βιομηχανίας, σέ διάφορες χῶρες ἀποκτᾶ γιά ὀρισμένα χρονικά διαστήματα ὑπεροχή.

Ἡ μονοπωλιακή κατοχή πάρα πολύ ἐκτεταμένων, πλούσιων ἢ εὐνοϊκά κατανεμημένων ἀποικιῶν δρᾶ πρὸς τὴν ἴδια ἀκριβῶς κατεύθυνση.

Παρακάτω. Ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι μιά τεράστια συσσώρευση χρηματικοῦ κεφαλαίου στά χέρια λίγων χωρῶν, πού, ὅπως εἶδαμε, φτάνει τὰ 100-150 δισεκατομμύρια φράγκα σέ χρεόγραφα. Ἀπό δῶ πηγάζει ἡ ἀσυνήθιστη αὐξηση τῆς τάξης ἥ, πιό σωστᾶ, τοῦ στρώματος τῶν εἰσοδηματιῶν, δηλαδή τῶν προσώπων πού ζοῦν μὲ τὸ «κόψιμο κουπονιῶν», τῶν προσώπων πού εἶναι τελείως ξεκομμένα ἀπὸ τὴ συμμετοχή σέ ὁποιαδήποτε ἐπιχείρηση, τῶν προσώπων πού ἐπάγγελμά τους εἶναι ἡ τεμπελιά. Ἡ ἐξαγωγή κεφαλαίου, πού εἶναι μιά ἀπὸ τίς πιό οὐσιαστικές οἰκονομικές βάσεις τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, δυναμώνει ἀκόμη περισσότερο αὐτὴ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀπόσπασή τοῦ στρώματος τῶν εἰσοδηματιῶν ἀπὸ τὴν παραγωγή, βάζει τὴ σφραγίδα τοῦ παρασιτισμοῦ σ' ὅλη τὴ χώρα πού ζεῖ μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς δουλιᾶς μερικῶν ὑπερπόντιων χωρῶν καὶ ἀποικιῶν.

«Τὸ 1893—γράφει ὁ Χόμπσον—τὸ βρετανικὸ κεφάλαιο πού ἦταν τοποθετημένο στό ἐξωτερικὸ ἀποτελοῦσε τὰ 15% περίπου τοῦ συνολικοῦ πλούτου τοῦ Ἑνωμένου Βασιλείου»*. Ὑπενθυμίζουμε ὅτι τὸ 1915 τὸ κεφάλαιο αὐτὸ αὐξήθηκε 2½ σχεδόν φορές. «Ὁ ἐπιθετικὸς ἱμπεριαλισμός—διαβάζουμε παρακάτω στὸν Χόμπσον—πού στοιχίζει τόσο ἀκριβὰ στοὺς φορολογούμενους καὶ ἔχει τόσο μικρὴ σημασία γιὰ τὸ βιομήχανο καὶ τὸν ἔμπορο... εἶναι πηγὴ μεγάλων κερδῶν γιὰ τὸν καπιταλιστὴ πού γυρεύει νά τοποθετήσῃ τὰ κεφάλαιά του»... (στὴν ἀγγλικὴ γλώσσα ἡ ἔννοια αὐτὴ ἐκφράζεται μὲ μιά λέξη: «ἰνβέστορ»—αὐτὸς πού «τοποθετεῖ» κεφάλαια, ὁ εἰσοδηματίας)... «Ὁλόκληρο τὸ ἐτήσιο εἰσόδημα πού ἀποκομίζει ἡ Μεγάλῃ Βρετανία ἀπὸ ὅλο τὸ ἐξωτερικὸ καὶ ἀποικιακὸ τῆς ἐμπόριο, ἀπὸ τίς εἰσαγωγές καὶ τίς ἐξαγωγές, προσδιορίζεται γιὰ τὸ 1899 ἀπὸ τὸ στατιστικὸ Γκίφφεν σέ 18 ἑκατομμύρια λίρες στερλίνες (περίπου 170 ἑκατομμύρια ρούβλια), ὑπολογίζοντας ἓνα 2½% γιὰ ὅλες τίς

* Hobson, σελ. 59, 62.

συναλλαγές ύψους 800 εκατομμυρίων λιρῶν στερλινῶν». "Όσο μεγάλο κι' ἂν εἶναι αὐτό τό ποσό, δέν μπορεῖ νά ἐξηγήσει τόν ἐπιθετικό ἱμπεριαλισμό τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ἐκεῖνο πού τόν ἐξηγεῖ εἶναι τό ποσό τῶν 90-100 εκατομμυρίων λιρῶν στερλινῶν, πού ἀποτελοῦν τό εἰσόδημα ἀπό τό «ἐπενδυμένο» κεφάλαιο, τό εἰσόδημα τοῦ στρώματος τῶν εἰσοδηματιῶν.

Τό εἰσόδημα τῶν εἰσοδηματιῶν ξεπερνᾷ πέντε φορές τό εἰσόδημα ἀπό τό ἐξωτερικό ἐμπόριο στήν πιό «ἐμπορική» χώρα τοῦ κόσμου! Νά ἡ οὐσία τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί τοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ παρασιτισμοῦ.

Ἡ ἔννοια: «κράτος-εἰσοδηματίας» (Rentnerstaat), ἡ κράτος-τοκογλύφος, γίνεται ἔτσι κοινόχρηστη στήν οἰκονομική φιλολογία γιά τόν ἱμπεριαλισμό. Ὁ κόσμος χωρίστηκε σέ μιά χούφτα κράτη-τοκογλύφους καί σέ μιά τεράστια πλειοψηφία κράτη-ὀφειλέτες. «Ἀνάμεσα στίς ἐπενδύσεις τοῦ κεφαλαίου στό ἐξωτερικό—γράφει ὁ Σοῦλτσε-Γκέβερνιτς—στήν πρώτη θέση βρίσκονται οἱ ἐπενδύσεις πού γίνονται σέ χώρες πολιτικά ἐξαρτημένες εἴτε συμμαχικές: ἡ Ἀγγλία δίνει δάνειο στήν Αἴγυπτο, τήν Ἰαπωνία, τήν Κίνα, τή Νότια Ἀμερική. Ὁ πολεμικός της στόλος παίξει, σέ περίπτωση ἀνάγκης, τό ρόλο δικαστικοῦ κλητήρα. Ἡ πολιτική δύναμη τῆς Ἀγγλίας τήν προφυλάσσει ἀπό τήν ἀγανάκτηση τῶν ὀφειλετῶν»*. Στό ἔργο του «Τό ἐθνικοοικονομικό σύστημα τοποθέτησης κεφαλαίων στό ἐξωτερικό» ὁ Σαρτόριους φόν Βαλτερσχάουζεν παρουσιάζει σάν ὑπόδειγμα «κράτους-εἰσοδηματία» τήν Ὁλλανδία καί τονίζει ὅτι τέτια κράτη γίνονται τώρα ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία**. Ὁ Σίλντερ ἔχει τή γνώμη ὅτι πέντε βιομηχανικά κράτη εἶναι «τελείως ἀντιπροσωπευτικά κράτη-πιστωτές»: ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία, τό Βέλγιο καί ἡ Ἑλβετία. Τήν Ὁλλανδία δέν τήν συμπεριλαμβάνει ἐδῶ μόνο καί μόνο γιατί εἶναι «λίγο ἀναπτυγμένη βιομηχανικά»***. Οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες εἶναι πιστωτές μόνο ὡς πρός τήν Ἀμερική.

«Ἡ Ἀγγλία—γράφει ὁ Σοῦλτσε-Γκέβερνιτς—μετεξελίσσεται βαθμιαία ἀπό βιομηχανικό κράτος σέ κράτος-πιστωτή. Παρά τήν ἀπόλυτη αὔξηση τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς καί τῶν ἐξαγωγῶν βιομηχανικῶν προϊόντων, αὐξάνει ἡ σχετική σημασία πού ἔχουν γιά ὅλη τήν ἐθνική οἰκονομία τά ἔσοδα ἀπό

* Schulze-Gaevernitz. «Br. Imp.», σελ. 320 κ.ἄ.

** Sart. von Waltershausen. «D. Volkswirt. Syst. etc.». B., 1907, Buch IV.

*** Schilder, σελ. 393.

τούς τόκους καί τά μερίσματα, ἀπό τίς ἐκδόσεις χρεογράφων, τίς προμήθειες καί τίς κερδοσκοπίες. Κατά τή γνώμη μου, ἀκριβῶς αὐτό τό γεγονός ἀποτελεῖ τήν οἰκονομική βάση τῆς ἱμπεριαλιστικῆς ἀνόδου. Ὁ πιστωτής εἶναι πιά γερά δεμένος μέ τόν ὀφειλέτη, ἀπ' ὅ,τι ὁ πωλητής μέ τόν ἀγοραστή»*. Σχετικά μέ τή Γερμανία ὁ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Βερολίνου «Ἡ Τράπεζα» Α. Λάνσμπουργκ ἔγραφε τό 1911 στό ἄρθρο «Ἡ Γερμανία, κράτος-εἰσοδηματίας» τά παρακάτω: «Στή Γερμανία εἰρωνεύονται μέ εὐχαρίστηση τήν τάση μετατροπῆς σέ εἰσοδηματία, πού παρατηρεῖται στή Γαλλία. Παράλληλα ὅμως ξεχνοῦν ὅτι, ἂν πάρουμε ὑπόψη τήν ἀστική τάξη, οἱ συνθήκες στή Γερμανία γίνονται ὅλο καί περισσότερο ὅμοιες μέ τίς γαλλικές»**.

Τό κράτος-εἰσοδηματίας εἶναι τό κράτος τοῦ παρασιτικοῦ καπιταλισμοῦ, τοῦ καπιταλισμοῦ πού σαπίζει, κι' αὐτό τό γεγονός δέν μπορεῖ νά μήν ἔχει τήν ἀντανάκλασή του τόσο σ' ὅλες τίς κοινωνικοπολιτικές συνθήκες τῶν δοσμένων χωρῶν γενικά, ὅσο καί στά δύο βασικά ρεύματα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος εἰδικά. Γιά νά τό δείξουμε αὐτό ὅσο τό δυνατό πιά παραστατικά, θά δόσουμε τό λόγο στόν Χόμπσον, πού εἶναι ὁ πιά «ἀξιόπιστος» μάρτυρας, γιατί δέν μπορεῖ νά τόν ὑποπτευθεῖ κανεῖς ὅτι μεροληπτεῖ ὑπέρ τῆς «μαρξιστικῆς ὀρθοδοξίας», ἐνῶ, ἀπό τήν ἄλλη μεριά, εἶναι ἄγγλος καί ξέρει καλά τήν κατάσταση τῶν πραγμάτων στή χώρα, πού εἶναι ἡ πλουσιότερη καί σέ ἀποικίες καί σέ χρηματιστικό κεφάλαιο καί σέ ἱμπεριαλιστική πείρα.

Περιγράφοντας κάτω ἀπό τή ζωηρή ἐντύπωση τοῦ πολέμου τῶν ἄγγλων μέ τούς μπόερς τή σύνδεση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ μέ τά συμφέροντα τῶν «χρηματιστῶν», τήν αὔξηση τῶν κερδῶν τους ἀπό τίς παραγγελίες, τίς προμήθειες κτλ., ὁ Χόμπσον ἔγραφε: «ἐκεῖνοι πού κατευθύνουν αὐτή τήν ὀλοφάνερα παρασιτική πολιτική εἶναι οἱ καπιταλιστές. Οἱ ἴδιες ὅμως αὐτές αἰτίες ἀσκοῦν τήν ἐπίδρασή τους καί σέ εἰδικές κατηγορίες ἐργατῶν. Σέ πολλές πόλεις οἱ σπουδαιότεροι κλάδοι τῆς βιομηχανίας ἐξαρτιῶνται ἀπό τίς κυβερνητικές παραγγελίες. Ὁ ἱμπεριαλισμός τῶν κέντρων τῆς μεταλλουργικῆς καί τῆς ναυπηγικῆς βιομηχανίας ἐξαρτιέται σέ ὄχι λίγο βαθμό ἀπ' αὐτό τό γεγονός». Σύμφωνα μέ τή γνώμη τοῦ συγγραφέα, δύο εἰδῶν περιστατικά

* Schulze-Gaevernitz. «Br. Imp.», 122.

** «Die Bank», 1911, 1, σελ. 10-11.

έξασθενίζουν τή δύναμη τῶν παλιῶν αὐτοκρατοριῶν: 1) ὁ «οἰκονομικός παρασιτισμός» καί 2) ἡ συγκρότηση στρατοῦ ἀπό ἐξαρτημένους λαούς. «Τό πρῶτο εἶναι ἡ συνήθεια τοῦ οἰκονομικοῦ παρασιτισμοῦ, πού ἐξαιτίας τῆς τό κυρίαρχο κράτος χρησιμοποιεῖ τίς ἐπαρχίες του, τίς ἀποικίες καί τίς ἐξαρτημένες χώρες γιά τόν πλουτισμό τῆς ἰθύνουσας τάξης του καί γιά τήν ἐξαγορά τῶν κατώτερων τάξεών του, γιά νά παραμένουν ἡσυχες». Γιά τήν οἰκονομική δυνατότητα μιᾶς τέτιας ἐξαγοράς, μέ οποιαδήποτε μορφή κι' ἂν συντελεῖται, χρειάζονται—θά προσθέσουμε ἐμεῖς—μονοπωλιακά μεγάλα κέρδη.

Σχετικά μέ τό δεύτερο περιστατικό ὁ Χόμπσον γράφει: «Ἕνα ἀπό τά πιό περίεργα συμπτώματα τῆς τύφλωσης τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ εἶναι ἡ ξεγνοιασιά, μέ τήν ὁποία ἀκολουθοῦν αὐτό τό δρόμο ἡ Μεγάλη Βρετανία, ἡ Γαλλία καί τά ἄλλα ἱμπεριαλιστικά ἔθνη. Ἡ Μεγάλη Βρετανία τράβηξε μακρύτερα ἀπ' ὅλους. Τίς περισσότερες μάχες, μέ τίς ὁποῖες κατακτήσαμε τήν Ἰνδική μας αὐτοκρατορία, τίς ἔδωσαν τά στρατεύματά μας, πού ἀποτελοῦνταν ἀπό ἰθαγενεῖς. Στίς Ἰνδίες, ὅπως τόν τελευταῖο καιρό καί στήν Αἴγυπτο, μεγάλοι τακτικοί στρατοί βρίσκονται κάτω ἀπό τή διοίκηση βρετανῶν. Σχεδόν ὅλοι οἱ πόλεμοί μας πού συνδέονται μέ τήν καθυπόταξη τῆς Ἀφρικῆς, μέ ἐξαίρεση τοῦ νότιου τμήματός της, ἔγιναν γιά λογαριασμό μας ἀπό τούς ἰθαγενεῖς».

Ὁ Χόμπσον κάνει τήν παρακάτω οἰκονομική ἐκτίμηση σχετικά μέ τήν προοπτική τοῦ μοιράσματος τῆς Κίνας: «Τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης θά μπορούσε τότε νά πάρει τήν ὥση καί τό χαρακτήρα πού ἔχουν σήμερα ὀρισμένα μέρη αὐτῶν τῶν χωρῶν: ἡ Νότια Ἀγγλία, ἡ Ριβιέρα, τά μέρη τῆς Ἰταλίας καί τῆς Ἑλβετίας πού τά ἐπισκέπτονται περισσότερο οἱ περιηγητές καί πού κατοικοῦνται ἀπό πλούσιους, καί συγκεκριμένα: ἀπό μιά μικρή χούφτα πλούσιους ἀριστοκράτες πού εἰσπράττουν μερίσματα καί εἰσοδήματα ἀπό τήν Ἀπω Ἀνατολή, μαζί μέ μιά κάπως πιό σημαντική ὁμάδα ἀπό ἐξεπαγγέλματος ὑπαλλήλους καί ἐμπόρους καί μ' ἓνα μεγαλύτερο ἀριθμό ἀπό ὑπηρέτες καί ἐργάτες τῆς βιομηχανίας μεταφορῶν καί τῆς βιομηχανίας πού ἀσχολεῖται μέ τήν τελική κατεργασία βιομηχανικῶν προϊόντων. Οἱ κυριότεροι μάλιστα κλάδοι τῆς βιομηχανίας θά ἐξαφανίζονται καί ὁ μέγας ὄγκος τῶν προϊόντων διατροφῆς, ὁ μέγας ὄγκος τῶν ἡμικατεργασμένων προϊόντων θά εἰσρέανε, σάν φόρος ὑποτελείας ἀπό τήν Ἀσία καί τήν Ἀφρική». «Νά τί δυνατότητα ξανοίγει μπροστά

μας μιά πλατύτερη συμμαχία τῶν δυτικῶν κρατῶν, ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμοσπονδία τῶν μεγάλων Δυνάμεων: ὅχι μονάχα δὲν θὰ προωθοῦσε τὸν παγκόσμιον πολιτισμό, μὰ θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει ἓνα τεράστιον κίνδυνον δυτικοῦ παρασιτισμοῦ: τὸ ξεχώρισμα μιᾶς ὁμάδας ἀπὸ προηγμένα βιομηχανικὰ ἔθνη, πού οἱ ἀνώτερες τάξεις τους θὰ εἰσπράττουν τεράστιον φόρον ὑποτελείας ἀπὸ τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρική καὶ πού μέ τῇ βοήθειᾳ αὐτοῦ τοῦ φόρου θὰ διατηροῦν μεγάλες πειθήνιες μάζες ὑπαλλήλων καὶ ὑπηρετῶν, πού δὲν θ' ἀσχολοῦνται πιά μέ τῇ μαζικῇ παραγωγῇ ἀγροτικῶν καὶ βιομηχανικῶν προϊόντων, ἀλλὰ μέ τὴν προσωπικὴ ἐξυπηρέτησιν ἢ μέ δευτερεύουσα βιομηχανικὴ δουλιὰ κάτω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς νέας χρηματιστικῆς ἀριστοκρατίας. «Οποιοὶ εἶναι ἔτοιμοι ν' ἀπορίψουν αὐτὴ τὴ θεωρίαν» (θὰ ἔπρεπε νὰ πεῖ: προοπτικὴ) «σάν θεωρίαν πού δὲν ἀξίζει νὰ τὴν ἐξετάσει κανεὶς, ἄς μελετήσουν βαθιὰ τίς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς συνθήκας τῶν περιφερειῶν τῆς σημερινῆς Νότιας Ἀγγλίας, πού ἔχουν ἤδη περιέλθει σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν. Ἄς σκεφτοῦν πόσο τεράστια θὰ μπορούσε νὰ ἐπεκταθεῖ αὐτὸ τὸ σύστημα, ἂν ἡ Κίνα ὑποτασσόταν στὸν οἰκονομικὸ ἔλεγχον μιᾶς παρόμοιας ὁμάδας χρηματιστῶν, «ἐπενδυτῶν κεφαλαίου», πολιτικῶν καὶ ἐμποροβιομηχανικῶν ὑπαλλήλων τους, πού θὰ ἀντλοῦσαν κέρδη ἀπὸ τὴν μεγαλύτερην σὲ δυναμικότητα δεξαμενὴ πού γνώρισε ποτὲ ὁ κόσμος, μέ σκοπὸ νὰ καταναλώσουν αὐτὰ τὰ κέρδη στὴν Εὐρώπην. Φυσικὰ ἡ κατάστασις εἶναι ἐξαιρετικὰ πολὺ πλοκή, τὸ παιχνίδι τῶν παγκόσμιων Δυνάμεων πολὺ δύσκολον πορεῖ κανεὶς νὰ τὸ ὑπολογίσει, γιὰ νὰ κάνει πολὺ πιθανὴ μόνον αὐτὴ ἡ ὁποιαδήποτε ἄλλη ἐρμηνεία τοῦ μέλλοντος πρὸς μίαν κατεύθυνσιν. Οἱ ἐπιδράσεις ὅμως πού κατευθύνουν σήμερον τὸν ἱμπεριαλισμὸ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης κινοῦνται πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνσιν καί, ἂν δὲν συναντήσουν ἀντίδρασιν, ἂν δὲν τραβηχτοῦν πρὸς μιᾶν ἄλλην πλευράν, θὰ δουλεύουν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ὁλοκλήρωσιν αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ προορισμοῦ»*.

Ὁ συγγραφεὺς ἔχει ἀπόλυτον δίκιον: ἂν οἱ δυνάμεις τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ δὲν συναντοῦσαν ἀντίδρασιν, θὰ ὀδηγοῦσαν ἀκριβῶς σ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Ἡ σημασία τῶν «Ἐνωμένων Πολιτειῶν τῆς Εὐρώπης» στίς σύγχρονες, ἱμπεριαλιστικὰς, συνθήκας ἔχει ἐκτιμηθεῖ ἐδῶ σωστά. Θὰ ἔπρεπε μόνον νὰ προσθέσουμε ὅτι καὶ μέσα στὸ ἐργατικὸν κίνημα οἱ ὀπορτουниστές, πού ἔχουν νικήσει τώρα προσωρινὰ στίς περισσότερες

* Hobson, σελ. 103, 205, 144, 335, 386.

χῶρες, «δουλεύουν» συστηματικά καί σταθερά πρὸς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν κατεύθυνση. Ὁ ἱμπεριαλισμός, πού σημαίνει μοίρασμα τοῦ κόσμου καί ἐκμετάλλευση ὄχι μόνο τῆς Κίνας, πού σημαίνει μονοπωλιακά ὑψηλά κέρδη γιὰ μιὰ χούφτα πλουσιότατες χῶρες, δημιουργεῖ τὴν οἰκονομικὴ δυνατότητα γιὰ τὴν ἐξαγορά τῶν ἀνώτερων στρωμάτων τοῦ προλεταριάτου κι' ἔτσι στρέφει, διαμορφώνει, δυναμώνει τὸν ὁπορτουνισμό. Δέν πρέπει μόνο νά ξεχνᾶμε τίς δυνάμεις, οἱ ὁποῖες ἀντιδροῦν στὸν ἱμπεριαλισμό γενικά καί στὸν ὁπορτουνισμό ἰδιαίτερα καί πού φυσικά δέν τίς βλέπει ὁ σοσιαλφιλελεύθερος Χόμπσον.

Ὁ γερμανὸς ὁπορτουνιστὴς Γκέρχαρντ Χίλντεμπραντ, πού κάποτε εἶχε διαγραφεῖ ἀπὸ τὸ κόμμα ἐπειδὴ ὑπεράσπιζε τὸν ἱμπεριαλισμό καί πού θά μπορούσε σήμερα νά εἶναι ἡγέτης τοῦ λεγόμενου «Σοσιαλδημοκρατικοῦ» κόμματος τῆς Γερμανίας, συμπληρώνει πολὺ καλὰ τὸν Χόμπσον, προπαγανδίζοντας τίς «Ἐνωμένες Πολιτεῖες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης» (χωρὶς τὴ Ρωσία) γιὰ «κοινές» ἐνέργειες... ἐνάντια στοὺς νέγρους τῆς Ἀφρικῆς, ἐνάντια στο «μεγάλο κίνημα τοῦ ἰσλαμισμού», γιὰ τὴ διατήρηση «ἰσχυροῦ στρατοῦ καί στόλου», ἐνάντια στὸν «ἰαπωνοκινεζικὸ συνασπισμό» * κτλ.

Ἡ περιγραφή τοῦ «βρετανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ» ἀπὸ τὸν Σουλτσε-Γκέβερνιτς μᾶς φανερώνει τὰ ἴδια ἀκριβῶς γνωρίσματα παρασιτισμοῦ. Τὸ ἐθνικὸ εἰσόδημα τῆς Ἀγγλίας εἶχε περίπου διπλασιαστεῖ ἀπὸ τὸ 1865 ὥς τὸ 1898, ἐνῶ τὸ εἰσόδημα ἀπὸ τὸ «ἐξωτερικόν» εἶχε αὐξηθεῖ σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ἐννιά φορές. Ἄν ἡ «ὕπηρεσία» τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ εἶναι ἡ «διαπαιδ- γώγηση τοῦ νέγρου στὴ δουλιὰ» (χωρὶς ἐξαναγκασμό δέν τὰ βγάζεις πέρα...), τότε ὁ «κίνδυνος» τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ εἶναι ὅτι «ἡ Εὐρώπη θά φορτώσει τὴ σωματικὴ δουλιὰ—στὴν ἀρχὴ τὴν ἀγροτικὴ καί τὴ δουλιά τῶν μεταλλείων καί ὕστερα τὴν πιό βαριά βιομηχανικὴ δουλιὰ—στὶς πλάτες τῆς ἐγχρωμῆς ἀνθρω- πότητας, ἐνῶ ἡ ἴδια θά ἐπαναπαυτεῖ στό ρόλο τοῦ εἰσοδηματία, προετοιμάζοντας ἴσως ἔτσι τὴν οἰκονομικὴ καί ἀργότερα καί τὴν πολιτικὴ χειραφέτηση τῶν ἐγχρωμῶν φυλῶν».

Ὅλο καί μεγαλύτερο μέρος τῆς γῆς τῆς Ἀγγλίας ἀφαιρεῖται ἀπὸ τὴ γεωργικὴ παραγωγή καί χρησιμοποιεῖται γιὰ τὰ σπόρ

* Gerhard Hildebrand. «Die Erschütterung der Industrieherrschaft und des Industriesozialismus». 1910, σελ. 229 κ.έ. (Γκέρχαρντ Χίλντεμπραντ. «Ὁ κλονισμός τῆς κυριαρχίας τῆς βιομηχανίας καί τοῦ βιομηχανικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ Σύντ.).

καί τή διασκέδαση τῶν πλουσίων. Γιά τή Σκωτία—τό πιό ἄριστοκρατικό μέρος γιά κυνήγι καί γιά ἄλλα σπόρ—λένε ὅτι «ζεῖ ἀπό τό παρελθόν της καί ἀπό τόν μίστερ Καρνέτζι» (ἀμερικανό δισεκατομμυριοῦχο). Μόνο γιά τίς ἵπποδρομίες καί γιά τό κυνήγι τῆς ἁλεπούς ἡ Ἀγγλία ξοδεύει 14 ἑκατομμύρια λίρες στερλίνες τό χρόνο (περίπου 130 ἑκατομμύρια ρούβλια). Ὁ ἀριθμός τῶν εἰσοδηματιῶν στήν Ἀγγλία φτάνει περίπου τό 1 ἑκατομμύριο. Τό ποσοστό τοῦ παραγωγικοῦ πληθυσμοῦ ἐλαττώνεται:

	Πληθυσμός τῆς Ἀγγλίας	Ἀριθμός τῶν ἐργατῶν στούς κυριότερους κλάδους τῆς βιομηχανίας (σέ ἑκατομμύρια)	Ποσοστό ἐπί τοῦ πληθυσμοῦ
1851	17,9	4,1	23%
1901	32,5	4,9	15%

Καί μιλώντας γιά τήν ἀγγλική ἐργατική τάξη ὁ ἀστὸς ἐρευνητής τοῦ «βρετανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα», εἶναι ἀναγκασμένος νά κάνει συστηματικά διάκριση ἀνάμεσα στό «ἀνώτερο στρώμα» τῶν ἐργατῶν καί στό «καθαυτό προλεταριακό κατώτερο στρώμα». Ἀπό τό ἀνώτερο στρώμα προέρχεται ἡ μάζα τῶν μελῶν τῶν συνεταιρισμῶν καί τῶν συνδικαλιστικῶν ἐνώσεων, τῶν ἀθλητικῶν συλλόγων καί τῶν πολυἀριθμῶν θρησκευτικῶν αἱρέσεων. Στό ἐπίπεδο τοῦ στρώματος αὐτοῦ εἶναι προσαρμοσμένο τό ἐκλογικό δικαίωμα πού στήν Ἀγγλία «εἶναι ἀκόμη ἀρκετά περιορισμένο, ἔτσι πού ἀποκλείει τό καθαυτό προλεταριακό κατώτερο στρώμα»!! Γιά νά ἐξωραΐσουν τήν κατάστασι τῆς ἀγγλικῆς ἐργατικῆς τάξης, μιλάνε συνήθως μόνο γι' αὐτό τό ἀνώτερο στρώμα, πού ἀποτελεῖ μιά μειοψηφία τοῦ προλεταριάτου: λογουχάρη «τό ζήτημα τῆς ἀνεργίας εἶναι κυρίως ἓνα ζήτημα πού ἀφορᾷ τό Λονδίνο καί τό προλεταριακό κατώτερο στρώμα πού οἱ πολιτικοί λίγο τό ὑπολογίζουν...»*. Θά ἔπρεπε νά εἰπωθεῖ: πού τό ὑπολογίζουν λίγο οἱ ἀστοί πολιτικάντηδες καί οἱ ὀπορτουνιστές «σοσιαλιστές».

Στόν ἀριθμό τῶν ἰδιομορφιῶν τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, πού συνδέονται μέ τόν κύκλο τῶν φαινομένων πού περιγράφουμε, ἀνήκει ἡ μείωσις τῆς μετανάστευσης ἀπό τίς ἱμπεριαλιστικές χώρες καί ἡ αὐξηση τῆς ἐγκατάστασης (τοῦ ἐρχομοῦ ἐργατῶν

* Schulze-Gaevernitz. «Br. Imp.», 301.

καί τῆς μετοίκησης) σ' αὐτές τίς χῶρες ἀπό τίς πιά καθυστερημένες χῶρες, ὅπου ὁ μισθὸς ἐργασίας εἶναι κατώτερος. Ὅπως σημειώνει ὁ Χόμπσον, ἀπὸ τὸ 1884 κι' ἐδῶ ἐλαττώνεται ἡ μετανάστευση ἀπὸ τὴν Ἀγγλία: ἦταν 242 χιλιάδες τὸ 1884 καὶ 169 χιλιάδες τὸ 1900. Ἡ μετανάστευση ἀπὸ τὴ Γερμανία εἶχε φτάσει στὸ ἀνώτατο σημεῖο στὴ δεκαετία 1881-1890: 1453 χιλιάδες καὶ ἔπεσε στὶς δύο ἐπόμενες δεκαετίες στὶς 544 καὶ στὶς 341 χιλιάδες. Ὅμως ταυτόχρονα μεγάλωσε ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν πού ἔρχονταν στὴ Γερμανία ἀπὸ τὴν Αὐστρία, τὴν Ἰταλία, τὴ Ρωσία κ.ἄ. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀπογραφὴ τοῦ 1907 στὴ Γερμανία ὑπῆρχαν 1 342 294 ξένοι κι' ἀπ' αὐτοὺς ἐργάτες τῆς βιομηχανίας ἦταν οἱ 440 800 καὶ τῆς γεωργίας οἱ 257 329*. Στὴ Γαλλία «σημαντικὸ μέρος» τῶν ἐργατῶν τῆς βιομηχανίας μεταλλείων εἶναι ξένοι: πολωνοί, ἰταλοί, ἰσπανοί**. Στὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες οἱ μετανάστες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ καὶ τὴ Νότια Εὐρώπῃ δουλεύουν σέ θέσεις πού πληρώνονται χειρότερα, ἐνῶ οἱ ἀμερικανοὶ ἐργάτες δίνουν τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν προσώπων πού ἀναδεικνύονται σέ ἐπιστάτες ἢ πιάνουν τίς θέσεις πού πληρώνονται καλύτερα**. Ὁ ἱμπεριαλισμὸς ἔχει τὴν τάση νά ξεχωρίζει καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες προνομιοῦχες κατηγορίες καὶ νά τίς ἀποσπᾷ ἀπὸ τὴν πλατιά μάζα τοῦ προλεταριάτου.

Εἶναι ἀπαραίτητο νά σημειώσουμε ὅτι στὴν Ἀγγλία ἡ τάση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ νά διασπᾷ τοὺς ἐργάτες καὶ νά δυναμώνει τὸν ὀπορτουνισμό ἀνάμεσά τους, νά προκαλεῖ μιά προσωρινή ἀποσύνθεση τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἐκδηλώθηκε πολὺ πρὶν ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Αὐτὸ ἔγινε, γιατί τὰ δύο μεγάλα διακριτικὰ γνωρίσματα τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ὑπῆρχαν στὴν Ἀγγλία ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα: οἱ τεράστιες ἀποικιακές κτήσεις καὶ ἡ μονοπωλιακὴ θέση στὴν παγκόσμια ἀγορά. Ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἐνγκελς παρακολουθοῦσαν συστηματικά, ἐπὶ δεκαετίες, αὐτὴ τὴ σύνδεση τοῦ ὀπορτουνισμοῦ μέσα στὸ ἐργατικὸ κίνημα μὲ τίς ἱμπεριαλιστικές ἰδιομορφίες τοῦ ἀγγλικοῦ καπιταλισμοῦ. Ὁ Ἐνγκελς ἔγραφε, λογιουχάρη, στὸν Μάρξ στὶς 7 τοῦ Ὀχτώβρη 1858: «Οὐσιαστικὰ τὸ

* Statistik des Deutschen Reichs, Bd. 211 (Στατιστικὴ τοῦ Γερμανικοῦ κράτους, τόμ. 211. Ἡ Σύντ.).

** Henger. «Die Kapitalsanlage der Franzosen». St., 1913 (Χένγκερ. «Οἱ τοποθετήσεις κεφαλαίων». Στουτγάρδη, 1913. Ἡ Σύντ.).

*** Hourwich. «Immigration and Labour». N. Y., 1913 (Χούρβιτς. «Μετανάστευση καὶ ἐργασία». Νέα Ὑόρκη. 1913. Ἡ Σύντ.).

ἀγγλικό προλεταριάτο ὅλο καί περισσότερο ἀστοποιεῖται μέ συνέπεια αὐτό τό πιά ἀστικό ἀπ' ὅλα τά ἔθνη νά θέλει, ὅπως φαίνεται, νά ὀδηγήσει τά πράγματα σέ τελευταία ἀνάλυση ὡς τό σημεῖο πού δίπλα στήν ἀστική τάξη νά ἔχει μιάν ἀστική ἀριστοκρατία καί ἓνα ἀστικό προλεταριάτο. Φυσικά, αὐτό εἶναι ὡς ἓνα ὀρισμένο βαθμό νομοτελειακό γιά ἓνα ἔθνος πού ἐκμεταλλεύεται ὅλο τόν κόσμον»¹⁵⁶. Ἐνα τέταρτο σχεδόν τοῦ αἰῶνα ἀργότερα ὁ Ἑνγκελς σέ γράμμα του τῆς 11 τοῦ Αὐγούστου 1881 μιλάει γιά «τά χειρότερα ἀγγλικά τρέιντ-γιούνιον, πού ἐπιτρέπουν νά τά καθοδηγοῦν ἄνθρωποι ἐξαγορασμένοι ἀπό τήν ἀστική τάξη, ἢ τό λιγότερο πού πληρώνονται ἀπ' αὐτήν»¹⁵⁷. Καί σ' ἓνα γράμμα του στόν Κάουτσκι, τῆς 12 τοῦ Σεπτεμβρίου 1882, ὁ Ἑνγκελς ἔγραφε: «Μέ ρωτᾶτε τί σκέπτονται οἱ ἀγγλοὶ ἐργάτες γιά τήν ἀποικιακή πολιτική; Τό ἴδιο ἀκριβῶς πού σκέπτονται γιά τήν πολιτική γενικά. Ἐδῶ δέν ὑπάρχει ἐργατικό κόμμα, ὑπάρχει μόνο συντηρητικό καί φιλελεύθερο-ριζοσπαστικό κόμμα καί οἱ ἐργάτες ἀτάραχα μαζί μέ αὐτά ἀπολαμβάνουν τά ὀφέλη ἀπό τό ἀποικιακό μονοπώλιο τῆς Ἀγγλίας καί ἀπό τό μονοπώλιό της στήν παγκόσμια ἀγορά»^{*}. (Τό ἴδιο ἀκριβῶς λέει ὁ Ἑνγκελς στόν πρόλογο τῆς 2ης ἐκδόσεως τῆς «Κατάστασης τῆς ἐργατικῆς τάξης στήν Ἀγγλία», τό 1892¹⁵⁸.)

Ἐδῶ ὑποδείχνονται ξεκάθαρα οἱ αἰτίες καί τά ἀποτελέσματα. Αἰτίες: 1) ἡ ἐκμετάλλευση ὅλου τοῦ κόσμου ἀπό τή δοσμένη χώρα, 2) ἡ μονοπωλιακή της θέση στήν παγκόσμια ἀγορά, 3) τό ἀποικιακό της μονοπώλιο. Ἀποτελέσματα: 1) ἀστοποίηση ἐνός μέρους τοῦ ἀγγλικοῦ προλεταριάτου, 2) ἓνα μέρος τοῦ ἐπιτρέπεται νά τό καθοδηγοῦν ἄνθρωποι ἐξαγορασμένοι ἀπό τήν ἀστική τάξη, ἢ τό λιγότερο πού πληρώνονται ἀπ' αὐτήν. Ὁ ἱμπεριαλισμός στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀποπεράτωσε τό μοίρασμα τοῦ κόσμου ἀνάμεσα σέ μιά χούφτα κράτη, πού τό καθένα τους ἐκμεταλλεύεται τώρα (μέ τήν ἐννοια τῆς ἀπόσπασης ὑπερκέρδους) ἓνα μέρος «ὀλόκληρου τοῦ κόσμου», ὅχι πολύ μικρότερο ἀπό ἐκεῖνο πού ἐκμεταλλευόταν ἡ Ἀγγλία τό 1858. Τό καθένα κατέχει μονοπωλιακή θέση στήν παγκόσμια ἀγορά χάρι στά

* Briefwechsel von Marx und Engels, Bd. II, S. 290· IV, 433 (Ἀλληλογραφία Μάρξ καί Ἑνγκελς, τόμ. II, σελ. 290. Ἡ Σύντ.). — K. Kautsky. «Sozialismus und Kolonialpolitik». Berl., 1907, σελ. 79 (Κ. Κάουτσκι. «Σοσιαλισμός καί ἀποικιακή πολιτική». Βερολίνο, 1907. Ἡ Σύντ.). Τό βιβλίο αὐτό τό ἔγραψε ὁ Κάουτσκι στά πολύ μακρινά ἐκεῖνα χρόνια, πού ἦταν ἀκόμη μαρξιστής.

τράστ, τὰ καρτέλ, τό χρηματιστικό κεφάλαιο, τίς σχέσεις τοῦ πιστωτῆ πρὸς τόν ὀφειλέτη. Τό καθένα ἔχει ὥς ἓνα ὀρισμένο βαθμό ἓνα ἀποικιακό μονοπώλιο (εἶδαμε ὅτι ἀπὸ τὰ 75 ἑκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα ὅλων τῶν ἀποικιῶν τοῦ κόσμου τὰ 65 ἑκατομμύρια, δηλαδή τὰ 86%, βρίσκονται συγκεντρωμένα στὰ χέρια ἑξι Δυνάμεων· τὰ 61 ἑκατομμύρια, δηλαδή 81%, βρίσκονται συγκεντρωμένα στὰ χέρια 3 Δυνάμεων).

Ἡ σημερινή κατάσταση διακρίνεται ἀπὸ τέτιες οἰκονομικές καί πολιτικές συνθήκες, πού δέν μποροῦσαν παρά νά δυναμώσουν τό ἀσυμβίβαστο τοῦ ὀπορτουνισμοῦ μέ τὰ γενικά καί θεμελιακά συμφέροντα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος: ὁ ἱμπεριαλισμός ἀπὸ ἔμβρυο ἀναπτύχθηκε σέ κυρίαρχο σύστημα. Τὰ καπιταλιστικά μονοπώλια κατέλαβαν τήν πρώτη θέση στήν ἐθνική οἰκονομία καί στήν πολιτική. Τό μοίρασμα τοῦ κόσμου ὁλοκληρώθηκε. Ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά στή θέση τοῦ ἀδιαίρετου μονοπωλίου τῆς Ἀγγλίας βλέπουμε ἓναν ἀγώνα ἀνάμεσα σ' ἓνα μικρό ἀριθμό ἱμπεριαλιστικῶν Δυνάμεων γιά συμμετοχή στό μονοπώλιο, ἀγώνα πού χαρακτηρίζει ὅλη τήν περίοδο τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ὁ ὀπορτουνισμός δέν μπορεῖ τώρα νά γίνει ἀπόλυτος νικητής γιά πολλές δεκαετίες μέσα στό ἐργατικό κίνημα σέ ὅποιαδήποτε χώρα, ὅπως εἶχε νικήσει ὁ ὀπορτουνισμός στήν Ἀγγλία στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰῶνα, ὅμως σέ μιὰ σειρά χῶρες ἔχει ὀριστικά ὠριμάσει, παραωριμάσει καί σαπίσει καί ἔχει συγχωνευτεῖ ἀπόλυτα μέ τήν ἀστική πολιτική, σάν σοσιαλשבινισμός*.

ΙΧ. ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ

“Ὅταν λέμε κριτική τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ἐννοοῦμε, μέ τήν πλατιά σημασία τῆς λέξης, τή στάση τῶν διαφόρων τάξεων τῆς κοινωνίας, ἐξαιτίας τῆς γενικῆς τους ἰδεολογίας ἀπέναντι στήν πολιτική τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Ἀπὸ τή μιὰ μεριά, οἱ γιγάντιες διαστάσεις τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, πού εἶναι συγκεντρωμένο σέ λίγα χέρια καί δημιουργεῖ ἓνα ἀφάνταστα πλατύ καί πυκνό δίκτυ σχέσεων καί δεσμῶν, πού ὑποτάσσει στό κεφάλαιο τή μάζα ὅχι μονάχα τῶν

* Ὁ ρωσικός σοσιαλשבινισμός τῶν κυρίων Πότρεσοφ, Τσχενκέλι, Μάσλοφ κ.ἄ. τόσο στήν ἀνοιχτή ὅσο καί στή συγκαλυμμένη μορφή του (τῶν κυρίων Τσχεῖτζε, Σκόμπελιεφ, Ἀξελρόντ, Μάρτοφ κ.ἄ.) ξεπήδησε ἐπίσης μέσα ἀπὸ τή ρωσική ποικιλία τοῦ ὀπορτουνισμοῦ, συγκεκριμένα ἀπὸ τό λικβινταρισμό.

μεσαίων καί τῶν μικρῶν, ἀλλά καί τῶν πάρα πολύ μικρῶν καπιταλιστῶν καί νοικοκυρέων, καί ἀπό τήν ἄλλη, ἡ ὀξυμένη πάλῃ μέ τίς ἄλλες ἐθνικοκρατικές ομάδες τῶν χρηματιστῶν γιά τό μοίρασμα τοῦ κόσμου καί γιά τήν κυριαρχία πάνω στίς ἄλλες χῶρες—ὅλα αὐτά προκαλοῦν τό γενικό πέραςμα ὅλων τῶν εὐπορῶν τάξεων μέ τό μέρος τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Ὁ «γενικός» ἐνθουσιασμός γιά τίς προοπτικές τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ἡ λυσσασμένη ὑπεράσπιση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί ὁ κάθε λογῆς ἐξωραϊσμός του—αὐτά εἶναι τά σημεία τῶν καιρῶν. Ἡ ἱμπεριαλιστική ἰδεολογία διεισδύει καί στήν ἐργατική τάξη. Δέν τή χωρίζουν σινικά τείχη ἀπό τίς ἄλλες τάξεις. Ἄν οἱ ἡγέτες τοῦ σημερινοῦ λεγόμενου «σοσιαλδημοκρατικοῦ» κόμματος τῆς Γερμανίας πῆραν πολύ δίκαια τόν τίτλο «σοσιαλιμπεριαλιστές», δηλαδή σοσιαλιστές στά λόγια καί ἱμπεριαλιστές στήν πράξη, πρέπει νά ποῦμε ὅτι ἀκόμη ἀπό τό 1902 ὁ Χόμπσον εἶχε σημειώσει τήν ὑπαρξη τῶν «φαβιανῶν ἱμπεριαλιστῶν» στήν Ἀγγλία, πού ἀνῆκαν στήν ὀπορτουνιστική «Φαβιανή Ἑταιρία».

Οἱ ἀστοί ἐπιστήμονες καί δημοσιολόγοι ἐμφανίζονται σάν ὑπερασπιστές τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ συνήθως μέ κάπως σκεπασμένη μορφή, συγκαλύπτοντας τήν ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί τίς βαθιές του ρίζες, ἐπιδιώκοντας νά προωθήσουν στήν πρώτη γραμμή τά μικροπράγματα καί τίς δευτερεύουσες λεπτομέρειες, προσπαθώντας νά ἀποτραβήξουν τήν προσοχή ἀπό τήν οὐσία τοῦ ζητήματος μέ ἐντελῶς ἀσήμαντα σχέδια γιά «μεταρρυθμίσεις», ὅπως ἡ ἀστυνομική ἐπίβλεψη τῶν τράστ ἢ τῶν τραπεζῶν κτλ. Πιό σπάνια ἐμφανίζονται οἱ κυνικοί, ἀνοιχτοί ἱμπεριαλιστές, πού ἔχουν τήν τόλμη νά ἀναγνωρίσουν ὅτι εἶναι ἀνόητη ἡ σκέψη γιά μεταρρύθμιση τῶν βασικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Θά ἀναφέρουμε ἓνα παράδειγμα. Στήν ἔκδοση: «Ἀρχεῖο τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας» οἱ γερμανοί ἱμπεριαλιστές προσπαθοῦν νά παρακολουθήσουν τά ἐθνικοαπελευθερωτικά κινήματα τῶν ἀποικιῶν καί ἰδιαίτερα, φυσικά, τῶν μή γερμανικῶν ἀποικιῶν. Σημειώνουν ἀναβρασμό καί διαμαρτυρίες στήν Ἰνδία, κίνημα στό Νατάλ (Νότια Ἀφρική), στήν Ὀλλανδική Ἰνδία κτλ. Ἕνας ἀπ' αὐτούς, παίρνοντας ἀφορμή ἀπό τήν ἀγγλική ἔκδοση, πού κάνει τόν ἀπολογισμό τῆς συνδιάσκεψης τῶν ὑποδουλωμένων ἐθνῶν καί φυλῶν, πού ἔγινε στίς 28-30 τοῦ Ἰούνη 1910 καί στήν ὁποία πῆραν μέρος ἀντιπρόσωποι διαφόρων λαῶν τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καί τῆς Εὐρώπης, πού βρίσκονται κάτω ἀπό ξένη κυριαρχία, σ' ἓνα σημείωμά του,

κρίνοντας τούς λόγους πού ἐκφωνήθηκαν σ' αὐτή τή συνδιάσκεψη, γράφει: «Μᾶς λένε ὅτι πρέπει νά πολεμήσουμε τόν ἱμπεριαλισμό· τὰ κυρίαρχα κράτη πρέπει ν' ἀναγνωρίσουν τό δικαίωμα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ὑποδουλωμένων λαῶν· ἓνα διεθνές δικαστήριο πρέπει νά ἐπιβλέπει τήν ἐφαρμογή τῶν συμφῶνων πού κλείνουν οἱ μεγάλες Δυνάμεις μέ τούς ἀδύνατους λαούς. Ἡ συνδιάσκεψη δέν προχωρεῖ πέρα ἀπ' αὐτούς τούς εὐσεβεῖς πόθους. Ἐμεῖς δέν βλέπουμε οὔτε ἵχνος κατανόησης τῆς ἀλήθειας ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμός συνδέεται ἀδιάρρηκτα μέ τόν καπιταλισμό στή σημερινή του μορφή κι' ὅτι γι' αὐτό τό λόγο (!) ἡ ἄμεση καταπολέμηση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ δέν ἔχει ἐλπίδες ἐπιτυχίας, ἐκτός ἂν περιοριστεῖ σέ ἐνέργειες ἐνάντια σέ ὀρισμένες ἰδιαίτερα ἀποκρουστικές ὑπερβολές»*. Ἀφοῦ ἡ ρεφορμιστική διόρθωση τῶν βάσεων τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ εἶναι ἀπάτη, «εὐσεβῆς πόθος», ἀφοῦ οἱ ἄστοί ἐκπρόσωποι τῶν καταπιεζόμενων ἐθνῶν δέν τραβᾶνε «πιό πέρα» πρὸς τὰ μπρός, γι' αὐτό ὁ ἄστός ἐκπρόσωπος τοῦ ἔθνους πού καταπιέζει τραβάει «πιό πέρα», πρὸς τὰ πίσω, πρὸς τή δουλοπρέπεια ἀπέναντι στόν ἱμπεριαλισμό, δουλοπρέπεια ντυμένη μέ ἀξιώσεις «ἐπιστημοσύνης». «Λογική» νά σοῦ πετύχει!

Τά ζητήματα, ἂν μπορεῖ ν' ἀλλάξουν μέ μεταρρυθμίσεις οἱ βάσεις τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ἂν πρέπει νά τραβήξουμε μπροστά, πρὸς τήν παραπέρα ὀξυνση καί τό παραπέρα βάθεμα τῶν ἀντιθέσεων πού γεννάει ὁ ἱμπεριαλισμός, ἢ πρὸς τὰ πίσω, πρὸς τήν ἄμβλυνσή τους, εἶναι τὰ βασικά ζητήματα τῆς κριτικῆς τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Μιά πού οἱ πολιτικές ἰδιομορφίες τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ εἶναι ἡ ἀντίδραση σ' ὅλη τή γραμμή καί τό δυνάμωμα τῆς ἐθνικῆς καταπίεσης, συνδυασμένα μέ τό ζυγό τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας καί μέ τήν ἐξάλειψη τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ, στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα κάνει τήν ἐμφάνισή της σχεδόν σ' ὅλες τίς ἱμπεριαλιστικές χῶρες ἡ μικροαστική δημοκρατική ἀντιπολίτευση ἐνάντια στόν ἱμπεριαλισμό. Καί ἡ ρήξη τοῦ Κάουτσκι καί τοῦ πλατιοῦ διεθνοῦς ρεύματος τοῦ καουτσκισμοῦ μέ τό μαρξισμό συνίσταται ἀκριβῶς στό ὅτι ὁ Κάουτσκι ὄχι μόνο δέν φρόντισε, δέν μπόρεσε ν' ἀντιταχθεῖ σ' αὐτή τή μικροαστική, ρεφορμιστική, στή βάση της ἀντιδραστική ἀπό οἰκονομική ἄποψη, ἀντιπολίτευση, ἀλλά ἀντίθετα στήν πράξη συγχωνεύτηκε μ' αὐτήν.

* Weltwirtschaftliches Archiv, Bd. II, σελ. 193 (Ἀρχεῖο τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας, τόμ. II. Ἡ Σύντ.).

Στίς Ἑνωμένες Πολιτεῖες ὁ ἱμπεριαλιστικός πόλεμος τοῦ 1898 ἐνάντια στήν Ἰσπανία προκάλεσε τήν ἀντιπολίτευση τῶν «ἀντιιμπεριαλιστῶν», τῶν τελευταίων μοϊκανῶν τῆς ἀστικής δημοκρατίας, πού ὀνόμαζαν αὐτό τόν πόλεμο «ἐγκληματικό», θεωροῦσαν παραβίαση τοῦ συντάγματος τήν προσάρτηση ξένων ἐδαφῶν, διακήρυσσαν ὅτι εἶναι «ἀπάτη τῶν σωβινιστῶν» ἡ συμπεριφορά ἀπέναντι στόν Ἀγκουϊνάλδο, τόν ἀρχηγό τῶν ἰθαγενῶν τῶν Φιλιππίνων (τοῦ εἶχαν ὑποσχεθεῖ τήν ἐλευθερία τῆς χώρας του καί κατόπιν ἀποβίβασαν ἀμερικανικά στρατεύματα καί προσάρτησαν τίς Φιλιππίνες) καί ἀνάφεραν τά λόγια τοῦ Λίνκολν: «ὅταν ἓνας λευκός κυβερνάει μόνος τόν ἑαυτό του, αὐτό εἶναι αὐτοδιοίκηση, ὅταν κυβερνάει τόν ἑαυτό του καί παράλληλα κυβερνάει καί ἄλλους, αὐτό δέν εἶναι πιά αὐτοδιοίκηση, μά δεσποτισμός»*. Ὡς ὅμως αὕτη ἡ κριτική παρέμεινε «εὐσεβής πόθος», ὅσο φοβόταν ν' ἀναγνωρίσει τόν ἀδιάρρηκτο δεσμό τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ μέ τά τράστ καί συνεπῶς μέ τίς βάσεις τοῦ καπιταλισμοῦ, ὅσο φοβόταν νά προσχωρήσει στίς δυνάμεις πού γεννάει ὁ μέγας καπιταλισμός καί ἡ ἀνάπτυξή του.

Αὕτη εἶναι ἡ βασική θέση τοῦ Χόμπσον στήν κριτική του γιά τόν ἱμπεριαλισμό. Ὁ Χόμπσον ξεπέρασε τόν Κάουτσκι, γιατί ξεσηκώθηκε ἐνάντια στό «ἀναπόφευκτο τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ» κι' ἐπικαλέστηκε τήν ἀνάγκη «ν' ἀνεβεῖ ἡ καταναλωτική ἱκανότητα» τοῦ πληθυσμοῦ (μέσα στίς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ!). Στήν κριτική τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, τῆς παντοδυναμίας τῶν τραπεζῶν, τῆς χρηματιστικῆς ὀλιγαρχίας κτλ. στέκονται στή μικροαστική ἄποψη καί οἱ Ἀγκάντ, Α. Λάνσμπουργκ, Λ. Ἔσβεγκε, πού τούς ἀναφέραμε πολλές φορές, καί ἀπό τούς γάλλους συγγραφεῖς ὁ Βίκτορ Μπεράρ, συγγραφέας ἑνός ρηχοῦ βιβλίου: «Ἡ Ἀγγλία καί ὁ ἱμπεριαλισμός», πού ἐκδόθηκε τό 1900. Ὅλοι αὐτοί, χωρίς νά ἔχουν τήν παραμικρότερη ἀξίωση νά εἶναι μαρξιστές, ἀντιπαραθέτουν στόν ἱμπεριαλισμό τόν ἐλεύθερο συναγωνισμό καί τή δημοκρατία, καταδικάζουν τά σχέδια κατασκευῆς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τῆς Βαγδάτης, πού ὁδηγεῖ σέ συγκρούσεις καί πόλεμο, ἐκφράζουν «εὐσεβεῖς πόθους» γιά εἰρήνη κτλ.—ὡς τόν στατιστικό τῶν διεθνῶν ἐκδόσεων χρεογράφων Α. Νέιμαρκ πού, ὑπολογίζοντας τά δισεκατομμύρια φράγκα τῶν «διεθνῶν» χρεογράφων, ἀναφωνοῦσε τό 1912: «μπορεῖ νά φανταστεῖ κανεῖς ὅτι εἶναι δυνατό νά

* J. Patouillet. «L'impérialisme américain». Dijon, 1904, σελ. 272 (Ζ. Πατουϊγιέ. «Ὁ ἀμερικανικός ἱμπεριαλισμός». Ντιζόν. Ἡ Σύντ.).

παραβιαστεί ή ειρήνη; ... ότι θά διακινδυνεύσουν νά προκαλέσουν πόλεμο, όταν υπάρχουν τέτιοι τεράστιοι ἀριθμοί;»*.

Δέν προξενεῖ ἐκπληξη ή τέτια ἀφέλεια τῶν ἀστῶν οἰκονομολόγων. Τούς συμφέρει ἄλλωστε νά φαίνονται τόσο ἀφελεῖς καί νά μιλᾶνε στά «σοβαρά» γιά ειρήνη στίς συνθήκες τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Τί ἔμεινε ὅμως ἀπό τό μαρξισμό στόν Κάουτσκι, όταν στά 1914, 1915, 1916, στέκει στήν ἴδια ἀκριβῶς ἀστικορεφορμιστική ἄποψη καί ὑποστηρίζει ὅτι στό ζήτημα τῆς ειρήνης «ὅλοι εἶναι σύμφωνοι» (οἱ ἱμπεριαλιστές, οἱ δῆθεν σοσιαλιστές καί οἱ σοσιαλπασιφιστές); Ἀντί γιά ἀνάλυση καί ξεσκεπάσμα τῶν βαθιῶν ἀντιθέσεων τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ βλέπουμε μόνο ἓνα ρεφορμιστικό «εὐσεβή πόθο» νά τίς ἀγνοήσουν, νά τίς ἀποφύγουν.

Νά ἓνα μικρό δείγμα τῆς οἰκονομικῆς κριτικῆς τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἀπό τόν Κάουτσκι. Ὁ Κάουτσκι παίρνει τά στοιχεῖα γιά τίς ἐξαγωγές καί τίς εἰσαγωγές τῆς Ἀγγλίας ἀπό τήν Αἴγυπτο γιά τό 1872 καί τό 1912. Ἀποδείχνεται ὅτι οἱ ἐξαγωγές καί οἱ εἰσαγωγές αὐτές αὐξήθηκαν λιγότερο ἀπό ὅ,τι οἱ γενικές ἐξαγωγές καί εἰσαγωγές τῆς Ἀγγλίας. Καί ὁ Κάουτσκι συμπεραίνει: «δέν ἔχουμε κανένα λόγο νά ὑποθέτουμε ὅτι χωρίς τή στρατιωτική κατάληψη τῆς Αἰγύπτου, τό ἐμπόριο μαζί της, κάτω ἀπό τήν ἀπλή ἐπίδραση τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων, θά ἀναπτυσσόταν λιγότερο». «Οἱ ἐπιδιώξεις τοῦ κεφαλαίου γιά ἐπέκταση» «μποροῦν νά πραγματοποιηθοῦν καλύτερα ὄχι μέ τίς βίαιες μεθόδους τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ἀλλά μέ τήν εἰρηνική δημοκρατία»**.

Ὁ συλλογισμός αὐτός τοῦ Κάουτσκι, πού ἐπαναλαμβάνεται μέ χίλιους τρόπους ἀπό τό ρῶσο ἀσπιδοφόρο του (καί ρῶσο προστάτη τῶν σοσιαλσωβινιστῶν) κύριο Σπεκτάτορ, ἀποτελεῖ τή βάση τῆς καουτσκιστικῆς κριτικῆς τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί γι' αὐτό πρέπει νά σταθοῦμε σ' αὐτόν πιά λεπτομερειακά. Ἄς ἀρχίσουμε μέ μιά περικοπή τοῦ Χίλφερντινγκ, πού τά συμπεράσματά του, ὅπως δήλωσε ὁ Κάουτσκι πολλές φορές, ἀκόμη καί τόν Ἀπρίλη τοῦ 1915, «ἔχουν γίνει δεκτά ὁμόφωνα ἀπό ὅλους τοὺς σοσιαλιστές θεωρητικούς».

«Δέν εἶναι δουλιά τοῦ προλεταριάτου—γράφει ὁ Χίλφερν-

* Bulletin de l'institut international de statistique. T. XIX, livr. II, p. 225.

** Kautsky. «Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund». Nürnberg, 1915, σελ. 72 καί 70 (Κάουτσκι. «Τό ἐθνικό κράτος, τό ἱμπεριαλιστικό κράτος καί ἡ ἔνωση κρατῶν». Νυρεμβέργη. Ἡ Σύντ.).

τινγκ — νά αντιπαραθέτει στήν πιό προοδευτική καπιταλιστική πολιτική τήν ξεπερασμένη πολιτική τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐλεύθερου ἐμπορίου καί τῆς ἐχθρικής στάσης ἀπέναντι στό κράτος. Ἡ ἀπάντηση τοῦ προλεταριάτου στήν οἰκονομική πολιτική τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, στόν ἱμπεριαλισμό, δέν μπορεῖ νά εἶναι τό ἐλεύθερο ἐμπόριο, ἀλλά μόνο ὁ σοσιαλισμός. Σκοπός τώρα τῆς προλεταριακῆς πολιτικῆς δέν μπορεῖ νά εἶναι τό ἰδανικό τῆς ἀποκατάστασης τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ, πού ἔχει μετατραπεῖ σέ ἀντιδραστικό ἰδανικό, ἀλλά ἀποκλειστικά καί μόνο ἡ ὁλοκληρωτική ἐξάλειψη τοῦ συναγωνισμοῦ μέ τήν κατάργηση τοῦ καπιταλισμοῦ»*.

Ὁ Κάουτσκι ξέκοψε ἀπό τό μαρξισμό, ὑπερασπίζοντας γιά τήν ἐποχή τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου ἓνα «ἀντιδραστικό ἰδανικό», τήν «εἰρηνική δημοκρατία», «τήν ἀπλή ἐπίδραση τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων», γιατί τό ἰδανικό αὐτό ἀντικειμενικά τραβάει πρὸς τά πίσω, ἀπό τό μονοπωλιακό καπιταλισμό πρὸς τό μὴ μονοπωλιακό καί εἶναι ρεφορμιστική ἀπάτη.

Τό ἐμπόριο μέ τήν Αἴγυπτο (ἢ μέ ἄλλη ἀποικία ἢ μισοαποικία) «θά ἀναπτυσσόταν» περισσότερο *χωρίς* τή στρατιωτική κατάληψη, *χωρίς* τόν ἱμπεριαλισμό, *χωρίς* τό χρηματιστικό κεφάλαιο. Τί σημαίνει αὐτό; Ὅτι ὁ καπιταλισμός θά ἀναπτυσσόταν γρηγορότερα, ἂν ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός δέν περιοριζόταν οὔτε ἀπὸ τά μονοπώλια γενικά, οὔτε ἀπὸ τοὺς «δεσμούς» ἢ τήν καταπίεση (δηλαδή πάλι ἀπὸ τό μονοπώλιο) ἀπομέρους τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, οὔτε ἀπὸ τή μονοπωλιακή κατοχή τῶν ἀποικιῶν ἀπὸ μερικές χῶρες.

Οἱ συλλογισμοί τοῦ Κάουτσκι δέν μπορεῖ νά ἔχουν ἄλλο νόημα, καί τό «νόημα» αὐτό εἶναι παραλογισμός. Ὡς παραδεχτοῦμε ὅτι εἶναι ἔτσι, ὅτι ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμός, *χωρίς* ὅποιοδήποτε μονοπώλιο, *θά* ἀνάπτυσσε *πιό* γρήγορα τόν καπιταλισμό καί τό ἐμπόριο. Ὅσο ὅμως *πιό* γρήγορα γίνεται ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καί τοῦ καπιταλισμοῦ, τόσο ἰσχυρότερη εἶναι ἡ συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς καί τοῦ κεφαλαίου, συγκέντρωση πού *γεννάει* τό μονοπώλιο. Καί τά μονοπώλια ἔχουν *π* *ι* *ά* γεννηθεῖ—ἀκριβῶς *ἀ* *π* *ό* τόν ἐλεύθερο συναγωνισμό. Ἀκόμη κι' ἂν τά μονοπώλια ἄρχισαν τώρα νά ἐπιβραδύνουν τήν ἀνάπτυξη, ὥστόσο αὐτό δέν εἶναι ἐπιχείρημα ὑπέρ τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ, πού εἶναι ἀδύνατο νά ὑπάρχει, ὅταν αὐτός ἔχει *π* *ι* *ά* γεννήσει τό μονοπώλιο.

* «Τό χρηματιστικό κεφάλαιο», σελ. 567.

Ἐπ' ὅποια μεριά κι' ἂν ἐξετάσετε τοὺς συλλογισμοὺς τοῦ Κάουτσκι, δέν θά βρεῖτε σ' αὐτοὺς τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἀντιδραστικότητα καί ἀστικό ρεφορμισμό.

Ἄν διορθώσουμε αὐτό τό συλλογισμό καί ποῦμε, ὅπως λέει ὁ Σπεκτάτορ: τό ἐμπόριο τῶν ἀγγλικῶν ἀποικιῶν μέ τήν Ἀγγλία ἀναπτύσσεται τώρα πιά ἀργά ἀπ' ὅ,τι μέ τίς ἄλλες χῶρες — κι' αὐτό ἐπίσης δέν σώζει τόν Κάουτσκι. Γιατί τήν Ἀγγλία τήν χτυπάει ἐπίσης τό μονοπώλιο, ἐπίσης ὁ ἱμπεριαλισμός, ἀλλά μιᾶς ἄλλης χώρας (τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Γερμανίας). Εἶναι γνωστό ὅτι τά καρτέλ ὁδήγησαν σέ προστατευτικούς δασμούς νέου, πρωτότυπου τύπου: προστατεύονται (αὐτό τό τόνισε ἤδη ὁ Ἐνγκελς στόν III τόμο τοῦ «Κεφαλαίου»¹⁵⁹) ἐκεῖνα ἀκριβῶς τά προϊόντα, πού μποροῦν νά ἐξαχθοῦν. Εἶναι γνωστό, παρακάτω, τό χαρακτηριστικό γιά τά καρτέλ καί γιά τό χρηματιστικό κεφάλαιο σύστημα τῆς «ἐξαγωγῆς σέ τιμές κάτω τοῦ κόστους», τό «ντάμπινγκ», ὅπως λένε οἱ ἄγγλοι: μέσα στή χώρα τά καρτέλ πουλᾶνε τά προϊόντα τους σέ μονοπωλιακές ὑψηλές τιμές, ἐνῶ στό ἐξωτερικό τά πουλᾶνε πολύ φθηνότερα, γιά νά ὑποσκάψουν αὐτόν πού συναγωνίζονται, γιά νά ἐπεκτείνουν στόν ἀνώτατο βαθμό τήν παραγωγή τους κτλ. Ἄν ἡ Γερμανία ἀναπτύσσει πιά γρήγορα τό ἐμπόριό της μέ τίς ἀγγλικές ἀποικίες ἀπ' ὅ,τι ἡ Ἀγγλία, αὐτό ἀποδείχνει ἀπλῶς ὅτι ὁ γερμανικός ἱμπεριαλισμός εἶναι πιά φρέσκος, πιά δυνατός, πιά ὁργανωμένος, ἀνώτερος ἀπὸ τόν ἀγγλικό, δέν ἀποδείχνει ὅμως καθόλου τήν «ὑπεροχή» τοῦ ἐλεύθερου ἐμπορίου, γιατί δέν παλεύει τό ἐλεύθερο ἐμπόριο μέ τόν προστατευτισμό, μέ τήν ἀποικιακή ἐξάρτηση, ἀλλά παλεύει ὁ ἓνας ἱμπεριαλισμός ἐνάντια στόν ἄλλον, τό ἓνα μονοπώλιο ἐνάντια στό ἄλλο, τό ἓνα χρηματιστικό κεφάλαιο ἐνάντια στό ἄλλο. Ἡ ὑπεροχή τοῦ γερμανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἀπέναντι στόν ἀγγλικό εἶναι δυνατότερη ἀπὸ τό τεῖχος τῶν ἀποικιακῶν συνόρων ἢ τῶν προστατευτικῶν δασμῶν: τό νά ἀντλεῖ κανεῖς ἀπό δῶ «ἐπιχείρημα» ὑπέρ τοῦ ἐλεύθερου ἐμπορίου καί τῆς «εἰρηνικῆς δημοκρατίας» εἶναι προστυχιά, παραγραφή τῶν βασικῶν γνωρισμάτων καί τῶν βασικῶν ιδιοτήτων τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ἀντικατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ μέ τό μικροαστικό ρεφορμισμό.

Εἶναι ἀξιοπρόσεκτο τό γεγονός ὅτι ἀκόμη καί ὁ ἀστός οἰκονομολόγος Α. Λάνσμπουργκ, πού κριτικάρει τόν ἱμπεριαλισμό τό ἴδιο μικροαστικά ὅπως καί ὁ Κάουτσκι, πλησίασε παρόλα αὐτά σέ μιά περισσότερο ἐπιστημονική ἐπεξεργασία τῶν στοιχείων τῆς ἐμπορικῆς στατιστικῆς. Δέν συγκρίνει μιά

τυχαία παρμένη χώρα, ή μόνο μία άποικία μέ τίς υπόλοιπες χώρες, αλλά συγκρίνει τίς έξαγωγές μιās ιμπεριαλιστικής χώρας 1) στίς χώρες πού εΐναι οΐκονομικά έξαρτημένες άπ' αΰτήν, πού δανείζονται άπ' αΰτήν χρήματα καί 2) στίς οΐκονομικά άνεξάρτητες χώρες. Καί νά τό άποτέλεσμα:

Έξαγωγές τής Γερμανίας (σέ έκατομ. μάρκα)

		1889	1908	Αΰξηση σέ %
Σέ χώρες έξαρτημένες οΐκονομικά άπό τή Γερμανία:	Ρουμανία	48,2	70,8	+ 47%
	Πορτογαλία	19,0	32,8	+ 73%
	Άργεντινή	60,7	147,0	+ 143%
	Βραζιλία	48,7	84,5	+ 73%
	Χιλή	28,3	52,4	+ 85%
	Τουρκία	29,9	64,0	+ 114%
	<i>Σύνολο</i>	<i>234,8</i>	<i>451,5</i>	<i>+ 92%</i>
Σέ χώρες άνεξάρτητες οΐκονομικά άπό τή Γερμανία:	Μεγάλη Βρετανία	651,8	997,4	+ 53%
	Γαλλία	210,2	437,9	+ 108%
	Βέλγιο	137,2	322,8	+ 135%
	Έλβετία	177,4	401,1	+ 127%
	Αΰστραλία	21,2	64,5	+ 205%
	Όλλανδική Ίνδια	8,8	40,7	+ 363%
	<i>Σύνολο</i>	<i>1206,6</i>	<i>2264,4</i>	<i>+ 87%</i>

Ο Λάνσμπουργκ δέν έκανε γενικές άθροΐσεις καί γι' αΰτό, κατά περίεργο τρόπο, δέν παρατήρησε πώς αν αΰτοί οΐ αριθμοΐ άποδείχνουν κάτι, αΰτό στρέφεται μόνο ενάντια σ' αΰτόν τόν ΐδιο, γιατί οΐ έξαγωγές στίς οΐκονομικά έξαρτημένες χώρες έχουν αΰξηθει παρόλα αΰτά πιο γρήγορα, έστω καί λίγο, άπ' ό,τι στίς οΐκονομικά άνεξάρτητες χώρες (υπογραμμΐζουμε τή λέξη «αν», γιατί ή στατιστική του Λάνσμπουργκ δέν εΐναι καθόλου πλήρης).

Έξετάζοντας τή σχέση τών έξαγωγών μέ τά δάνεια, ό Λάνσμπουργκ γράφει:

«Τό 1890/91 εΐχε κλειστεΐ συμφωνία γιά τήν έκδοση ενός ρουμανικού δανείου μέ τή μεσολάβηση γερμανικών τραπεζών, οΐ όποΐες άπό τά προηγούμενα ήδη χρόνια έδιναν προκαταβολές εναντι του δανείου. Τό δάνειο χρησιμοποιήθηκε κυρίως γιά τήν αγορά σιδηροδρομικού υλικού πού τό προμήθευε ή Γερμανία. Τό 1891 οΐ γερμανικές έξαγωγές στή Ρουμανία εΐχαν φτάσει τά 55 έκατομμύρια μάρκα. Τόν επόμενο χρόνο επεσαν στά 39,4

έκατομμύρια μάρκα και, μέ διακοπές, μειώθηκαν τό 1900 ὥς τά 25,4 έκατομμύρια. Μόνο στά πολύ πρόσφατα χρόνια, χάρη σέ δύο νέα δάνεια, έφτασαν πάλι τό επίπεδο τοῦ 1891.

Οί γερμανικές εξαγωγές στήν Πορτογαλία μέ τά δάνεια τοῦ 1888-1889 εἶχαν φτάσει τά 21,1 έκατομμύρια μάρκα (1890). ὕστερα, στά δύο επόμενα χρόνια, έπесαν στά 16,2 καί 7,4 έκατομμύρια καί έφτασαν τό παλιό επίπεδό τους μόλις τό 1903.

Ἀκόμη πιό ανάγλυφα εἶναι τά στοιχεῖα γιά τό εμπόριο Γερμανίας-Ἀργεντινῆς. Χάρη στά δάνεια τοῦ 1888 καί 1890 οἱ γερμανικές εξαγωγές στήν Ἀργεντινή έφτασαν τό 1889 τά 60,7 έκατομμύρια μάρκα. Δυό χρόνια αργότερα οἱ εξαγωγές ἦταν ὅλο-ὅλο 18,6 έκατομμύρια, δηλαδή οὔτε τό ένα τρίτο. Μόνο τό 1901 έφτασαν καί ξεπέρασαν τό επίπεδο τοῦ 1889, πράγμα πού συνδεόταν μέ τά νέα δάνεια τοῦ κράτους καί τῶν δήμῶν, μέ τή χρηματοδότηση τῆς ανέγερσης εργοστασίων ἡλεκτρισμοῦ καί μέ ἄλλες πιστωτικές πράξεις.

Οἱ εξαγωγές στή Χιλή αὐξήθηκαν μέ τό δάνειο τοῦ 1889 σέ 45,2 έκατομμύρια μάρκα (1892) καί έπесαν ὕστερα ἀπό ένα χρόνο στά 22,5 έκατομμύρια. "Ὑστερα ἀπό ένα νέο δάνειο, πού ἡ έκδοσή του ἔγινε τό 1906 μέ τή μεσολάβηση γερμανικῶν τραπεζῶν, οἱ εξαγωγές ανέβηκαν στά 84,7 έκατομμύρια (1907), γιά νά ξαναπέσουν τό 1908 στά 52,4 έκατομμύρια»*.

Ὁ Λάνσμπουργκ βγάζει ἀπ'αὐτά τά γεγονότα ένα διασκεδαστικό μικροαστικό ἠθικό συμπέρασμα: πόσο ἄστατες καί ἀνισόμετρες εἶναι οἱ εξαγωγές πού συνδέονται μέ δάνεια, πόσο ἄσχημο εἶναι νά ἐξάγονται κεφάλαια στό ἐξωτερικό ἀντί νά ἀναπτύσσεται «φυσιολογικά» καί «ἁρμονικά» ἡ ντόπια βιομηχανία, πόσο «ἀκριβά» στοιχίζουν στόν Κρούπ τά έκατομμύρια πού πληρώνει σέ δωροδοκίες γιά τήν έκδοση ξένων δανείων κτλ. Τά γεγονότα ὅμως μιλάνε ξεκάθαρα: τό ἀνέβασμα τῶν εξαγωγῶν συνδέεται *ἀκριβῶς* μέ τίς ἀπάτες καί τίς μανοῦβρες τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου, πού δέν νοιάζεται γιά τήν ἀστική ἠθική, μά γδέρνει δύο φορές τό ἴδιο βόδι: πρῶτο, βγάζοντας κέρδος ἀπό τό δάνειο, δεύτερο, βγάζοντας κέρδος ἀπό τό ἴδιο *ἐπίσης* τό δάνειο, ὅταν ξοδεύεται γιά τήν ἀγορά προϊόντων τοῦ Κρούπ ἢ σιδηροδρομικοῦ ὑλικοῦ τοῦ συνδικάτου ἀτσαλιοῦ κ.ἄ.

Ἐπαναλαμβάνουμε ὅτι δέν θεωροῦμε καθόλου τή στατιστική τοῦ Λάνσμπουργκ τέλεια, έπρεπε ὅμως ὅπωςδήποτε νά τήν ἀναφέρουμε, γιατί εἶναι πιό ἐπιστημονική ἀπό τή στατιστική

* «Die Bank», 1909, 2, σελ. 819 κ.έ.

του Κάουτσκι και του Σπεκτάτορ, γιατί ο Λάνσμπουργκ καταπιάνεται σωστά με τό ζήτημα. Για νά κρίνει κανείς τή σημασία του χρηματιστικού κεφαλαίου στό ζήτημα τῶν ἐξαγωγῶν κτλ. πρέπει νά ξέρει νά ξεχωρίζει τή σύνδεση πού ὑπάρχει εἰδικά καί μόνο ἀνάμεσα στίς ἐξαγωγές καί στίς μανοῦβρες τῶν χρηματιστῶν, εἰδικά καί μόνο ἀνάμεσα στίς ἐξαγωγές καί στήν πώληση τῶν προϊόντων τῶν καρτέλ κτλ. Τό νά συγκρίνει ὁμως κανείς ἔτσι ἀπλά τίς ἀποικίες γενικά μέ τίς μή ἀποικίες, ἕναν ἱμπεριαλισμό μ' ἕναν ἄλλο ἱμπεριαλισμό, μιά μισοαποικία ἢ ἀποικία (Αἴγυπτο) μέ ὅλες τίς υπόλοιπες χῶρες, σημαίνει ὅτι ξεφεύγει καί σκεπάζει τήν οὐσία ἀκριβῶς τῆς ὑπόθεσης.

Ἡ θεωρητική κριτική τοῦ Κάουτσκι γιά τόν ἱμπεριαλισμό, δέν ἔχει τίποτε τό κοινό μέ τό μαρξισμό, χρησιμεύει μόνο σάν μέσο κηρύγματος τῆς εἰρήνης καί τῆς ἐνότητας μέ τούς ὀπορτουνιστές καί τούς σοσιαλσωβινιστές, γιατί ἡ κριτική αὐτή παρακάμπτει καί συγκαλύπτει ἴσα-ἴσα τίς πιό βαθιές καί ριζικές ἀντιθέσεις τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ: τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στά μονοπώλια καί στόν ἐλεύθερο συναγωνισμό πού ὑπάρχει πλάι σ' αὐτά, ἀνάμεσα στίς γιγάντιες «ἐπιχειρήσεις» (καί τά γιγάντια κέρδη) τοῦ χρηματιστικού κεφαλαίου καί στό «τίμιο» ἐμπόριο στήν ἐλεύθερη ἀγορά, τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στά καρτέλ καί τά τράστ, ἀπό τή μιά μεριά, καί στή μή καρτελοποιημένη βιομηχανία, ἀπό τήν ἄλλη κτλ.

Τόν ἴδιο ἐντελῶς ἀντιδραστικό χαρακτήρα ἔχει ἡ περιβόητη θεωρία τοῦ «ὑπεριμπεριαλισμοῦ», πού ἐπινόησε ὁ Κάουτσκι. Συγκρίνετε τό συλλογισμό πού ἔκανε τό 1915 πάνω σ' αὐτό τό θέμα μέ τό συλλογισμό τοῦ Χόμπσον τό 1902:

Κάουτσκι: «... Δέν μπορεῖ τάχα τή σημερινή ἱμπεριαλιστική πολιτική νά τήν ἐκτοπίσει μιά νέα, ὑπεριμπεριαλιστική πολιτική, πού θά ἔβαζε στή θέση τῆς πάλης ἀνάμεσα στά ἐθνικά χρηματιστικά κεφάλαια τήν κοινή ἐκμετάλλευση τοῦ κόσμου ἀπό τό διεθνῶς ἐνωμένο χρηματιστικό κεφάλαιο; Μιά παρόμοια νέα φάση τοῦ καπιταλισμοῦ εἶναι πάντως νοητή. Γιά τή λύση ὁμως τοῦ ζητήματος, ἂν αὐτή εἶναι πραγματοποιήσιμη, δέν ὑπάρχουν ἀκόμη ἀρκετές προϋποθέσεις»*.

Χόμπσον: «Ὁ χριστιανισμός, ὁ ὁποῖος ἔχει σταθεροποιηθεῖ σέ μερικές μεγάλες ὁμοσπονδιακές αὐτοκρατορίες, πού ἡ καθεμιά τους ἔχει μιά σειρά ἀπολίτιστες ἀποικίες καί ἐξαρτημένες χῶρες, φαίνεται σέ πολλούς σάν ἡ πιό νόμιμη ἀνάπτυξη τῶν

* «Neue Zeit», 30 τοῦ Ἀπρίλη 1915, 144.

σύγχρονων τάσεων καί μάλιστα ανάπτυξη τέτια, πού θά ἔδινε τίς περισσότερες ἐλπίδες γιά διαρκή εἰρήνη πάνω στή στέρεη βάση τοῦ ἱντεριμπεριαλισμοῦ (διμπεριαλισμοῦ)».

Οὐλτραϊμπεριαλισμό ἢ ὑπεριμπεριαλισμό ὀνόμασε ὁ Κάουτσκι αὐτό πού 13 χρόνια πρίν ἀπ' αὐτόν ὁ Χόμπσον τό ὀνόμαζε ἱντεριμπεριαλισμό ἢ διμπεριαλισμό. Ἐκτός ἀπό τήν ἐπινόηση μιᾶς νέας πάνσοφης λεξούλας μέ τήν ἀντικατάσταση ἑνός λατινικοῦ προθέματος μέ ἕνα ἄλλο, ἡ πρόοδος τῆς «ἐπιστημονικῆς» σκέψης τοῦ Κάουτσκι συνίσταται μονάχα στήν ἀπαίτηση νά παρουσιάζει γιά μαρξισμό αὐτό πού ὁ Χόμπσον τό περιγράφει οὐσιαστικά σάν ὑποκρισία τῶν ἁγγλων παπάδων. Ὑστερα ἀπό τόν πόλεμο τῶν ἁγγλων ἐνάντια στούς μπόερς, ἦταν ἀπόλυτα φυσικό τό ἀξιοσέβαστο αὐτό στρῶμα νά στρέψει τίς κύριες προσπάθειές του στό νά παρηγορήσει τούς ἁγγλους μικροαστούς καί ἐργάτες, πού ἔχασαν ὄχι λίγους σκοτωμένους στίς μάχες τῆς Νότιας Ἀφρικῆς καί πού ἀνταμείφθηκαν μέ αὐξηση τῶν φόρων, γιά νά ἐξασφαλιστοῦν μεγαλύτερα κέρδη στούς ἁγγλους χρηματιστές. Καί ποιά παρηγόρια μπορούσε νά εἶναι καλύτερη ἀπό τήν παρηγόρια ὅτι ὁ ἱμπεριαλισμός δέν εἶναι καί τόσο κακός, ὅτι βρίσκεται κοντά στόν ἱντερ- (ἢ οὐλτρα-) ἱμπεριαλισμό, πού εἶναι ἱκανός νά ἐξασφαλίζει διαρκή εἰρήνη; Ὅσο ἀγαθές κι' ἂν εἶναι οἱ προθέσεις τῶν ἁγγλων παπάδων ἢ τοῦ μελιστάλακτου Κάουτσκι, τό ἀντικειμενικό, δηλαδή τό πραγματικό κοινωνικό νόημα τῆς «θεωρίας» τους, εἶναι ἕνα καί μόνο ἕνα: ἡ πιό ἀντιδραστική παρηγόρια τῶν μαζῶν μέ τίς ἐλπίδες ὅτι εἶναι δυνατόν νά ὑπάρχει διαρκῆς εἰρήνη στίς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ, μέ τήν ἀπόσπαση τῆς προσοχῆς τους ἀπό τίς ὀξυμένες ἀντιθέσεις καί τά ἀκανθώδη προβλήματα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς καί τόν προσανατολισμό τῆς προσοχῆς τους πρός τίς ἀπατηλές προοπτικές κάποιου δῆθεν νέου μελλοντικοῦ «ὑπεριμπεριαλισμοῦ». Ἐξαπάτηση τῶν μαζῶν—ἐκτός ἀπ' αὐτό, ἀπολύτως τίποτε ἄλλο δέν ὑπάρχει στή «μαρξιστική» θεωρία τοῦ Κάουτσκι.

Πραγματικά, ἀρκεῖ νά συγκρίνει λογικά κανεῖς τά πασίγνωστα, ἀδιαφιλονίκητα γεγονότα, γιά νά πεισθεῖ πόσο ψεύτικες εἶναι οἱ προοπτικές πού προσπαθεῖ νά ὑποβάλει ὁ Κάουτσκι στούς γερμανούς ἐργάτες (καί στούς ἐργάτες ὅλων τῶν χωρῶν). Ἄς πάρουμε τήν Ἰνδία, τήν Ἰνδοκίνα καί τήν Κίνα. Εἶναι γνωστό ὅτι αὐτές τίς τρεῖς ἀποικιακές καί μισοαποικιακές χῶρες μέ πληθυσμό 600-700 ἑκατομμύρια ψυχές τίς ἐκμεταλλεύεται τό χρηματιστικό κεφάλαιο μερικῶν ἱμπεριαλιστικῶν δυνάμεων:

τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰαπωνίας, τῶν Ἐνωμένων Πολιτειῶν κτλ. Ὡς ὑποθέσουμε ὅτι αὐτές οἱ ἱμπεριαλιστικές χώρες συνάπτουν συμμαχία, ἢ μιά ἐνάντια στήν ἄλλη, μέ σκοπό νά ὑπερασπίσουν ἢ νά ἐπεκτείνουν τίς κτήσεις, τά συμφέροντα καί τίς «σφαῖρες ἐπιρροῆς» τους στά παραπάνω Ἀσιατικά κράτη. Αὐτές θά εἶναι «διμπεριαλιστικές» ἢ «ὑπεριμπεριαλιστικές» συμμαχίες. Ὡς ὑποθέσουμε ὅτι ὅλες οἱ ἱμπεριαλιστικές Δυνάμεις συγκροτοῦν μιά συμμαχία γιά τό «εἰρηνικό» μοίρασμα τῶν παραπάνω Ἀσιατικῶν χωρῶν. Αὐτό θά εἶναι ἓνα «διεθνῶς ἐνωμένο χρηματιστικό κεφάλαιο». Ἐμπρακτα παραδείγματα μιᾶς τέτιας συμμαχίας ὑπάρχουν στήν ἱστορία τοῦ 20οῦ αἰῶνα, π.χ. στίς σχέσεις τῶν Δυνάμεων πρός τήν Κίνα¹⁶⁰. Γεννιέται τό ἐρώτημα: εἶναι «νοητό» ἄραγε νά ὑποθέσει κανεῖς ὅτι σέ συνθήκες διατήρησης τοῦ καπιταλισμοῦ (καί ἀκριβῶς τέτιες συνθήκες προϋποθέτει ὁ Κάουτσκι) οἱ συμμαχίες αὐτοῦ τοῦ εἴδους δέν θά ἦταν ὀλιγόχρονες; ὅτι θά ἀπόκλειαν τίς προστριβές, τίς συγκρούσεις καί τήν πάλη σέ ὅλες τίς πιθανές μορφές;

Ἀρκεῖ νά μπεῖ ξεκάθαρα τό ἐρώτημα, γιά νά μήν μπορεῖ νά δώσει κανεῖς ἄλλη ἀπάντηση, ἐκτός ἀπό ἀρνητική. Γιατί στίς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ δέν εἶναι νοητή ἄλλη βάση γιά τό μοίρασμα τῶν σφαιρῶν ἐπιρροῆς, συμφερόντων, ἀποικιῶν κ.ἄ., ἐκτός ἀπό τή βάση πού ὑπολογίζει τή δύναμη τῶν χωρῶν πού συμμετέχουν στό μοίρασμα, τή γενική οἰκονομική, τή χρηματιστική, τή στρατιωτική κτλ. δύναμη. Ἡ δύναμη ὁμως δέν ἀλλάζει ὁμοιόμορφα στίς χώρες πού συμμετέχουν στό μοίρασμα, γιατί στίς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει *ἰσόμετρη* ἀνάπτυξη τῶν χωριστῶν ἐπιχειρήσεων, τράστ, κλάδων τῆς βιομηχανίας καί χωρῶν. Πρίν ἀπό μισό αἰῶνα ἡ Γερμανία ἦταν ἓνα ἀξιοθρήνητο μηδενικό, ἂν συγκρίνουμε τήν καπιταλιστική της δύναμη μέ τή δύναμη τῆς τότε Ἀγγλίας. Τό ἴδιο καί ἡ Ἰαπωνία σέ σύγκριση μέ τή Ρωσία. Εἶναι λοιπόν «νοητό» νά προϋποθέτει κανεῖς ὅτι ὕστερα ἀπό καμιά δεκαριά χρόνια θά ἔμενε ἀμετάβλητος ὁ συσχετισμός τῶν δυνάμεων ἀνάμεσα στίς ἱμπεριαλιστικές Δυνάμεις; Εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητο.

Γι' αὐτό οἱ «διμπεριαλιστικές» ἢ «ὑπεριμπεριαλιστικές» συμμαχίες στήν καπιταλιστική πραγματικότητα καί ὄχι στήν εὐτελή μικροαστική φαντασία τῶν ἄγγλων παπάδων ἢ τοῦ γερμανοῦ «μαρξιστῆ» Κάουτσκι — μέ ὅποιαδήποτε μορφή κι' ἂν κλείνονται αὐτές οἱ συμμαχίες, μέ τή μορφή ἑνός ἱμπεριαλιστικοῦ συνασπισμοῦ ἐνάντια σ' ἓναν ἄλλο ἱμπεριαλιστικό συνα-

σπισμό, ἢ μέ τή μορφή μιᾶς γενικῆς συμμαχίας ὅλων τῶν ἱμπεριαλιστικῶν Δυνάμεων—ἀποτελοῦν ἀπλῶς ἀναπόφευκτες «ἀνάπαυλες» ἀνάμεσα στούς πολέμους. Οἱ εἰρηνικές συμμαχίες προετοιμάζουν τοὺς πολέμους καί μέ τῇ σειρά τους ξεπηδοῦν ἀπό τοὺς πολέμους, καθορίζοντας ἢ μιὰ τήν ἄλλη, γεννώντας τή διαδοχή τῶν μορφῶν τῆς εἰρηνικῆς καί τῆς μή εἰρηνικῆς πάλης πάνω στό ἴδιο ἀκριβῶς ἑδαφος τῶν ἱμπεριαλιστικῶν σχέσεων καί τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας καί τῆς παγκόσμιας πολιτικῆς. Ὁ πάνσοφος ὅμως Κάουτσκι, γιά νά καθησυχάσει τοὺς ἐργάτες καί νά τοὺς συμφιλιώσει μέ τοὺς σοσιαλσωβινιστές πού πέρασαν μέ τό μέρος τῆς ἀστικῆς τάξης, ἀποσπᾷ τόν ἓνα κρίκο τῆς ἐνιαίας ἀλυσίδας ἀπό τόν ἄλλο, ἀποσπᾷ τή σημερινή εἰρηνική (καί ὑπεριμπεριαλιστική, μάλιστα ὑπέρ ὑπεριμπεριαλιστική) συμμαχία ὅλων τῶν δυνάμεων γιά τόν «κατευνασμό» τῆς Κίνας (θυμηθεῖτε τήν καταστολή τῆς ἐξέγερσης τῶν μπόξερ¹⁶¹) ἀπό τήν αὐριανή μή εἰρηνική σύγκρουση, πού προετοιμάζει τή μεθαιριανή ξανά «εἰρηνική» γενική συμμαχία γιά τό μοίρασμα. λ.χ. τῆς Τουρκίας κτλ. κτλ. Ἀντί τῆς ζωντανῆς σύνδεσης τῶν περιόδων τῆς ἱμπεριαλιστικῆς εἰρήνης μέ τίς περιόδους τῶν ἱμπεριαλιστικῶν πολέμων, ὁ Κάουτσκι προσφέρει στοὺς ἐργάτες μιὰ νεκρή ἀφαίρεση, γιά νά τοὺς συμφιλιώσει μέ τοὺς νεκροὺς ἡγέτες τους.

Ὁ ἀμερικανός Χίλ, στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του «Ἡ ἱστορία τῆς διπλωματίας στή διεθνή ἀνάπτυξη τῆς Εὐρώπης», ξεχωρίζει τίς παρακάτω περιόδους τῆς νεότατης ἱστορίας τῆς διπλωματίας: 1) τήν ἐποχὴ τῆς ἐπανάστασης· 2) τό συνταγματικό κίνημα· 3) τήν ἐποχὴ τοῦ «ἐμπορικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ»* τῶν ἡμερῶν μας. Ἐνας ἄλλος συγγραφέας χωρίζει τήν ἱστορία τῆς «παγκόσμιας πολιτικῆς» τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἀπό τό 1870 καί δῶ σέ 4 περιόδους: 1) τήν πρώτη ἀσιατική (πάλη ἐνάντια στήν κίνηση τῆς Ρωσίας στήν Κεντρικὴ Ἀσία μέ κατεύθυνση πρὸς τήν Ἰνδία)· 2) τήν Ἀφρικανικὴ (περίπου 1885-1902)—πάλη ἐνάντια στή Γαλλία γιά τό μοίρασμα τῆς Ἀφρικῆς («Φασόντα»** 1898—παραλίγο πόλεμος μέ τή Γαλλία)· 3) τή δεύτερη ἀσιατική (σύμφωνο μέ τήν Ἰαπωνία ἐνάντια στή Ρωσία) καί 4) τήν «εὐρωπαϊκὴ»—κυρίως ἐνάντια στή Γερμανία**. «Οἱ πολιτικὲς ἀψιμαχίες τῶν ἐμπροσθοφυλακῶν διαδρα-

* David Jayne Hill. «A History of the Diplomacy in the international development of Europe», vol. I, p. X.

** «Φασόντα»—πόλη στό Σουδάν τῆς Ἀφρικῆς. Σημ. μετ.

*** Schilder, στό ἔργο πού ἀναφέραμε, σελ. 178.

ματίζονται πάνω στο οικονομικό έδαφος», έγραφε ακόμη από τό 1905 ό τραπεζικός «παράγοντας» Ρίσσερ, αναφέροντας πώς τό γαλλικό χρηματιστικό κεφάλαιο μέ τίς πράξεις του στήν Ίταλία, προετοίμαζε τήν πολιτική συμμαχία αὐτῶν τῶν χωρῶν, πώς ξετυλίχτηκε ή πάλη ανάμεσα στή Γερμανία καί τήν Ἀγγλία γιά τήν Περσία, ή πάλη ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν κεφαλαίων γιά τά δάνεια τῆς Κίνας κ.ἄ. Νά λοιπόν ποιά εἶναι ή ζωντανή πραγματικότητα τῶν «υπεριμπεριαλιστικῶν» εἰρηνικῶν συμμαχιῶν στήν ἀδιάρρηκτη σύνδεσή τους μέ τίς καθαρά ἱμπεριαλιστικές συγκρούσεις.

Ἡ συγκάλυψη τῶν πιό βαθιῶν ἀντιθέσεων τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἀπό τόν Κάουτσκι, συγκάλυψη πού μετατρέπεται ἀναπότρεπτα σέ ἐξωραϊσμό τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, δέν γίνεται χωρίς ν' ἀφήσει ἴχνη καί στήν κριτική τῶν πολιτικῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ πού κάνει ό συγγραφέας αὐτός. Ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι ή ἐποχή τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου καί τῶν μονοπωλίων, πού παντοῦ ἔχουν τήν τάση πρὸς τήν κυριαρχία καί ὄχι πρὸς τήν ἐλευθερία. Ἀντίδραση σ' ὅλη τή γραμμή κάτω ἀπό ὁποιοδήποτε πολιτικό καθεστῶς, ὅξυνση στό ἔπακρο τῶν ἀντιθέσεων καί σ' αὐτό τόν τομέα—νά τό ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν τάσεων. Ἰδιαίτερα ὀξύνεται ἐπίσης ή ἐθνική καταπίεση καί ή τάση πρὸς τίς προσαρτήσεις, δηλαδή πρὸς τήν παραβίαση τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας (γιατί ή προσάρτηση δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά παραβίαση τῆς αὐτοδιάθεσης τῶν ἐθνῶν). Ὁ Χίλφερντινγκ υπογραμμίζει σωστά τή σχέση ανάμεσα στόν ἱμπεριαλισμό καί τήν ἔνταση τῆς ἐθνικῆς καταπίεσης: «Στίς χῶρες πού μόλις ἀνακαλύφθηκαν—γράφει—τό εἰσαγόμενο κεφάλαιο ἐντείνει τίς ἀντιθέσεις καί προκαλεῖ τήν ἀδιάκοπα ἀναπτυσσόμενη ἀντίσταση τῶν λαῶν, πού ξυπνοῦν καί ἀποκτοῦν ἐθνική συνείδηση, ἐνάντια στούς εἰσβολεῖς. Ἡ ἀντίσταση αὐτή εὐκόλα μπορεῖ νά πάρει ἐπικίνδυνες διαστάσεις ἐνάντια στό ξένο κεφάλαιο. Ἐπαναστατικοποιοῦνται ριζικά οἱ παλιές κοινωνικές σχέσεις, σπάει ή χιλιόχρονη ἀγροτική ἀπομόνωση «τῶν ἐθνῶν πού ἔμειναν ἔξω ἀπ' τήν ἱστορία», τά ἔθνη αὐτά τραβιοῦνται στή δίνη τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὁ ἴδιος ό καπιταλισμός δίνει λίγο-λίγο στούς ὑποδουλωμένους τά μέσα καί τοὺς τρόπους γιά τήν ἀπελευθέρωσή τους. Καί οἱ ὑποδουλωμένοι προβάλλουν τόν ἴδιο σκοπό, πού κάποτε φαινόταν στά εὐρωπαϊκά ἔθνη ό ἀνώτερος ἀπ' ὅλους: τή δημιουργία ἐνιαίου ἐθνικοῦ κράτους σάν μέσου γιά τήν οικονομική καί πολιτιστική ἐλευθερία. Αὐτό τό κίνημα ἀνεξαρτησίας ἀπειλεῖ τό εὐρωπαϊκό

κεφάλαιο στίς πιό πολύτιμές του περιοχές εκμετάλλευσης, πού του υπόσχονται τίς λαμπρότερες προοπτικές· καί τό εὐρωπαϊκό κεφάλαιο μπορεί νά διατηρεῖ τήν κυριαρχία του μονάχα μέ τήν ἀδιακοπή αὐξηση τῶν στρατιωτικῶν του δυνάμεων»*.

Σ' αὐτό πρέπει νά προσθέσουμε ὅτι ὄχι μόνο στίς χῶρες πού ἀνακαλύφθηκαν τελευταῖα, ἀλλά καί στίς παλιές, ὁ ἱμπεριαλισμός ὁδηγεῖ σέ προσαρτήσεις, στό δυνάμωμα τῆς ἐθνικῆς καταπίεσης καί συνεπῶς καί στήν ἔνταση τῆς ἀντίστασης. Ἐνῶ ὁ Κάουτσκι παίρνει θέση ἐνάντια στό δυνάμωμα τῆς πολιτικῆς ἀντίδρασης τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, παραβλέπει ἕνα ἐξαιρετικά ἐπιτακτικό ζήτημα, ὅτι στήν ἐποχή τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ δέν μπορεί νά ὑπάρχει ἐνότητα μέ τούς ὁπορτουνιστές. Ἐνῶ παίρνει θέση ἐνάντια στίς προσαρτήσεις, προσδίνει σ' αὐτή του τήν ἀντίθεση μιᾶ τέτια μορφή, πού εἶναι ἡ πιό ἀβλαβής καί ἡ πιό εὐπρόσδεκτη γιά τούς ὁπορτουνιστές. Ἀπευθύνεται ἄμεσα στό γερμανικό ἀκροατήριο, κι' ὅμως συγκαλύπτει ἀκριβῶς τό πιό σπουδαῖο καί τό πιό ἐπίκαιρο, ὅτι λογουχάρη ἡ Ἀλσατία καί ἡ Λωραίνη εἶναι προσαρτημένες ἀπό τή Γερμανία. Γιά νά χαρακτηρίσουμε αὐτή τήν «παρέκκλιση τῆς σκέψης» τοῦ Κάουτσκι, ἄς πάρουμε ἕνα παράδειγμα. Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι ἕνας ἰάπωνας καταδικάζει τήν προσάρτηση τῶν Φιλιππίνων ἀπό τούς ἀμερικανούς. Γεννιέται τό ἐρώτημα: Θά πιστέψουν ἄραγε πολλοί ὅτι τό κάνει αὐτό ἀπό ἔχθρα πρὸς τίς προσαρτήσεις γενικά καί ὄχι ἀπό τήν ἐπιθυμία νά προσαρτήσῃ ὁ ἴδιος τὰ νησιά τῶν Φιλιππίνων; Καί δέν θά χρειαστεῖ ἄραγε νά ὁμολογήσουμε ὅτι ὁ «ἀγώνας» τοῦ ἰάπωνά ἐνάντια στίς προσαρτήσεις μπορεί νά θεωρηθεῖ εἰλικρινῆς καί πολιτικά τίμιος ἀποκλειστικά καί μόνο στήν περίπτωση πού θά ξεσηκωθεῖ ἐνάντια στήν προσάρτηση τῆς Κορέας ἀπό τήν Ἰαπωνία, στήν περίπτωση πού θά ἀπαιτήσῃ τήν ἐλευθερία ἀποχωρισμοῦ τῆς Κορέας ἀπό τήν Ἰαπωνία;

Καί ἡ θεωρητική ἀνάλυση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ πού δίνει ὁ Κάουτσκι, καί ἡ οἰκονομική καί ἡ πολιτική κριτική τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, εἶναι διαποτισμένες *πέρα γιά πέρα* ἀπό τό ἐντελῶς ἀσυμβίβαστο μέ τό μαρξισμό πνεῦμα τῆς ἀπόκρυψης καί τῆς ἁμβλυνσης τῶν πιό βασικῶν ἀντιθέσεων, ἀπό τήν προσπάθεια νά ὑπερασπίσῃ μέ κάθε θυσία τήν ἐνότητα μέ τόν ὁπορτουνισμό πού καταρέει μέσα στό εὐρωπαϊκό ἐργατικό κίνημα.

* «Τό χρηματιστικό κεφάλαιο», 487.

X. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ

Είδαμε ότι, σύμφωνα μέ τήν οἰκονομική του οὐσία, ὁ ἱμπεριαλισμός εἶναι μονοπωλιακός καπιταλισμός. Καί μ' αὐτό καθορίζεται ἤδη ἡ ἱστορική θέση τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, γιατί τό μονοπώλιο πού γεννιέται πάνω στή βάση τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ, καί ἀκριβῶς ἀπό τόν ἐλεύθερο συναγωνισμό, εἶναι πέρασμα ἀπό τήν καπιταλιστική σέ μιά ὑψηλότερη κοινωνικοοικονομική μορφή οἰκονομίας. Πρέπει νά ὑπογραμμίσουμε ἰδιαίτερα τέσσερα κύρια εἶδη μονοπωλίων ἢ τέσσερις κύριες ἐκδηλώσεις τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ, πού εἶναι χαρακτηριστικές γιά τήν ἐποχή πού ἐξετάζουμε.

Πρῶτο, τό μονοπώλιο ξεπήδησε ἀπό τή συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς σέ μιά πολύ ὑψηλή βαθμίδα τῆς ἀνάπτυξής της. Εἶναι οἱ μονοπωλιακές ἐνώσεις τῶν καπιταλιστῶν, τά καρτέλ, τά συνδικάτα, τά τράστ. Εἶδαμε τί τεράστιο ρόλο παίζουν αὐτά στή σύγχρονη οἰκονομική ζωή. Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀπόκτησαν ἀπόλυτη ὑπεροχή στίς προηγμένες χῶρες, καί ἂν τά πρῶτα βήματα στό δρόμο τῆς καρτελοποίησης ἔγιναν νωρίτερα στίς χῶρες μέ ὑψηλούς προστατευτικούς δασμούς (Γερμανία, Ἀμερική), στήν Ἀγγλία μέ τό σύστημά της τοῦ ἐλεύθερου ἐμπορίου παρουσιάστηκε ἀπλῶς λίγο ἀργότερα τό ἴδιο ἀκριβῶς βασικό γεγονός — γέννηση τῶν μονοπωλίων ἀπό τή συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς.

Δεύτερο, τά μονοπώλια ὁδήγησαν στήν ἔνταση τῆς ἀρπαγῆς τῶν σπουδαιότερων πηγῶν πρώτων ὑλῶν, ἰδιαίτερα γιά τή βασική καί τήν πιό καρτελοποιημένη βιομηχανία τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας: τή βιομηχανία τοῦ πετροκάρβουνου καί τοῦ σιδήρου. Ἡ μονοπωλιακή κατοχή τῶν σπουδαιότερων πηγῶν πρώτων ὑλῶν αὐξήσε τεράστια τήν ἐξουσία τοῦ μεγάλου κεφαλαίου καί ὄξυνε τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν καρτελοποιημένη καί τή μή καρτελοποιημένη βιομηχανία.

Τρίτο, τό μονοπώλιο προῆλθε ἀπό τίς τράπεζες. Οἱ τράπεζες μετατράπηκαν ἀπό μετριόφρονες μεσολαβητικές ἐπιχειρήσεις σέ μονοπωλητές τοῦ χρηματιστικοῦ κεφαλαίου. Κάπου τρεῖς ὥς πέντε ἀπό τίς μεγαλύτερες τράπεζες ἐνός ὁποιουδήποτε ἀπό τά πιό προηγμένα καπιταλιστικά ἔθνη πραγματοποίησαν τήν «προσωπική ἔνωση» τοῦ βιομηχανικοῦ καί τοῦ τραπεζικοῦ κεφαλαίου, συγκέντρωσαν στά χέρια τους τή διαχείριση δισεκατομμυρίων καί δισεκατομμυρίων, πού ἀποτελοῦν τό μεγαλύτερο μέρος τῶν κεφαλαίων καί τῶν χρηματικῶν ἐσόδων μιᾶς ὁλόκληρης

χώρας. Μιά χρηματιστική ὀλιγαρχία, πού ἀπλώνει ἓνα πυκνό δίχτυ σχέσεων ἐξάρτησης σέ ὅλους χωρίς ἐξαίρεση τούς οἰκονομικούς καί πολιτικούς θεσμούς τῆς σύγχρονης ἀστικής κοινωνίας—αὐτή εἶναι ἡ πιό ἀνάγλυφη ἐκδήλωση αὐτοῦ τοῦ μονοπωλίου.

Τέταρτο, τό μονοπώλιο προῆλθε ἀπό τήν ἀποικιακή πολιτική. Στά πολυάριθμα «παλιά» ἐλατήρια τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς τό χρηματιστικό κεφάλαιο πρόσθεσε καί τόν ἀγώνα γιά τίς πηγές πρώτων ὑλῶν, γιά τήν ἐξαγωγή κεφαλαίου, γιά τίς «σφαῖρες ἐπιροῆς», δηλ. γιά τίς σφαῖρες προσοδοφόρων συμφωνιῶν, παραχωρήσεων, μονοπωλιακῶν κερδῶν κ.ἄ.—τέλος γιά οἰκονομικό ἔδαφος γενικά. Ὅταν οἱ εὐρωπαϊκές Δυνάμεις κατεῖχαν λ.χ. μέ τίς ἀποικίες τους τό ἓνα δέκατο τῆς Ἀφρικῆς, ὅπως αὐτό συνέβαινε ἀκόμη ὡς τό 1876, τότε ἡ ἀποικιακή πολιτική μποροῦσε ν' ἀναπτύσσεται ὄχι μέ μονοπωλιακό τρόπο, ἀλλά μέ τόν τύπο, μποροῦμε νά ποῦμε, τῆς «ἐλεύθερης ἀρπακτικῆς» κατάληψης ἐδαφῶν. Ὅταν ὅμως εἶχαν καταληφθεῖ πιά τά $\frac{9}{10}$ τῆς Ἀφρικῆς (γύρω στά 1900), ὅταν ὅλος ὁ κόσμος εἶχε πιά μοιραστεῖ, ἦρθε ἀναπόφευκτα ἡ ἐποχή τῆς μονοπωλιακῆς κατοχῆς τῶν ἀποικιῶν καί συνεπῶς τῆς ἐξαιρετικά ὀξυμένης πάλης γιά τό μοίρασμα καί τό ξαναμοίρασμα τοῦ κόσμου.

Εἶναι πασίγνωστο πόσο ὁ μονοπωλιακός καπιταλισμός ὅξυνε ὅλες τίς ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀρκεῖ νά ἀναφέρουμε τήν ἀκρίβεια τῶν εἰδῶν καί τό ζυγό τῶν καρτέλ. Ἡ ὅξυνση αὐτῆ τῶν ἀντιθέσεων ἀποτελεῖ τήν πιό ἰσχυρή κινητήρια δύναμη τῆς μεταβατικῆς ἱστορικῆς περιόδου, πού ἄρχισε ἀπό τόν καιρό τῆς ὀριστικῆς νίκης τοῦ παγκόσμιου χρηματιστικοῦ κεφαλαίου.

Τά μονοπώλια, ἡ ὀλιγαρχία, ἡ τάση πρὸς τήν κυριαρχία στή θέση τῶν τάσεων πρὸς τήν ἐλευθερία, ἡ ἐκμετάλλευση ὀλοένα καί μεγαλύτερου ἀριθμοῦ μικρῶν ἢ ἀδύνατων ἔθνων ἀπό μιά μικρή χούφτα πλουσιότατα ἢ ἰσχυρότατα ἔθνη—ὅλα αὐτά γέννησαν τά διακριτικά γνωρίσματα τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ; πού μᾶς ἀναγκάζουν νά τόν χαρακτηρίσουμε σάν παρασιτικό καπιταλισμό ἢ καπιταλισμό πού σαπίζει. Ὅλο καί πιό ἐξόφθαλμα ἐκδηλώνεται, σάν μιά ἀπό τίς τάσεις τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, ἡ δημιουργία τοῦ «κράτους-εἰσοδηματία», τοῦ κράτους-τοκογλύφου, πού ἡ ἀστική του τάξη ζεῖ ὅλο καί περισσότερο ἀπό τήν ἐξαγωγή κεφαλαίου καί ἀπό τό «κόψιμο κουπονιῶν». Θά ἦταν λάθος νά νομίζει κανεῖς ὅτι αὐτή ἡ τάση πρὸς τό σάπισμα ἀποκλείει τή γρήγορη ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὅχι,

όρισμένοι κλάδοι τῆς βιομηχανίας, όρισμένα στρώματα τῆς άστικής τάξης, όρισμένες χώρες έκδηλώνουν στήν έποχή τοῦ ιμπεριαλισμοῦ, μέ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη δύναμη πότε τή μιá καί πότε τήν άλλη άπ' αὐτές τίς τάσεις. Σάν σύνολο ό καπιταλισμός άναπτύσσεται άσύγκριτα πιό γρήγορα, άπό προηγούμενα, αὐτή όμως ἡ άνάπτυξη όχι μόνο γίνεται γενικά πιό άνισόμετρη, αλλά ἡ άνισομετρία έκδηλώνεται επίσης στό σάπισμα ειδικά τῶν χωρῶν πού εἶναι πιό ισχυρές σέ κεφάλαια (΄Αγγλία).

Σχετικά μέ τήν ταχύτητα τῆς οικονομικής άνάπτυξης τῆς Γερμανίας, ό Ρίσερ, συγγραφέας μιáς μελέτης γιά τίς μεγάλες γερμανικές τράπεζες, λέει: «΄Η όχι πολύ άργή πρόοδος τῆς έποχῆς πού προηγήθηκε (1848-1870) έχει άπέναντι στήν ταχύτητα τῆς άνάπτυξης όλης τῆς οικονομίας τῆς Γερμανίας καί ειδικά τῶν τραπεζῶν της σ' αὐτή τήν περίοδο (1870-1905) τή σχέση περίπου πού έχει ἡ ταχύτητα τῆς ταχυδρομικῆς άμαξας τοῦ παλιοῦ καλοῦ καιροῦ πρós τήν ταχύτητα τοῦ σημερινοῦ αὐτοκινήτου, τό όποιο τρέχει τόσο ίλιγγιωδώς, πού γίνεται κάποτε επικίνδυνο καί γιά τόν άμέριμνο πεζό καί γιά τούς ίδιους τούς έπιβάτες τοῦ αὐτοκινήτου». Μέ τή σειρά του τό χρηματιστικό αὐτό κεφάλαιο, πού άναπτύχθηκε μέ άσυνήθιστη ταχύτητα, άκριβώς γιατί άναπτύχθηκε τόσο γρήγορα, δέν έχει καμιá αντίρηση νά περάσει σέ μιá πιό «ἡρεμη» κατοχή τῶν άποικιῶν πού εἶναι γιά κατάληψη, όχι μόνο μέ ειρηνικά μέσα, άπό τά πιό πλούσια έθνη. Στίς ΄Ενωμένες Πολιτεῖες ἡ οικονομική άνάπτυξη στίς τελευταῖες δεκαετίες ἦταν άκόμη πιό γοργή άπό τήν άνάπτυξη τῆς Γερμανίας καί άκριβώς *χάρη* σ' αὐτό έκδηλώθηκαν πολύ καθαρά τά παρασιτικά γνωρίσματα τοῦ νεότατου άμερικανικοῦ καπιταλισμοῦ. Ἀπό τήν άλλη μεριά, ἡ σύγκριση έστω καί τῆς δημοκρατικῆς άμερικανικῆς άστικής τάξης μέ τή μοναρχική ιαπωνική ἢ γερμανική δείχνει ότι άκόμη καί ἡ μεγαλύτερη πολιτική διαφορά άδυνατίζει στόν άνώτατο βαθμό στήν έποχή τοῦ ιμπεριαλισμοῦ—όχι γιατί γενικά ἡ διαφορά αὐτή δέν εἶναι σημαντική, μά γιατί σ' όλες αὐτές τίς περιπτώσεις γίνεται λόγος γιά μιá άστική τάξη μέ σαφή γνωρίσματα παρασιτισμοῦ.

Τά ύψηλά μονοπωλιακά κέρδη πού βγάζουν οί καπιταλιστές ενός άπό τούς πολλούς κλάδους τῆς βιομηχανίας, μιáς άπό τίς πολλές χώρες κτλ. τούς δίνουν τήν οικονομική δυνατότητα νά εξαγοράζουν όρισμένα στρώματα τῶν εργατῶν, προσωρινά μάλιστα καί μιá άρκετά σημαντική μειοψηφία τους, τραβώντας τους μέ τό μέρος τῆς άστικής τάξης τοῦ δοσμένου κλάδου ἢ τοῦ

δοσμένου ἔθνους ἐνάντια σ' ὅλους τούς ὑπόλοιπους. Καί ὁ ὀξύμενος ἀνταγωνισμός τῶν ἱμπεριαλιστικῶν ἔθνων γιά τό μοίρασμα τοῦ κόσμου δυναμώνει αὐτή τήν τάση. Ἔτσι δημιουργεῖται ὁ δεσμός τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ μέ τόν ὁπορτουνισμό, δεσμός πού στήν Ἀγγλία ἐκδηλώθηκε πιό νωρίς καί πιό ξεκάθαρα ἀπό κάθε ἄλλο μέρος, χάρη στό γεγονός ὅτι μερικά ἱμπεριαλιστικά γνωρίσματα ἀνάπτυξης παρατηρήθηκαν ἐδῶ πολύ πιό νωρίς ἀπ' ὅ,τι στίς ἄλλες χῶρες. Μερικοί συγγραφεῖς, λ.χ. ὁ Λ. Μάρτοφ, συνηθίζουν νά ἀγνοοῦν τό γεγονός τοῦ δεσμοῦ πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στόν ἱμπεριαλισμό καί τόν ὁπορτουνισμό μέσα στό ἐργατικό κίνημα—γεγονός πού τώρα χτυπάει ἰδιαίτερα στά μάτια—μέ «στερεότυπα αἰσιόδοξους» (στό πνεῦμα τοῦ Κάουτσκι καί τοῦ Χούισμανς) συλλογισμούς σάν τόν παρακάτω: ἡ ὑπόθεση τῶν ἐχθρῶν τοῦ καπιταλισμοῦ δέν θά εἶχε καμιά ἐλπίδα ἐπιτυχίας, ἂν ὁ προηγμένος ἀκριβῶς καπιταλισμός ὀδηγοῦσε στό δυνάμωμα τοῦ ὁπορτουνισμοῦ, ἂν ἀκριβῶς οἱ καλύτερα πληρωνόμενοι ἐργάτες ἔδειχναν τάσεις πρός τόν ὁπορτουνισμό κτλ. Δέν πρέπει νά αὐτοαπατόμαστε σχετικά μέ τή σημασία αὐτῆς τῆς «αἰσιοδοξίας»: εἶναι αἰσιοδοξία πού ἀφορᾷ τόν ὁπορτουνισμό, εἶναι αἰσιοδοξία πού χρησιμεύει γιά νά συγκαλύπτει τόν ὁπορτουνισμό. Στήν πραγματικότητα ὅμως ἡ ἐξαιρετική ταχύτητα καί ὁ ἐξαιρετικά ἀποκρουστικός χαρακτήρας τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ὁπορτουνισμοῦ δέν ἐγγυᾶται καθόλου τή σταθερή νίκη του, ὅπως ἡ ταχύτητα μέ τήν ὁποία ἀναπτύσσεται ἕνα κακόηθες ἀπόστημα σ' ἕνα γερό ὄργανισμό μπορεῖ ἀπλῶς νά ἐπιταχύνει τό σπάσιμο τοῦ ἀποστήματος, τήν ἀπαλλαγὴ τοῦ ὄργανισμοῦ ἀπ' αὐτό. Πιό ἐπικίνδυνοι εἶναι στήν περίπτωση αὐτή οἱ ἄνθρωποι πού δέν θέλουν νά καταλάβουν ὅτι ὁ ἀγῶνας ἐνάντια στόν ἱμπεριαλισμό εἶναι κούφια καί ψεύτικη φρασεολογία, ἂν δέν συνδέεται ἀδιάρηκτα μέ τόν ἀγῶνα ἐνάντια στόν ὁπορτουνισμό.

Ἀπ' ὅλα ὅσα εἶπαμε πιό πάνω γιά τήν οἰκονομική οὐσία τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ βγαίνει ὅτι πρέπει νά τόν χαρακτηρίσουμε σάν μεταβατικό ἢ, πιό σωστά, σάν καπιταλισμό πού πεθαίνει. Ἐξαιρετικά διδακτικό ἀπ' αὐτή τήν ἄποψη εἶναι τό γεγονός ὅτι τά συνηθισμένα λογάκια τῶν ἀστῶν οἰκονομολόγων πού περιγράφουν τό νεότατο καπιταλισμό εἶναι: «σύμπλεξη», «ἀπουσία ἀπομόνωσης», κτλ. Οἱ τράπεζες εἶναι «ἐπιχειρήσεις πού σύμφωνά μέ τά καθήκοντα καί τήν ἀνάπτυξή τους δέν ἔχουν καθαρά ἰδιωτικό-οἰκονομικό χαρακτήρα, ἀλλά ἀναπτύσσονται ὅλο καί περισσότερο ἀπό τή σφαῖρα τῆς καθαρά ἰδιωτικῆς-οἰκονομικῆς

ρύθμισης». Καί αυτός ὁ ἴδιος ὁ Ρίτσερ, στὸν ὁποῖο ἀνήκουν τὰ τελευταῖα αὐτὰ λόγια, δηλώνει μέ ἐξαιρετικά σοβαρό ὕφος ὅτι «δέν ἐπαληθεύτηκε» ἡ «προφητεία» τῶν μαρξιστῶν σχετικά μέ τήν «κοινωνικοποίηση»!

Τί ἐκφράζει ὅμως αὐτή ἡ λεξούλα «σύμπλεξη»; Πιάνει μόνο τό πιό χτυπητό γνώρισμα τοῦ προτσές πού συντελεῖται μπροστά στά μάτια μας. Δείχνει ὅτι ὁ παρατηρητής μετράει τά χωριστά δέντρα, χωρίς νά βλέπει τό δάσος. Ἀντιγράφει δουλικά τό ἐξωτερικό, τό τυχαῖο, τό χαῶδες. Ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ παρατηρητής εἶναι ἄνθρωπος πού πνίγεται μέσα στό ἀνεπεξέργαστο ὕλικό καί πού δέν μπορεῖ καθόλου νά ξεδιαλύνει τό νόημα καί τή σημασία του. «Συμπλέκονται τυχαῖα» ἡ κατοχή τῶν μετοχῶν καί οἱ σχέσεις τῶν ἀτομικῶν ιδιοκτητῶν. Αὐτό ὅμως πού ἀποτελεῖ τό ὑπόβαθρο αὐτῆς τῆς «σύμπλεξης», αὐτό πού ἀποτελεῖ τή βάση του, εἶναι οἱ μεταβαλλόμενες κοινωνικές σχέσεις παραγωγῆς. Ὅταν ἡ μεγάλη ἐπιχείρηση γίνεται γιγάντια καί ὀργανώνει σχεδιασμένα, μέ βάση τόν ἀκριβή ὑπολογισμό ἑνός πλούτου στοιχείων, τήν προμήθεια τῆς ἀρχικῆς πρώτης ὕλης σέ διαστάσεις: $\frac{2}{3}$ ἢ $\frac{3}{4}$ τῆς συνολικῆς ποσότητας πού εἶναι ἀπαραίτητη γιά δεκάδες ἑκατομμύρια πληθυσμό· ὅταν ὀργανώνεται συστηματικά ἡ μεταφορά αὐτῆς τῆς πρώτης ὕλης στά πιό κατάλληλα γιά τήν παραγωγή σημεία, πού κάποτε ἀπέχουν τό ἕνα ἀπό τό ἄλλο ἑκατοντάδες καί χιλιάδες χιλιόμετρα· ὅταν ἀπό ἕνα κέντρο διευθύνονται ὅλα τά στάδια τῆς διαδοχικῆς κατεργασίας τῆς πρώτης ὕλης ὡς τήν παραγωγή μιᾶς ὁλόκληρης σειρᾶς ποικίλων ἔτοιμων προϊόντων· ὅταν ἡ διανομή αὐτῶν τῶν προϊόντων γίνεται μέ βάση ἕνα σχέδιο σέ δεκάδες καί ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια καταναλωτές (πώληση τοῦ πετρελαίου καί στήν Ἀμερική καί στή Γερμανία ἀπό τό ἀμερικανικό «Τράστ πετρελαίου»)· —τότε γίνεται ὀλοφάνερο ὅτι ἔχουμε μπροστά μας μιά κοινωνικοποίηση τῆς παραγωγῆς καί καθόλου μιά ἀπλή «σύμπλεξη» —ὅτι οἱ σχέσεις τῆς ἀτομικῆς οἰκονομίας καί τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας ἀποτελοῦν ἕνα περίβλημα, πού δέν ἀνταποκρίνεται πιά στό περιεχόμενο, περίβλημα πού ἀναπόφευκτα δέν μπορεῖ παρά νά σαπίσει, ἂν ἀναβληθεῖ τεχνητά ὁ παραμερισμός του, περίβλημα πού μπορεῖ νά παραμένει σέ κατάσταση ἀποσύνθεσης ἕνα σχετικά μεγάλο χρονικό διάστημα (στή χειρότερη περίπτωση, ἂν ἡ θεραπεία τοῦ ὀπορτουνιστικοῦ ἀποστήματος τραβήξει σέ μακρός), πού ἀναπόφευκτα ὅμως θά παραμεριστεῖ.

Ὁ ἐνθουσιώδης ὁπαδὸς τοῦ γερμανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ Σούλτσε-Γκέβερνιτς ἀναφωνεῖ:

«Ἐάν τελικά ἡ διεύθυνση τῶν γερμανικῶν τραπεζῶν ἔχει ἀνατεθεῖ σέ μιά δωδεκάδα ἀνθρώπους, ἡ δράση τους εἶναι σήμερα κιόλας σπουδαιότερη γιά τό καλό τοῦ λαοῦ ἀπό τή δράση τῶν περισσότερων ὑπουργῶν τοῦ κράτους» (τούς συμφέρει νά ξεχνᾶνε ἐδῶ τή «σύμπλεξη» τῶν τραπεζιτῶν, τῶν ὑπουργῶν, τῶν βιομηχάνων καί τῶν εἰσοδηματιῶν...) «...Ἐάν μελετήσουμε βαθιά καί ὀλοκληρωμένα τήν ἐξέλιξη τῶν τάσεων πού τονίσαμε, τότε προκύπτει ὅτι τό χρηματικό κεφάλαιο τοῦ ἔθνους εἶναι συνενωμένο στίς τράπεζες, ὅτι οἱ ἴδιες οἱ τράπεζες συνδέθηκαν μεταξύ τους σέ καρτέλ καί ὅτι τό κεφάλαιο τοῦ ἔθνους πού ζητάει τοποθέτηση ἔχει μετατραπῇ σέ χρεόγραφο. Τότε πραγματοποιοῦνται τά μεγαλοφυῆ λόγια τοῦ Σαίν-Σιμόν: «Ἡ σημερινή ἀναρχία τῆς παραγωγῆς, πού προέρχεται ἀπό τό γεγονός ὅτι οἱ οἰκονομικές σχέσεις ἀναπτύσσονται χωρίς ὁμοιόμορφη ρύθμιση, πρέπει νά παραχωρήσει τή θέση της στήν ὁργάνωση τῆς παραγωγῆς. Ἡ διεύθυνση τῆς παραγωγῆς δέν θά εἶναι πιά ὑπόθεση ἀπομονωμένων καί ἀνεξάρτητων τοῦ ἐνός ἀπ'τόν ἄλλο ἐπιχειρηματιῶν, πού ἀγνοοῦν τίς οἰκονομικές ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, μά θά βρίσκεται στά χέρια ἐνός ὀρισμένου κοινωνικοῦ ἰδρύματος. Ἡ κεντρική ἐπιτροπή διαχείρισης, πού θά ἔχει τή δυνατότητα νά ἐποπτεύει ἀπό μιά ὑψηλότερη σκοπιά τόν πλατύ τομέα τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, θά τή ρυθμίζει ἔτσι, πού νά ἀποβαίνει πρὸς ὄφελος ὅλης τῆς κοινωνίας, θά παραδίνει τά μέσα παραγωγῆς σέ κατάλληλα γι'αὐτή τή δουλιά χέρια καί εἰδικά θά φροντίζει νά ὑπάρχει σταθερή ἀρμονία ἀνάμεσα στήν παραγωγή καί στήν κατανάλωση. Ὑπάρχουν ἰδρύματα πού περιέλαβαν στόν κύκλο τῶν καθηκόντων τους μιά ὀρισμένη ὁργάνωση τοῦ οἰκονομικοῦ ἔργου: Τά ἰδρύματα αὐτά εἶναι οἱ τράπεζες». Ἀπέχουμε ἀκόμη πολύ ἀπό τήν ἡμέρα πού τά λόγια αὐτά τοῦ Σαίν-Σιμόν θά γίνουν πραγματικότητα, βρισκόμαστε ὅμως πιά στό δρόμο τῆς πραγματοποίησής τους: εἶναι ἓνας μαρξισμός διαφορετικός ἀπ'ὅ,τι τόν φανταζόταν ὁ Μάρξ, διαφορετικός ὅμως μονάχα στή μορφή»*.

Πραγματικά: ὡραία «ἀναίρεση» τοῦ Μάρξ, ἀναίρεση πού κάνει ἓνα βῆμα πρὸς τά πίσω ἀπό τήν ἀκριβή ἐπιστημονική ἀνάλυση τοῦ Μάρξ, πρὸς τήν εἰκασία, τήν ἔστω καί μεγαλοφυή, παρόλα αὐτά ὅμως μονάχα εἰκασία, τοῦ Σαίν-Σιμόν.

* «Grundriß der Sozialökonomik», 146.

123 Τό βιβλίο «*Ὁ ἱμπεριαλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ*» γράφτηκε τό Γενάρη-Ἰούνη τοῦ 1916 στή Ζυρίχη.

Νέα φαινόμενα στήν ἀνάπτυξη τοῦ καπιταλισμοῦ ὁ Λένιν σημείωνε πολύ πρὶν ἀρχίσει ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος. Σέ μιά σειρά ἔργα ποῦ γράφτηκαν ἀπὸ τό 1895 ὥς τό 1913 («*Σχέδιο καί ἐξήγηση τοῦ προγράμματος τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος*» (1895-1896), «*Ὁ πόλεμος μέ τήν Κίνα*» (1900), «*Τά διδάγματα τῆς κρίσης*» (1901), «*Ἐσωτερική ἀνασκόπιση*» (1901), «*Ἡ συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς στή Ρωσία*» (1912), «*Ἡ αὔξηση τοῦ καπιταλιστικοῦ πλούτου*» (1913), «*Ἡ καθυστερημένη Εὐρώπη καί ἡ πρωτοπόρα Ἀσία*» (1913), «*Τά ἱστορικά πεπρωμένα τῆς διδασκαλίας τοῦ Κάρλ Μάρξ*» (1913), «*Σχετικά μέ μερικές ἀγορεύσεις τῶν ἐργατῶν βουλευτῶν*» (1912) καί σέ ἄλλα) ὁ Λένιν ἀποκάλυπτε καί ἀνέλυε τά ξεχωριστά γνωρίσματα ποῦ ἦταν χαρακτηριστικά γιά τήν ἐποχή τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ: τή συγκέντρωση τῆς παραγωγῆς καί τήν ἀνάπτυξη τῶν μονοπωλίων, τήν ἐξαγωγή κεφαλαίου, τήν πάλη γιά τήν κατάκτηση νέων ἀγορῶν καί σφαιρῶν ἐπιρροῆς, τή διεθνικοποίηση τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων, τόν παρασιτισμό καί τό σάπισμα τοῦ καπιταλισμοῦ, τό δυνάμωμα τῶν ἀντιθέσεων ἀνάμεσα στήν ἐργασία καί τό κεφάλαιο καί τήν ὀξυνση τῆς ταξικῆς πάλης, τή δημιουργία τῶν ὑλικῶν προϋποθέσεων γιά τό πέρασμα στό σοσιαλισμό. Ὁ Λένιν ἔδινε ἰδιαίτερη προσοχή στό ξεσκέπασμα τῆς ληστρικῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς, στήν πάλη γιά τό μοίρασμα καί τό ξαναμοίρασμα τοῦ κόσμου, στήν προετοιμασία τῶν ἱμπεριαλιστικῶν, κατακτητικῶν πολέμων. Ὁ Λένιν στό ἄρθρο του «*Μαρξισμός καί ἀναθεωρητισμός*» ποῦ γράφτηκε τό 1908, καταπολεμώντας τίς προσπάθειες ἀναθεώρησης τοῦ μαρξισμοῦ καί τῆς ὑπόσκαψῆς του ἀπὸ τά μέσα μέ τή μορφή διορθώσεων καί ἐπανεξέτασης τῆς διδασκαλίας τοῦ Μάρξ, ἰδιαίτερα τῆς θεωρίας τοῦ Μάρξ γιά τίς κρίσεις, ἔγραφε: «*Ἀλλάξαν οἱ μορφές, ἡ ἀλληλουχία, ἡ εἰκόνα τῶν χωριστῶν κρίσεων, οἱ κρίσεις ὁμῶς ἐξακολουθοῦσαν ν' ἀποτελοῦν ἀναπόφευκτο συστατικό μέρος τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος. Τά καρτέλ καί τά τράστ, συνενώνοντας τήν παραγωγή, δυνάμωναν ταυτόχρονα μπροστά στά μάτια ὅλου τοῦ κόσμου τήν ἀναρχία τῆς παραγωγῆς, τήν ἀβεβαιότητα τοῦ προλεταριάτου γιά τήν αὔριο καί τό ζυγό τοῦ κεφαλαίου, ὀξύνοντας ἔτσι σέ πρωτοφανέρωτο βαθμό τίς ταξικές ἀντιθέσεις. Ὅτι ὁ καπιταλισμός τραβάει στή χρεοκοπία καί μέ τήν ἔννοια τῶν χωριστῶν πολιτικῶν καί οἰκονομικῶν κρίσεων καί μέ τήν ἔννοια τῆς ὀλοκληρωτικῆς κατάρρευσης ὅλου τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστώτος, αὐτό τό ἔδειξαν ἐξαιρετικά καθαρά καί σέ ἐξαιρετικά πλατιά κλίμακα ἀκριβῶς τά νεότατα γιγαντιαῖα τράστ*» (Ἄπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 17ος, σελ. 22).

Ὁ Λένιν παρακολουθοῦσε μέ προσοχή καί μελετοῦσε τή νεότατη φιλολογία γιά τόν καπιταλισμό. Αὐτό μαρτυρεῖ ἡ βιβλιοκρισία του γιά τό βιβλίο τοῦ Τζ. Α. Χόμπσον «*Ἡ ἐξέλιξη τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ*» (βλ. Ἄπαντα, 5η ἔκδ., τόμ. 4ος, σελ. 153-156). Τόν Αὐγούστο τοῦ 1904 ὁ Λένιν ἄρχισε νά μεταφράζει τό βιβλίο τοῦ Χόμπσον «*Ὁ ἱμπεριαλισμός*» (βλ.

“Απαντα, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 37ος, σελ. 287). Τό χειρόγραφο τῆς μετάφρασης αὐτῆς τοῦ Λένιν ὡς τὰ τώρα δέν βρέθηκε.

Ὁ Λένιν ἀσχολήθηκε μέ τήν ὁλόπλευρη ἔννοια τοῦ μονοπωλιακοῦ σταδίου τῆς ἀνάπτυξης τοῦ καπιταλισμοῦ ἀπό τίς ἀρχές τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Αὐτό τό ἀπαιτοῦσαν τὰ συμφέροντα τῆς ἐπαναστατικῆς πάλης τῆς ἐργατικῆς τάξης τῆς Ρωσίας καί τῶν ἄλλων καπιταλιστικῶν χωρῶν. Γιά τή σωστή καθοδήγηση τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος καί τήν ἀποτελεσματική πάλη ἐνάντια στήν ἰδεολογία τῆς ἱμπεριαλιστικῆς ἀντίδρασης, ἐνάντια στή ρεφορμιστική πολιτική τοῦ συμβιβασμοῦ μέ τοὺς ἱμπεριαλιστές ἦταν ἀπαραίτητο νά «γίνει κατανοητό τό βασικό οἰκονομικό πρόβλημα, πού χωρίς τή μελέτη του δέν μπορεῖ νά καταλάβει κανεῖς τίποτε ἀπό τήν ἐκτίμηση τοῦ σύγχρονου πολέμου καί τῆς σύγχρονης πολιτικῆς καί συγκεκριμένα: τό πρόβλημα τῆς οἰκονομικῆς οὐσίας τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ» (σέ τοῦτο τόν τόμο σελ. 308).

Ὁ Λένιν καταπιάστηκε στά σοβαρά μέ τή μελέτη τῆς φιλολογίας γιά τόν ἱμπεριαλισμό, καθὼς φαίνεται, ἀπό τὰ μέσα τοῦ 1915, ὅταν ζοῦσε στή Βέρνη (στήν Ἑλβετία)· τότε ἄρχισε νά καταρτίζει τή βιβλιογραφία, νά ἐπεξεργάζεται τὰ σχέδια τῆς ἐργασίας, νά κρατάει περικοπές καί σημειώσεις, νά γράφει περιλήψεις. Τά προπαρασκευαστικά ὕλικά γιά τό βιβλίο «Ὁ ἱμπεριαλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ» («Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό»), ἀποτελοῦν 50 περίπου τυπογραφικά φύλλα. Περιέχουν σημειώσεις ἀπό 148 βιβλία (ἀνάμεσα σ’αὐτά συμπεριλαμβάνονται 106 γερμανικά, 23 γαλλικά, 17 ἀγγλικά καί 2 σέ ρωσική μετάφραση) καί ἀπό 232 ἄρθρα (ἀπό τὰ ὁποῖα 206 γερμανικά, 13 γαλλικά καί 13 ἀγγλικά), δημοσιευμένα σέ 49 διάφορες περιοδικές ἐκδόσεις (34 γερμανικές, 7 γαλλικές καί 8 ἀγγλικές).

Στίς ἀρχές τοῦ Γενάρη 1916 ὁ Λένιν δέχτηκε τήν πρόταση νά γράψει βιβλίο γιά τόν ἱμπεριαλισμό, προοριζόμενο γιά τό νόμιμο Ἐκδοτικό οἶκο «Πάρους», πού εἶχε ἱδρυθεῖ τό Δεκέμβρη τοῦ 1915 στήν Πετρούπολη. Σέ γράμμα του πρὸς τόν Α. Μ. Γκόρκι τῆς 29 τοῦ Δεκέμβρη 1915 (11 τοῦ Γενάρη 1916) ὁ Λένιν ἔγραφε: «Ἀρχίζω τή δουλιά πάνω στήν μπροσούρα γιά τόν ἱμπεριαλισμό» (“Απαντα, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 35ος, σελ. 166). Στό πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Φλεβάρη 1916 ὁ Λένιν ἀπό τή Βέρνη πέρασε στή Ζυρίχη, ὅπου συνέχισε νά συγκεντρώνει καί νά ἐπεξεργάζεται ὕλικά γιά τόν ἱμπεριαλισμό. Δουλεύοντας πάνω στό βιβλίο «Ὁ ἱμπεριαλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ», στή βιβλιοθήκη τοῦ Καντονίου τῆς Ζυρίχης ὁ Λένιν παράγγειλε βιβλία καί ἀπό ἄλλες πόλεις.

Στίς 19 τοῦ Ἰούνη (2 τοῦ Ἰουλίου) 1916 ὁ Λένιν ἔγραφε στόν Μ. Ν. Ποκρόβσκι, ὁ ὁποῖος ζοῦσε στή Γαλλία καί διηύθυνε τήν ἐκδοση μιᾶς σειρᾶς ἀπό μπροσούρες πού ἔβγαζε τό Ἐκδοτικό «Πάρους» γιά τὰ κράτη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης στήν περίοδο τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου: «Σᾶς στέλνω σήμερα μέ συστημένο ταχυδρομικό δέμα τὰ χειρόγραφα» (στό ἴδιο, σελ. 178). Τὰ χειρόγραφα πού συνοδεύονταν ταυτόχρονα μέ γράμμα δέν ἔφτασαν στόν Ποκρόβσκι καί ὁ Λένιν ὑποχρεώθηκε νά ξαναστείλει ἄλλα. Ἐκτός ἀπ’αὐτό, τό Ἐκδοτικό πρότεινε νά περικοποῦν τὰ ἤδη ἔτοιμα χειρόγραφα ἀπό 5 σέ τρία τυπογραφικά φύλλα· ὅμως ὁ Λένιν δέν περιέκοψε τό ἔργο, γιατί, σύμφωνα μέ τὰ λόγια του, «νά συντομεύσεις τό βιβλίο ἀκόμη μιά φορά μέχρι τὰ 3 τυπογραφικά φύλλα, ἦταν πράγμα ἀπολύτως ἀδύνατο» (στό ἴδιο).

Ὅταν τό βιβλίο ἔφτασε στό Ἐκδοτικό, τὰ μενσεβίκικα στοιχεῖα, πού

βρίσκονταν στη διεύθυνση του Έκδοτικού, έβγαλαν από τό βιβλίο τήν αύστηρή κριτική στόν Κάουτσκι καί τόν Μάρτοφ κι' έκαναν στό χειρόγραφο διορθώσεις, πού όχι μόνο εξαφάνιζαν τήν ιδιομορφία του στυλ του Λένιν, αλλά καί διαστρέβλωναν τίς σκέψεις του. Τή λέξη «μετεξέλιξη» (του καπιταλισμού σέ ιμπεριαλισμό) τήν άλλαξαν μέ τή λέξη «μετατροπή», τή φράση «άντιδραστικός χαρακτήρας» (τής θεωρίας του «ύπεριμπεριαλισμού») μέ τίς λέξεις «καθυστερημένος χαρακτήρας», κτλ. Στά μέσα του 1917 τό βιβλίο τυπώθηκε μέ τόν τίτλο «'Ο ιμπεριαλισμός, νεότατος σταθμός του καπιταλισμού (έκλαϊκευτική μελέτη)» μέ πρόλογο του Λένιν πού είχε τήν ήμερομηνία 26 του 'Απρίλη 1917. — 305.

- 124 'Ο πρόλογος αυτός πρωτοδημοσιεύτηκε τόν 'Οχτώβρη του 1921 μέ τόν τίτλο «'Ιμπεριαλισμός καί καπιταλισμός» στό 18ο τεύχος του περιοδικού «Κομμουνιστική Διεθνής». Όταν ζούσε ο Λένιν όρισμένες έκδόσεις του βιβλίου «'Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού» βγήκαν: στά γερμανικά τό 1921 καί στά γαλλικά καί άγγλικά (μή πλήρεις) τό 1923. — 309.

- 125 'Η ειρήνη του Μπρέστ Λιτόβσκ κλείστηκε άνάμεσα στη Σοβιετική Ρωσία καί τίς χώρες του γερμανικού συνασπισμού (Γερμανία, Αύστροουγγαρία, Βουλγαρία καί Τουρκία) στό Μπρέστ-Λιτόβσκ στίς 3 του Μάρτη 1918 καί επικυρώθηκε στίς 15 του Μάρτη από τό IV Έκτακτο Πανρωσικό συνέδριο των Σοβιέτ. Μετά τή νίκη της επανάστασης στη Γερμανία, πού γκρέμισε τό μοναρχικό καθεστώς, στίς 13 του Νοέμβρη 1918 ή Πανρωσική Κεντρική Έκτελεστική Έπιτροπή (ΠΚΕΕ) άνακοίνωσε τήν άκύρωση της ληστρικής καί άδικης συνθήκης του Μπρέστ-Λιτόβσκ. — 311.

- 126 *Ειρήνη των Βερσαλλιών* — ιμπεριαλιστική συνθήκη, πού επέβαλε ή 'Αντάντ στη Γερμανία, ή όποία ήττήθηκε στόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο του 1914-1918· ύπογράφηκε στίς 28 του 'Ιούνη 1919 στίς Βερσαλλίες (Γαλλία). — 311.

- 127 «Ουίλσωνισμός» — από τό όνομα του Β. Ουίλσων, προέδρου των ΕΠΑ από τό 1913 ως τό 1921. Στόν πρώτο χρόνο της προεδρίας του ο Ουίλσων πέτυχε τήν ψήφιση μιās σειράς νόμων (γιά τήν προοδευτική φορολογία του εισοδήματος, τό νόμο ένάντια στά τράστ κ.ά.) πού τούς όνόμασε δημαγωγικά εποχή «τής νέας έλευθερίας». 'Ο Ουίλσων, έγραφε ο Λένιν, είναι τό είδωλο των μικροαστών καί των πασιφιστών, πού έλπιζαν ότι «θά σώσει τήν «κοινωνική ειρήνη», θά συμφιλιώσει τούς έκμεταλλευτές μέ τούς έκμεταλλευόμενους, θά κάνει κοινωνικές μεταρρυθμίσεις» ('Απαντα, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 31ος, σελ. 199). Τή ληστρική έξωτερική πολιτική του άμερικανικού ιμπεριαλισμού ο Ουίλσων καί οι όπαδοί του τήν κάλυπταν μέ τά ύποκριτικά δημαγωγικά συνθήματα καί τίς λογοκοπίες γιά «τή δημοκρατία» καί τήν «ένωση των λαών». 'Ο Λένιν έγραφε ότι «ή έξιδανικευμένη ρεπουμπλικάνικη δημοκρατία του Ουίλσων άποδείχτηκε στην πράξη μιá μορφή του πιό έξαλλου ιμπεριαλισμού, της πιό άδιάντροπης καταπίεσης καί κατάπνιξης των αδύνατων καί μικρών λαών» ('Απαντα, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 28ος, σελ. 169). 'Ο Ουίλσων από τίς πρώτες μέρες της Σοβιετικής έξουσίας ήταν ένας από τούς έμπνευστές καί τούς όργανωτές της επέμβασης ένάντια στη Σοβιετική Ρωσία. Γιά νά άντιδράσει στη βαθιά επίδραση πού άσκούσε στίς λαϊκές μάζες όλων των χωρών ή ειρηνική πολιτική της Σοβιετικής κυβέρνησης, ο

Ουίλσον παρουσίασε ένα δημαγωγικό «Πρόγραμμα ειρήνης» πού τό διατύπωσε σέ «14 σημεία» καί τό όποιο είχε σκοπό νά συγκαλύψει τήν έπιθετική πολιτική τών ΕΠΑ. Ἡ άμερικανική προπαγάνδα καί ό άστικός τύπος τής Εύρώπης δημιουργούσαν γύρω άπό τόν Ουίλσον τήν ψεύτικη αἶγλη τοῦ άγωνιστή τής ειρήνης. Ὡστόσο ή ύποκρισία τής μικροαστικής λογοκοπίας τοῦ Ουίλσον καί τών «Ουίλσονιστῶν» πολύ γρήγορα ξεσκεπάστηκε μέ τήν αντιδραστική άντεργατική πολιτική στό έσωτερικό τής χώρας καί μέ τήν έξωτερική έπιθετική πολιτική τών ΕΠΑ. —311.

- ¹²⁸ Ὁ Β. Ι. Λένιν έχει έδῶ υπόψη τή ΙΙ Διεθνή (τής Βέρνης), πού ιδρύθηκε στή συνδιάσκεψη τών σοσιαλιστικῶν κομμάτων στή Βέρνη τό Φλεβάρη τοῦ 1919 άπό τούς ήγέτες τών δυτικοευρωπαϊκῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων, στή θέση τής ΙΙ Διεθνούς, πού έπαψε νά ύπάρχει άπό τίς άρχές τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Ἡ Διεθνής τής Βέρνης οὐσιαστικά έπαιξε τό ρόλο τοῦ ύπηρέτη τής διεθνούς άστικής τάξης. «Εἶναι μιά πραγματική κίτρινη Διεθνής», —έτσι τή χαρακτήριζε ό Β. Ι. Λένιν (᾽Απαντα, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 29ος, σελ. 285). —312.

- ¹²⁹ ᾽Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα τής Γερμανίας —κεντριστικό κόμμα, πού δημιουργήθηκε τόν Ἀπρίλη τοῦ 1917 στό ιδρυτικό συνέδριο τής Γκότα. Σέ συνθήκες έπαναστατικής άνόδου, πού στό δυνάμωμά της είχε μεγάλη επίδραση ή άστικοδημοκρατική έπανάσταση τοῦ Φλεβάρη στή Ρωσία, ή όπορτουνιστική καθοδήγηση τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος τής Γερμανίας έχανε όλο καί πιά πολύ τήν έμπιστοσύνη τών άπλῶν μελῶν τοῦ κόμματος. Γιά νά κατευνάσουν τή δυσარέσκεια τών μαζῶν, νά τίς άποτραβήξουν άπό τήν έπαναστατική πάλη καί νά προλάβουν τή δημιουργία έπαναστατικοῦ κόμματος τής έργατικής τάξης, οἱ ήγέτες τοῦ κεντρισμοῦ έπεχείρησαν νά φτιάξουν ένα τέτιο κόμμα, πού μέ τή βοήθειά του θά μπορούσαν νά κρατοῦν τίς μάζες κάτω άπό τήν έπιροή τους. Τέτιο έπρεπε νά γίνει τό «᾽Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα τής Γερμανίας». Οἱ «άνεξαριστές», καλυπτόμενοι μέ κεντριστικές φράσεις, κήρυσσαν τήν «ένότητα» μέ τούς σοσιαλσωβινιστές, κατακυλοῦσαν ὡς τήν άρνηση τής ταξικής πάλης. Τό βασικό μέρος τοῦ κόμματος τό άποτελοῦσε ή καουτσικική ὀργάνωση «᾽Εργατική κοινότητα».

Γιά λίγο διάστημα στό κόμμα είχε μπει ή ομάδα «Σπάρτακος», πού ταυτόχρονα διατηροῦσε τήν ὀργανωτική καί πολιτική αὐτοτέλειά της, εξακολουθώντας τήν παράνομη δουλιά καί πάλη γιά τή χειραφέτηση τών μαζῶν άπό τήν έπιροή τών κεντριστῶν ήγετῶν. Τό 1918 ή «᾽Ενωση τοῦ Σπάρτακου» άποχώρησε άπό τό «᾽Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα» καί στή βάση της δημιουργήθηκε τό Κομμουνιστικό κόμμα τής Γερμανίας.

Τόν Ὀχτώβρη τοῦ 1920 στό συνέδριο τοῦ «᾽Ανεξάρτητου Σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος» στή Χάλλη έγινε διάσπαση. Σημαντική μερίδα του ένώθηκε τό Δεκέμβρη τοῦ 1920 μέ τό Κομμουνιστικό κόμμα τής Γερμανίας. Τά δεξιά στοιχεῖα σχημάτισαν χωριστό κόμμα καί πῆραν τόν παλιό τίτλο: «᾽Ανεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα τής Γερμανίας». Τό Κόμμα ὑπῆρχε ὡς τό 1922. —313.

- ¹³⁰ Σπαρτακιστές —έπαναστατική ὀργάνωση τών άριστερῶν γερμανῶν σοσιαλδημοκρατῶν σχηματίστηκε τό Γενάρη τοῦ 1916 μέ επικεφαλῆς τούς Κ. Λήμπκνεχτ, Ρ. Λούξεμπουργκ, Φ. Μέρινγκ, Κ. Τσέτκιν, Ι. Μαρχλέβσκι, Λ.

Ίογκίχες (Τίσκα), Β. Πίκ. Τόν Ἀπρίλη τοῦ 1915 ἡ Ρ. Λούξεμπουργκ καί ὁ Φ. Μέρινγκ ἱδρυσαν τό περιοδικό «Die Internationale» πού γύρω του συσπειρώθηκε ἡ βασική ομάδα τῶν ἀριστερῶν σοσιαλδημοκρατῶν τῆς Γερμανίας. Ἀπό τό 1916 ἡ ομάδα «Ἡ Διεθνής», ἐκτός ἀπό τά πολιτικά φυλλάδια, πού εἶχαν ἐκδοθεῖ τό 1915, ἄρχισε νά βγάζει παράνομα καί νά κυκλοφορεῖ τά «Πολιτικά γράμματα» μέ τήν ὑπογραφή «Σπάρτακος» (πού ἔβγαιναν τακτικά μέχρι τόν Ὀκτώβρη τοῦ 1918) καί ἡ ομάδα «Ἡ Διεθνής» ἄρχισε νά ὀνομάζεται ομάδα «Σπάρτακος». Οἱ σπαρτακιστές ἔκαναν ἐπαναστατική προπαγάνδα στίς μάζες, ὀργάνωναν μαζικές ἀντιπολεμικές ἐκδηλώσεις, καθοδηγοῦσαν ἀπεργίες, ξεσκέπαζαν τόν ἱμπεριαλιστικό χαρακτήρα τοῦ παγκόσμιου πολέμου καί τήν προδοσία τῶν ὁπορτουμιστῶν ἡγετῶν τῆς σοσιαλδημοκρατίας. Οἱ σπαρτακιστές ὁμῶς ἔκαναν σοβαρά λάθη στά ζητήματα τῆς θεωρίας καί τῆς πολιτικῆς: ἀρνοῦνταν τή δυνατότητα τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν πολέμων στήν ἐποχή τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, δέν κρατοῦσαν συνεπῆ θέση στό ζήτημα τοῦ συνθήματος τῆς μετατροπῆς τοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ πολέμου σέ ἐμφύλιο πόλεμο, ὑποτιμοῦσαν τό ρόλο τοῦ προλεταριακοῦ κόμματος σάν πρωτοπορίας τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὑποτιμοῦσαν τήν ἀγροτιά σάν σύμμαχο τοῦ προλεταριάτου, φοβοῦνταν τήν ἀποφασιστική ρῆξη μέ τοὺς ὁπορτουμιστές. Ὁ Λένιν ἐπανειλημμένα ἔκανε κριτική στά λάθη αὐτά τῶν γερμανῶν ἀριστερῶν σοσιαλδημοκρατῶν (βλ. «Γιά τήν μπροσούρα τοῦ Γιούνιους», «Σχετικά μέ τή γελοιογραφία τοῦ μαρξισμοῦ καί τόν «ἱμπεριαλιστικό οἰκονομισμό»» κ.ἄ.).

Τόν Ἀπρίλη τοῦ 1917 οἱ σπαρτακιστές μπῆκαν στό κεντριστικό «Ἀνεξάρτητο Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα τῆς Γερμανίας», διατηρώντας μέσα σ' αὐτό τήν ὀργανωτική τους αὐτοτέλεια. Τό Νοέμβρη τοῦ 1918, στή διάρκεια τῆς ἐπανάστασης στή Γερμανία, οἱ σπαρτακιστές σχημάτισαν τήν «Ἐνωση τοῦ Σπάρτακου» καί, δημοσιεύοντας στίς 14 τοῦ Δεκέμβρη 1918 τό πρόγραμμά τους, ξέκοψαν ἀπό τοὺς «ἀνεξάρτητους». Στίς 30 τοῦ Δεκέμβρη 1918-1η τοῦ Γενάρη 1919 οἱ σπαρτακιστές ἱδρυσαν τό Κομμουνιστικό κόμμα τῆς Γερμανίας. — 313.

¹³¹ «Βερσαλλιέροι» — οἱ πῶ ἀσπονδοὶ ἐχθροὶ τῆς Κομμούνας τοῦ Παρισιοῦ τοῦ 1871, ὁπαδοὶ τῆς γαλλικῆς ἀντεπαναστατικῆς ἀστικῆς κυβέρνησης μέ ἐπικεφαλῆς τόν Α. Θιέρσο, πού εἶχε ἐγκατασταθεῖ στίς Βερσαλλίες ὕστερα ἀπὸ τή νίκη τῆς Κομμούνας. Οἱ Βερσαλλιέροι στή διάρκεια τῆς κατάπνιξης τῆς Παρισινῆς Κομμούνας ἐξόντωναν μέ πρωτάκουστη ἀγριότητα τοὺς κομμουνάρους. Ὑστερα ἀπὸ τό 1871 ἡ λέξη «βερσαλλιέροι» ἔγινε συνώνυμο τῆς ἀποθηριωμένης ἀντεπανάστασης. — 314.

¹³² Λεπτομερειακὴ ἀνάλυση καί περίληψη τοῦ βιβλίου τοῦ Τζ. Α. Χόμπσον «Imperialism. A study» («Ὁ ἱμπεριαλισμός. Μελέτη») (Λονδίνο. 1902) ἔγινε στά «Τετράδια γιὰ τόν ἱμπεριαλισμό» τοῦ Λένιν (βλ. Ἀπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 39ος, σελ. 381-414). Τό 1904 ὁ Λένιν μετέφρασε τό βιβλίο τοῦ Χόμπσον στά ρωσικά (βλ. Ἀπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 37ος, σελ. 287)· τό χειρόγραφο τῆς μετάφρασης, πού ἔκανε ὁ Λένιν, ὡς τὰ τώρα δέν βρέθηκε. Ὁ Λένιν ἔγραφε γιὰ τό βιβλίο τοῦ Χόμπσον ὅτι «γενικά εἶναι χρήσιμο καί ἰδιαίτερα εἶναι χρήσιμο, γιατί βοηθάει στό ξεσκέπασμα τῆς βασικῆς ψευτιᾶς τοῦ καουτσκιζμοῦ στό ζήτημα αὐτό» (Ἀπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 39ος, σελ. 91). Ὁ Λένιν, κάνοντας χρῆση τοῦ πλούσιου σέ στοιχεῖα ὕλικου τοῦ βιβλίου τοῦ Χόμπσον, ταυτόχρονα ἔκανε κριτικὴ τῶν ρεφορμιστικῶν του

συμπερασμάτων και της προσπάθειάς του να υπερασπίσει με συγκαλυμένο τρόπο τόν ιμπεριαλισμό. — 315.

- 133 'Ο Λένιν στο έργο του «'Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού» και στα «Τετράδια για τόν ιμπεριαλισμό» επανειλημμένα αναφέρεται στο βιβλίο του Ρ. Χίλφερντινγκ «Τό χρηματιστικό κεφάλαιο». 'Ο Λένιν, κάνοντας χρήση των συγκεκριμένων στοιχείων της πηγής αυτής για τό χαρακτηρισμό ορισμένων πλευρών του μονοπωλιακού καπιταλισμού, ταυτόχρονα κάνει κριτική στόν συγγραφέα για τίς μή μαρξιστικές του θέσεις και συμπεράσματα σέ σπουδαιότατα ζητήματα του ιμπεριαλισμού. Στα «Τετράδια για τόν ιμπεριαλισμό» ο Λένιν χαρακτηρίζει τόν Χίλφερντινγκ — έναν από τούς ηγέτες της II Διεθνούς — σάν καντιανό και καουτοκιστή, μεταρρυθμιστή και «συμβουλάτορα της ιμπεριαλιστικής άστικής τάξης» ('Απαντα, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 39ος, σελ. 592). 'Ο Χίλφερντινγκ, αποσπώντας τήν πολιτική από τήν οίκονομία, δίνει στο βιβλίο του λαθεμένο όρισμό του ιμπεριαλισμού και του χρηματιστικού κεφαλαίου· συγκαλύπτει τόν αποφασιστικό ρόλο των μονοπωλίων στην εποχή του ιμπεριαλισμού και τήν όξυνση όλων του των αντιθέσεων, άγνοεί επίσης τά κύρια χαρακτηριστικά του ιμπεριαλισμού, όπως τό μοίρασμα του κόσμου και τήν πάλη για τό ξαναμοίρασμά του, τόν παρασιτισμό και τό σάπισμα του καπιταλισμού. Παρά τά σοβαρά λάθη, τό βιβλίο του Χίλφερντινγκ έπαιξε όρισμένο θετικό ρόλο στη μελέτη της νεότατης φάσης της ανάπτυξης του καπιταλισμού. — 315.
- 134 Πρόκειται για τήν απόφαση πού πάρθηκε στις 20 του Σεπτέμβρη 1912 στο συνέδριο της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας στο Χέμνιτς για τό ζήτημα του ιμπεριαλισμού και της στάσης των σοσιαλιστών απέναντι στον πόλεμο. Στην απόφαση καταδικαζόταν ή ιμπεριαλιστική πολιτική και ύπογραμμιζόταν ή σπουδαιότητα της πάλης για τήν ειρήνη: «Τό συνέδριο του κόμματος διαδηλώνει τήν αποφασιστική του θέληση να κάνει τό πᾶν για να άποκατασταθεί ή άλληλοκατανόηση ανάμεσα στα έθνη και να διαφυλαχτεί ή ειρήνη. Τό συνέδριο άπαιτεί να μπει με διεθνείς συμφωνίες τέρμα στον έξαλλο άνταγωνισμό των έξοπλισμών, πού άπειλούν τήν ειρήνη και πού οδηγούν με γρήγορα βήματα τήν άνθρωπότητα στην πιο φοβερή καταστροφή... Τό συνέδριο περιμένει από τά μέλη του κόμματος ότι θα διαθέτουν ακούραστα όλες τους τίς δυνάμεις... για να διεξάγουν με πολλαπλασιασμένη δραστηριότητα τήν πάλη ενάντια στον ιμπεριαλισμό μέχρις ότου ανατραπεί αυτός» («Handbuch der sozialdemokratischen Parteitage von 1910 bis 1913», München, 1917, S. 243-244). — 315.
- 135 Στην περίοδο πού πέρασε, ύστερα από τήν άνάλυση πού έκανε ο Λένιν, ή συγκέντρωση της παραγωγής στις Ένωμένες Πολιτείες της Άμερικής έφθασε σε άκόμη μεγαλύτερα ύψη. Τά μονοπώλια, συγκεντρώνοντας στα χέρια τους σημαντικό μέρος του δυναμικού της παραγωγής και της κατανάλωσης των προϊόντων των βασικών κλάδων της έθνικής οίκονομίας, παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην οίκονομία και τήν πολιτική των ΕΠΑ. Τό 1954 σε 43 κλάδους της βιομηχανίας των ΕΠΑ 4 μεγάλες ένώσεις συγκεντρώναν στα χέρια τους πάνω από τά 75% των παραγόμενων προϊόντων· σε 102 κλάδους — από τά 50 ως τά 74%, και σε 162 κλάδους — από τά 25 ως τά 49%. Τό 1958 στις ΕΠΑ ο άριθμός των βιομηχανικών

εταιριών υπολογιζόταν σέ 373 χιλιάδες· ή κάθε μιά από τίς 343 ενώσεις τό 1958 είχε κύκλο εργασιών πού ξεπερνούσε τά 100 εκατομμύρια δολλάρια. Τά 50% τών εργαζομένων μισθωτών (χωρίς τήν αγροτική οίκονομία καί τούς δημόσιους υπαλλήλους) εξαρτιόνταν από 200 μεγάλες ενώσεις. Ἀνάμεσα στίς πιό μεγάλες βιομηχανικές ενώσεις ξεχωρίζουν μερικές δεκάδες γιγάντων, καί ἀπ'αυτές οἱ 36 ἔχουν κύκλο εργασιών πάνω ἀπό 1 δισεκατομμύριο δολλάρια καί 22 ἔχουν ἐνεργητικό 1 ἢ καί παραπάνω δισεκατομμύρια δολλάρια. Οἱ 36 αὐτές ενώσεις πῆραν τά 37% ὅλων τών κερδῶν καί 500 μεγάλα βιομηχανικά μονοπώλια—τά 76% ὅλων τών κερδῶν τών βιομηχανικῶν ἐνώσεων. —317.

136 «Die Bank» («Ἡ Τράπεζα») —περιοδικό τών γερμανῶν χρηματιστῶν πού ἔβγαине στό Βερολίνο ἀπό τό 1908 μέχρι τό 1943. Ὁ Λένιν στήν προπαρασκευαστική δουλιά του γιά τό βιβλίο «Ὁ ἱμπεριαλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ» ἐπανειλημμένα μελετάει ἄρθρα καί ὕλικά πού εἶναι δημοσιευμένα στό περιοδικό αὐτό (βλ. Ὑπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 39ος, σελ. 51-67, 150-172, 469-470 καί σέ πολλές ἄλλες). —330.

137 Ὁ Λένιν ἔκανε λεπτομερειακή ἀνάλυση τοῦ βιβλίου τοῦ Ο. Γιάνιντελς «Das Verhältnis der deutschen Großbanken zur Industrie mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie» (Λειψία, 1905 («Οἱ σχέσεις τών μεγάλων γερμανικῶν τραπεζῶν μέ τή βιομηχανία καί κυρίως μέ τή μεταλλουργική βιομηχανία») στή «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» (βλ. Ὑπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 39ος, σελ. 134-149). —330.

138 Ὁ Λένιν κάνει κριτική ἀνάλυση τῆς ἐργασίας τοῦ Γκ. Σούλτσε-Γκέβερνιτς «Die deutsche Kreditbank» («Ἡ γερμανική πιστωτική τράπεζα») στή «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» (Ὑπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 39ος, σελ. 30-44). Ὁ Λένιν ἔγραφε γιά τόν συγγραφέα: «Παντοῦ (passim) καί πάντα στόν Σούλτσε-Γκέβερνιτς ὑπάρχει ὁ τόνος τοῦ πανηγυρίζοντος γερμανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ, τοῦ θριαμβεύοντος γουρουνιοῦ!!!!». Στήν κριτική ἀνάλυση ἄλλης ἐργασίας τοῦ Σούλτσε-Γκέβερνιτς «Britischer Imperialismus und englischer Freihandel zu Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts» («Ὁ βρετανικός ἱμπεριαλισμός καί τό ἀγγλικό ἐλεύθερο ἐμπόριο στίς ἀρχές τοῦ ΧΧ αἰῶνα») ὁ Λένιν χαρακτήρισε ὡς ἐξῆς τόν συγγραφέα: «Μεγάλος παλιάνθρωπος, πρόστυχος, καντιανός, ὑπέρ τῆς θρησκείας, σωβινιστής —συγκέντρωσε μερικά πολύ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα γιά τόν ἀγγλικό ἱμπεριαλισμό κι'ἔγραψε ἕνα βιβλίο ζωντανό, πού δέν προκαλεῖ ἀνία. Ταξίδεψε στήν Ἀγγλία, μάζεψε πολλά ὕλικά καί ἔκανε πολλές παρατηρήσεις. Ληστέψατε κ.κ. ἄγγλοι, ἀφῆστε κι'ἐμᾶς νά ληστέψουμε, «καθαγιάζοντας» τή ληστεία μέ τόν Κάντ, μέ τό θεό, μέ τόν πατριωτισμό, μέ τήν ἐπιστήμη =νά ἡ οὐσία τῆς θέσης τοῦ «ἐπιστήμονα» αὐτοῦ!!» (στό ἴδιο, σελ. 424). —333.

139 Κριτική ἀνάλυση γιά τό βιβλίο τοῦ Ρ. Λήφμαν «Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen» (Ἰένα, 1909) («Ἑταιρίες συμμετοχῆς καί χρηματοδότησης. Μελέτη γιά τό σύγχρονο καπιταλισμό καί τήν οὐσία τών χρεογράφων») ὑπάρχει στή «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» τοῦ Λένιν (Ὑπαντα, 4η ρωσ. ἔκδ., τόμ. 39ος, σελ. 349-357). Ὁ Λένιν γράφει γιά τόν Ρ. Λήφμαν: «Ὁ συγγραφέας εἶναι ἕνας μέγας βλάκας, πού στριφογυρίζει μ'ἕναν ντορβά

γιομάτο όρισμούς — όπερβλακώδεις — όλο τριγύρω από τή λεξούλα «όποκατάσταση». Είμαι πολύτιμα τά συγκεκριμένα στοιχεία, στό μεγαλύτερό τους μέρος τελείως άκατέργαστα. 'Αντίπαλος τής έργασιακής θεωρίας τής άξίας etc. etc.». — 334.

- ¹⁴⁰ 'Ο Λένιν έκανε χρήση τών δυό εκδόσεων τής 'Ιένας — 1910 και 1912 — τοϋ βιβλίου τοϋ I. Ρίσσερ «Die deutschen Großbanken und ihre Konzentration im Zusammenhang mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland» («Οί γερμανικές μεγάλες τράπεζες και ή συγκέντρωσή τους σέ σχέση μέ τή γενική ανάπτυξη τής οίκονομίας στή Γερμανία»). Στά «Τετράδια γιά τόν ιμπεριαλισμό» ό Λένιν εξετάζει λεπτομερειακά τά συγκεκριμένα στοιχεία πού περιέχονται στό βιβλίο αυτό γιά διάφορα χρονικά διαστήματα (βλ. "Απαντα, 4η ρωσ. έκδ., τόμ. 39ος, σελ. 318-348). — 334.
- ¹⁴¹ Βλ. Κ. Μάρξ. «Τό Κεφάλαιο», ρωσ. έκδ., τόμ. III, 1955, σελ. 620. — 339.
- ¹⁴² Τό χρηματιστηριακό κράχ ξέσπασε μέσα στό πρώτο εξάμηνο τοϋ 1873 στήν άρχή στήν Αύστρουγγαρία και μετά στή Γερμανία και σέ άλλες χώρες. Στίς άρχές τής δεκαετίας 1870-1880 ή πιστωτική επέκταση, ό γκριουντερισμός (άπό τή γερμανική λέξη «Gründer»: ίδρυτής), ή κερδοσκοπία στό χρηματιστήριο πήραν πρωτόφαντες ως τά τότε διαστάσεις. 'Η χρηματιστηριακή κερδοσκοπία εξακολουθοϋσε ν' αναπτύσσεται και στήν περίοδο πού και ή βιομηχανία και τό έμπόριο έδειχναν ήδη εκδηλα σημάδια τής αναπτυσσόμενης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. 'Η καταστροφή ξέσπασε στίς 9 τοϋ Μάη 1873 στό χρηματιστήριο τής Βιέννης: μέσα σέ 24 ώρες οί μετοχές ύποτιμήθηκαν κατά εκατοντάδες εκατομμύρια: ό αριθμός τών πτωχεύσεων ήταν τεράστιος. 'Η χρηματιστηριακή καταστροφή ξαπλώθηκε στή Γερμανία. «"Ο,τι έγινε στό Παρίσι τό 1867 — έγραφε ό 'Ενγκελς —, ό,τι συχνά συνέβαινε στό Λονδίνο και τή Νέα 'Υόρκη, δέν άργησε νά συμβεί στό Βερολίνο τό 1873: ή ύπερβολική κερδοσκοπία κατάληξε σέ όλοκληρωτική χρεοκοπία. Οί εταιρίες χρεοκοποϋσαν κατά εκατοντάδες. Οί μετοχές τών εταιριών πού διατηρήθηκαν ήταν άδύνατο νά πουληθοϋν. 'Η καταστροφή ήταν πλήρης σέ όλη τή γραμμή» (Κ. Μάρξ και Φ. 'Ενγκελς. "Απαντα, 2η ρωσ. έκδ., τόμ. 19ος, σελ. 178). — 341.
- ¹⁴³ Τά γκριουντεριστικά ίδρυτικά σκάνδαλα έγιναν στήν περίοδο τής έντατικής ανάπτυξης τής ίδρυσης μετοχικών εταιριών στίς άρχές τής δεκαετίας 1870-1880 στή Γερμανία. 'Η ανάπτυξη τοϋ γκριουντερισμοϋ συνοδευόταν μέ τίς άγυρτίες και τίς άπάτες τών άστών επιχειρηματιών, πού πλούτιζαν άπό τήν ξέφρενη κερδοσκοπία μέ τή γή και τά χρεόγραφα στό χρηματιστήριο. — 341.
- ¹⁴⁴ 'Η χρηματιστική-μονοπωλιακή όμάδα τών Ροκφέλλερ τό 1955 έλεγχε κεφάλαια 61,4 δισεκατομμυρίων δολλαρίων και ή όμάδα τών Μόργκαν 65,3 δισεκατομμυρίων δολλαρίων. Οί Μόργκαν κρατοϋν κάτω άπό τήν έπιροή τους 70 περίπου άμερικανικές τράπεζες και ένώσεις, άπό τίς όποιες οί 12 βρίσκονται κάτω άπό τόν πλήρη έλεγχό τους. Στόν αριθμό τών ελεγχόμενων άπό τούς Μόργκαν βιομηχανικών εταιριών περιλαμβάνονται ισχυρότατα μονοπώλια τών ΕΠΑ όπως ή εταιρία «Γιουνάιτεντ στέιτς στίλ», ή «Τζένεραλ έλέκτρικ», ή «Τζένεραλ Μότορς» και πολλές άλλες ένώσεις στήν

άνθρακοβιομηχανία, τή βιομηχανία τροφίμων, τή χημική βιομηχανία, τήν ύφαντουργία καί σέ άλλους κλάδους τής βιομηχανίας, καθώς επίσης καί εταιρίες τής έγχρωμης μεταλλουργίας, τών μεταφορών, έπικοινωνιών καί κοινής ώφελείας. Οί Ροκφέλλερ έλέγχουν στίς έξορυκτικές βιομηχανίες καί στίς βιομηχανίες μεταποίησης επιχειρήσεις μέ συνολικό ποσό ένεργητικού πού ξεπερνάει τά 17 δισεκατομμύρια δολλάρια· βάση τής δύναμης τής ομάδας αὐτῆς εἶναι ὁ έλεγχος πάνω στή βιομηχανία πετρελαίου· στή σφαίρα έπιροῆς τῆς περιλαμβάνονται τά 6 μεγάλα μονοπώλια πετρελαίου τών ΕΠΑ, συμπεριλαμβανομένων τών εταιριών «Στάνταρτ όιλ Κ^ο (Νιού Τζέρσυ)», «Στάνταρτ όιλ όφ Ίντιάνα» κ.ά. Οί Ροκφέλλερ κατέχουν τά πακέτα έλέγχου τών μετοχών σέ μιά σειρά επιχειρήσεις τής βιομηχανίας κατασκευῆς αεροπλάνων, τής ατομικῆς βιομηχανίας, καθώς καί άλλων βιομηχανικῶν κλάδων.

Οί ομάδες τών Ροκφέλλερ καί Μόργκαν άσκοῦν τεράστια επίδραση στήν πολιτική ζωή τών ΕΠΑ. Πολλοί πρόεδροι καί ὕπουργοί τών ΕΠΑ ήταν εὐνοούμενοι τών Μόργκαν. Οί Ροκφέλλερ μαζί μέ άλλους μεγιστάνες τοῦ πλούτου χρηματοδοτοῦν τό Ρεπουμπλικανικό κόμμα τών ΕΠΑ, επιδιώκουν τό διορισμό άρεστών σ'αὐτούς προσώπων σέ κυβερνητικές θέσεις. Τά μονοπώλια πού βρίσκονται στή σφαίρα έπιροῆς τών Μόργκαν καί τών Ροκφέλλερ καρποῦνται τεράστια κέρδη άπό τίς στρατιωτικές παραγγελίες καί τίς προμήθειες τής κυβέρνησης. — 342.

- ¹⁴⁵ «*Frankfurter Zeitung*» («Ή έφημερίδα τής Φραγκφούρτης») — καθημερινή έφημερίδα, ὄργανο τών γερμανῶν μεγαλοχρηματιστῶν· ἔβγαινε στή Φραγκφούρτη τοῦ Μάιν άπό τό 1856 ὡς τό 1943. Ξανάρχισε τήν έκδοσή της τό 1949 μέ τόν τίτλο «Γενική έφημερίδα τής Φραγκφούρτης» («*Frankfurter Allgemeine Zeitung*»)· ή έφημερίδα εἶναι φερέφωνο τών μονοπωλητῶν τής Δυτικῆς Γερμανίας. — 342.

- ¹⁴⁶ Ή θεωρία τοῦ «όργανωμένου καπιταλισμοῦ», πού ὁ Λένιν ξεσκέπασε τόν άστικό άπολογητικό χαρακτήρα της καί τήν άντιεπιστημονικότητά της στό βιβλίο «Ο ἱμπεριαλισμός, άνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ» καί στά «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» παρουσιάζει τόν ἱμπεριαλισμό σάν μορφή ενός ιδιαίτερου, μεταμορφωμένου καπιταλισμοῦ, ὅπου τάχα ἔχουν ἔξαλειφθεῖ ὁ συναγωνισμός καί ἡ άναρχία τῆς παραγωγῆς, οί οἱκονομικές κρίσεις καί πραγματοποιεῖται ἡ σχεδιασμένη άνάπτυξη τῆς ἔθνικῆς οἱκονομίας. Ή θεωρία τοῦ «όργανωμένου καπιταλισμοῦ», πού προβλήθηκε άπό τούς ιδεολόγους τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ Ζόμπαρτ, Λήφμαν κ.ά., υἱοθετήθηκε άπό τούς ρεφορμιστές Κάουτσκι, Χίλφερντινγκ καί άλλους θεωρητικούς τῆς ΙΙ Διεθνούς. Οί σύγχρονοι ὕπερασπιστές τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἔπινοοῦν πολυάριθμες παραλλαγές τῆς θεωρίας τοῦ «όργανωμένου» καί τοῦ «σχεδιασμένου» καπιταλισμοῦ, μέ σκοπό τήν ἑξαπάτηση τῶν λαϊκῶν μαζῶν καί τόν ἑξωραϊσμό τοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ. Ή ζωή άπόδειξε μέ πειστικότητα τήν ὀρθότητα τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ πού ἔδοσε ὁ Λένιν· ἡ κυριαρχία τῶν μονοπωλίων δέν ἑξάλείφει αλλά ὀξύνει τήν άναρχία τῆς παραγωγῆς, καί δέν άπαλλάσσει τήν καπιταλιστική οἱκονομία άπό τίς κρίσεις. Ὑστερα άπό τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο στήν κύρια χώρα τοῦ σύγχρονου καπιταλισμοῦ — τίς Ἐνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς — μόνο στήν περίοδο άπό τό 1948 ὡς τό 1961 σημειώθηκαν τέσσερις,

χαρακτηριστικές σέ περίοδο κρίσεων, πτώσεις τῆς παραγωγῆς (στά 1948-1949, 1953-1954, 1957-1958 καί 1960-1961). — 348.

- 147 Ἡ λενινιστική κριτική τῶν ἀστικορεφορμιστικῶν θεωριῶν γιά τόν «ἐκδημοκρατισμό τοῦ κεφαλαίου» πού ἐπινοήθηκαν μέ σκοπό τόν ἐξωραϊσμό τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί τή συγκάλυψη τῆς κυριαρχίας τῶν μονοπωλίων, δικαιώνεται πέρα γιά πέρα ἀπό τή σύγχρονη πραγματικότητα. Ἡ διάδοση τῶν μικρῆς ἀξίας μετοχῶν χρησιμοποιεῖται ἀπό τοὺς μεγιστάνες τοῦ κεφαλαίου γιά τό δυνάμωμα τῆς ἐκμετάλλευσης καί τήν ἐξαπάτηση τοῦ λαοῦ, γιά τόν πλουτισμό τῶν μεγιστάνων τοῦ κεφαλαίου. Παρά τίς δηλώσεις τῆς ἀστικῆς προπαγάνδας γιά τή μαζική διάδοση τῶν μικρῆς ἀξίας («λαϊκῶν») μετοχῶν στίς σύγχρονες ἱμπεριαλιστικές χῶρες, στήν πραγματικότητα μονάχα λίγοι εἰδικευμένοι ἐργάτες — ἐκπρόσωποι τῆς λεγόμενης ἐργατικῆς ἀριστοκρατίας — μποροῦν ν' ἀποκτήσουν μετοχές. Π.χ. στίς ΕΠΑ τό 1958 μισό περίπου ἑκατομμύριο ἐργατικῶν οἰκογενειῶν κατεῖχε μετοχές, πού ἡ ἀξία τους ἀποτελεῖ ὅλο κι' ὅλο μόλις τό 0,2% τῆς συνολικῆς ἀξίας ὅλων τῶν μετοχῶν πού ὑπάρχουν στή χώρα. Ταυτόχρονα μόνο ἡ οἰκογένεια τῶν Ντυπόν κατέχει δέκα φορές περισσότερες μετοχές ἀπ' ὅ,τι κατέχουν ὅλοι μαζί οἱ ἀμερικανοί ἐργάτες. Ἔτσι ἡ συγκεκριμένη πραγματικότητα ἀνατρέπει τίς ἀπολογητικές θεωρίες γιά τή μετατροπή τῶν ἐργατῶν σέ ἰδιοκτῆτες (συγκάτοχους) τῶν ἐπιχειρήσεων, γιά τήν «ἐξίσωση» τῶν εἰσοδημάτων τῶν καπιταλιστῶν καί τῶν ἐργατῶν. Ὁ σύγχρονος καπιταλισμός χαρακτηρίζεται ἀπό τό βᾶθμα τῆς ἀβύσσου ἀνάμεσα στήν ἐργασία καί τό κεφάλαιο, ἀνάμεσα στό λαό καί τά μονοπώλια. — 351.
- 148 Ὁ Λένιν ἔχει ὑπόψη τόν Γκ. Β. Πλεχάνοφ. Οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Γκ. Β. Πλεχάνοφ πάνω στό ζήτημα τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ περιέχονται στή συλλογή τῶν ἄρθρων του «Γιά τόν πόλεμο», πού ἐκδόθηκε στήν Πετρούπολη στά χρόνια τοῦ πολέμου. — 352.
- 149 Ὁ Λένιν στό βιβλίο «Ὁ ἱμπεριαλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ», πού προοριζόταν νά ἐκδοθεῖ νόμιμα στή Ρωσία ἦταν ἀναγκασμένος νά περιορίσει τήν ἀναλυτική ἐξέταση τοῦ ρωσικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ μονάχα σέ σύντομες παρατηρήσεις καί συμπεράσματα. Στά «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» ὁ Λένιν, ἐκτός ἀπ' τό βιβλίο τοῦ Ε. Ἀγκάντ στή γερμανική γλῶσσα «Οἱ μεγάλες τράπεζες καί ἡ παγκόσμια ἀγορά. Ἡ οἰκονομική καί πολιτική σημασία τῶν μεγάλων τραπεζῶν στήν παγκόσμια ἀγορά ἀπό τήν ἄποψη τῆς ἐπίδρασής τους στήν ἐθνική οἰκονομία τῆς Ρωσίας καί στίς γερμανορωσικές σχέσεις» (Βερολίνο 1914), χρησιμοποιεῖ ἐπίσης στοιχεῖα ἀπό τήν ἐργασία τοῦ Α. Ν. Ζάκ «Οἱ γερμανοί καί τό γερμανικό κεφάλαιο στή ρωσική βιομηχανία» καί τοῦ Μπ. Ἰσχανιάν «Τά ξένα στοιχεῖα στήν ἐθνική οἰκονομία τῆς Ρωσίας» (βλ. Β. Ι. Λένιν. Ἄπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 39ος, σελ. 92-111, 225-226, 246) κ.ἄ. Ἐκτός ἀπ' αὐτό, τά «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» περιέχουν σημαντικό ὕλικό πού χαρακτηρίζει τό μονοπωλιακό καπιταλισμό στή Ρωσία καθώς καί τίς κρίσεις τοῦ Λένιν γιά τίς διάφορες πλευρές τοῦ ρωσικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ (βλ. σελ. 121, 125, 178, 229, 236-237, 238, 264, 265, 269, 276, 278, 281, 283, 305-306, 363, 384, 442-443, 444, 447, 448, 451, 452, 453, 458, 460, 463, 465, 472, 474-475, 479-480, 483-484, 505-507, 508, 513-516, 518, 537-538, 576, 655-662, 701-703). — 356.

- ¹⁵⁰ *Γαλλικός Παναμάς* — έκφραση πού γεννήθηκε στη Γαλλία τό 1892-1893 ύστερα από τό ξεσκέπασμα τών τεράστιων καταχρήσεων, τής διαφθοράς κρατικῶν καί πολιτικῶν παραγόντων, ύπαλλήλων καί ἐφημερίδων πού ἐξαγοράστηκαν ἀπό τή γαλλική ἐταιρία ἡ ὁποία εἶχε ἀναλάβει τό ἀνοιγμα τῆς διώρυγας τοῦ Παναμά. — 361.
- ¹⁵¹ Στά προπαρασκευαστικά ὑλικά γιά τό βιβλίο «Ὁ ἱμπεριαλισμός, ἀνώτατο στάδιο τοῦ καπιταλισμοῦ», πού περιέχονται στά «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό», ἔχει ἀντικαθρεφτιστεῖ ἡ τεράστια δουλιὰ τοῦ Λένιν γιά τή μελέτη, τήν ἐπαλήθευση καί τήν ἐπιστημονική ἀνάλυση τοῦ πλουσίου σέ στοιχεῖα ὑλικοῦ, τή συνόψιση καί τήν ταξινόμηση τῶν στατιστικῶν στοιχείων. Ἔτσι, τά στοιχεῖα γιά τίς ἐκδόσεις τίτλων ἀξιῶν σ' ὅλο τόν κόσμο καί τή διανομή χρεογράφων κατὰ χῶρες, πού παραθέτονται ἀπό τόν Α. Νέιμαρκ στό «Bulletin de l'institut international de statistique», τ. XIX, livr. II. La Haye, 1912 («Δελτίο τοῦ Διεθνoῦς Ἰνστιτούτου Στατιστικῆς», τ. XIX, βιβλίο II, Χάγη), ὁ Λένιν τά συγκρίνει καί τά ἀντιπαραβάλλει μέ τά στοιχεῖα, πού παραθέτει ὁ Β. Τσόλλινγκερ στήν ἐργασία του «Die Bilanz der internationalen Wertübertragungen», 1914 («Ἰσοζύγιο τῶν διεθνῶν κινήτων ἀξιῶν») καί κάνει τοὺς δικoὺς του ὑπολογισμοὺς (βλ. "Ἀπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 39ος, σελ. 121-125, 363). — 363.
- ¹⁵² Γιά τό βιβλίο τοῦ Χ. Κ. Μόρρις «The History of Colonization from the Earliest Times to the Present Day» (Νέα Ὑόρκη, 1900) («Ἱστορία τοῦ ἀποικισμοῦ ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότατους χρόνους μέχρι σήμερα») ὁ Λένιν στά «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» ἐγραφε: «Ἐνδιαφέρουσες στατιστικὲς συνοψίσεις... Ἡ ἴδια ἢ «ἱστορία», φαίνεται σάν ξερὴ ἀπαρίθμηση γεγονότων». Μέ βάση τά στοιχεῖα τῆς πηγῆς αὐτῆς, ὁ Λένιν κάνει τοὺς δικoὺς του ὑπολογισμοὺς, πού χαρακτηρίζουν τή διανομή τῶν ἀποικιῶν ἀνάμεσα στίς καπιταλιστικὲς Δυνάμεις (βλ. "Ἀπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 39ος, σελ. 228-233). — 380.
- ¹⁵³ Λεπτομερειακὴ ἀνάλυση τῶν στοιχείων τοῦ Α. Σούπαν καί τῶν γεωγραφικο-στατιστικῶν πινάκων τοῦ Ο. Χίμπνερ περιέχεται στά «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» τοῦ Λένιν (βλ. "Ἀπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 39ος, σελ. 270-282). — 383.
- ¹⁵⁴ Λεπτομερειακὴ κριτικὴ ἐξέταση τοῦ ἄρθρου τοῦ Κ. Κάουτσκι «Der Imperialismus», πού δημοσιεύτηκε στό περιοδικό «Die Neue Zeit», 1914, Jg. 32, Bd. 2, ἀρ. 21, βλ. στά «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» τοῦ Λένιν. Ἐκεῖ ἐπίσης περιέχεται πολὺπλευρὴ ἀνάλυση τῶν ἄρθρων τοῦ Κ. Κάουτσκι καί τῶν καουτσκιστῶν γιά τόν ἱμπεριαλισμό. Ὁ Λένιν δείχνει ὅτι οἱ ἀπόψεις τῶν καουτσκιστῶν γιά τόν ἱμπεριαλισμό ἀποτελοῦν ἓνα μικροαστικὸ ρεφορμισμό, μεταμφιεσμένο σὲ μαρξισμό καί ὅτι οἱ καουτσκιστὲς «εἶναι ὁ π ἔ ρ ἐνός καθαροῦτσικου, καλοσιδερωμένου, μετριοπαθοῦς καί νοικοκυρεμένου καπιταλισμοῦ» (βλ. "Ἀπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 39ος, σελ. 91, 171-172, 241-246 κ.ἄ.). — 398.
- ¹⁵⁵ Ὁ Λένιν κατὰ τήν προετοιμασία τοῦ βιβλίου γιά τόν ἱμπεριαλισμό ἔδωσε μεγάλη προσοχὴ στή στατιστικὴ τῶν σιδηροδρόμων. Τὰ ὑλικά πού ἀναφέρονται στά «Τετράδια γιά τόν ἱμπεριαλισμό» (βλ. "Ἀπαντα, 4η ρωσ. ἐκδ., τόμ. 39ος, σελ. 462-468, 470-473) δείχνουν ὅτι ὁ Λένιν συγκέντρωνε

από διάφορες πηγές και επεξεργαζόταν πλούσιο υλικό για την ανάπτυξη του δικτύου των σιδηροδρόμων στις διάφορες χώρες (μεγάλες Δυνάμεις, ανεξάρτητα και ήμιανεξάρτητα κράτη, αποικίες) από το 1890 ως το 1913. Ο Λένιν γενίκευσε τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας σε δύο σύντομους πίνακες (βλ. σε αυτό τον τόμο, σελ. 401-402). — 401.

¹⁵⁶ Βλ. Κ. Μάρξ και Φ. Ένγκελς. Διαλεχτά γράμματα, ρωσ. έκδ., 1953, σελ. 105. — 412.

¹⁵⁷ Βλ. Κ. Μάρξ και Φ. Ένγκελς. Άπαντα, ρωσ. έκδ., τόμ. XXIV, 1931, σελ. 529, 530. — 412.

¹⁵⁸ Βλ. Κ. Μάρξ και Φ. Ένγκελς. Άπαντα, ρωσ. έκδ., τόμ. XVI, μέρ. II, 1936, σελ. 262-278. — 412.

¹⁵⁹ Βλ. Κ. Μάρξ «Τό Κεφάλαιο», ρωσ. έκδ., τόμ. III, 1955, σελ. 126. — 419.

¹⁶⁰ Ο Β. Ι. Λένιν έχει έδω υπόψη του το λεγόμενο «Τελικό πρωτόκολλο» που υπογράφηκε στις 7 του Σεπτεμβρίου 1901 ανάμεσα στις ιμπεριαλιστικές Δυνάμεις (Άγγλία, Αυστροουγγαρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ιαπωνία, Ρωσία, Ολλανδία, Ισπανία και ΕΠΑ) και την Κίνα ύστερα από την κατάπνιξη της εξέγερσης των Μπόξερς στα 1899-1901. Το ξένο κεφάλαιο αποκτούσε νέες δυνατότητες εκμετάλλευσης και λήστευσης της Κίνας. — 424.

¹⁶¹ Εξέγερση των Μπόξερς (άκριβέστερα: εξέγερση των Ίχετουάν)—λαϊκή αντιιμπεριαλιστική εξέγερση στην Κίνα το 1889-1901, που οργανώθηκε από την ένωση «Ί-χε-Τσουάν» («Γροθιά στο όνομα της δικαιοσύνης και της ομόνοιας»), ή οποία ονομάστηκε αργότερα «Ί-χε-Τουάν». Η εξέγερση καταπνίγηκε σκληρά από το κοινό εκκαθαριστικό σώμα των ιμπεριαλιστικών Δυνάμεων με επικεφαλής τον γερμανό στρατηγό Βάλντερζεε. Στην κατάπνιξη της εξέγερσης πήραν μέρος γερμανοί, ιάπωνες, άγγλοι, άμερικανοί και ρώσοι ιμπεριαλιστές. Η Κίνα εξαναγκάστηκε να υπογράψει το 1901 το λεγόμενο «τελικό πρωτόκολλο», σύμφωνα με το οποίο η Κίνα μετατρέποταν σε μισοαποικία του ξένου ιμπεριαλισμού.

Για την πάλη του κινεζικού λαού ενάντια στην ξένη κυριαρχία βλ. το άρθρο του Β. Ι. Λένιν «Ο πόλεμος με την Κίνα» (Άπαντα, 5η έκδ., τόμ. 4ος, σελ. 383-388). — 425.